

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Київ, 2024

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Київ, 2024

УДК 821.161.2.09 (062.552)

У45

Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2024. № 8. 382 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – доктор філологічних наук, професор, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти».

Члени редколегії:

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Семенов О.М. – доктор педагогічних наук, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка;

Терещук С.І. – доктор педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного.

У збірнику відображені результати наукових досліджень представників філологічних, педагогічних, комп'ютерних та інших наук. Публікації присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку української і зарубіжної літератур, їх взаємозв'язку і взаємовпливам, а також педагогічним, інноваційним та інформаційним технологіям, методикам навчання в закладах середньої та вищої освіти. У збірнику наукових праць представлені рецензії на художні видання останніх років. Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та здобувачам вищої освіти.

ISSN 2710-3730 (Print)

УДК 821.161.2.09 (062.552)

© Автори публікацій, 2024

© ГО «Інноваційні обрії України», 2024

ЗМІСТ

***** ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ *****

<i>Біляцька В.П.</i> ФОЛЬКЛОРНІ ФОРМОЗМІСТОВІ ЧИННИКИ ЛІРИКИ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО	7
<i>Денисюк О.Ю.</i> УМАНСЬКИЙ СЛІД У ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	16
<i>Загоруйко Н.М.</i> РОЛЬ КОЛЬОРООЗНАЧЕНИХ ФРАЗЕОЛО-ГІЗМІВ У САМОБУТНІЙ ЕТНІЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	23
<i>Звонарьова Л.В.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР: ІСТОРІЯ І СУЧАС-НІСТЬ	29
<i>Кобилко Н.А.</i> СИМВОЛІКА «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В РОМАНІ П. КУЛАКОВОЇ «Я ПАМ'ЯТАТИМУ ТВОЄ ОБЛИЧЧЯ»	35
<i>Кобилко Н.О., Кальченко Д.О.</i> ФОЛЬКЛОРНИЙ СИМВОЛ У СУЧАС-НІЙ ПІСНІ ЯК ПІДСВІДОМИЙ АРХЕТИП ПЕРЕДАЧІ РЕАЛІЙ	40
<i>Козій О.Б.</i> ДИХОТОМІЯ «СВІДОМЕ – ПІДСВІДОМЕ» У ЛІТЕРАТУРІ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ	50
<i>Лебеденко Н.Є.</i> ІНТОНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИПОВІДКАХ» ІВАНА ФРАНКА	57
<i>Ніколашина Т.І., Тихоненко М.М.</i> ПРОБЛЕМА «БАТЬКІВ І ДІТЕЙ» У ЗБІРЦІ «ТРИ ЛІНИ ДЛЯ МАРІЇ» СЕРГІЯ ОСОКИ	63
<i>Пена Л.І.</i> МОВА І МОВЛЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА	72
<i>Ромас Л.М.</i> ПРО ВІЙНУ БЕЗ ПАФОСУ: РОМАН НЕЛІ РОМАНОВСЬ-КОЇ «РЯТУЮЧИ ЄВУ»	79
<i>Санівський О.М.</i> УКРАЇНОЗНАВСТВО В КОЛІ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО	88
<i>Циганок О.О.</i> ТЕОФАН ФІЯЛКО – ВЧИТЕЛЬ, ПОЕТ, ФОЛЬК-ЛОРИСТ	96
<i>Шевченко Л.В.</i> УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ВІДБИТТЯ ПОШУКІВ І БОРОТЬБИ	104

***** ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ *****

<i>Воронова А.В.</i> РОЗВИТОК ДОШКІЛЛЯ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОСВІТИ ТА ПІКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	112
<i>Галчанська В.В.</i> ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: СУЧАСНИЙ ВИМІР	118

<i>Гмиря Т.П.</i> ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-КУРСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	124
<i>Горіна Ж.Д., Копусь О.А.</i> МІСЦЕ КУЛЬТУРИ ЧИТАННЯ В ЖИТТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	134
<i>Гурова Д.Д.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ	144
<i>Дегтярьова Л.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ	149
<i>Дереза О.О., Водяницький І.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДИЗАЙНІ	155
<i>Землянська А.В.</i> ТЕХНОЛОГІЇ ТРАНСЛЯЦІЇ В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ: ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН	161
<i>Землянський А.М.</i> ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	171
<i>Засипко В.П., Мірошніченко М.Ю.</i> РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАСТОСУНКУ ДЛЯ ЗАВАНТАЖЕННЯ ВІДЕО З YOUTUBE.....	176
<i>Коломоєць Г.А., Ребрина А.А.</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: СУЧАСНІ ЯКОСТІ ТА РИСИ ФАХІВЦЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	184
<i>Крамська З.М.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	196
<i>Любченко І.І., Сажієнко А.П.</i> ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	206
<i>Мазакова О.А.</i> РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ	213
<i>Малечко Т.А., Бублей Ю.А.</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ: СУЧАСНИЙ ВЕКТОР	218
<i>Малишева Л.С., Пащенко М.І.</i> УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	225
<i>Медведєва А.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ	233
<i>Медведєва М.О.</i> STEAM-ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ	241
<i>Рижак Д.С., Федорова М.І.</i> ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ ДО ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ	248

<i>Семенов О.М.</i> КУЛЬТУРОМОВНА ОСОБИСТІТЬ МОЛОДІ У ПРОЄКЦІЇ РОЗВИТКУ НА ЗАСАДАХ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ	257
<i>Сергієнко Т.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	269
<i>Сіциліцин Ю.О., Пересунько Є.С.</i> ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПАРАЛЕЛЬНИХ ОБЧИСЛЕНЬ	276
<i>Скрипка С.О., Шаров С.В.</i> ПОРІВНЯННЯ РЕЛЯЦІЙНИХ БАЗ ДАНИХ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ .	284
<i>Супрун М.В., Маніта І.Ю.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ САЙТУ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ	290
<i>Терещук С.І., Колмакова В.О.</i> ЧИ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ ПОНЯТТЯ РЕЛЯТИВІСТСЬКОЇ МАСИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ?	296
<i>Тітова Л.О., Ковтанюк М.С., Ямковенко В.О.</i> ЦИФРОВІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	305
<i>Федоров М.В.</i> ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ ТА БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ	312
<i>Чернова Г.В.</i> ЗНАЧЕННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ	323
<i>Шавлова Л.В.</i> ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	329
<i>Chemerys Hanna</i> THE PILOT PHASE OF IMPLEMENTING THE CRITICAL THINKING DEVELOPMENT METHODOLOGY TO COUNTER MISINFORMATION THROUGH ARTIFICIALLY REPRODUCED MEDIA CONTENT	344
<i>Dmytro Lubko</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A PARADIGM IN UNIVERSITY EDUCATION: CHALLENGES AND SOLUTIONS	350
<i>Tetiana Sharova</i> DEVELOPMENT OF GIFTED YOUTH IN UKRAINE DURING WARTIME	358
*****РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ*****	
<i>Ольга Деркачова</i> ЧАС ГЕРОЇВ	366
<i>Аліна Землянська</i> ДОЛЯ УКРАЇНИ ВИШИТА КРОВ'Ю І СВІТЛОМ ЛЮБОВІ	368
<i>Аліна Землянська</i> «НА ЗАП'ЯСТІ ЇЇ ВЕРВИЦЯ СРІБНА ТРЕМТИТЬ...»	371
<i>Любов Пена</i> МОВА-ЩИТ VS МОВА-МЕЧ	374
<i>Тетяна Шарова</i> ЦІНА ЖИТТЯ: БІЛЬ ТА ВТРАТА ПОКОЛІНЬ	378

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Біляцька В.П.

доктор філологічних наук
професор кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ФОЛЬКЛОРНІ ФОРМОЗМІСТОВІ ЧИННИКИ ЛІРИКИ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО

Анотація. У статті розглядаються народнопоетичні образи-символи, мотиви, жанри в поезії збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого, акцентується на наслідуванні формозмістових традицій українського фольклору, на перегуку з народнопоетичною ритмомелодикою пісень, вкоріненості в народне буття.

Ключові слова: лірика, фольклор, народнопоетичні образи-символи, Володимир Підпалый.

Biliatska V.P. Folklore form-content factors of the lyrics of Volodymyr Pidpaly. The article examines folk-poetic images-symbols, motifs, genres in the poetry of the collection "Golden Bumblebees" by Volodymyr Pidpaly, the emphasis is on the imitation of the form-content traditions of Ukrainian folklore, the resonance with the folk-poetic rhythm and melody of the songs, rootedness in folk life.

Key words: lyrics, folklore, folk poetic images-symbols, Volodymyr Pidpaly.

Поетична творчість Володимира Підпалого вписана в загальнолітературний дискурс шістдесятників та представників «тихої лірики» формозмістовими рисами, естетичною системою образності: «Зелена гілка» (1963), «Повесіння» (1964), «Тридцять літо» (1967), «В дорогу – за ластівками» (1968), «Вишневий світ» (1970), «Сині троянди» (1979), «Поезії» (1982), «Береги землі» (1986), «Кожна бджілка – немов лічилка» (1991), «Сковородинські думи» (2002), «Золоті джмелі» (2011). В. Підпалый створив вагомий прозовий доробок, займався редакторською й перекладацькою діяльністю, синтезував «основні напрямки української поетичної культури: народнопоетичну творчість,

«селянську» гілку української класичної поезії, у якій відтворено особливе світовідчуття людини – безпосереднього учасника діалогу із землею» [2, с. 18].

Актуальність дослідження. Рецепцію творчості митця репрезентовано розвідками Т. Грибіниченко, М. Домчук, М. Ільницького, Ф. Кислого, М. Коцюбинської, Ф. Неуважного, О. Рарицького, Я. Розумного, В. Цимбалюка та багатьох інших. Ґрунтовні дослідження представлені після друку книжок поезії та спогадів «Золоті джмелі» (2011), «Пішов у дорогу – за ластівками»: спогади про Володимира Підпалого» (2011), «Тут все з дитинства серцеві знайоме» (В. Підпалий і Полтавщина)» (2011).

Поезія В. Підпалого репрезентує потяг до синтезу з прадавніми фольклорними джерелами, з літературними, культурними, мистецькими надбаннями українського народу, наголошує на сутності земного буття людини та внутрішній самозаглибленості, «духовній і моральній орієнтації, на переживаннях і пошуках власних витоків, коріння, втрачених національних первнів» тощо [5, с. 484–485]. Проте про формозмістові фольклорні чинники поезії В. Підпалого маємо побіжні згадки у роботах Я. Розумного, А. Третьяченко, О. Шарагіної.

Метою статті є огляд народнопоетичних образів-символів, мотивів, жанрів в поезії збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого.

Виклад основного матеріалу. Лірика «Золотих джмелів» В. Підпалого досить різножанрова. Шляхи естетичного освоєння дійсності в його поезії спираються на давні фольклорні традиції, на народнопоетичні жанри: елегія (цикл «Пісня над піснями»); балада («Балада про червоні кісники», «Лірична балада», «Сині троянди», «Сумне», «Весела балада»); дума («Дума про українську пісню», «Сковородинівські думи»); казка («Казочка про сонце», «Зимова казка», «Синя птиця», «Про казку», «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок», «Казка»).

Поезія В. Підпалого пройнята щирою україноцентричністю, священним почуттям генетичного зв'язку з рідною землею, філософським осмисленням життя, ціннісною орієнтацією незнищених вартостей і сенсу життя: *«Ану, ходімо, / де чорногуз, як агроном статечний, / де над піснями, над блакитним димом / дійниці дзвонять, сповістивши вечір; / діди на призьбі заплітають втому, / де б'ють*

копитьми вистояні коні...» [8, с. 48]. У творах письменника проглядається неспокій за долю рідного краю, народу. У поезії «Слово про хліб» у сакральному образі хліба автор передає тривоги, горе, радість і сподівання кращого життя: *«Не ховайся за засмаглу заслонку – /мати крильцем обмете й умие... / Ти, перш ніж встигнеш на лаві / укритися рушником з півнями, / пригадавши голод, обпечи їй пучки / сором'язно-рожевою шкоринкою...»* [8, с. 48]. «Поезія В. Підпалого постає мовби цілковито аполітичною, позбавленою ідеологічних нашарувань доби, однак між її рядками прочитується глибокий авторський протест згортанню демократичних процесів та нищенню національних ідеалів» [9, с. 95], – справедливо наголошує О. Рарицький.

Багато ліричних образів В. Підпалого «побудовано на фольклорних традиціях і символах» [12, с. 65]. Наприклад, у поемі «Калиновий реквієм» згадуються і народні свята: *«Згубила дівка хустку, як пелюстку, / а парубок підняв...»*; *«Минулися мої клечані свята. / ... Долівка в зіллі запашинім спочила, / за стіл сім'я сідає...»*. [8, с. 213], і народні звичаї: *«під стріху на калину вилий воду»*; *«А цей рушник, / вишиваний ночами, / на покуті за довгі-многі літа / злиняв геть-чисто... / Заполоч червона / і чорна, / немов коса жіноча посивіла...»* [8, с. 213], і народні пісні, у тексті поезії тричі повторюється слова з народної балади: *«Козака несуть / і коня ведуть»* [8, с. 213], і сакралізація образу: образ матері переростає в образ України.

Я. Розумний зазначає, що «Калиновий реквієм» написано у трагедійно-елегійному ключі, мотив «безверхого козака», який символізує втому на межі безсилля і байдужості, скомпонований у формі триптиха з традиційних реалій і фольклорних символів: *козака, коня, калини, рушника, хустки й води*. «Ці поетові асоціації й рефлексії можуть мати суто автобіографічну основу, але глибина концепції поеми, її соціологічний, історичний і політичний контекст – абсолютно виносить її поза межі автобіографізму. Це реквієм над майбутнім поетового народу в його критичних 1970-х роках. Це апокаліптична візія національного похорону й кладовища; картина повного володіння бога страху й смерті. А той рушник, на якому спускатимуть козацьку труну, *«Такий зробивсь блаженський, аж боюсь, що раптом трісне – рухне домовина, і скорбним гуком збудить кладовище, і налякає всіх...»*. Це вершинна іронія поета,

котрий наче бажає, щоб той рушник порвався, а гук падаючої труни щоб розбудив і схаменув оте живе кладовище» [11, с. 352].

Образ України у В. Підпалого нерідко перегукується з невмирущим образом матері в народнопоетичному сенсі (поезії «Вечірне», «Матері», «Пам'яті матері», «Мамо, було покличеш», «Моїй матері», «Вірш про крайку у двох одмінах», «Сонет блудного сина»). М. Бондаренко справедливо зауважує: «Для українців образ Матері триєдиний: любов до рідної неньки, яка переростає у глибоку пошану до Матері Божої, яка завжди була покровителькою українців, та негасиму палку любов, що втілювалася у вічній боротьбі, до Матері-України, яка потребує захисту» [1]. Підтвердженням слугують рядки В. Підпалого: «Україна – то доконче мати» [8, с. 137].

Мотив короткочасності життя, авторське бачення української народної традиції, сентиментальність та емоційність передано в поезії «Зозуля»: *«Зозуле, зозуле, / чи довго я житиму, / чи довго я житиму, / зозуле? / Ку-ку. Ку-ку / (один, два). / Ку-ку. Ку-ку / (вже й десять). / Ку-ку. Ку-ку / (дев'яносто)... / Розказувала мати: / як прийшла до неї старість, – / одна, мов палець. / Гаєм літає, / діток гукає, / світ проклинає, / батьків споминає, / що не вчили / рід шанувати...»* [8, с. 97].

О. Шарагіна зазначає, що для представників «тихої лірики» вагоме значення мав етнографічний код, який фокусується на зображенні обрядів, звичаїв і традицій, акцентуючи увагу на національній етноментальній складовій українського народу. Звернення до етнографічної символіки було викликане прагненням відтворити основи народного світосприйняття та світорозуміння, поєднати їх із сучасними проблемами. Адже коли літературі відмовляли в естетизмі, фольклор слугував своєрідним художнім продовжувачем традицій у часі. У ліриці й ліро-епосі 1970-х рр. художня асиміляція митцями фольклору демонструвала своєрідний культурний спротив догмам соцреалізму, на противагу яким посилювалася увага до етнічних коренів буття онтології («аполітична відстороненість») [13, с. 30].

У поезії «Зозуля» порушується тема повернення до рідної домівки, життєвих блукань та пошуків істини людини, яка завжди пам'ятатиме рідний дім: *«Вгамуйся нарешті! / Адже ти мене не шукала, / адже мене не шукала – ти. / Я сам / повернувся додому...»* [8, с. 97]. В. Підпалый, наголошуючи на важливості повернення у рідний край, афористично

констатував: *«Бо нам, / що людьми народилися, / мало родину мати, / бо кожному з нас доконче / ще й батьківщина потрібна...»* [8, с. 85] («Нам»), спонукав читача до роздуму про місце оселі у його житті. Ліричний герой ностальгує за рідною стороною, ретроспективно чекаючи повернення *«туди, де між долин – моя долина, / де череда і сам я, чередник, / між вух телят мрійливих гладжу / і на трилизі ворожу: / пора / чи не пора додому вже займати...»* [8, с. 109] («Вишневий цвіт»). Навіть інтер'єр сільської хати не відпускає, прив'язує до себе, нагадує про його походження, що є компонентом національного світогляду: *«Коли зосталось небагато: / устати й вийти, так і є – / не відпуска поріг твій, хато, / не відпуска вікно твоє...»* [8, с. 222] («Моринська елегія»). Наголос на сакральності отчого дому постає маркером української самобутності, що сприяє становленню національної свідомості народу.

М. Кагарлицький підкреслював тісний зв'язок поезії В. Підпалого з українським фольклором, особливо з піснею: «Нас із Володею єднала народна пісня. Пригадую, йдемо отак солом'янськими садками, а він мені: «Ану, заспівай, Коль, тихесенько «Та забіліли сніги, забіліли білі». Коли я розпочав улюблену Шевченком пісню, він аж зацікавився, зупинився коло мене й слухав. А коли пісня скінчилася, тяжко зітхнув. Любив Володя, коли я йому упівголоса наспівував козацьких «Та не жур мене, моя мати», «Ой гук, мати, гук», «Козаченьку, куди йдеш?», «Козака несуть і коня ведуть!», «Добрий вечір тобі, зелена діброва», «Ой Морозе, Морозенку...». У дуеті вдавалася нам пісня «Йшли корови із діброви». «Ось де наш найкоштовніший скарб – пісня! Вона – як диво вселюдське», – висловлювався письменник» [4, с. 7].

У народнопоетичному стилі гіперболізує В. Підпалий козацький героїзм в поезії «Зіниці Богуна», передає «бунтарські заклики до опору» [13, с. 32] через сміливість і відвагу козацького полководця, який із гідністю й честю прийняв кулю ворога: *«А коли / перестало битися серце – / посміхнулися / зіниці Богунові. / Він, / труснувши буйним оселедцем, / глянув у калюжу / власної крові. / В ній / гоїдалося сонце, / наче корона з голови, / котру шаблею він / не дістане. / І від того / в очах йому стало / чорно. / Чорно / в синіх очах Богуна Івана»* [88, с. 44]. Образ шаблі, «захисниці» прав козацтва, у фольклорі символізує силу та непереможність народу. «Колористика створює химерний антураж, який супроводжує перехід смертного витязя в інший буттєвий вимір,

підкреслюючи трагізм виборення волі найвищою ціною життя козаків [13, с. 32].

Часто поезії В. Підпалого композиційно побудовані за зразком народної пісні, за принципом природно-подійної послідовності, відчутний перегук з народнопоетичною ритмомелодикою пісень, стилізацією уснопоетичних жанрів, наприклад, поезії «Переспів», «Запросини»: *«У холодному небі / золотий човен / із хмари на хмару, / на хмару із хмари – / і на місці... / Там, де три гори зійшлися, / там, де три ріки злилися / там, де три шляхи зав'язалися, / стоїть хатка. / А в тій хатці / за трьома замками, / за трьома дверима, / у якомусь із трьох кутків – / золоті весла...»* [8, с. 106].

Вірш «Запросини» починається пейзажем прохолодної ночі (холодне небо, хмари), сповненої енергетикою тепла, бо місяць – «золотий човен» створює відчуття тепла й захищеності. Елементи триєдності дії, часу, місця, інтонація загадковості передають відчуття магичності, казковості, вірш сприймається, як казка: *«Я розкажу тобі таке, / чого не знає інший, / бо таємницею володіємо я та ніч»* [8, с. 106].

Автор не відразу відкриває свою таємницю: чого шукає ліричний герой, ведучи нас за собою, розгадкою є «золоті весла». Саме вони потрібні «золотому човну»: *«Нас тепер двоє знає про весла»* [8, с. 106]. *Орієнтир знайдений, уже не страшна «ніч осіння довга»: «Навіть якщо не дійдемо, – Ходімо!»* [8, с. 106].

Мальовничістю й музичністю відзначаються вірші В. Підпалого про рідну природу, які він дуже любив. О. Рарицький зазначає, що його поезії «засвідчують настійливе бажання автора осмислити навколишній світ, витворити свою модель мікрокосму, суголосну внутрішньому буттєві. Чільне місце у творчих авторських пошуках належить природі, яку поет оречевлює, з якою ототожнює себе» [10, с. 195].

Українське довкілля співзвучне думкам і настроям ліричного героя поезій В. Підпалого. Важливу роль у творенні поетичних образів у його віршах відіграє метафора: «І плаче ліс пастушою сопілкою» («Ліс»); «Росинок перших голуба трава хова в долоньках несміливі зблиски» («На заході, де небо і земля...»); «Без натяку зажури й клопоту зими клейноди осінь віддала» («Заметіль»); «За журавлиними ключами посиротіла долина. Відходить листопад...» («Передзим'я») тощо.

Про авторську манеру письма В. Підпалого Ф. Неуважний зазначає: «Музичність і пластичність, вірніше багатобарвистість його світосприймання збагачувалися думкою, інтелектом, філософським роздумом над життям, котре, мабуть, не було для поета легке й завжди приязне, але це було Життя, і він не міг сприймати його інакше, як з апобацією і радістю» [7, с. 13].

В. Підпалий вдається до літературної асиміляції народної казки, у якій закладено національний світогляд, морально-естетичні засади, глибинні сенси і моральні табу. Про казку як народнопоетичний жанр йдеться у таких творах В. Підпалого, як «Казочка про сонце», «Зимова казка», «Синя птиця», «Про казку», «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок», «Казка». У поезії «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок» автор стилізував виклад за каноном жанру, використовуючи фольклорні формули, притаманні народній і літературній казці: *«Були собі дід та баба, / жили собі, поживали, / пива-меди споживали, / бо доброго слугу мали. / А у нього не було матері, / а у нього не було батька, / а у нього не було друга, / а у нього не було брата, / а у нього не було жони, / а у нього не було діток... <...> Звідки ж він узявсь на світі білім?..»* [8, с. 205]. Бідність наймита підкреслюється анафоричними нагромадженнями, з метою увиразнення його нещастя під панським гнітом. Його самотність, зумовлена суспільними чинниками, посилюється анафорами та градацією, властивими кумулятивній казці й передає мотив осуду партійної верхівки. На думку О. Шарагіної, у цій казці спостерігаємо підтекстове метафоричне ототожнення в душі «творчого маргіналізму» багатих старих із керівною верхівкою країни, а бідняка – із її робітництвом [13, с. 30].

Особливо відчутне наслідування фольклору у циклі поезій для дітей «Кожна бджілка – немов лічилка». У деяких поезіях уже в назві жанрова вказівка дитячого фольклору: «Лічилка», «Зайчик» (За мотивами народної казки), «Загадка», «Казочка про телятко», «Скоромовка», «Лапці» (Скоромовка), «Нісенітниця»: *«Вбігли хмари / до кошари, / аж там птах / на восьми ногах, / в човен грюка, / копійкою хрюка / і до пастуха / махайлом маха... / Засміялись хмари – /і гайда з кошари...»* [8, с. 243].

А. Третяченко зазначила, що наслідування формозмістових традицій української народної творчості, «насичення ліричного спадку митців «тихої лірики» народнопоетичними образами-символами свідчить про їхню глибоку вкоріненість в український ґрунт, адже «тиха поезія» була спробою шістдесятників віднайти власне національне коріння, їхнім зверненням до етноментальних і народноісторичних джерел, де відбувалося зародження традицій, цінностей, народної моралі, духовності» [12, с. 23].

Для творчості В. Підпалого характерне традиційне для українського фольклору моделювання світобудови через опорні образи природи – *степу, дерева, волошок, солов'я, криниці*, що виражають своєрідний естетичний код. Ці образи унаочнюють зв'язок поета з національною філософсько-поетичною традицією і конденсують найважливіші ціннісні орієнтації.

У «Скіфських сонетах» образ українця ототожнюється із давніми степовиками, а сили природи уподібнюються з нескореністю і відчайдушним бажанням свободи вільних племен:

*Йй-бо, від скіфа є щось у мені:
лякливе трохи, степове і хиже.
Як засміюся – грім стрясає тишу,
заплачу – ходять у раю сумні.
Ділю, як він, життя на ночі й дні;
клянуся сонцем – так до правди ближче;
люблю, як вітер у три пальці свище,
з ним навперейми ґрати на коні... [8, с. 63].*

П. Мовчан відзначає лаконізм у творчості В. Підпалого й словесну ощадливість, «умілий відбір з засіку Ярило правдивого і Ярило можливого слова, яке імпонується так, що дає нам необхідні асоціації і уявлення» [6, с. 202]. Ось чому в його поезії так багато афоризмів: «Якщо життям прийдешнім серце б'ється – воно й болить з великої любові!» («Про серце»); «Де над болем народним ридають сови» («Ніч Берджіха Сметани»); «На батьківщину їхати – не в гості...» («На батьківщину їхати»); «Треба в житті любити гаряче й багато» («Бачиш між трав зелених...»); «О Прометею! Даючи вогонь, ти перший людям заповів

братання!» («Біля вогню»); «Не затьмарить чисту криницю ні негода, ні каламуть» («Осінній сон»); «Клянуся сонцем – так до правди ближче...» («Скіфські сонети»); «Так боюсь, що між куцих речень крихітку любові загублю...» («Вічна тема») та багато інших, сповнених лірично-філософського змісту.

Висновки. Отже, народнопоетичні елементи лірики В. Підпалого репрезентовано як на рівні народнопоетичних жанрів: балада, дума, казка, так і на рівні інтерпретації народних образів-символів, естетичного освоєння дійсності, що змушує шукати в головному смислі неоднозначності.

Лірика В. Підпалого багата на фольклоризми: на рівні сюжетного запозичення, введення в текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічного переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів («Зозуля», «Калиновий реквієм», «Запрсини», «Зіниці Богуна»).

Література

1. Бондаренко М. Образ матері в українській культурі. URL : <http://www.marynakb.livejournal.com/7651.html>.
2. Домчук М. Творча постать Володимира Підпалого в контексті «тихої поезії» шістдесятництва. *Українська мова та література*. 2001. № 37. жовтень. С. 10.
3. Дерій М. А. Категорія «мотив» у англомовному науковому дискурсі. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1(69.1). С. 83–86.
4. Кагарлицький М. Скрипкою душа бриніла. *Літературна Україна*. 1996. 16 травня. С. 7.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : Академія, 2007. Т. 2: М (Маадай-Кара). Я (я-форма). 624 с.
6. Мовчан П. Врівноваження думки і слова. *Вітчизна*. 1971. № 1. С. 202–204.
7. Неуважний Ф. Пішов у дорогу ла ластівками. *Наша культура. Літературний та науковий журнал*. Щомісячний додаток до «Нашого слова» (Варшава). Січень. 1974. № 1. С. 9–13.
8. Підпалый В. О. Золоті джмелі: вибрані твори / упорядкування та примітки Н. А. Підпалої; худож. оформ. К. І. Сулими. Київ : Твім інтер, 2011. 560 с.

9. Рарицький О. Редакторська діяльність Володимира Підпалого в епістолярних спогадах сучасників. *Слово і Час*. 2011. № 7. С. 95–102.
10. Рарицький О. «Сковородинські думи» В. Підпалого: екзистенційний вибір поета. *Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності (Наукові матеріали XIII Сковородинівських читань): У 2 книгах / Відпов. ред. проф. М. П. Карпанюк*. Київ : Міленіум, 2007. Кн. 1. С. 193–197.
11. Розумний Я. У пошуках глуду: Сковорода в поезії Володимира Підпалого. *Підпалий В. О. Золоті джмелі: вибрані твори / упорядкування та примітки Н. А. Підпалої; худож. оформ. К. І. Сулими*. Київ : Твім інтер, 2011. С. 350–353.
12. Третяченко А. В. «Хіба ж даремно вік було прожито, як є між нами на землі місток...»: творчий профіль Володимира Підпалого. Тирасполь, 2016.
13. Шарагіна О. В. Світоглядно-філософські та ідейно-стильові домінанти літературного феномену «тихої лірики». *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 3. Вип. 3. С. 29–34.

Денисюк О.Ю.
старший викладач
кафедри української літератури,
українознавства та методики їх навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

УМАНСЬКИЙ СЛІД У ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті проаналізовано творчу спадщину представника так званої «Української школи» в польській літературі, ініціатора створення літературного гуртка «За-Го-Гра» при Уманському базиліанському монастирі – Юзефа Богдана Залеського.

Ключові слова: Юзеф Богдан Залеський, «Українська школа» в польській літературі, літературний гурток «За-Го-Гра», польські поети-романтики, Уманський базиліанський монастир, українська література, козаччина, гайдамаччина.

Denysiuk O.Yu. Uman tract in polish literature. The article analyzes the creative heritage of the representative of the so-called "Ukrainian school" in Polish literature, the initiator of the creation of the "Za-Go-Gra" literary circle at the Uman Basilian Monastery – Józef Bohdan Zaleski.

Key words: Józef Bohdan Zaleski, "Ukrainian school" in Polish literature, "Za-Go-Gra" literary circle, Polish romantic poets, Uman Basilian monastery, Ukrainian literature, Cossacks, Haidamachchyna.

Актуальність. Уперше в літературній думці назву «Українська школа» в польській літературі використав критик Александер Тишинський у 1837 році. До цієї «школи» він зарахував групу польських поетів-романтиків із середнього правобережного Подніпров'я України, які черпали творче натхнення, теми, сюжети, мотиви, образи і поетичні барви з української природи, історії, усної народної творчості. Головними героями їхніх творів постають отамани, козаки, татари, степи, пороги, чайки, українські містечка, річки тощо.

Саме Умань є тим містом, де була започаткована ця літературна течія, і, безпосередньо базиліанський монастир. У його стінах упродовж першої третини ХІХ століття навчалися майбутні польські поети і громадські діячі: С. Гоцинський, М. Грабовський, В. І. Григорович, та О. Гроза, Г. Ф. Духінський, Й. Б. Залеський, Я. Креховецький інші.

Літературний гурток «За-Го-Гра», створений Северином Гоцинським, Міхалом Грабовським, Юзефом Залеським і став тим фундаментом, на якому незабаром постала «українська школа». Вони ж започаткували видання шкільного журналу, який «мав засвідчити їхні художні симпатії». Це була доба романтизму, «а романтизм піднімав на щит ідею національної самобутності народів, давав сильний імпульс інтересові до історії, фольклору, іноземних мов... Юзеф, Северин і Міхал захопилися українськими піснями, народними переказами з часів Гайдамаччини... І хоч в Умані Грабовський прожив недовго, один лише навчальний рік (1818–1819 рр.), проте «уманський слід» у його творчості був чи не визначальним» [2].

Однак, творчість Юзефа Богдана Залеського усе ще залишаються поза увагою науковців.

Мета дослідження – проаналізувати життєвий шлях, творчість та літературні і політичні погляди Юзефа Богдана Залеського.

Виклад основного матеріалу. Юзеф Богдан Залеський – польський поет доби романтизму. Народився 14 лютого 1802 року у великій, але збіднілій дворянській родині, у Київській губернії. Хлопчик був тринадцятою дитиною в родині.

Прадід майбутнього поета був запорозьким козаком, чим маленький Богдан дуже пишався. Мати Юзефа Богдана померла, коли хлопчику виповнилося декілька місяців. Він так і не пізнав, що таке материнська любов. Хоча через усе життя проніс щиру любов до своєї матері. Не пізнав хлопчик і любові батька – Залеському-старшому в турботах по маєтку було мало часу та й цікавості бавитися з немовлям, тому він віддав сина спочатку на виховання двом тіткам. Та жодна з них не прагнула взяти на себе материнські обов'язки. Тому, коли Юзеф Богдан захворів на шкіряну хворобу, «добрі тітоньки» поспішили передати його на виховання місцевому знахарю Зую. Маємо зазначити, що життя у тітоньок не залишило у Богдана жодних приємних спогадів. Переїхавши до Канівського повіту, бо саме там мешкав знахар, хлопчик, якому на той час було 7-8 років, нарешті відчув справжню свободу – він цілий бігав по ярах та високих берегах Дніпра, милуючись красою навколишньої природи та слухаючи українські народні пісні. І ось ці враження дитинства, на відміну від попереднього, хай і короткого життєвого досвіду, залишили у серці хлопця глибокий і світлий слід, який митець зберігатиме усе своє життя.

У 1812 році, у десятилітньому віці, Юзефа Богдана віддають на навчання до Уманської василіанської школи, яка розташовувалася на території Василіанського (Базиліанського) монастиря. Монастир було побудовано графом Потоцький у 1784 році. Зазначимо, що минуло менше 50 років від часів Коліївщини, а монастир, разом із його насельниками був в епіцентрі подій, більше того, неподалік від монастиря знаходився один з тих колодязів, який, за легендами та оповідями очевидців було наповнено тілами убитих. Звичайно, оповіді про страшні часи, а також пісні кобзарів і лірників, які співали неподалік від монастиря – менше 100 метрів від нього знаходилася Свято-Миколаївська церква – зачарували майбутнього поета і вплинули на його творчість.

Серед творів Юзефа Залеського зустрічаємо згадки про козаків, про їхні подвиги, битви, історію міст України.

Захоплення поета українським гетьманам та козацтвом, їхньою любов'ю до волі, відсутністю страху перед смертю й тортурами знаходимо у поезії «Думка Мазепи». У ньому ж згадується про будівництво фортеці Кодак, детально описану у праці французького інженера Г. де Боплана:

*Хай маємо Кодак і острови,
Запоріжців п'ять тисяч,
За пазухою кинжал, гострий, новий,
Ні – ніколи в житті не хотів більшого.
Бажаю не бути паном,
А бути українським гетьманом.
Заграю ляхам і затяною,
Дай же Боже вийти в поле!
Як повітря, як саранча,
Налетим на Литву, Русь і Поділ;
По-старому, вогнем і мечем,
Виріжемо, спалимо і втечем.
Нехай гусари кричать і женуть,
Про сором Наливайка;
Нападу на них з великим військом,
Потім в замки і на чайки.
Не закута в панцир рука,
Шабля з шаблею міцно схопились*

[Залеський Ю. Думка про Мазепу]

У 1826 році – Богдану Залеському виповнилося 24 роки, період юнацького максималізму. Прагнення справедливості, стали поштовхом для поїздки до Варшави, куди він вирушає з другом – Северином Гощинським – у майбутньому ще один відомий польський письменник-романтик. Патріотично налаштовані молоді люди беруть у політичних організаціях, діяльність яких спрямовувалася проти російської імперії. 25 січня 1831 року Юзеф Богдан Залеський підписав акт про повалення Миколи I Романова, брав участь у Листопадовому повстанні, за що його було нагороджено воєнним хрестом Вертуті.

Через брак коштів і напівголодне існування Богдан починає працювати учителем. Крім того він працював секретарем президента Варшави та редактором журналу «Нова Польща». Після придушення повстання Залеський, щоб уникнути арешту і жорстокого покарання, змушений був тікати зі своєї любимої Польщі, в яку він уже ніколи не повернеться. За допомогою друзів йому вдалося переправився до Прусії, потім до Львову, а потім до Парижа.

Прагнення побачити Польщу виявляється в його активній участі у діяльності Польського демократичного товариства. У цей період Юзеф Богдан знайомиться і починає товаришувати з Адамом Міцкевич.

Не залишився поза увагою для польського поета приїзд до Парижу великого українського письменника Миколи Васильовича Гоголя. Два літературних генія не просто знайомляться а й товаришують, свідченням чого стає записка, в якій Гоголь називає Залеського своїм «великим приятелем». Зазначимо, що це єдиний україномовний запис Гоголя, що зберігся до наших днів.

Творча особистість Богдана шукає краси і творчості у всьому. Тому й звертає увагу на Софію Розенгард – ученицю Шопена. У 1846 році відбувається весілля Богдана і Софії.

Та сімейне життя не перешкоджає активній громадській діяльності Залеського – у 1853 року він стає членом Ради Польської національної школи.

У 1859–1861 роках Залеський знайомиться і спілкується з трьома друзями Тараса Шевченка – Броніславом Залеським, Едвардом Желіговським, Зігмунтом Славомиром Сераковським. Імовірно від них він отримав примірник «Кобзаря» 1860 року видання.

У щоденнику під числом 12 червня 1861 році, як зазначав сам Юзеф Залеський, він знайомиться із творчістю українського генія – Тараса Шевченка: «Я дістав збірник віршів Шевченка, виданий у минулому році в Петербурзі. Зранку я поспіхом узявся за читання українського співця... Ця поезія сповнила моє серце невимовною насолодою. Нічого не значить те, що недбало обходиться з ними, бо був то останній поет з селян-кріпаків, яким польська шляхта далася взнаки. В моїй душі так яскраво постала Україна ... Вона так живо воскресила в

моїй душі Україну. Крім того, в його поемах і сердечних словах чується небуденний талант».

Втім, ми не можемо зовсім погодитися із твердженням Залеського, що Тарас Шевченко погано ставиться до поляків, у вірші «Полякам» поет писав:

*Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались с вольними лам,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... [3, с. 151].*

Про хороші взаєностосунки поляків і козаків пише й автор «Історії Русів»: «З тої пори (мається на увазі перемога над татарами та турками гетьмана Євстафія Ружинського. – О. Д.) Поляки, часто маючи до діла з військами малоросійськими і шануючи їхню хоробрість і мужній характер, завели з ними тісну й щиру дружбу, і багато з них служило в полках Малоросійських, маючи собі за честь – навіть значне шляхетство – іменуватися Козаками» [1, с. 55].

Разом із творами Шевченка, Залеський знайомиться і цікавиться творчістю Миколи Костомарова і Пантелеймона Куліша.

Наприкінці 60-х років XIX століття Юзеф Богдан має на руках значне зібрання рукописів, листів і поезій Шевченка, він прагнув зібрати якнайбільше матеріалів, що стосувалися любої йому України та «української справи».

Тому не дивним є те, що молоді львів'яни, готуючись вперше у Галичині видати друком «Кобзар» Т. Шевченка, саме до Залеського звернулися по допомогу, матеріали і поради. Видання готувалося за кошти, зібрані українськими студентами.

У 1867 році у листі до Гната Ружанського – одного з упорядників видання, Залеський писав: «Що нараз зумів в своїх паперах із поезій

Тараса віднайти, охоче надсилаю. Було того донедавна у мене втричі більше, але розпорошилося по світі з мандрівною українською громадою. Але пісні, кажу, не умертвити, то віднайдуться і Трасові».

Захоплюючись творчістю Шевченка, віддаючи належне його генію Богдан Залеський створює поетичний твір «Тарасова могила».

Дослідники поетичної спадщини польського митця підкреслюють, що в його творах простежується вплив шевченкового стилю і мотивів.

Отже, аналізуючи життєвий шлях, творчість та політичні й літературні погляди митця, можемо стверджувати, що на формування особистості Богдана Юзефа Залеського, на його творчість вплинули не тільки отримані у базиліанській школі знання, але й політичні події, що відбувалися в Умані (маємо на увазі гайдамаччину), творчість українських письменників, передусім Тараса Шевченка і Пантелеймона Куліша і, не міг не вплинути, особливий менталітет міста, краса Софіївського парку, українська народна культура.

Література

1. Історія Русів / Пер. І. Драча; вступ. ст. В. Шевчука. Київ : Рад. письменник, 1991. 318 с.
2. Павленко М. Базиліанський монастир: дослідження з історії уманського колегіуму у системі освітніх закладів України XVIII ст. *Уманська зоря*. 1996. 30 жовтня.
3. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2006. 824 с.

Загоруйко Н.М.

викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач української мови та літератури
Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

РОЛЬ КОЛЬОРООЗНАЧЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У САМОБУТНІЙ ЕТНІЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті виявляються універсальні та етнічні особливості назв кольору в складі фразеологізмів – лінгвокультурологічних знаків національної специфіки. Доведено, що колірний код співвідноситься з найдавнішими архетипними уявленнями людини, несе інформацію про культурні норми, відображає світоглядні установки українців: кодує, описує, структурує і оцінює буття людини.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, кольороназва, мовна картина світу, семантика.

Zahoruiko N. The role of color-marked phraseologisms in the self-identified ethnicity of ukrainians. In the article universal and ethnic characteristics of color names composed phraseologisms – symbols of national linguistic and cultural specificity – are detected. Proved that the color code is related to the ancient archetypal representations of man, is carried information about cultural norm, is reflected Ukrainian outlook settings: encoding, describes, structure and estimates of human existence.

Key words: phraseological units, color term, language picture of world, semantics.

Актуальність. Одним із перспективних напрямів української та зарубіжної лінгвістики, за спостереженнями сучасних дослідників, є вивчення проблеми глибинних зв'язків між мовою й етносом, мовою й національною ментальністю, розв'язання якої сприяє розкриттю механізмів відображення національної концептуальної картини світу певного народу у відповідній мовній картині світу. Вивчення

взаємозв'язку мови і національної культури, а також його відображення в мовних одиницях набуло особливої ваги за останні десятиліття, які позначалися виокремленням та формуванням самостійної науки в галузі лінгвістики – етнолінгвістики, у межах якої плідно працює низка мовознавців сучасності (З. Василько, В. Жайворонок, В. Маслова, В. Постовалова та ін.) [2, с. 267].

Мета дослідження. Проблеми символічної семантики кольору постійно привертають увагу етнографів, мистецтвознавців, мовознавців (І. Гуменюк, Л.Ковбасюк, О. Кучерук, М. Сурипа). Мовні концепти кольору в зіставному аспекті досліджує Г. Яворська. Спираючись на висновки А.Вежбицької про важливість урахування сталих асоціативних зв'язків між концептом кольору і його прототипом, Г. Яворська розвиває цю думку й зазначає, що для основних позначень кольорів їхні прототипи (небо, вода, рослинність, вогонь, кров) водночас є архетипами, тобто потужними міфологічними і міфопоетичними символами. З огляду на це дослідниця робить припущення, що певні риси архаїчної концептуалізації можуть позначатися на семантиці назв кольорів, пов'язаних із відповідними архетипами, і вважає за потрібне брати до уваги такі зв'язки для несуперечливої інтерпретації особливостей мовних концептів кольору [11, с. 42].

Така ж архаїчна концептуалізація світу відбита й у фразеології, адже специфіка народного мислення, світосприйняття та світобачення сконденсована у фразеологічних одиницях мови, особливих елементах мовної картини світу, збережених із найдавніших часів. Тому дослідження кольоративів у структурі української фразеології видається перспективним у плані подальшого з'ясування питання архетипних етнічних концептів та їх стійкості й самобутності.

Останнім часом фразеологічні одиниці з «кольороназвою» все більше привертають увагу сучасних мовознавців (О. Кучерук, І. Гуменюк, Л. Ковбасюк, Т. Семашко), переконаних, що «фразеологізми з компонентом «кольороназва» належать до тієї частини номінативного складу мови, яка характеризується яскраво вираженою культурно-національною самобутністю» [2, с. 268]. Утім увага сучасних мовознавців зосереджена здебільшого на зіставному аспекті вивчення назв кольорів як елементів національно-мовної картини світу у фразеологізмах: найвдалішим вважаємо дослідження І. Гуменюк, яка

виявила особливості вживання «кольороназв» у складі фразеологізмів двох мов (англійської та української) підсумовуючи, що, незважаючи на деякі розбіжності у вживанні «колоративів» у досліджуваних мовах, переважна більшість фразеологічних одиниць, що містять назви кольорів, при перекладі українською зберігають свою структуру [1, с. 217], що однозначно вказує на архетипну модель таких фразеологізмів.

Переконані, що фразеологічні одиниці з компонентом «кольороназва» потребують подальшого вивчення в плані тематичного членування, виявлення семантичних та граматичних критеріїв класифікації, а також вивчення специфіки кольоросприймання українцями.

Виклад основного матеріалу. Кольороозначені фразеологізми супроводжують та характеризують майже всю людську діяльність, світ навколо людини та саму людину. Колір, як невід'ємна частина сприйняття людиною світу, пронизує фразеологію української мови та кумулятивно передає характеристики людського життя.

Для людини колір є не просто об'єктивною характеристикою, але й моральною, естетичною категорією, яка виражає оцінки, норми, установки. Фразеологізми з використанням кольору супроводжуються оцінними конотаціями, у зв'язку з чим вони співвідносяться з ціннісною картиною світу окремої національної культури [1, с. 351].

В основі семантичної опозиції мовного моделювання картин світу крізь призму «добре-погане» в українській фразеології використовуються переважно ахроматичні кольори, з них усе ж високочастотним є чорний колір: *білими нитками шитий* [8, с. 55], *біла гарячка* [9, с. 95], *чорним по білому* [8, с. 255], *видавати чорне за біле* [8, с. 89], *серед білого дня* [9, с. 197], *напитися молока з-під чорної кобили (корови)* [10, с. 212], *чорна хвороба* [8, с. 167], *чорна невдячність* [8, с. 255], *чорні дні* [8, с. 256], *про чорний день* [8, с. 171], *тримати в чорному тілі* [8, с. 231], *чорно перед очима* [9, с. 594]. Такий факт цілком очікуваний з огляду на те, що «Стійкий асоціативний зв'язок між чорним кольором та ідеєю зла, пороку можна віднести до розряду індоєвропейських семантичних універсалій. В основі фразеологічних сполучень із колоративами «чорний» і «білий» лежить протиставлення давніх архетипів, які були уособлені цими кольорами: життя й смерть, добро й зло, буття й небуття, позитивне й негативне» [3].

Але й інші основні кольороназви та відтінки широко вживаються у фразеології української мови, що вказує на специфіку асоціативно-культурних традицій етносу.

Зібраний фразеологічний матеріал з компонентом «хроматична кольороназва» однозначно вказує на те, що здебільшого характеризується, перефразовується чи описується зовнішній або внутрішній світ людини. Серед них можна виділити такі основні підгрупи:

– фразеологізми, що характеризують людину за різними ознаками: походженням (*біла кість* [9, с. 378], *у жилах тече голуба (блакитна) кров* [9, с. 378], *сіра свита* [9, с. 781]); недосвідченістю (*ходити з темними очима* [9, с. 594], *молодий та зелений* [9, с. 332], *жовтороте пташеня* [9, с. 191], *зелено під носом* [10, с. 50], *в голові зелені овочі* [8, с. 87], *зелений півень* [8, с. 241], *хвіст зелений* [8, с. 320]). На наш погляд, саме такі кольороназви в складі фразеологізмів беруть на себе роль індивідуалізатора людини серед інших, і проводять межу між поняттями «людина індивідуальна» й «людина соціальна»;

– фразеологізми із кольороназвами-маркерами якоїсь риси характеру людини: а) наївності: *бачити (все) в рожевому світлі* [9, с. 19], *дивитися крізь рожеві окуляри (скельця, рожеву призму)* [9, с. 236], *думати про зелених горобців* [10, с. 40], *дивитися через темні окуляри* [4, с. 787]; злості: *аж у роті чорно* [9, с. 762], *в (у) роті чорним бархатом вислано* [10, с. 25], *сатана – зелені очі* [11, с. 126], *сатана з зеленими очима* [11, с. 126], *у носі чорно* [9, с. 221], *чорна душа* [8, с. 391], *дивитися самим білим* [8, с. 40], *чорна злість* [8, с. 273], *чорної пам'яті* [9, с. 605]; скупості: *жаба зелена* [9, с. 126]; хитрості: *з зеленою мухою в носі* [9, с. 215]; примхливості: *захотіти хліба чорного з маслом машинним* [9, с. 321], *захотіти рожевого слоника* [9, с. 287]; таємничості: *темний ліс* [9, с. 451]; брехливості (*казка про білого бичка* [9, с. 28], *видавати біле за чорне* [10, с. 29], *білими нитками шитий* [10, с. 30], *сон рябої кобили* [9, с. 162], *сон вороної кобили* [9, с. 162], *оказія бурої баби* [11, с. 100], *казка про сірого бичка* [9, с. 28], *білої кобили сон* [9, с. 310], *білу стіну молоком білити* [9, с. 297]. Як бачимо, представлені кольороназви у фразеологізмах антропоцентричної спрямованості далеко неоднакові, але й вони виявляють факт пріоритетного уживання темних кольорів

холодного спектру при фразеологізації тієї чи тієї риси характеру людини;

– фразеологізми, що позначають людські емоції та почуття, зокрема, бажання: *рожеві мрії* [9, с. 511]; здивованість: *як баран на нові ворота рябого собаки* [8, с. 33]; радість, веселощі: *ловити білі метелики* [9, с. 30]; журба, страждання: *на білий світ не дивився б* [9, с. 234], *не бачити світу білого* [9, с.30], *білі ручки ламати* [9, с. 413], *як чорна хмара* [9, с. 530], *нудити (занудити) білим світом* [4, с. 507], *чорна меланхолія* [8, с. 373]. Як і в попередній підгрупі фразеологізмів переконуємося, що колір, реалізований у відповідних прикметниках, має асоціативну природу й стає символом.

В окрему групу фразеологізмів з «кольороназвою» виділяємо ті, що вживаються на позначення часових характеристик: *від світу білого до темної ночі* [9, с. 30], *до білого дня (світа)* [9, с. 30], *до білого снігу* [9, с. 30], *старий як білий світ* [9, с. 858], *до нових (зелених) віників* [9, с. 105], *як білі мухи полетять* [11, с. 157], *до білих (синіх, червоних) віників (пряників)* [9, с. 65], *за горою Білою* [9, с. 92], *як грім серед білого дня* [9, с. 100], *до білих мух* [9, с. 215], *як пекло позеленіє* [9, с. 236], *з сивини віків (століть)* [4, с. 217], *дожидать білих віників* [11, с. 38] та просторових характеристик: *білим світом* [9, с. 787]; *за синім морем* [9, с. 506], *за синє море* [9, с. 506], *на білий світ* [4, с. 981], *у білий світ, як у копійчку* [9, с. 389]. В основі цих фразеологізмів знаходяться архетипні значення кольороназв, обумовлені первинними асоціаціями та реакціями на колір найважливіших для людини явищ і об'єктів дійсності: дня, ночі, води, зміни сезону.

Висновки. Високу частотність уживання хроматичних й ахроматичних кольороназв у фразеологізмах антропоцентричної спрямованості пов'язуємо з тим, що кольори є універсальними функціональними реаліями й можуть бути легко використані при побудові різних мовних і культурних моделей, у тому числі й фразеологічних.

У випадку із фразеологією з колоративами правомірно говорити про колірний код, який співвідноситься з найдавнішими архетипними уявленнями людини, несе інформацію про культурні норми, відображає світоглядні установки українців: кодує, описує, структурує і оцінює буття людини.

Література

1. Бабій І. М. Мовні засоби і способи вираження кольору у сучасній українській мові. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Мовознавство*. 2003. Вип. 2(10). С. 82–85.
2. Гуменюк І. І. Колористика у фразеології – ключ до культурної інтерпретації (на матеріалі англійської та української мов). *Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Філологічні науки*. 2005. Вип. 11, Т.1. С. 211–217.
3. Жук Т. В. Фразеологізми з компонентами на позначення кольору (на матеріалі «Фразеологічного словника української мови»). *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки: зб. наук. Праць. Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин, 2010. Кн. 2.*
4. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. пр. 2011. Вип. 9. С. 227–232.*
5. Йолон П. Обриси ментальності та її суб'єкта. Проблема теорії ментальності / за ред. М.В.Поповича. Київ : Наукова думка, 2006. С. 372–401.
6. Ковбасюк Л. А. Фразеологічні одиниці з компонентом «кольороназва» як елементи національно-мовної картини світу (на матеріалі німецької та англійської мов). *Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. 2005. Вип. 7. С. 267–273.*
7. Семашко Т. Ф. Особливості семантики та функціонування слів-кolorативів в українській фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Ф. Семашко. К., 2008. 20 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Альма-матер, 2005. 348 с.
10. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. К. : Наукова думка, 1993. Кн. 1-2. 984 с.
11. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя. 2001. 201 с.

Звонарєва Л.В.

учитель історії

Херсонська загальноосвітня школа

I-III ступенів №4

Херсонської міської ради

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

***Анотація.** У статті представлена про український фольклор з часів виникнення і до сучасності. Акцентовано увагу на тому, що розвиток українського фольклору можна розглядати у формі етапів, які відображають основні періоди та характеристики його історії. У висновках наголошено на тому, що український фольклор є важливим джерелом національної гордості та самоідентифікації громадян України. Вивчення та збереження фольклору сприяє зміцненню національної свідомості та розкриттю багатства та різноманітності культурної спадщини нашої країни.*

***Ключові слова:** український фольклор, історія, сучасність, національна ідентичність, самоідентифікація.*

***Zvonarova L. Ukrainian folklore: history and modernity.** The article presents an overview of Ukrainian folklore from its origins to the present day. Emphasis is placed on the fact that the development of Ukrainian folklore can be seen in the form of stages that reflect the main periods and characteristics of its history. The conclusions emphasize that Ukrainian folklore is an important source of national pride and self-identification for the citizens of Ukraine. The study and preservation of folklore contribute to the strengthening of national consciousness and the revelation of the richness and diversity of our country's cultural heritage.*

***Key words:** Ukrainian folklore, history, modernity, national identity, self-identification.*

Актуальність. Український фольклор є надзвичайно багатим та різноманітним. Він має давню історію, що сягає глибоко в минуле, і водночас продовжує жити та розвиватися в сучасному світі. Ця

комбінація давніх традицій та нових впливів робить український фольклор неповторним і важливим компонентом культурної спадщини.

Історія українського фольклору налічує тисячоліття. З давніх-давен українські народи передавали свої знання, переказували легенди, співали пісні та танцювали у фольклорних обрядах. Український фольклор відображає різноманітні аспекти життя людей: вірування, традиції, звичаї, знання про природу та космогонію. Український фольклор включає в себе багато жанрів: народну пісню, казку, легенду, приказку, обрядову поезію, різноманітні обряди та традиції. Кожен з цих жанрів має свої особливості та відображає певний аспект української культури.

У сучасному світі український фольклор продовжує жити та розвиватися. Він інкорпорує нові теми, відображає сучасні реалії та використовує нові технології для поширення. Українські фольклористи та митці активно досліджують та відтворюють традиційні обряди та жанри, а також створюють нові твори, використовуючи фольклор як джерело натхнення. Завдяки цьому поєднанню старого та нового український фольклор залишається живим та актуальним, сприяючи збереженню культурної ідентичності та підтримці національного самовизначення [3, с. 274].

Питання фольклору України з часів його виникнення до сьогодення вивчають різні вчені-дослідники. Здебільшого вони роблять акцент на фольклорних традиціях з метою збереження культурної самобутності народу в умовах глобалізації; розглядають український фольклор як джерело історико-етнографічних знань. На сьогодні відомі праці таких вчених: Вишневського О., Гнидкої К., Кімаковича І., Скориці Д., Шарової Т., Сорокіної О., Циганок О. та ін.

Метою статті є огляд особливостей українського фольклору в часових межах історії та сучасності.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення українського фольклору має давні коріння і пов'язана з багатовіковою історією українського народу. Фольклор формувався протягом великого періоду часу, враховуючи вплив різних культурних, соціальних і історичних чинників: стародавні часи, вплив племен та імперій, християнство, турецько-татарські напади, козацька епоха, модернізація та сучасність.

Українська земля була заселена людьми вже в давніх доісторичному часі. Жителі цих земель володіли своєрідною культурою, в якій вже були виткані перші міфи, легенди, обряди та пісні, що стали

основою майбутнього фольклору. Землі України знаходилися на перехресті різних культурних впливів. Племена, що проживали тут, мали свої унікальні традиції, які змішувалися з культурою сусідніх народів та імперій, таких як скіфи, сармати, гути, київська Русь та ін. [8, с. 112].

Прийняття християнства Київською Руссю в IX-X століттях принесло з собою нові обряди, легенди та релігійні уявлення, які також відобразилися в українському фольклорі. Велика кількість українських народних пісень, легенд і казок виникли в період нападів татарських та турецьких загарбників, які принесли з собою нові елементи культури та спричинили багато бойових легенд і героїчних оповідань. Епоха козацтва відображена у багатьох українських народних піснях, легендах та казках. Козацькі традиції та вірування знаходять своє відображення в українському фольклорі. З появою модернізації та індустріалізації українське суспільство зазнало значних змін. Проте, багато фольклорних традицій та обрядів все ще існують і зберігаються в українських селах і містах. Сучасні фольклористи та митці також активно вивчають і передають з покоління в покоління [2, с. 132].

Розвиток українського фольклору можна розглядати у формі етапів, які відображають основні періоди та характеристики його історії. На сьогодні можна виокремити ключові етапи розвитку українського фольклору:

1. Давні часи і дохристиянська епоха.
2. Київська Русь та період раннього середньовіччя.
3. Панування імперій та зовнішні впливи.
4. Епоха козацтва.
5. Модернізація та розвиток української літератури.
6. Сучасність.

У цей період давніх часів і дохристиянської епохи формувалися перші елементи українського фольклору, такі як міфи, легенди, обряди та пісні, пов'язані з природними явищами, віруваннями та обрядами поклоніння. У часи Київської Русі та періоду раннього середньовіччя з'являються перші письмові пам'ятки українського фольклору, такі як літописи та літописні повісті, які зберігають важливі міфологічні та історичні уявлення. Також в цей час формуються та розвиваються обрядові пісні та танці [4, с. 393].

Під час панування імперій та зовнішніх впливів український фольклор зазнав впливу різних культур, таких як польська, турецька,

татарська та інші, через війни, міграції та торгівлю. Цей період супроводжувався змішуванням та взаємодією різних культурних елементів. Козацька доба має великий вплив на український фольклор. Поширюються козацькі пісні, що відображають події того часу, а також формуються нові героїчні легенди та оповідання. У ХІХ-ХХ століттях розвивалася українська література, яка також вплинула на фольклор. Фольклорні мотиви та теми з'являлися в літературних творах, а також вивчалися та аналізувалися фольклористами.

У сучасний період український фольклор продовжує жити та розвиватися. Фольклорні традиції та обряди зберігаються, а також адаптуються до сучасних умов. Сучасні фольклористи, митці та дослідники активно працюють над збереженням та вивченням українського фольклору, а також його використанням у сучасній культурі. Ці етапи розвитку відображають складний та багатогранний шлях українського фольклору від давніх часів до сьогодення, що відтворює багатство та різноманітність культурної спадщини українського народу [8, с. 141].

Сучасний український фольклор постійно розвивається та перетворюється, відображаючи сучасні реалії та виклики. Інновації в сучасному фольклорі відбуваються на різних рівнях, від новаторських творчих підходів до використання традиційних елементів до використання нових медіа та технологій [1, с. 141]. Сучасні фольклористи та митці активно експериментують з різними жанрами та стилями, поєднуючи традиційні елементи з сучасними музичними та художніми напрямками. Наприклад, поява фольк-року, електро-фольк та інших експериментальних жанрів.

З появою цифрових медіа та інтернету відкриваються нові можливості для популяризації українського фольклору [10, с. 295]. Музиканти та митці можуть просувати свої твори через стрімінгові платформи, відеохостинги та соціальні мережі, а також створювати відеокліпи та анімації на основі фольклорних мотивів. Сучасні митці часто звертаються до традиційних фольклорних тем та мотивів, але інтерпретують їх у новому контексті. Це може включати сучасні варіанти обрядів, обробки традиційних пісень чи легенд, а також нові творчі підходи до розповіді історій. Сучасний фольклор відображає вплив глобалізації та культурного обміну. Митці поєднують українські традиції з елементами інших культур, створюючи нові форми виразу [5, с. 81].

Український фольклор має велике значення для громадян України з різних поглядів. Фольклор відображає традиції, цінності, вірування та спосіб життя українського народу. Вивчення та передавання фольклору сприяє зміцненню культурної ідентичності громадян України, підвищенню самосвідомості та національної гордості. Український фольклор є невід'ємною частиною національної спадщини. Він зберігає в собі тисячолітні традиції, легенди, пісні та обряди, що передаються з покоління в покоління. Вивчення та збереження фольклору допомагає зберегти пам'ять про минуле, передати її майбутнім поколінням [6, с. 72].

Фольклорні традиції часто стають основою для соціальної взаємодії та спільного життя громад. Фольклорні свята, пісні та обряди зближують людей, сприяють формуванню спільнот та встановленню міжособистісних зв'язків. Український фольклор є важливим елементом культурного обміну та взаєморозуміння між націями. Він представляє Україну на міжнародній арені та сприяє популяризації української культури за кордоном. Фольклор надихає сучасних митців та творців до творчості. Він є джерелом натхнення для музикантів, письменників, художників та інших творчих особистостей, які використовують фольклорні мотиви та теми у своїх роботах [7, с. 377].

Висновки. Український фольклор – це багатогранна та неповторна складова культурної спадщини нашої країни, яка має глибокі історичні корені та продовжує жити та розвиватися в сучасному світі. Його історія налічує тисячоліття, і кожен етап розвитку відображає складні процеси соціокультурної динаміки, змін та взаємодії різних культурних впливів. Сучасний український фольклор – це живий організм, який постійно трансформується та адаптується до нових умов і викликів. Він відображає сучасні реалії та відображає в собі інноваційні підходи, експерименти та творчість, що роблять його актуальним та привабливим для нового покоління. Проте він також зберігає та передає традиційні цінності, обряди та вірування, що є основою культурної ідентичності українського народу.

Український фольклор є важливим джерелом національної гордості та самоідентифікації громадян України. Вивчення та збереження фольклору сприяє зміцненню національної свідомості та розкриттю багатства та різноманітності культурної спадщини нашої країни. Тому важливо продовжувати досліджувати, популяризувати та передавати український фольклор майбутнім поколінням, щоб забезпечити його

невмирущий дух і живу спадщину для наступних поколінь. Загалом, український фольклор має велике значення як для індивідуального самовираження громадян, так і для формування національної ідентичності та спільного життя українського суспільства.

Література

1. Вишневецький О. Духовно-моральне виховання старших дошкільників засобами українського фольклору. *Загальна педагогіка та історія педагогіки*. 2016. С. 141.
2. Гнидка К. Фольклорні традиції як запорука збереження культурної самобутності народу в умовах глобалізації. *Культура України*. 2014. № 45. С. 132–140.
3. Кімакович І. Український фольклорний анекдот як гуманітарна цінність та гуманістичний ідеал: перспективи вивчення. *Народознавчі зошити*. 2010. № 1-2. С. 273–279.
4. Пастух Н., Харчишин О. Український фольклор як чинник етнічної ідентичності українців Республіки Молдова. *Народознавчі зошити*. 2011. № 3. С. 391–400.
5. Скориця Д., Шарова Т. Специфіка сучасної української дитячої літератури. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 4. С. 79–86.
6. Сорокіна О. Фольклорні твори як джерело з історії української еміграції ХХ століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. № 45. С. 72–75.
7. Циганок О. Формування риторичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в ході фольклорної практики. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 377–381.
8. Шарова Т. М. Історія української літератури I пол. ХІХ ст. Харків: Майдан, 2014. 247 с.
9. Ятишук О. Український фольклор як джерело історико-етнографічних знань. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2017. № 1(3). С. 140–145.
10. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 295–305.

Кобилко Н.А.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський національний університет внутрішніх справ

СИМВОЛІКА «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В РОМАНІ П. КУЛАКОВОЇ «Я ПАМ'ЯТАТИМУ ТВОЄ ОБЛИЧЧЯ»

Анотація. У статті досліджено символіку «чужого» простору в містичному трилері П. Кулакової «Я пам'ятатиму твоє обличчя». Проаналізовано суміжні та бінарно-опозиційні образи, пов'язані з простором, а саме дороги, дому, порога, озера, лісу, міста / села, реального світу / світу міфічних істот.

Ключові слова: «чужий» / «свій» простір, образ-символ, локус, містичний трилер.

Kobylko N. Symbolism of “alien” space in P. Kulakova's novel “I will remember your face”. The article examines the symbolism of “alien” space in P. Kulakova's mystical thriller “I will remember your face”. The author analyzes the adjacent and binary-oppositional images related to space, namely the road, home, threshold, lake, forest, city / village, real world / mythical creatures' world.

Key words: “alien” / “own” space, image-symbol, locus, mystical thriller.

Актуальність дослідження. Серед літературних жанрів, які сьогодні користуються чималою популярністю в читачів, слід виділити трилер. Хоча в його основі лежить кримінальний сюжет, дія рухається не до класичної розв'язки й пошуку вбивці, а навпаки, обростає новими злочинами. Важливу роль у композиції роману відіграє хронотоп. Разом із тим часопростір дозволяє відчувати унікальний світогляд автора, його систему цінностей, «бо ж наївно бачити в ньому лише спостерігача, який не впливає на процес. У трилерів автор поневолі розкриває допустимі для себе особисто суб'єктивні рамки моралі» [5, с. 399].

На сьогодні маємо чимало наукових розвідок, присвячених питанню трилеру, зокрема таких учених, як О. Вещиковаї, О. Гонюк, Д. Коваленко, О. Колесник, Л. Костецької, О. Мохначової, О. Орехової,

С. Філоненко, П. Хаботнякової, О. Шаф та ін. Досить ґрунтовно природу цього жанру, його структурно-функціональні та морфологічні особливості було досліджено А. Охріменко [4; 5]. Проте поза увагою літературознавців залишаються трилери сучасної української письменниці П. Кулакової.

Мета статті – дослідити символіку «чужого» простору в романі П. Кулакової «Я пам'ятатиму твоє обличчя».

Виклад основного матеріалу. Роман П. Кулакової «Я пам'ятатиму твоє обличчя» є першим у жанрі трилеру в доробку письменниці. На думку самої авторки, твір повинен мати не лише динамічний сюжет, який дозволяє читачу отримати дозу адреналіну, а й порушувати важливу проблему, яка змусить реципієнта задуматися [6]. Здебільшого за основу своїх романів письменниця бере реальні події, проте в «Я пам'ятатиму твоє обличчя» використано тільки дитячі спогади для опису місцевості. Можна зробити припущення, що це залежить від різновиду трилеру.

У романі «Я пам'ятатиму твоє обличчя» знаходимо ознаки містичного трилеру, що визначає специфіку художнього простору та особливості зображення персонажів твору. Просторові номінації мають символічні значення, найчастіше запозичені з усної народної творчості.

Опозицію «свій» / «чужий» варто розглядати з декількох точок зору. А. Охріменко наводить такі варіанти:

1) норма / відхилення від норми, де «своє» – це норма, «чуже» – антинорма, тобто все, що виходить межі «свого»;

2) розмежування світу, де «свій» – світ людський, реальний, «чужий» – оселя фантастичних або міфічних істот, ірреальний [4].

У романі «Я пам'ятатиму твоє обличчя» П. Кулакова використовує декілька бінарних опозицій: місто / село, реальний світ / світ міфічних істот. Медіатором між «своїм» і «чужим» простором виступає дорога. Цей образ у трилері є і конкретно-просторовим локусом, і наповненим метафоричним значенням. Шлях до села, яким вирушає головний герой роману Андрій, стає для нього можливістю оговтатися після смерті нареченої і спробою знайти справжнього вбивцю. Таким чином, дорога для чоловіка перетворюється на символ духовного оновлення, пошуку себе: «Я хотів змін – я їх отримаю» [3, с. 21]. Шлях як просторова реалія в романі поєднує бінарні образи міста й села. Зазвичай у трилерах місцем злочину виступає місто, яке є уособленням таємничого й небезпечного середовища. О. Колесник зазначає: «антураж трилеру – велике місто з

його складним, багатоукладним життям, і, перш за все – з низьким та повсякденним, і водночас – екзотичним та незвичним життям люмпенів та злочинців» [2, с. 237]. Здається, що герой тікає з міста, бо саме тут загинула його Юля, проте саме з приїздом у село починається серія моторошних убивств. Подібний прийом, тобто зміну середовища існування злочинця, П. Кулакова використовує і в романі «Дівчина, яку ми вбила».

Простір у трилері «Я пам'ятатиму твоє обличчя» є неоднорідним, він змінюється залежно від душевних переживань головних героїв. Так, на початку твору Андрій милується місцевістю: «Село розкинулось рідкою павутиною на пологих пагорбах. То тут, то там виднілись хатинки і поблискували бляхи дахів, бігали діти, гавкали пси, а край дороги паслися гуси і кози. Обабіч дороги, котра вела через усе село, тягнулися дерев'яні паркани й порослі різнотрав'ям рівчаки для дощової води» [3, с. 23]. Проте після жорстоких убивств сприйняття цих речей персонажем інше: він бачить лише розбиту дорогу, болото й кущі. Отже, через картину зовнішнього простору П. Кулакова розкриває внутрішнє сум'яття головного героя.

У романі «Я пам'ятатиму твоє обличчя» додаткові емоції в реципієнта викликає присутність містичного. Для цього авторка використовує образи української народної демонології, а саме русалки та відьми. Здавня існував звичай самогубців або нехрещених дітей ховати не на кладовищі, а в лісі, на роздоріжжі, у полі. Оскільки вони померли наглою смертю, то вірили, що їхні душі блукають по землі. В українській нижчій міфології знаходимо три образи русалки: молода дівчина, жінка й померла нехрещена дитина. «Хоча в українців русалки теж мають прямий зв'язок із зоною смерті, а відтак і здатність до екстраполяції самої смерті в інші сфери, тут вони не вважаються настільки фатально небезпечними» [1, с. 156]. Тому не завжди зустріч із русалкою несе смерть. У трилері «Я пам'ятатиму твоє обличчя» П. Кулакова особливого значення надає озеру з містичною назвою Чорне. Місцеві жителі вважали, що воно зачароване: «Ніщо не турбувало чорне, сонне плесо. Та попри якусь надприродну, загрозливу тишу озеро притягувало. Ця незрозуміла темрява й густота води ніби просили підійти ближче, торкнутися бодай пальцем» [3, с. 40]. Люди вірили, що в ньому живе міфічна істота, яка може їх затягнути до себе. Таким чином, озеро стає уособленням «чужого» простору, символом іншосвіту.

Відомо, що межа між «своїм» і «чужим» простором дуже хитка, тому на особливу увагу заслуговує образ дому біля водойми. За народнопоетичною традицією, дім є уособленням внутрішнього простору людини, «своєю» територією. Це духовне наповнення особистості з її радощами й переживаннями: «Будинок спав, просякнутий пилом і чужими спогадами. Напевно, раніше він і справді був гарним...» [3, с. 10]. Проте дім знаходиться на березі озера, тому головний герой починає відчувати чийось моторошну присутність, а згодом помічає марево дівчини. На нашу думку, варто наголосити ще на одному образі, пов'язаному з оселею, – порозі. Власне, він виступає своєрідною межею між «своїм» і «чужим» світом. Ступаючи за поріг, людина відразу стає незахищеною, адже потрапляє у простір, сповнений небезпеки. Можемо припустити, що дім є порятунком для Андрія, адже примару він бачить лише в шибці вікна: «Йому здалося: що ближче до озера, то чіткіше він чує Юлін голос» [3, с. 149]. У романі образи дому й жертви взаємопов'язані. Це слугує своєрідним натяком на справжнього злочинця. Образ русалки П. Кулакова обирає невипадково: на неї перетворюється вбита дівчина, душа якої не має спокою. Тому вона приходить у мареннях до свого ката, доводячи його до божевілля.

Не менш небезпечним виступає локус лісу. За народними віруваннями, це місце перебування різних демонічних персонажів, «інший» світ, не підвладний людині. «Безлюдний ліс шурхотів опалим листям. Темрява, що клубочилася в чагарниках, обступила дівчину, посилюючи страх. Знайома з дитинства місцевість враз стала для неї лабіринтом Мінотавра, а недовга дорога додому – стежкою крізь зачарований ліс» [3, с. 75]. У трилері «Я пам'ятатиму твоє обличчя» П. Кулакова вбивцю наділяє демонічними рисами, тому дівчина не відразу зрозуміла, що небезпеки слід чекати не від міфічних істот, а від звичайної людини. Ліс завжди приваблював аскетів, тих, хто бажав відгородитися від усього мирського. Злочинець, яким виявився Михайло Шпортьак, вів подвійне життя: з одного боку, він голова сільради, чуйна, турботлива людина, а з іншого – холонокровний вбивця, який полює на дівчат, схожих на першу жертву. Таким чином, ліс належить до двох світів, де «чужий» простір перетворюється на «свій», адже символізує потаємне життя Михайла, заборонене стороннім.

О. Тиховська, досліджуючи магію та міфологію в українському фольклорі Закарпаття, наголошує: «Як земний простір поділявся на

локації, підвладні людям і демонам, так і доба сприймалася нашими предками як дві часові площини, у кожній із яких «господар» був інший. День (світла частина доби) асоціювався з добром і належав людям, ніч уявлялася підвладною демонічним сутностям» [7, с. 200]. Усі містичні події в романі відбуваються в темний проміжок доби. Так, заблукавши в лісі, Віра та Борис знаходять напівпритомну дівчину, більше схожу на якусь істоту, що торувала собі шлях через хащі в пошуках порятунку. Посеред ночі на порозі в Андрія з'являється Зоряна, налякана дивною знахідкою в чагарниках. У трилері вбивця своїми вчинками перетинає дозволену межу, а отже, сприймається більше як щось демонічне, нелюдське, тому й відчуває себе «господарем» у темний проміжок часу.

Висновки. Отже, у містичному трилері П. Кулакової «Я пам'ятатиму твоє обличчя» простір має свою специфіку. З одного боку, він позначений символікою, запозиченою з українського фольклору, тому співвідноситься зі світом міфічних істот і пов'язаний з локусами озера та лісу. З іншого, впливає на характеротворення персонажів, розкриває їхні душевні поривання. Так, Андрій прагне змін, спокою, а Михайло намагається приховати свою справжню сутність.

Література

1. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору: монографія. Вид. 2-е, доп. й перероб. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 309 с.
2. Колесник О. Місто як герой трилера. *Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*. Вип. 2(32). Репрезентація міста в культурних, історичних та соціальних практиках. Одеса: Акваторія, 2019. С. 233–240.
3. Кулакова П. Я пам'ятатиму твоє обличчя. К.: Темпора, 2023. 236 с.
4. Охріменко А. Символіка простору свого і чужого в трилерах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2011. Вип. 14. С. 282–285.
5. Охріменко А.С. Трилер як тип тексту: теоретичний аспект. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14(5). С. 394–401.
6. Поліна Кулакова: «Я пишу те, що мені подобається читати» : [розмовляла Мар'яна Зеленюк]. URL: <https://blog.yakaboo.ua/polina-kulakova-ya-pyshu-te-shcho-meni-podobayetsya-chytaty/>.
7. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород: РІК-У, 2021. 512 с.

Кобилко Н.О.

викладач української мови та літератури,
вища категорія, «старший викладач»

Кальченко Д.О.

здобувач освіти
філія Державного навчального закладу
«Охтирський центр професійно-технічної освіти»
смт Велика Писарівка

ФОЛЬКЛОРНИЙ СИМВОЛ У СУЧАСНІЙ ПІСНІ ЯК ПІДСВІДОМИЙ АРХЕТИП ПЕРЕДАЧІ РЕАЛІЙ

Анотація. У статті висвітлено історію пісень, які від початку російсько-української війни стали всесвітньо популярними, встановлено генетичні зв'язки між сучасною піснею-кавером і творами українського фольклору. На основі огляду масмедійних платформ проведено аналіз способів функціонування пісень, що забезпечило їх повторну фольклоризацію. Зроблено висновок, що концептуальне значення головних образів пісень допомагає виявити національну ідентичність сучасних українців, які прагнуть свободи.

Ключові слова: пісня-кавер, масмедійна платформа, фольклоризація, концептуальне значення, національна ідентичність.

Kobylko N., Kalchenko D. A folklore symbol in a modern song as a subconscious archetype of the realities transmission. The article highlights the history of songs that have become popular worldwide since the beginning of the Russian-Ukrainian war; establishes the genetic links between modern cover songs and works of Ukrainian folklore. Based on the review of mass media platforms, an analysis of songs functioning ways was carried out, which ensured their re-folklorization. It was concluded that the conceptual meaning of the songs main images helps to reveal the national identity of modern Ukrainians who are striving for freedom.

Key words: cover song, mass media platform, folklorization, conceptual meaning, national identity.

Актуальність розвідки полягає в тому, що пісні періоду війни 2022-2024 років, по-перше, стали символом національної самосвідомості та єднання для українців. По-друге, українські пісні викликають почуття патріотизму та національної гордості. Вони оспівують історію та культуру України, а найголовніше – сильний і витривалий народ, який здатний подолати будь-які труднощі. Варто зазначити, що національні пісні також відіграють важливу роль у забезпеченні психологічного благополуччя воїнів і цивільного населення, адже допомагають зняти стрес, підняти настрій у тяжкі, навіть критичні, хвилини.

Мета статті – спроба розглянути сучасну українську пісню в паралелі з народною, простежити використання народнопоетичних та міфологічних образів-символів, біблійних алюзій та їх семантичне навантаження.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні дослідження символу та символіки простежуються в працях таких відомих вітчизняних учених, як С. Пасічника, В. Андрущенко, С. Єрмоленко. Цікавими є думки угорського музиканта-фольклориста Міклоша Бота, який закликає продовжити життя українській традиції, вивчаючи та виконуючи пісні.

Великий маестро Анатолій Авдієвський сказав: «Українська пісня не дає бути самотнім – ні людині, ні народу» [6]. Сьогодні ми в цьому чи не найбільше переконуємося, адже в умовах війни України з агресором актуального значення набуває українська культура саме серед молоді, переважно це пісні.

Можливо, хтось помилково вважає, що війна – не час для пісень. Але, насправді, часто саме вони вели в бій, допомагали впоратися з емоціями в найскрутніші часи та піднімали бойовий дух. Наші виконавці та музиканти не лише пішли боронити країну зі зброєю в руках, а й отримали новий поштовх для творчості.

Багато хто із сьогоднішніх музикантів у своїй творчості використовував військову тематику всі вісім років – відколи в Україні розпочалася війна. Та за останні два роки відкритого протистояння й боротьби з російським окупантом у музичному мистецтві стався справжній сплеск патріотичного духу.

Ми цілком виправдано можемо стверджувати, що фольклорний символ у сучасній пісні – це підсвідомий архетип передачі реалій днів, протиріч і суперечностей навколишньої дійсності. Цікавим, на наш

погляд, є твір відомого українського виконавця Артема Пивоварова «Там у тополі». Пісня поєднала в собі одразу два вірші українського поета Павла Тичини «Там у тополі» та «Де тополя росте...». У цій роботі кожен може впізнати себе: ми всі любимо рідну землю, цінуємо свободу й уміємо насолоджуватися нею. Настрій виконавця пісні передає наш внутрішній стан.

А тепер спробуймо заглибитися в пісню, перебуваючи тут і зараз, тобто в реаліях сьогодення.

По-перше, згадка про язичництво: жертви богам символізують загиблих воїнів, які для своєї родини назавжди залишаться героями та янголами-охоронцями:

*Там у тополі в полі
На волі, на волі...
Хтось на заході жертву
Приніс богам, напевно.
В моїм серці й бурі, й грози
Й рокотання-ридання бандур.*

По-друге, цікавим народнопоетичним образом є тополя – «канонізований символ засмученої матері, дівчини, нещасливої долі» [8]. У пісні тополя також символізує традиції, пам'ять про минуле, втрачену любов та ностальгію за прекрасними моментами. В українському фольклорі – це символ вічності, зв'язку з предками та збереження національної спадщини, тому дерево часто згадується в народних піснях. Тополя край дороги – образ жінки чи дівчини, які чекають своєї долі або судженого... Вона струнка й красива від ранньої молодості до зрілих літ. Уособлює тонку натуру, чутливу до впливу років та оточення: як з роками на тополі з'являється все більше засохлих гілок, так і людину з літами «обсідають» усе нові й нові проблеми – до невирішених старих додаються болючі нові, які вимагають розв'язання.

Але найхарактернішим духовним символом української культури є бандура – символ вільної душі, струни якої об'єднують не одне наше покоління. Недаремно Я. Черногуз в одній із поезій дає чітке визначення ролі кобзарства в житті суспільства: «Хай зазвучить струна жива,

Розкаже про своїх героїв, Хай в серце западуть слова: Кобзар – це не жебрак, а воїн».

Крізь бурі й грози, рокотання-ридання бандур повертаються на щиті додому наші герої, на яких чекають матері й дружини, кохані, що ще не раз виходитимуть за село, вдивляючись у далечінь, шукаючи обриси знайомої, рідної постаті.

«Дике поле» – бойовий гімн репера Yarmak та співачки Аліси Панчук. Пісня вийшла 7 травня 2022 року. Початкова ідея – підтримати бойових дух українських військових, привернути увагу до захисників Маріуполя.

Розпочинається композиція з тексту «Молитви українського націоналіста». Згодом пізніше Yarmak скаже: «...я зрозумів, що хлопцям потрібна бойова пісня і написав її на чергуваннях. Це магічна мантра з глибинними заклинаннями – «хай сміливих смерть обходить!». Пісня про справжній стан воїна – найвищий стан героїчності, якого тільки може досягнути чоловік, коли навіть смерть тебе поважає» [1].

Мантра («міркування, вислів») – священний гімн в індуїзмі та буддизмі, що вимагає точного відтворення звуків, його складових. «Ман» (у перекладі із санскриту) – розум, «Тра» (у перекладі із санскриту) – підняти, відводити від тимчасового до вічного. Мантри часто порівнюють із молитвами й заклинаннями.

Український народ у своїй творчості часто використовував образи природи для відображення різних аспектів людського буття. Так образ дикого поля може символізувати вільну, непокірну природу, яку неможливо засіяти чи підкорити. Лексема «Дике Поле» – це ще й традиційна назва чорноморських степів у XVI–XVII ст. Беручи до уваги сучасну ситуацію, а саме захоплення ворогом території Чорного та Азовського морів, дике поле може символізувати силу та незалежність українського народу, його свободу та відродження. Варто зазначити, що в народних піснях і легендах дикі місця завжди приваблювали людину своєю непоступливістю, тому згодом епітет «дикий» набуває позитивного значення.

У пісні «Дике поле», виконавцем якої є Yarmak, зустрічаємо образ незвіданого поля, який має специфічне символічне значення:

*Завили сурми, поле палає
Знову орда із боліт наступає
Біси дохнуть, сонце сходе
Ця земля воїнів родить
Хай сміливих смерть обходить
Гуляй, дике поле...*

Як мантра звучать слова «Хай сміливих смерть обходить», що повторюються декілька разів, а від того набувають більшого магічного значення.

Крім образів-символів, у пісні «Дике поле» знаходимо чимало історизмів: сурми, орда, литаври, булави, хоругви, запорожці, характерник, що також указує на звернення молодих виконавців до національної історії.

*Нащо дивитися у чан ворожці?
Поляжуть всі від меча Запорожців
Знову набігла чорна хмара
Терни перемелю, бо я
По роду вільний характерник...*

Окремо хотілося б зупинитися на образі характерника. У Вікіпедії знаходимо значення цього терміну: «Козак-характерник – запорозький козак, якому приписувалося володіння магічними силами. Сучасні популярні уявлення описують характерників як різновид особливо навченого козацького війська.

Звернімося до усної народної творчості. У відомій Думі про Молдавський похід особливо цікавий епізод, схожий на проведення Хмельницьким обряду військової магії. Перед вирішальним штурмом Богдан об'їжджає місце майбутнього бою:

*...На город Сороку поглядав
І ще стиха словами промовляв:
«Ей, городе, городе Сороко!
Ще ти моїм козакам-дітям не заполоха,
Буду я тебе доставати,
Буду я з тебе великїї скарби мати...».*

Можливе трактування цього епізоду як магічного ритуалу спирається на розвідки відомого сучасного фольклориста В. Давидюка щодо українського магічного слова. У своєму дослідженні первісної міфології рідного фольклору автор визначив замовляння як римоване магічне слово.

Щось подібне ми знаходимо й у пісні «Дике поле»:

*Україно (Україно)
Свята мати героїв (Свята мати героїв)
Зійди до серця мого (Зійди до серця мого)...*

Автор пісні із замовляннями звертається до образу України, який можемо сприймати і як святий образ (ікона), і як символ нескореної держави, загартованої лихоліттями.

На наш погляд, можна простежити кольорову семантику твору. Чорне й світле йде поруч, паралельно один до одного. Як продовження – інша пісня, у якій чітко бачимо перемогу світлого: «Воїни світла, воїни добра». Але в «Дикому полі» прочитання коду темряви й сонця вказує на віковичну боротьбу цих містичних образів. Міфологема сонця інтерпретується через зв'язки з бінарними опозиціями дня й ночі, світла й темряви, сходу й заходу, народження й смерті: *Біси дохнуть, сонце сходе...*

Образ сонця присутній у багатьох замовляннях. В основному цьому небесному світилу приписується сила зцілення, здатність реагувати на прохання людини про допомогу. Сонце трактується як божество, наділене великою «позитивною силою, яка допомагає білому світові і його боротьбі з темним і негативним» [6]. Уявлення про сонце як втілення морально-етичного ідеалу, до якого слід прагнути, та уособлення світлого божества, здатного коригувати сценарії людських доль, зумовило появу багатогранної символіки – сонце-оберіг ми бачимо на українських вишивках, прикрасах, кераміці.

У продовження теми символу сонця – пісня «Українське сонце зійшло» гурту KOZAK SYSTEM.

*Українське сонце зійшло,
Хай яскраво світить воно.
Дорого заплачено,
Ми їх не пробачимо.
Дорого заплачено,
Ми їх не пробачимо.*

Нова пісня «Українське сонце», за визначенням самих виконавців, – це рефлексія на серію подій. Що їй кому було важливо донести цим твором? Як зазначають члени гурту, часто в стрічці новин Facebook траплялися слова Джохара Дудаєва: «Росія зникне з лиця Землі, коли зійде українське сонце». Тому вони їй задумалися над ними саме в контексті того, а коли ж це станеться...

Якщо говорити про фізичні величини, то зафіксувати схід сонця – непроста процедура, тому що ті, хто живуть на сході, його раніше побачать, а ті, хто на заході, – пізніше. І тут іще важливий горизонт. Якщо ж говорити про те, що Дудаєв мав на увазі, то вже запалено це українське сонце саме тим, що в перші дні війни Збройні сили України й весь український народ ухвалили рішення стояти за свою землю до переможного кінця.

*Ми їх не пробачимо.
Ой якби ви бачили,
Як летіли журавлі,
Воїв на щитах несли.
Як летіли журавлі,
Воїв на щитах несли.*

Усім відомо, що журавель – символ України й любові до рідної землі. Його ще називають «Божою птицею» або «птахом Сонця». Український народ завжди шанував журавля як птицю загального щастя й радості. Повертаючись із вирію весною, журавлі несуть із собою людські душі, які поселяться в немовлят, що народяться весною та влітку. Тому «кру-кру», яким вони повідомляють про свій приліт, веселе й щасливе. Отже, коли люди бачать весняний журавлиний ключ, то кажуть, що це не журавлі, а «веселики» летять. Коли ж журавлі відлітають у вирій, то їхнє «кру-кру» відчутно сумне й дійсно журливе (а тому й журавлине!), бо несуть вони із собою душі покійних.

Звернімося до вживаного у пісні фразеологізму «Воїв на щитах несли». З історії нам відомо, що в давнину війни між різними племенами й державами були звичним явищем. Загинути в бою вважалося найвищою честю, а зазнати поразки, віддати ворогові зброю й повернутися живим – страшною ганьбою. Існував також звичай виносити

загиблого воїна з поля бою на щиті. Вислів «зі щитом або на щиті» означає перемогти або загинути.

*На щитах несли воїв,
В місце, де нема боїв.*

У пісні автори вказують на останню дорогу кожного загиблого воїна до рідної домівки. Це місце, де спокій, затишок, куди не прилетіла крилата ракета й не наробила біди. Але це й місце страшного горя, бо не в змозі його пережити мати, яка втратила свого сина, дружина – чоловіка, діти – батька.

*Хай яскраво світить воно,
Українське сонце зійшло.*

Повтори цих рядків додають упевненості усім нам перемоги світла над пільмою, мають глибокий філософський зміст: ми переможемо, відбудуємося, не забудемо.

Цікавою з погляду символіки та ритуально-магічного значення мови є пісня «Враже» гурту «Енджі Крейда». Вона звучить як замовляння, які супроводжували обряди й ритуали з метою впливу на світ людей:

*Сію тобі в очі, сію проти ночі
Буде тобі, враже, так, як відьма скаже
Скільки в святу землю впало зерен жита
Стільки разів буде тебе, враже, вбито
Скільки, враже, півень вночі кукуріка
Стільки днів у тебе доживати віка.*

У віршованому заклятті Людмили Горової відьма звертається до тих, хто прийшов із війною в Україну. Музику написала вокалістка гурту Ангеліна Каташинська.

Спробуємо й ми розібратися в силі слова цього пісенного твору. Образ відьми в українській міфології досить поширений. «Віра у відьму в традиційному українському соціумі була чи не найстійкішою вірою в істот, що мають магічні здібності та подвійну природу... згідно з сучасними етнографічними даними, відьма – це звичайна жінка, яка не

має ознак демонічності. Проте здійснює певні дії, спрямовані на шкоду людям», – зазначає Юлія Буйських, український етнолог [2].

Не випадково, авторка пісні звертається до образу відьми: саме вона своїми надприродними силами має помститися ворогові за те горе, яке він несе за собою.

Часом активності відьом вважали ніч, особливо на великі релігійні свята. Нападаючи в такі дні на людей, лякаючи та переслідуючи їх, відьма перетворювалася на жабу, кішку, собаку, свиню, корову, пташку, комаху, могла набувати вигляду предметів чи ставати невидимою. Тому й у пісні вона «сіє проти ночі», сіє «зерен жита», сіє, доки «півень кукуріка». Сприймаючи змальовану загальну картину, віримо, що кожне зерно зійде кривавою розплатою. Можливо, навіть вороги цього боялися. Не знаючи історії творення міфологічних образів, вони все ж були наслухані про існування відьом в Україні.

*Тільки на пів світу, чорного пристріту
Буде тобі, враже, так, як відьма скаже
Писанку розпишу, люльку заколишу...*

За народними повір'ями пристріт – шкода, хвороба, спричинені кому-небудь злим поглядом (рідше словами чи діями). Віра у пристріт призводила до панічного страху перед ним. Тому в рядках пісні це поняття узгоджується з епітетом «чорний», що говорить само за себе – на ворога чекає смерть. Навіть такі віковічні світлі символи, як писанка та люлька, відьмою будуть використані для шкоди.

Заклинання як вид ритуально-магічної мови, як пряме звернення до об'єкта магічного впливу чітко виражений в останньому куплеті пісні:

*Слово моє липке
Слово моє кріпке
Буде тобі, враже, так, як мати скаже
Буде тобі, враже, як дружина скаже
Буде тобі, враже, як дівчина скаже
Буде тобі, враже, як дитина скаже
Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.*

Звучить воно як попередження, заборона, погрози, чи не найбільше, дійсно, як прокляття. За допомогою пісенних заклинань люди намагаються домогтися виконання бажань, які не можуть здійснити звичайним способом. На відміну від молитов, які є лише проханнями до Бога або до духів, заклинання призначене для примусового виконання бажання. А воно сьогодні в нас одне на всіх: перемога над ворогом.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, хочемо зазначити, що наша пісня приваблює тим, що в неї вкладено саму душу, тому вона хвилює та розчулює слухачів, торкаючи найтонші струни їхніх сердець. Сучасна патріотична пісня є невід'ємним компонентом української поезії, вона проникає в усі сфери життя українців, здатна виховувати в молоді національну свідомість та патріотичні почуття. Пісня спроможна відродити одвічні цінності, доступна широкій аудиторії й саме розвиток пісенної творчості патріотичного спрямування здатен формувати активну життєву позицію молоді людини.

Література

1. Yarmak презентував новий трек RAGNAROK, який написав перед виїздом на фронт. URL: <http://glianec.com/fishka/45223yarmak-presentuvav-novii-trek-ragnarok-yakii-napisav-pered-viizdom-na-front.html>.
2. Буйських Ю. Жіночі образи української міфології «Колись русалки по землі ходили...». Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 319 с.
3. Вайсглас «Круки». Аналіз твору. URL: <https://dovidka.biz.ua/vayshlas-kruky-analiz-tvoru-pasport>
4. Дике поле (пісня). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Пасічник С. О. Символіка сучасних українських пісень. *Україна ХХ–ХХІ ст. у контексті світової історії: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 15 груд. 2023 р.). Харків: ХНУРЕ, 2023. С. 78–79.
6. Пісенна творчість нашого народу. Віктор Андрущенко. 25 січня 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/326758>.
7. Реп-виконавець та військовослужбовець ЯрмаК. URL: <https://sensor.net/ua/r3364326>.
8. Тематична група лексики природи у побутових та обрядових народних піснях. URL: https://studwood.net/2498466/literatura/zhiva_priroda.

Козій О.Б.

кандидат філологічних наук
доцент кафедри публічного управління,
права та гуманітарних наук
Херсонський державний аграрно-економічний університет

ДИХОТОМІЯ «СВІДОМЕ – ПІДСВІДОМЕ» У ЛІТЕРАТУРІ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Фройдівське «Я» і «Воно» як втілення соціально прийняттого і прихованого перебуває у центрі зображення в п'єсі В. Винниченка «Мохноноге» та новелі Р.-Л. Стівенсона «Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Хайдом». Та письменники по-різному витлумачують темну сторону людського єства.

Ключові слова: «Я» і «Воно», втілення соціально прийняттого і прихованого, темна сторона людського єства.

Kozii O. “The conscious – subconscious” dichotomy in literature: a comparative aspect. Freud's opposition of “Me” and “It” as the embodiment of something socially acceptable and hidden is in the center of V. Vynnychenko's play “Furfeeted” (“Mokhnonoge”) and R.-L. Stivenson's story “The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde”. But the writers interpret the dark side of a personalty in different ways.

Key words: opposition of “Me” and “It”, socially acceptable and hidden, the dark side of a personalty.

Актуальність. Сексуальна революція початку ХХ століття, відкриття Фройдом теорії психоаналізу спричинили й до значних суспільних зрушень, посилення уваги до прихованого та підсвідомого. Володимир Винниченко, як митець для свого часу епатажний та неоднозначний, не міг оминати вимог епохи. Його творчість не можна назвати типовою. Вона зросла на специфічній ґрунтовій суміші з реалій тогочасного життя, власного дуже багатопланового досвіду та еkleктично засвоєних політичних, економічних, соціальних ідей.

Мета дослідження полягає у відстеженні особливостей втілення проблеми підсвідомого у творах В.Винниченка та Р.-Л.Стівенсона.

Виклад основного матеріалу. П'єса «Мохноноге», що є одним з ранніх творів драматурга, написана 1916 року, проте після невдалої вистави на довгий час зникла з поля зору дослідників і читачів. У щоденникових записах митця знаходимо досить різкі судження автора як про саму п'єсу, так і про її постановку: «Душить, гнітить сором за цю бліденьку, сіреньку нікчемну річ. І нема вже змоги відмовитися, не показуватись з нею на люди, захистити себе від сорому, нещирого співчуття знайомих» [2, с. 252]. Проте письменник почасти звинувачував і власне невдалу постановку п'єси: «Бідне моє «Мохноноге». Покремсане, понівечене глупими режисерами, воно стало подібне до людини з одрізаними вухами й носом. В такому привабливому вигляді воно вийшло на сцену, викликавши у критики справедливий сміх» [6, с. 252]. Існують припущення, що вона була знищена самим автором. Протягом майже восьми десятиліть рукопис пролежав в архіві й лише в 90-х роках минулого століття був знайдений В. Панченком, а потім опублікований С. Михидою 1996 року у журналі «Вежа» [1]. Останній аргументує оприлюднення твору тим, що «жодних свідчень про заборону друкувати п'єсу нема» [4, с.7].

Спробуємо простежити процес розв'язання письменником проблеми співвідношення свідомого та підсвідомого в людині, вдавшись до компаративного зіставлення п'єси В. Винниченка із новелою Р.-Л. Стівенсона «Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Хайдом», що є хрестоматійним звертанням до роздвоєння особистості.

Чи не найосновніші проблеми твору В. Винниченка постають із розуміння самої назви п'єси «Мохноноге», що на перший погляд видається дивною. Одразу уявляємо маленьку й лагідну тварину. Тому виникає закономірне питання: чому В. Винниченко, твори якого сповнені глибоким психологізмом, трагізмом, символічними образами обрав тварин як тему для свого твору. Проте перші асоціації не мають нічого спільного із авторським задумом. Можна пригадати твердження самого автора про сутність «Мохноногого»: «Воно живе в кожному з нас, живе раніше ніж свідомість і воля. Раніше того, що зветься людським, добрим або злим. Коли у згоді з нашими бажаннями, цілим світоглядом – добре, коли противне – то вже зле. Тому воно багатолице, мінливе, невловиме. Ми завше в боротьбі з ним, хоч несвідомі цього. Але бувають моменти,

коли наша увага яскраво ставить питання про цю боротьбу» [2, с. 227]. Тому з огляду на саму назву п'єси виділяємо проблему «мохноногості» як вияв підсвідомого, а з цієї загальної проблеми випливають дрібніші, а саме розтлумачення співвідношень людина-звір і людина-тварина (останні два поняття не тотожні, про що буде йтися нижче). Другою ґрунтовною проблемою, порушеною у творі, є проблема «мохноногих» («прогнилих, буржуазних, фарисейських» [6, с. 157]) традицій, що «хапають за ноги живих» [5].

Що стосується драми «Мохноноге», то, на думку В. Гуменюка, що прагматично підходить до проблеми співвідношення сил і свідомості, у драмі «навіть чи йдеться про відмову від земного, природного, підсвідомого, інстинктів на користь раціонального й духовного» [3, с. 217]. На підтвердження наведемо такий щоденниковий запис драматурга: «Убивши ж інстинкти, чи не вбиваємо ми самих себе?» [2, с. 41]. Необхідно вловити межу, до якої варто намагатися «тримати на прив'язі це темне, зле люте»¹ [1, с. 13], проте щоб і не вбити самих себе, своєї сутності, а значить маємо справу із узгодженням у людині її природи й культурних надбань суспільства.

Це перегукується із словами головного героя твору, Дмитра Бутенка, про боротьбу зі своїм еством: «Поглянь, у мене посивіли скроні. Ти не знаєш, скільки я пережив, яких нелюдських зусиль мушу докласти, аби втримати на ланцюгу це темне, лихе, люте, що сидить в мені» [1, с. 12], «... я щосили прагну перебороти себе, здолати нице, гидке в собі» [5, с. 52].

Зигмунд Фройд позначає це поняття терміном «Воно», проте видатний психіатр мав на увазі лише підсвідоме, прадавнє, що здається витісненим із людської сутності. Говорячи про свідоме та підсвідоме, він вдається до такого порівняння: «Відносно Воно Я подібне до вершника, що повинен підкорити сили коня, що переважають його власні, але з тією різницею, що вершник намагається зробити це власними силами, а Я – запозиченими» [10, с. 432]. Р.-Л. Стівенсон у «Химерній пригоді з доктором Джекілом та містером Хайдом» наполягає, що кожна людина «містить у собі не одну істоту, а дві» [9, с. 46]. У згаданому творі англійський неоромантик вдається до експерименту, аби довести (чи спростувати?), що в результаті розділення людське життя стане вільним від усього, «що робить його нестерпним» [9, с. 47]. Та митець вивільняє

не світлу, а темну сторону особистості, доводить її самостійність та самодостатність, оскільки «зло, позбувшись високих поривань і докорів сумління кращого свого двійника, зможе простувати власним шляхом» [9, с. 47].

За В.Винниченком, головною основою щастя людини повинна бути «внутрішня рівновага, гармонія» [8, с. 61], тому свою етико-філософську систему він назвав «конкордизмом» (від фр. Concorde – узгодження, злагода). Це варто зазначити, оскільки далі розмова піде як про проблеми стосунків між персонажами, так і взаємини людини і суспільства.

У портреті Дмитра Бутенка бачимо багато рис, що одночасно відлякують і приваблюють: «Років 34, міцний, важкий, незграбний, але не повільний. Голова велика, з великим лобом та глибоко посадженими очима, часто дивиться з-під лоба, вперто й важко, мов бик, схиливши голову. Волосся руде, густе, носить бороду, також руду, але підстрижену. Дуже нестриманий, експансивний, у виявленні почуттів буйний та запальний до самозабуття. Поряд з грубістю може бути надзвичайно ніжним. Тоді обличчя ніби прояснюється, світліє та стає привабливим» [1, с. 11]. В.Винниченко порівнює Бутенка з биком, але ми не можемо стверджувати, що в ньому відбувається перехід від тваринності до людяності: у цьому випадку маємо знайти різницю між звіром і твариною.

Неоднозначним є портрет Хайда: жодна людина, що бачила його, не могла точно описати це уособлення наукового експерименту. Проте всі відзначали невисокий зріст та надзвичайно непривабливе (не з погляду зримого образу, а чогось підсвідомого, заснованого на відчуттях) обличчі. Бутенко (В. Винниченко «Мохноноге») зображений письменником доволі привабливим чоловіком, дика пристрасність якого є частиною вродженого шарму. У ранній драмі «Мохноноге» чоловічі танатологічні риси, котрі полягають у знищенні (прямому чи опосередкованому) власних нащадків перебувають у початковій стадії митецького задуму. Цей концепт набуває виразного звучання у романі «Записки кирпатого Мефістофеля» та в драмах «Закон» (між рядків читаємо, що до аборту Інну Мустащенко підштовхує чоловік) та «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Парадокс останньої полягає у тому, що, прагнучи створити образ священний і животворний, художник знищує власну дитину, своє продовження в майбутньому.

Р.-Л. Стівенсон також натякає на танатосемантику образу карлика Хайда, адже вперше він згаданий у контексті жорстокого поводження з дитиною на вулиці.

Дмитро запальний до жорстокості, не позбавлений нахилів садиста й тирана, жертвою якого стає найчастіше дружина. У той же час, поєднуючи Дмитра, Тетяну й Суховія в любовний трикутник, письменник удається до порівняння й протиставлення митців – письменника та художника. Так званий «наполеон від мистецтва» є брехливим та лицемірним, а запальний Бутенко – відкритий і щирий у любові й ненависті, гніві й ніжності.

«Мохноногість» Бутенка – то складова його частина.

Р.-Л. Стівенсон у новелі «Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Хайдом» через науково-фантастичну призму застосування експериментальних препаратів вдається до зображення абсолютного роз'єднання особистості.

На прикладі Дмитра спостерігаємо тісний синтез звіра й тварини або ж просто терези перетягують у бік «ілюзій біологізму» [7, с. 34]. Дмитро хоче жити за логікою тіла й душі, адже не зрікається своєї природи. Ось як він пояснює це Тетяні: «Краще допоможи мені. Допоможи перемогти це ... мохноноге, стародавнє, темне. Не зневажай його, адже у всіх воно, Таню, є, у всіх, навіть у тебе» [1, с. 13]. Дмитро пише книгу, аби справити враження на дружину. Проте іноді в «мохноногого» виростають ікла й пазурі – звір виривається назовні, руйнуючи життя і самого героя, і його рідних. У зв'язку з проблемами спадковості можна провести таку паралель: за деякими народними повір'ями вампіри можуть пити кров лише рідних, а після смерті повертаються лише під рідний дах. Таким чином, у Дмитрові поєднуються ознаки як тварини (прагнення жити в гармонії зі своєю природою), так і звіра (лють).

Що стосується його головного антипода та опонента (у любовному трикутнику Дмитро – Тетяна – Суховій) художника Якова Суховія, то необхідно зазначити, що «мохноноге» має владу й над ним. Проте це «мохноноге» має дещо іншу природу (про це йтиметься далі).

Також постає питання про природу кохання – яким воно є – «звірячим» чи «тваринним»? Так у «Мохноногому» автор протиставляє справжні почуття Дмитра (як би дико він їх не виявляв) холодному

розрахунку Якова; але все ж звирячість тут присутня. Протиставлення живого кохання і несправжніх цінностей спостерігаємо також у драмі «Чорна Пантера та Білий Медвідь». Так Сніжинка заперечує родинне життя й натомість пропонує Корнієві служити мистецтву і любити лише його. Кохання з огляду на позицію Сніжинки можна розглядати на рівні інстинктів. Тому автор протиставляє, але не різні покоління (як, наприклад, у «Пригвождених»), а своєрідні дві цивілізації, одна з яких живе за законами почуттів, а інша відповідно до своєрідного кодексу надлюдини, запровадженого Фрідріхом Ніцше. Вони заперечують мораль, релігію тощо, хоча важко в той же час виділити принципи життя цієї раси. Сніжинка та Суховій у власних теоріях несуть зерна самознищення, а тому служать миті, а не вічності. Цікаво те, що обоє прагнуть служити прекрасному й увічнити його.

Дмитро також творець, проте його праця спрямована на те, аби повернути дружину. Таким чином, те, що йде від серця, може дістатися до серця. Звертаючись до Фройда, варто звернутися до поняття аутотренінгу, адже герой «Мохноногого» переборює себе, переконує, що може змінитися. Його пристрасне бажання написати книгу ґрунтується на вірі в силу художнього слова, адже сповідь (книга) й адресат сповіді (Тетяна) мають особливий зв'язок, саме на нього і розраховує Дмитро.

У драмі В. Винниченка атавізми прадавніх інстинктів тримають героя своїм заручником. Дмитро цілком усвідомлює їхню силу та біль, якого завдає близьким. Він, мов вершник, не може контролювати коня, що «поніс».

Для доктора Джекїла в новелі Р.-Л. Стівенсона перехід у фазу Хайда є звільненням «від пут обов'язку», «будь-якої моралі», але така свобода є неповною, оскільки герой відчуває себе «невільником власного злого первня» [9, с. 48]. Навіть повернувшись до звичайної форми існування, Джекїл не відчуває докорів сумління, одержимість самим собою «п'янить його, мов вино» [9, с. 48].

Концепт подвійності існування різниться в українського та англійського письменників. Для В. Винниченка є конденсатом прадавніх, диких інстинктів, саме вони є носіями пристрасних імпульсів. У цьому наш земляк є солідарним із З. Фройдом щодо переваги сили коня над силою вершника. Руйнівна й сильніша частина єства героя Р.-Л. Стівенсона є, натомість, молодшою: «Порочна частина мого єства, – робить після

“повернення» нотатки Джекіл, – в яку я втілювався нині, була менш розвинена, аніж та добра, якої я позбувся» [9, с. 48]. Невисокий зріст Хайда є і даниною письменника казковим джерелам – тут можна згадати «Крихітку Цахеса» Гофмана, – і підкреслення того, що цей бік особистості є менш розвиненим, не прадавнім, а, навпаки, набутим.

Тож позиція З.Фрейда щодо двох іпостасей людської особистості неодноразово знаходила розкриття в художній літературі. Письменники межі ХІХ – ХХ століть часто зверталися до цього аспекту, дивлячись на нього крізь призму душевних хвороб та галюцинацій. Зіставивши два твори – п'єсу В. Винниченка «Мохноноге» та новелу Р.-Л. Стівенсона «Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Хайдом» – маємо змогу порівняти два погляди на приховану частину людської сутності. «Воно» у «Мохноногому» В. Винниченка має корені у підсвідомих інстинктах, котрі єднають людину сучасну із її суворим та жорстоким (адже тільки такий мав змогу вижити) предком. «Мохноноге» ж воно тому, що хиже та дике й водночас м'яке і тепле. Герой твору Дмитро Бутенко прагне підкорити цього звіра, назавжди загнати в печеру підсвідомості. Це не завжди є успішним, тому приносить страждання і приборкувачеві, і його близьким. Натомість англійський письменник Р.-Л. Стівенсон наділяє руйнівною силою саме набуте в людині. Вища, більш розвинена, доросліша частина Джекіла спочатку є сильнішою, оскільки герой вдається до певних зусиль, аби стати Хайдом, проте з часом посідає панівне місце.

Висновки. Звертаючись до проблеми роздвоєння особистості, письменники-модерністи певним чином апелюють до основного постулату мистецтва епохи Просвітництва: чому людина, народжена для добра і щастя, насправді зла і нещасна? Відповідь на це митці знаходять у самій людині, котра стає водночас будівником і руйнівником свого життя.

Література

1. Винниченко В. Мохноноге. Вежа. 1996. № 4-5; 1997. № 6-7.
2. Винниченко В. Щоденник. Едмонт. Нью-Йорк. 1980. Т. 1.
3. Гуменюк В. Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка. Монографія. Сімферополь, 2001. 340 с.
4. Михида С. Воно живе в кожному з нас. Вежа. 1997. № 4-5.

5. Панченко В. Мертве, що хапає за ноги живих. Літ. Україна. 1997. 20 листопада.
6. Панченко В. «Я хочу собою возвеличити українське...» Риси психологічного портрета В. Винниченка. *Березіль*. 1997. № 11-12. С. 155–167.
7. Свєрбілова Т. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? *Слово і час*. 1993. № 5. С. 32–40.
8. Сиваченко Г. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. Усе для школи. Українська література. 10 кл. Вип. 6. 2001.
9. Стівенсон Р.-Л. Твори: В 5-ти томах. К.: Вид-во «Українознавство», 1995. Т.2. 352 с.
10. Фройд З. Три нариси з теорії сексуальності. *Психологія і суспільство*. 2008. № 4. С. 45–91.
11. Хаджинова Р. Творчість О. Кобилянської: проблема традицій і новаторства у малій прозі ХХ ст. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2020. № 1. С. 174–175.

Лебеденко Н.Є.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри радіомовлення і телебачення
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ІНТОНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИПОВІДКАХ» ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті проаналізовано інтонаційну характеристику усного мовлення українців на прикладі «Галицько-руських народних приповідок» Івана Франка. Укладач паремій уперше дав аналіз акустичних особливостей «живого» мовлення українців та пояснив їхні значення. Проаналізовано параметри інтонації як засіб вираження емоцій.

Ключові слова: *приповідки, паремії, інтонація, відтінки інтонації, емоції.*

Lebedenko N. Intonation as a tool of expressing emotions in “Galician-Ruthenian Folk Proverbs” by Ivan Franko. The article explores the intonational features of the spoken Ukrainian language, using “Galician-Ruthenian Folk Proverbs” by Ivan Franko as an example. The compiler of the proverbs conducted the initial analysis of the acoustic characteristics of “live” Ukrainian speech and elucidated their importance. The article delves into intonation parameters as a tool for conveying emotions.

Key words: *proverbs, paremias, intonation, intonation nuances, emotions.*

Актуальність дослідження. Іван Франко працював над мовною тематикою усе своє життя. Письменник сам був дуже уважний до своєї мови. Володіючи чотирнадцятьма мовами світу, почувався вільно у чужому мовному просторі. Українську мову дуже шанував, беручи участь у різноманітних мовних дискусіях. Але найбільше Іван Франко цінував живе українське слово, милувався ним, любив його, пишучи про нього: «...товариський, господарський стиль, повний ясності, скромності і простоти, який особливо сьогодні, в пору панування абстракції, претензійності, вишуканої кольористики та символізації... на кожного чоловіка з не затуманеною головою робить враження подуву свіжого повітря» [5, с. 20]. Збираючи галицькі народні приповідки, поет ставить завдання не лише пояснити їхні значення, показати, в яких комунікативних ситуаціях їх уживають українці, а й зафіксувати, яким тоном, яким голосом їх вимовляють селяни, роблячи відповідні вказівки. Це надзвичайно цінно у вивченні інтонаційної природи усного мовлення українців, особливо сьогодні, коли усна комунікація має нові виміри і форми. Поряд із іншими своїми талантами Іван Франко відзначався глибокою прозорливістю вченого і бачив перспективу розвитку тієї науки, до якої він у певний момент своєї діяльності був дотичний, зокрема науковець розмірковував і про проблеми лінгвістики, стосовно яких на той час ще не була розроблена відповідна термінологія і не існувало відповідних їй напрямів. Ідеться про культуру мовлення, стилістику, комунікативну лінгвістику, лінгвістику тексту, лінгвістичну генетологію, прагмалінгвістику, дискурслінгвістику, нарративну лінгвістику тощо. Письменник розмірковував про щоденну риторичну,

комунікативну практику, комунікативну спроможність селян, їхню комунікативну компетенцію, принципи і закони [3]. Саме в цьому актуальність дослідження таких тем у добу усної комунікації, коли українці ще більше починають усвідомлювати власну мовну ідентичність.

Мета пропонованого дослідження – проаналізувати акустичні особливості живого народного мовлення українців та дослідити інтонаційну характеристику української мови на основі зауваг Івана Франка до зібраних паремій у «Галицько-руських народних приповідках».

Виклад основного матеріалу. Сприйняття інтонації зазвичай випереджає сприйняття сенсу, відповідно неправильне інтонування може призвести до неправильного розуміння повідомлення: розпізнаючи сенс сприйняття, викликаний помилковим інтонуванням, людина неправильно осмислює фразу [2, с. 163].

Інтонація не лише організовує та оформляє усне мовлення, але й водночас визначає комунікативно-прагматичне та емоційно-експресивне значення висловлювання [1].

Науковці відзначають, що «почуття наші ми висловлюємо не стільки словами, скільки інтонацією» [2, с. 165]. Інтонація відіграє головну роль у вираженні людських емоцій. Змістовий діапазон інтонації налічує кілька десятків модально-емоційних відтінків. Роль інтонації дуже велика у розмовній мові. Обходячись без будь-яких лексичних або синтаксичних засобів, мовець за допомогою інтонації передає цілий спектр почуттів і реакцій, оскільки вона має складну гаму виразних можливостей. Контрастні інтонаційні конструкції, розтягування голосних, енергійне виголошення приголосних (які при цьому подовжуємо), уповільнення темпу – усе це різноманітні засоби вираження високої емоційності мови.

Унікальність праці «Галицько-руські народні приповідки» не тільки в новаторських лексикографічних принципах пояснення паремій, але й в оригінальній «мові тлумачення», що репрезентує невербальні параметри спілкування як засіб моделювання комунікативної поведінки українців. І. Франко презентує паремії не лише з позицій традиційного знання, але й застосовує новий, комунікативно-прагматичний підхід [4, с. 68]. Суть принципу комунікативно-прагматичного опису в тому, що

він виокремлював ознаки, які вказують на специфіку застосування цих приповідок у комунікації. Виконані в розмовному стилі, з мовним відтворенням найтонших нюансів комунікативної ситуації, тлумачення паремій є своєрідною комунікативною енциклопедією національного спілкування українців. У тлумаченнях до паремій І. Франко подає широку палітру *паралінгвальних параметрів* (просодику, манеру мовлення), моделює комунікативні ситуації [4, с. 69].

У цій праці звертаємо увагу на вираження емоцій мовців у конкретних комунікативних ситуаціях, інтонаційні нюанси, які виокремив Іван Франко, пояснюючи значення паремій.

І. Франко моделює негативні життєві ситуації і показує за допомогою інтонаційних ремарок, як емоційно по-різному можуть реагувати українці на них, звертаючи увагу на інтонацію **відради** в конкретній комунікативній ситуації: *«Бог би сі гнівав. Так говорить чоловік, коли сам собі або іншому відраджує якесь лихе діло»* [6, с. 134]; **остороги**: *«Не клич біди до себе, бо вона сама прийди до тебе. Осторога всякому не шукати собі напасті на людях»* [6, с. 111]; **потішання**: *«Біг батько і пречиста Мати не дасть загинати. Так потішає себе чоловік, переходячи від зневіри до бодрішого духового настрою»* [6, с. 125].

Уміння українців жартувати, ставитися з гумором та іронією до багатьох життєвих ситуацій відображено у тлумаченнях паремій І. Франка в таких позначках, як: **гумористично**: *«Ей уважый, бо буде наперед блиск, а потім тріск! Гумористично, замість дам по пиці. Натяк на звісне жидівське оповідання про те, як роблять стрільбу. Мовляв: беруть діру, обив'ють залізом, приставлять курок, насиплють порох; як потягнеш за курок, то буде насамперед блиск, потому тріск, а потому тебе дідько вхопить»* [6, с. 121]; **дотеп**: *«Бідний не пє бо не має, скупий не пє бо жалує. Дотепна характеристика тверезих людей»* [6, с. 11]; **жартівливо**: *«Бийте, бийте по азбуці! Жартівливо, коли хтось замазує сліди свого лихого вчинку. Ця приповідка мала повстати ось із якої нагоди. Один багач купив залізний плуг, та боячися, щоб йому не вкрали його, велів ковалеві на леміші вибити азбуку. По кількох днях сам коваль украв той леміш, щоб зробити з нього сокиру. Він зараз усадив його в огонь. Тільки що залізо розпеклося і коваль поклав його на ковадло, аж тут іде багач-властивець, шукаючи своєї згуби. Коваль хапає молот і кричить своїм челядникам: «Бийте, бийте по азбуці! щоб затерти знак на краденім леміші»* [6, с. 47]; **іронічно**: *«Там тобі буде благословити!*

Іронічно, замість проклинати» [6, с. 120]; кепкувати: «Не виділа баба воза, та й казала, що карита. Кепкують із баби, що мало знає світа» [6, с. 63]; насміх: «Біжи, біжи, а на місці лежи. Насміх над лінивим, що раз у раз говорить: а побіжу там, а потім побіжу там і там, – а сам ані з місця» [6, с. 92].

Нерідко І. Франко звертає увагу на говоріння з **доганою**: *«Який батько, такий син: видовбали з діжки сир. Говориться з доганою: син плохий, та й батько не ліпший» [6, с. 81]; докором: «Блекоте, блекоте, блекотиш, а ци тото видів? З докором зупиняють такого, що говорить небилиці» [6, с. 121]; у формі **дразнення**: *«Антішку, лапай жибу за пішку. Дразнення в формі мудрування» [6, с. 52]; «Варум баба не палила? Бо гольц дома не було. Передразнюють говірку урльоупника, що мішає руські слова з німецькими» [6, с. 63]; згідно: «Біс ті там знає! Згідно: не розумію, чого тобі треба» [6, с. 118]; «Дав їй Бог долю, як фандолю. Згідно, замість лиху долю. Фандоля побічна форма від фанда – батіг, пуга» [6, с. 135].**

Образу, незадоволення та прикрість селян виражено в інтонаціях: **жалування**: *«Над бідним ніхто не має змилування. Жалується бідний, який одначе все нарешті знайде такого, що дасть йому роботу або заемогу» [6, с. 115]; нарікання: «Бісе, чорте, що ти є? Нарікання чоловіка на іншого, що не озвався до нього хоч такими не зовсім чемними словами» [6, с. 119]; кривдування: *«Або то йно що бідни, то гідни? Кривдує собі заможний чоловік, коли хто лише бідних уважає чесними людьми» [6, с. 114]; огризання: «Бабо!» – «А ци я ти бабила?» Огризається жінка, коли хто без потреби назве її бабою. Бабити значить бути за акушера» [6, с. 62]; знеохоти: *«Ой біда тай годі. Вислів знеохоти, огірчення» [6, с. 106]; уприкрення: «Ци ті біда не може найти! Вислів уприкрення, чи то про якусь річ, якої в даній хвилі не можна знайти» [6, с. 112].***

Деякі паремії І. Франко трактує неоднозначно, моделюючи різні комунікативні ситуації, інколи навіть протилежні, наприклад, промовляти **добродушно-жартівливо, сердито або відчайдушно**: *«Десь, бідо, була?» – «Тебе-м шукала». Значення подвійне: або чоловік промовляє добродушно-жартливо чи сердито до якоїсь близької людини, з якою довго не міг здибатися, або образково представлено момент, коли чоловік попадає в нещастя, якого не надіявся, та яке здавна грозило йому» [6, с. 102].*

Цікавою в І. Франка є інтонаційно-словесна формула **зітхання**: «Ой бідойко кирвава! Зітхання бідного чоловіка в тяжкім припадку» [6, с. 111]; «Ой Боже мій чорнобривий! Зітхання дівчини, що в церкві устами молилася, а очима пасла за чорнобривим парубком, яким зайняті були всі її думки» [6, с. 144]. Нерідко письменник описує **здивування** в парадоксальних висловленнях: «Туда бий, а тудач потече. Дивувався якийсь, що вдарив другого по за вуха, а тому носом кров потекла» [6, с. 92].

Негативною інтонаційною характеристикою І. Франко описує ситуації, пов'язані з пияцтвом, несправедливими діями інших людей або зневірою в Бога: **обридження**: «Зблювавсі, як не боже сотворіне. Говорять з обридженням про п'яного» [6, с. 124]; **прокляття**: «Бог би ти то витрутив на здоровю! Прокляття: коли хтось потручує другому несправедливо з плати заслуженої чи заробленої» [6, с. 45]; **цинічно**: «Бога нема дома, виїхав до Куликова. Цинічна відповідь львівського вуличника на питання: чи віриш в Бога? Значить хоч Бог і є, але мною не опікується» [6, с. 128].

Цікаво, що деякі інтонаційні негативні ремарки вжито, як сам Франко зазначає, «не конче в злім значенні»: **погроза**: «Виб'ю, аж ти буде с-а горіти. Грозять малим, збиточним дітям» [6, с. 89]; **сердито**: «Якої біди в мене хочеш? Сердито, але не конче в злім значенні, замість чого від мене хочеш?» [6, с. 109].

Висновки. Проаналізований матеріал паремій показав, що омовлені інтонаційні ремарки (27 різних модально-емоційних відтінків) І. Франка до зібраних паремій дуже добре допомагають у поясненні їхніх значень навіть у писемній формі. І. Франко використав дуже вдало комунікативно-прагматичний принцип трактування приповідок. Це допомагає вивчати національні особливості інтонування українського усного мовлення.

Література

1. Голубенко Н. І. Інтонація як засіб вияву і передачі емоційно-експресивного мовлення в інтерсеміотичному художньому перекладі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія. Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 181–185.
2. Дадукевич О. В., Цивата Ю. В. Інтонація як засіб логіко-емоційної виразності в словесній дії професійного актора. *Вісник Національної*

- академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. 2022. № 4. С. 161–166.
3. Космеда Т. Комунікативна компетенція Галичан в інтерпретації Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 108–121.
 4. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки: монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.
 5. Франко І. «Bel parlar gentil». *Франко І.: Збір. творів: у 50-ти т. К. : Наукова думка*, 1982. Т. 37. С. 5–20.
 6. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Цифрове перевидання. К., 2014-2021. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Folklore/1901/GalRusProverbs.html>.

Ніколашина Т.І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

Тихоненко М.М.

учитель української мови та літератури, англійської мови

ОЗ «Кобеляцький ліцей № 2

імені Олесь Гончара Кобеляцької міської ради

Полтавської області»

ПРОБЛЕМА «БАТЬКІВ І ДІТЕЙ» У ЗБІРЦІ «ТРИ ЛИНИ ДЛЯ МАРІЇ» СЕРГІЯ ОСОКИ

Анотація. У статті простежено специфіку розкриття морально-етичних проблем, стосунків батьків і дітей, формування характеру та причини девіантної поведінки дитини в підлітковому віці у другій збірці короткої прози «Три лини для Марії» Сергія Осоки, пов'язаних із вихованням у сім'ї та навчанням у школі.

Ключові слова: новела, головний герой, стосунки батьків і дітей, автобіографічний характер.

Nikolashina T.I., Tykhonenko M.M. Ehe problem of “Parents and children” in the collection “Three lines for maria” by Serhiy Osoka. The article traces the specifics of disclosing moral and ethical problems, parent-child relationships, character formation, and the causes of deviant behavior of a child in adolescence in the second collection of short fiction “Three Lines for Maria” by Serhiy Osoka, related to family upbringing and schooling.

Key words: short story, protagonist, parent-child relationship, autobiographical character.

Актуальність. Художні твори Сергія Осоки різноманітні як жанрово, так і тематично, але кожен із його художніх текстів охоплює низку найважливіших проблем і подій життя людини. Проблема поколінь, стосунків батьків і дітей є класичною як для світової (В. Шекспір («Ромео і Джульєтта», «Король Лір», «Гамлет»), О. де Бальзак («Батько Горіо»)), так і для української літератури (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»), О. Коломієць («Дикий ангел»), О. Гончар «Бригантіна»). Кожен письменник вносив у її вирішення свої нюанси й корективи. Полтавський письменник Сергій Осока, розуміючи, що духовність людини закладається в дитинстві, порушує на сторінках другої збірки короткої прози «Три лини для Марії» проблеми виховання, стосунків батьків і дітей.

Мета наукової розвідки – простежити проблему «батьків і дітей» в другій збірці короткої прози «Три лини для Марії» Сергія Осоки.

Виклад основного матеріалу. Полтавський край дав життєву дорогу багатьом майстрам художнього слова, серед яких увиразнюється постать талановитого письменника, перекладача, літературного редактора, члена Національної спілки письменників України (2002 р.) Сергія Олександрович Нечитайла (псевдонім Сергій Осока). Майбутній письменник свідомо обирає стежу вчителя української мови та літератури, тому, навчаючись у Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), починає глибоко вивчати українську та іспанську мови, українську та зарубіжну літератури, друкує поетичні та прозові твори, переклади в районних, обласних газетах, а потім після закінчення закладу вищої освіти – у

літературному альманасі «Рідний край», журналах «Кур'єр Кривбасу», «Полтавська криниця».

Сергій Осока – автор поетичних збірок «Сьома сніжинка січня» (2002 р.), «Небесна падалиця» (2015 р.), першої прозової збірки «Нічні купання в серпні» (2016 р.), другої збірки короткої прози «Три лини для Марії» (2020 р.).

Сергій Осока – лауреат Міжнародного конкурсу найкращих творів молодих українських літераторів «Гранослов» (2000 р.), ІІІ премії видавництва «Смолоскип» (2006 р.), Полтавської обласної премії імені І. П. Котляревського (2016 р.), обласної премії імені Феодосія Рогового (2018 р.). У 2021 році за збірку короткої прози «Три лини для Марії» отримав Премію Львова – міста літератури ЮНЕСКО. За результатами другого туру конкурсу на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка 2022 року допущено книгу прози «Три лини для Марії» до участі в третьому турі конкурсу в номінації «Література».

Сергій Олександрович Нечитайло навчався в Великобагачанській школі, брав участь в олімпіадах з української мови та літератури, писав оповідання, віршував. У новелі «Erbarme Dich...» він згадує шкільні роки: «Я знаю, як треба написати, щоб повірили. Повторюю одні й ті ж прийоми із твору в твір, із уроку в урок, а ніхто не помічає. Коли говорю від себе, дивуються, виправляють. Коли читаю своє – хвалять» [3, с. 102].

Сергій Осока пише тільки з натхнення, у нього цікава історія із написанням оповідань: усі вони написані із життя, більшість його творів автобіографічні, як стверджує автор, то це приблизно становить 73 відсотки від усіх творів.

В одному із інтерв'ю із Анною Лебідь відверто розкриває свою творчу майстерню: «Буває, текст приходить серед ночі. Як тільки ляжу спати, а бачу, що ні – треба вставати і писати, бо воно мене не відпустить. І от я встаю, продираю очі. Роблю каву і починаю писати. А поки ти пишеш, поки ти в процесі, то ти – найщасливіша людина, тобі вітер дме в спину. Я обожаю оце відчуття – вітру в спину» [1, с. 1].

Читаючи збірку новел «Три лини для Марії», можливо уявити «3D-форматі» реальні картини міста й села, які життєво відтворює уважний майстер слова із спогадів дитинства та юності.

У читацькій рецензії А. Козлової на збірку «Три лини для Марії» Сергія осоки зазначено, що «під час прочитання історії оживають,

набувають власного життя, наче герої – це ми самі, просто згадуємо своє дитинство і юність» [2, с. 1].

Кожен письменник має свої тематичні домінанти та свій стиль письма. Для Сергія Осоки – це людина, її внутрішній світ, тому перед нами постають його друзі, однолітки, однокласники Ромка, Катька, Олег, Ірка, Віталька, Вадим, Андрійко та односельці, мешканці будинку, рідні, знайомі баба Домаха, баба Манька, баба Галька, дід Грицько, тітка Вірка, Тимофіївна, Горбенчиха, Кирило та інші. Письменник глибоко аналізує людські вчинки, обмірковує й намагається осягнути людську велич та вади, розуміє, що духовний світ кожної особистості закладається в дитинстві, тому порушує в новелах проблеми виховання, стосунків батьків і дітей, батьківське невміння чи небажання знайти з дитиною спільну мову.

Збірка містить 35 новел, що базуються на споминах письменника про роки дитинства, про молодість, про різні випадки («гепнув у грязюку в світло-сірому пальті», «розтягнув один рукав фіолетового светра», «крадіжка полуниць на сусідській грядці» і, звичайно, про людей, які закарбувалися йому у формі відчуттів, глибоких почуттів, переживань та вражень, емоцій, знань. У нашому житті важливе значення мають спогади. І саме на таку унікальність людського буття відтворює у своїх новелах Сергій Осока при цьому зазначає, що «дитяча пам'ять така вибіркова, така примхлива» [3, с. 74]. Новели здебільшого мають ретроспективний та автобіографічний характер, сюжет і персонажі виведені з реальної дійсності, написані в імпресіоністичному стилі. Художній простір новел – це Полтавщина, хронотоп – здебільшого «радісна, болісна, засніжена атмосфера дев'яносто проклятого, дев'яносто затертого, дев'яносто щасливого» [1, с. 114].

В анотації до збірки вказано жанр новели, однак деякі твори можна зарахувати до оповідань, зокрема «Баба Охрім», «Травневий дощ», «Вітько на конях», «У плацкарті», або до поезії в прозі, наприклад: «Вечірня пісня», «Опівнічний гість», «Березень, Господи, квітень...», «Erbarme Dich...».

Увага автора зосереджена на образах дітей. У центрі майже всіх новел постає головний герой Сергій, який розкриває життя сільської місцевості та її жителів, красу природи – ліс, город, річку, болото, сад, шлях, степ, квіти, а також те місце, де він пізнавав довкілля і почував себе

затишно, а також ті місця, «де з усього просто таки бризкає щастя» [3, с. 22]. У новелах село зображене як живе істота, оскільки, описуючи його, письменник використовує прийом олюднення. Загалом усе село в новелах опоетизоване: *«Там є все. Не порожнє. Те, що вірить мені. Те, що мене насправді чує»* [3, с. 103].

Автор змальовує складну особистість головного героя. Усе життя підліток переживав про те, що батько пішов від них, тому сім'я на всьому економила: *«підкрадалися дев'яності»* [3, с. 64]. Несприйняття вітчима, який *«на тлі такої хатньої обстановки має ще дикіший, ніж зазвичай, вигляд»* [3, с. 22]. Звідси його підозріла настороженість у ставленні до всіх, кого зустрічав на своєму шляху. Мати працювала товаровознавцем у райспоживспілки та отримувала всього 80 карбованців. Він пишався своєю матір'ю, яка мала бездоганний смак до одягу, їжі, парфумів, прикрас, яка на дні народженні *«схожа точно не на себе, а на ведучу із телевізора»* [3, с. 61], яка *«готувала такого торта, що не посоромилася сучасна кондитерська»* [3, с. 61].

Основний конфлікт, що простежується майже в усіх історіях, зачіпає внутрішні незручності ліричного героя у випадках, коли він розпочинає жити *«на етажках»*, одягає випрасований одяг: *«А мені так в отому глаженому погано, такі непереливки, що так би й вискочив із нього»* [3, с. 114]; коли в *«найперше в світі вересня»* має приходити до школи, але там недобре, адже *«...комірець натер мені шию. Бо за партою треба сидіти рівно. Бо... на уроці їсти не можна. Бо все це доведеться терпіти десять років...»* [3, с. 116]. Письменник простори міського життя, його порядки, правила, умовності окреслює як несправжні, неприродні, а широчінь села маркує як гармонію та свободу: *«Мене оживляє тільки село»* [3, с. 102].

Головного героя новел приваблює, манить село, зокрема *«верба, синій дах сусідської хати, потічок, вигін, болітце, дамба, річка, глід, луг...»* [3, с. 97]. Його душа прагне свободи, тому протест Сергія сприймається як вияв вільної душі, несприйняття будь-якого насильства, умовностей, правил, тому постійно *«вдався до бойкотів, істерик, тікав із дому, залучав в арбітри діда й бабу, погрожував, що підпалю табір, а сам втечу в село»* [3, с. 70].

Серед новел автора, є класичні, які співвідносні досвіду й почуттям більшості: тут зустрічаємо й найперше вересня, і злочинну

індиферентність людей до диваків на кшталт Віри «шльоп-ноги», і світова, шкільна чи батьківська нечутливість до дитини, окреслених спеціальними знанням і «монолітом печалі», і «плацкартні» історії, і поминальні дні тощо. Однак оригінальна точка зору трансформує історії письменника на почуттєвий опис життя головного героя Сергійка.

Персонажі в новелах різноманітні та ситуації, у які вони потрапляють, показують головному героєві, *«який знає, що реальність – часом страшніша за найвигаданіший кошмар»* [3, с. 133], а й різні аспекти складного та жорстокого світу.

В історії «Вовка в зимовому лісі» описано хлопчину, внутрішній стан якого не розумів ніхто: ні тато «єті», ні «затюкана тьотя» – мама, ні вчителі, який у результаті ще юнаком повісився в лісі. З точки зору психології це ознаки депресії, для автора – це зображення однокласника, у якого у шкільному віці відчув дещо особливе, але ще не міг свої підсвідомі відчуття схарактеризувати. Тільки гордився тим, що Вовка дозволив Сергієві деколи посидіти за його партою, а ще тим, що був добряче вилаяний за свій щирий сміх з брутальний чи грубих жартів Вови під час уроку. Це саме той спогад, який закарбувався в пам'яті та викликав сильні емоції та враження. Водночас епізод про Вовку, що *«повісився в зимовому лісі»*, підкреслив авторське почуття відстороненості людини, що виривається зі стереотипів й умовностей: *«...Він просто забагато думав. І, мабуть, відгородившись від класу й від світу, від батьків і металолону, він устиг осягнути щось таке, що мені тільки зараз починає прояснюватись...»* [3, с. 114].

У новелі «Травневий дощ» описано щасливу родину. Читачеві може здатися, що історія є протиставленням до родини матері ліричного героя й піддає гармонізації світ людини, що травмована ще з дитинства іншими стосунками в родині. Водій самоскида й медична сестра дитячого відділення лікарні жили в такому взаєморозумінні, у такій злагоді, що в спогадах автора про цих героїв щезає решта персонажів: *«Крім них двох, там ніхто не світився»* [3, с. 220]. Ніколи не лаялися, не голосили, не стукали дверима. Улітку їздили на річку: *«Вони не пливли, а тільки погойдувалися у своїх обіймах, у суцільному сюрчанні, щебеті і мерехтінні... Ніколи після того не доводилося мені бачити, щоб двоє, які прожили хтозна-скільки років разом, отак плавали...»* [3, с. 221]. Цілих двадцять років *«Ніна сиділа в затемненій вітальні, чистила картоплю,*

шкребла і нарізала смужечками моркву, а Василь носив усе те на дощечці й кидав у каструлю...» [3, с. 221]. А читачеві здається, що такого в житті не буває. І тому автор виводить формулу щастя: «Щастя – то щось інше, більше за звичку. Щастя бризкає й розцвітає, щастя міниться й мерехтить» [3, с. 221].

Серед новел збірки природа постає найбільш гармонійною площиною для головного героя, однак у кількох творах письменник підкреслює, що для того, щоб описати «запах полину гіркою та пижма звичайного, і білого молока туману», щоб відобразити захоплення весною («Березень, Господи, квітень»), відблиски сонця на воді, мерехтіння зірок «слів ще не вигадали»: *«Дорога намокла від дощу, грязюка залазить між пальці, я ступаю по свіжих слідах від коров'ячих ратиць, бачу, як розсипає насіння кінський щавель, чую корбу, відро й неголосну розмову в сусідньому дворі. Увечері слова звучать інакше, ніж удень – так, мов і не знати, про що річ, зате звук настільки глибокий і чистий, що його можна пити, як воду...» [3, с.146–148].*

Письменник відображує вишукано й шляхетно і багнюку, і верболіз, і воду, і болото, захоплюється природною гармонією: «літо вже відрізане, як скибка, до нього не дотягнешся ні руками. Ані голосом – не можеш навіть пробувати. Біля школи рівними рядочками цвітуть чорнобривці – жовті, ніби радісні, але з жалобною облямівкою» [3, с. 101].

У новелі «Василь, якого не було» ім'я святого Василя Великого, який опікується землеробством та якому в селах України виявляють повагу, засіваючи зранку 14 січня, перекликається з ім'ям головного героя. Мова йде про епізод, у якому дід ранком будив онука й збирав його на цей обряд. Ритм твору створює певний перелік імен господарів, до яких приходив засівальник Сергій. Серед Маньки, Гальки, Оляни, Петра Якимовича, Параски наголошується (повторюється 16 разів) на імені Василя Косяка –місцевого сільського відьмака. Саме це ім'я створює фінальний акорд у прикінцевих словах: *«У дядьків між плечима... ворухилося каламутне волохате тепло, і бачили вони тільки білу плащаницю снігу, яка так рівно, так незаймано розгортається на весь світ тільки раз на рік – на Василя» [3, с. 94].* Гра автора з іменами святого Василя й Василя Косяка відображає чудернадську білу злагоду світу, тобто поєднання святого й грішного.

У новелах переважає емоція світлого смутку за дитинством, волі, свободи та присутній особливий ритм, який твориться за допомогою повтору ключових слів. Наприклад, у новелі «На Різдво до Катьки» варіанти заголовка на зразок Різдво не дома, Різдво в Катьки, до Катьки, у Катьки, Катька, ми з Катькою та інші в новелі повторюються двадцять два рази.

Антитеза у творах Сергія Осоки виконує смислоутворювальну й структуроутворювальну роль. Так, у новелі «На Різдво до Катьки» читаємо про хлопця, який іде на Святвечір до дівчини і не залишається з дідом, бабою, прабабою, які його надзвичайно любили та чекали на свято. Почуття провини перед сім'єю головний герой описує як «сіль і мед мого існування», що відображає складність гармонії світу.

Збірку «Три лини для Марія» можна сприйняти як камерний твір, у якому пильно й ретельно, застосовуючи широку гаму художніх засобів, відображено найглибші поривання душі людини, її емоції, почуття, переживання.

По-особливому звучать слова в новелах, письменник зазначає, що слово «порожнє і слабке» та не може повністю передати всі грані непростого світу. Автор завжди добирає слова дуже обмірковано, виважено, сюжет будує зрозуміло та чітко й одночасно пунктирно. У кінці кожної новели звучить вислів, що віддзеркалює та підкреслює заголовок.

Так, новела «Що я там забув», у якій зображено хлопчика, який непохитно не хоче їхати в інше місто / в гості / в піонерський табір, закінчується словами головного персонажа, що він захворів, але таки дібрався до бабусиноного села, а не міста Суми: *«А все ж таки це краще, ніж пертися невідомо куди і казна що»* [3, с. 75].

У новелі «Найперше вересня у світі» антитеза айстр бабусі з села й троянд мами з Миргорода відображає різні світи, між якими повинен віднайти гармонію хлопець, який іде в перший клас: *«Бо айстри нічим не гірші троянд – і від цього в горлі такий клубок, що не продихнути...»* [3, с. 100].

Новели Сергія Осоки вирізняються влучним словом, відчуттям світу, у якому гармонізують світи живих і мертвих («Діда Грицька поховують завтра», «Опівнічний гість», «У плацкарті»), у якому враження, емоції та переживання людей мають змогу підживити буття

(«Галю, приходь», «Люблю тебе в пальтах», «Травневий дощ»), у якому існують одночасно енергії відчуттів, думок реальних та містичних істот («Постукати чотири рази», «Три лини для Марії», «Василь, якого не було»), у якому дисгармонія на фоні пияцтво, агресія, насильство («Вона повернеться вранці»).

Висновки. Отже, лейтмотив збірки «Три лини для Марії» – природня атмосфера сільської місцевості та міста, буденне життя простих людей з усіма їхніми прекрасними та потворними рисами, гармонія та дисгармонія внутрішнього стану головних героїв, стосунки батьків і дітей. Сім'я виступає головним оточенням дитини, у якому вона засвоює правила поведінки, де закладається її світосприйняття та відбувається оцінювання морально-етичних, суспільних складових. Проблеми, порушені в збірці, актуальні й сьогодні, спонукають поглянути на дитину як на особистість індивідуальну, зі своїми мріями, фантазіями, ідеалами, власним дитячим світом.

Література

1. Лебідь А. Автор сільських елегій Сергій Осока: Не я пишу, а мною щось пише. URL: <https://glavcom.ua/longreads/avtor-silskikh-ehelij-serhij-osoka-ne-ja-pishu-a-mnoju-shchos-pishe-944823.html>.
2. Козлова А. Щасливі й щемні історії з дитинства у книзі Сергія Осоки «Три лини для Марії». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59416875>.
3. Осока Сергій. Три лини для Марії : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 248 с.

Пена Л.І.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

МОВА І МОВЛЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто феномен мови, її відмінність від мовлення; наголошено на тому, що мова – це не просто засіб передачі інформації, це вияв зовнішнього і внутрішнього життя спільноти, це «дух народу». Вказано на необхідність відкидання чужомовних впливів, які руйнують структуру української мови.

Ключові слова: мова, мовлення, українська мова, культура мови, функції мови.

Pena L. Language and speech in the life of a person and society. The article examines the phenomenon of language, its difference from speech; it is emphasized that language is not just a means of transmitting information, it is a manifestation of the external and internal life of the community, it is the "spirit of the nation". It is pointed out the need to reject foreign language influences that destroy the structure of the Ukrainian language.

Key words: language, speech, Ukrainian language, language culture, language functions.

Актуальність. Мова як основна ознака, що вирізняє людину з-поміж інших істот, є однією з головних рис національних спільнот. Мова є чимсь значно глибиннішим, незрівнянно важливішим, ніж просто засіб передачі інформації. Тому питання про значення мови і мовлення в житті кожної людини зокрема й суспільства загалом є актуальним.

Мета статті – вияскравити на конкретних прикладах взаємозв'язок мови і мовлення; наголосити на необхідності розпізнавання й відкинення іншомовних впливів, які згубно впливають на структуру української мови.

Виклад основного матеріалу. Крім наукової дефініції мови, є багато визначень мови – «побутових», художніх, емоційно наснажених.

Мову трактують як основний інструмент комунікації; відповідно, вважаючи її основною функцією комунікативну. Однак мова – це, як уже зазначалося, не просто засіб спілкування; це наша свідомість. Мова – це спосіб існування мислення. За допомогою мови ми обмінюємося думками, передаємо свій досвід, настрій, почуття тощо, і в мові все це зафіксовано. Мова визначає спосіб мислення її носіїв.

У мові відображено зовнішні обставини життя людей. Напр., у мові ескімосів налічують кілька сотень слів на позначення того, що в українській мові називаємо іменником *сніг*, і приблизно стільки ж слів – відповідників прикметника *білий*. Така велика кількість лексем зумовлена довкіллям ескімосів, життя яких цілоріч плине серед білого снігу.

Сенека свого часу зауважив: «Яке життя – така й мова». Німецький просвітител, мовознавець Вільгельм фон Гумбольдт стверджував: «Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова». Мова є дзеркалом національної свідомості, виразником менталітету. В основу найменування однієї й тієї ж реалії в різних мовах покладено різні ознаки. Пор.: укр. *швець* «той, що шиє», болг. *обуцар* «той, хто робить взуття», нім. *Schuhmacher* «той, хто робить черевики»; укр. *веселка* пов'язана з *веселий*, нім. *Regenbogen* буквально перекладається як «дощова дуга»; укр. *лікарня* «там, де лікують», моск. *больница* «там, де терплять біль» тощо. Тут ідеться не про кращість/гіршість мов чи їхню вищість/нижчість, а про іншість, інакшість. Люди по-різному сприймають навколишню дійсність і по-різному відображають її в мові.

Відмінності у сприйнятті буття різними народами, а отже, й між мовами як відображенням цього буття, виражаються на рівні як повнозначних слів, так і службових. Напр., уживання прийменників *на* та *в/у*: донедавна *на Україні* (оскільки Україну сприймали як частину імперії) і сьогодні *в Україні*. Пор.: *на Прикарпатті, на Київщині, на Харківщині*, бо це частини єдиної України, але *в Україні, у Польщі, в Німеччині* тощо. Або ж: укр. *одружитися з ким* (рівнопрани, дружні взаємини) і моск. *жениться на ком* (стосунки підпорядкованості когось комусь, залежності).

Мова є національною святинею кожного народу, кожної нації. І це не просто слова задля слів, це істина життя. Це підтверджує кількасотлітня нелегка історія боротьби української мови за своє буття.

Про важливість мови як національної святині свідчать висловлювання багатьох представників різних національностей. Наведемо лише кілька.

Бразильський письменник, дипломат, юрист Руй Барбоза писав: «Народ, що не захищає свою землю і мову, віддасть душу ворогові швидше, ніж той її поглине. Дегенерація народу, нації чи раси починається зі спотворення власної мови». Відомий вислів ірландця Томаса Девіса в перекладі Лесі Українки: «Нація повинна боронити свою мову більше, ніж навіть свою територію – се певніша межа і міцніша границя, ніж фортеця або річка. Втратити рідну мову і перейняти чужу – се найгірший знак підданства, се кайдани на душу. Втратити національну мову – се смерть, се значить, що ярмо вже в'їлося глибоко». Видатний український філолог і церковний діяч Іван Огієнко (митрополит Іларіон) наголошував: «Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національної організації... Мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я. І поки живе мова – житиме й народ яко національність».

Коли хочуть наголосити на важливості вивчення іноземних мов, то часто цитують слова німецького письменника, просвітителя Йоганна Вольфганга Гете: «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина». Насправді ж цей вислів має продовження і стосується, власне, життєвої необхідності знання рідної мови: «То ж хоч раз стань людиною: вивчи рідну мову».

Свого часу швейцарський мовознавець Фердинан де Сосюр порівняв мову і мовлення зі грою в шахи: шахова дошка, фігури і правила гри він визначив як мову, а конкретну гру – як мовлення. Скільки пар гравців буде, стільки ж буде різних ігор, тобто, використовуючи одні й ті ж засоби, можемо отримати величезну кількість ігрових партій. Якщо хтось помилився, то це його, власна помилка, вона не передбачена правилами. Аналогічно з мовою та мовленням.

«Мова – це не діяльність мовця, це готовий продукт, пасивно засвоєний індивідом...» [2, с. 26]. Мовлення, навпаки, являє собою індивідуальний акт волі й розуму. «Відокремлюючи мову від мовлення, ми тим самим відділяємо: 1) суспільне від індивідуального; 2) істотне від другорядного та більш чи менш випадкового [2, с. 26].

Мовлення передбачає використання мови в конкретних ситуаціях, коли з обмеженої кількості мовних одиниць створюється необмежена

кількість нових змістів, нових текстів. Павло Мовчан слушно зауважив: «Мова – універсальна, але користування нею вкрай індивідуальне».

Кожна національна мова багата, різноманітна й безпомильна, а мовлення може бути як багатим, так і бідним, як різноманітним, так і одноманітним, у ньому можуть траплятися помилки, оскільки воно належить конкретній людині і залежить від неї, від її знань, мовних умінь і навичок.

Культура мовлення свідчить про культуру людини взагалі, рівень її духовного й інтелектуального розвитку.

Беззаперечним фактом є те, що у світі існує єдина українська мова. Однак кожен із тих, для кого українська є рідною, користується нею по-своєму. Мовець бере з неї не все, а лише те, що йому вкрай необхідне і відповідає його мовним уподобанням. Іншими словами, кожного мовця характеризує власне мовлення, яке є неповторним. Унікальність мовлення кожної людини, без сумніву, полягає у своєрідному використанні мовних засобів, у вживанні випадкових слів, словоформ, словосполучень тощо. Тому важливо, щоб кожен дбав про культуру свого мовлення. Справедливий вислів: «Моє мовлення це вбрання, у якому мої думки виходять між люди». Добре, щоби це вбрання було відповідним – нормативним, багатим, різноманітним. І, звичайно ж, без засилля чужих елементів різних рівнів, які руйнують структуру нашої мови і, на жаль, так довго насаджувалися їй усілякими способами, що ми іноді навіть не помічаємо їх і вважаємо прийнятними. Напр., як часто чуємо і самі кажемо: *давайте працювати, давайте виконаємо завдання, давайте розглянемо, давайте розповідати* тощо. У цих висловах немає дії давання-брання. Вони не є нормою для української мови, а перенесені з ворожої: для їхньої ментальності властиво брати чуже, загарбувати.

Про цю рису пише Тарас Прохасько в есеї «Давай, прошу»: «У цьому російському «давай» ховається вся природа природної російської експансії. Її вагомість полягає в односторонній примсі, яка стала рішенням, що переростає у вимогу. Але має таку ... дипломатичну зачіпку, що виглядає на спільне бажання, успішне виконання якого перетворюється у спільну справу. Йому захотілося, а ти зобов'язаний, бо це ж ми, ми разом і це наш уже інтерес. Як ти можеш не хотіти такого, що я запропонував. Давай! Російське «давай» є майстерним переносом».

Коли вони кажуть «давай», то йдеться передовсім про віддавання...

Українське «дай» зовсім не з того регістру. Дай не передбачає злиття...

Там, де в російській мирне «давай» наповнене тиском і безальтернативністю., в українському аналогові звучить запрошення, прошу, апеляція до отримання дозволу і готовність почути відмову, вільному воля».

Тому по-українськи замість чужого *давай* правильно вживати форму наказового способу дієслів або ж спонукальну частку *нумо* чи слово *прошу*: *працюймо* або *нумо працювати*, *виконаймо завдання*, *розгляньмо*, *прошу розповідати* тощо.

Ще один приклад того, як мова пов'язана зі сприйняттям і відтворенням дійсності. Часто, коли запрошують когось сісти, то уникають слова «сісти», «сідати», замінюючи на незграбне «присісти»: Присядьте. Присідайте. Причина полягає в тому, що слово «сідайте» нібито асоціюється зі в'язницею й кримінальним світом (як у мові нашого загарбника).

Слово «присісти» (*недок.* присідати) лексикографічні джерела фіксують із такими основними значеннями: «1. Згинаючи ноги в колінах, опускати до землі. 2. Сідати ненадовго, на якийсь час». Отож дієслово «присядьте» означає «сісти навпочіпки» (як роблять нерідко кримінальні елементи) або ж «присісти перед дорогою».

Що ж стосується заміни в наказовому способі недоконаного виду «сідайте» на доконаний «сядьте», то це не є помилкою. Але сприймається не як запрошення, а як наказ. Тому «сядьте» стилісти радять уживати лише з чіткими вказівними уточненнями: «Сядьте рівно!», «Сядьте, будь ласка, тут», «Сядьте біля мене» і под. Ввічливо запрошуємо до стільців: «Прошу сідати»; «Сідайте, будь ласка».

І таких ілюстрацій насильного вживлення в нашу мову того, що їй не властиве, на жаль, чимало.

Отож не переносімо в нашу мову чуже для неї! Старанно виполюймо бур'яни, які особливо протягом довгих радянських десятиліть силоміць насаджували в наш український мовний город, щоби знівелювати нашу окремність і самостійність, асимілювати з іншою

мовою. Не просто заборони, зовнішній тиск на мову та її носіїв, а втручання у внутрішню організацію мови – до чого тільки не вдавалися.

Про це писав Юрій Шевельов: «Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії.

Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати українську мову прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих «клясичних» метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на радянській Україні конфлікт між українською і російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери в середину самої мови. Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові» [3, с. 266–267]. Таким чином національне тіло української мови «нашпигували» чужорідними колючками, які так глибоко вкорінилися, що пересічному мовцеві іноді важко розрізнити, що це не своє, не українське. Викорчовувати такі штучні домішки, позбуватися рудиментів радянської доби треба на всіх мовних рівнях.

Прислухаймося до слів Пилипа Селігея: «Справа честі кожного – бути не просто користувачем, а господарем, охоронцем, будівничим нашої мови. Щоб мова не згасала, потрібно нею думати, писати, говорити. Щодня, щогодини, щохвилини. У родині, на вулиці, на роботі, у мережі. Читати й поширювати писані нею тексти. Не переходити на інші мови скрізь, де це можливо. Пам'ятати, що мовна поведінка кожного з нас – частина життя й що кожне слово, яке українець сказав чи написав не українською, підкошує мову, підриває її позиції, звужує її життєвий обшир...

Повсякденний ужиток української мови дуже важливий. Та ще важливіше пильно вивчати її, любовно передавати дітям, творити нею багату, цікаву, оригінальну культуру» [1, с. 446].

Кожен на своєму місці бодай малою мірою може й повинен долучитися до плекання рідної мови, адже, як слушно зауважив Борис Антоненко-Давидович, «Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично».

Висновки. Важливими функціями мови, крім комунікативної, мислетворчої та ін., є націєтвірна, функція національної ідентифікації та національного самозбереження. Тому мова має значення, мовні питання завжди на часі. Зважаючи на те, що мова – це засіб спілкування, а саме спілкування – це мовлення, намагаймося, щоб мовлення кожного було таким же багатим і різноманітним, як і мова; не допускаймо чужих, невластивих різнорівневих елементів, які спотворюють національне обличчя нашої мови.

Література

1. Селігей П. О. Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Академперіодика, 2023. 452 с.
2. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
3. Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. I. Мовознавство. Упоряд. Л.Масенко. 2-ге вид. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 26–279.

Ромас Л.М.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПРО ВІЙНУ БЕЗ ПАФОСУ: РОМАН НЕЛІ РОМАНОВСЬКОЇ «РЯТУЮЧИ ЄВУ»

Анотація. У статті розглянуті тематично-проблемні аспекти роману «Рятуючи Єву» Нелі Романовської. Проаналізовані художньо окреслені проблеми, пов'язані зі сприйняттям війни в Україні та світі, душевним болем і розумінням переживання психотравми, мовним питанням, питанням віри і безбожжя.

Ключові слова: сприйняття війни, душевний біль, психотравма, мовне питання, віра, безбожжя, Неля Романовська.

Romas L. About war without pathos: Nela Romanovska's novel "Saving Eve". The article examines the thematic and problematic aspects of the novel "Saving Eve" by Nela Romanovska. Problems related to the perception of war in Ukraine and the world, mental pain and understanding of the experience of psychotrauma, language issues, issues of faith and atheism are analyzed.

Key words: perception of war, mental pain, psychotrauma, language issue, faith, godlessness, Nela Romanovska.

Актуальність дослідження. «Російсько-українська війна, яка точиться із 2014 року, попри те що травмувала суспільство, водночас стимулювала появу численних творів у сучасній вітчизняній літературі» [3]. Із цим твердженням Ніни Герасименко важко не погодитись, справді, з'явилося дуже багато текстів про війну. І якщо про війну на сході України писали її учасники та професійні письменники, то після повномасштабного вторгнення авторів побільшало й серед пересічних громадян. Підтвердженням цьому є слова Олександра Мимрука: «Українська література, як і всі інші явища у нашій країні, зазнає відчутного впливу війни. Якщо раніше ми говорили про ветеранську та

волонтерську прозу, то після 24-го лютого минулого року тема російсько-українського конфлікту стала однією з наріжних для усїєї української літератури» [4].

Тексти про війну сьогодні – це свідчення очевидців про злочини росіян, це детальні розповіді про героїчну боротьбу наших воїнів на фронті, це біль від втрати рідних та друзів, біль від втрати дому і звичного стибу життя. Кожна книга унікальна. «Якби мене запитали, в чому унікальність моєї книги, я б відповіла: «Вона описує все пережите з першого дня вторгнення. Відчуте кожним українцем, який в піжамі зустрів жахливу подію у лютому. І те, як ми не розгубилися, а почали доводити тезу, що добро завжди перемагає зло, а світло – темряву. І про те, як ми допомагали одне одному, нарешті зрозумівши суть заповіді про любов до ближнього. Я знаю, що моя книга «Рятуючи Єву» – не просто читиво на ніч. Колись це буде історична книга, прочитавши яку, кожний зможе зрозуміти, який подвиг здійснили українці, коли просто продовжили жити, захищати, працювати, вірити», – зазначає Неля Романовська, авторка роману «Рятуючи Єву» [6]. Про свою творчість загалом клінічний психолог, поет і прозаїк Неля Романовська, говорить так: «Моя творчість – це не просто самореалізація, а служіння людям. Я відчуваю відповідальність за вплив моїх текстів на душу читача, глядача» [6]. Літературознавчих досліджень роману Нелі Романовської ще немає, тому розвідка є актуальною.

Мета дослідження полягає в аналізі проблемно-тематичних аспектів роману «Рятуючи Єву» Нелі Романовської, порівнянні деяких ментальних аспектів росіян і українців.

Виклад основного матеріалу. «Рятуючи Єву» – психологічний роман Нелі Романовської, який складається із безлічі коротких оповідок із досить красномовними заголовками, як-от перша називається «Туди, де гори, просувається горе». Дещо каламбурна, але й знакова, бо тепер, на відміну від 2014, війна дісталася й до Івано-Франківська, і до Львова. Усі жителі обласних центрів прокинулися 24 лютого 2022 року приблизно однаково: «Під ногами затряслася земля. Ракета влучила в Івано-Франківський аеропорт. Як у голлівудських стрічках: екшн і треш одночасно» [5, с. 8].

Ім'я головної героїні авторка, вочевидь, обрала не випадково, хоча й зазначає: «Все просто і знову ж релігійно: тому що народилася у день

святої Єви – 27 серпня» [5, с. 18]. Досліджуючи літературно-художні антропоніми у прозі про війну А. Вегеш стверджує: «У заголовку власне ім'я персонажа стало знаком авторського виділення, ключовим словом [1, с. 126]. «Ім'я головної героїні – ім'я першої жінки на землі. Його первісне значення в перекладі з давньоєврейської – «жива» [7, с. 118], або та, що дає життя. Мирне життя сучасної Єви порушила війна. Вона пережила жахи російської окупації в Бучі, вижила й намагається відродити довоєнну себе, дати життя новій людині.

У романі «Рятуючи Єву» Неля Романовська порушує низку проблем, пов'язаних зі сприйняттям війни в Україні та світі, душевним болем і розумінням переживання психотравми, мовним питанням, питанням віри і безбожжя.

На початку повномасштабного вторгнення мало хто у світі вірив, що ми вистоїмо. «Але наші ЗСУ і звичайні українці проявили таку відвагу національного духу, що весь світ прозрів» [5, с. 22]. Треба було давно зрозуміти, що з таким сусідом не можна домовитися. Усе, що знали наші дідусі й бабусі раптом почало спливати на поверхню й бурлити. «Москалів не торкнулася цивілізація. Минають десятиліття, а в того московитського змія виростають нові голови на місці, де вони були відтяти. Цього разу не лише лідери нації, а й абсолютно всі українці нарешті зрозуміли: змія треба просто вбити! Без компромісів!» [5, с. 45]. «Україна перетворилася на велику фортецю. Але не з каменя, а з людських сердець. Стан дикої люті оголених нервів, що запанували в кожному з нас, переріс в атмосферу незламного народного духу» [5, с. 165]. Українці зламали сатанократію. В одному з останніх розділів роману авторка вдається до аналізу москальської ідеології, яка «намагається пустити щупальця всюди, де може. Голос тих, хто все бачив таким, як воно є, віками глушили в Сибірі, енкаведистських тюрмах, заборонами писати. Василь Симоненко, Василь Стус, Валентин Мороз, Вячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, і багато інших очевидців московитської сатанократії. Сьогодні Україна зламала цю сатанократію. Ми позбулися українського архетипу жертви, що був притаманний нашому народові на рівні колективного несвідомого» [5, с. 157].

Неля Романовська порівнює українську землю з рингом, на якому відбуваються бойові сутички. «Ми підбирали слова, щоб пояснити іншим державам, що Україна – це стіна, за якою вони заховалися. Але ситий голодного не розуміє. Тому деякі європейські політики навіть почали

висловлювати думку, що нехай би Україна вже віддала кавалок території задля миру у всьому світі [5, с. 22]. «Але українці не готові були віддати навіть метра своєї країни москалеві. Такий він, національний дух, який дрімав під кроною генетичного дерева, а тепер пустив паростки» [5, с. 22]. А от: «Московія – це країна людей із бідними душами?». Так ці душі бідні, спустошені і вічно голодні» [5, с. 87]. У росіян «... немає віри. Навіть ті, хто називали себе «братями во Хрісте», нашвидкуруч переписали Євангеліє, додавши новий контекст у заповідь «не убий». Ці люди – не в Бозі, а в агресивній ПОЗІ» [5, с. 74].

Порушуючи проблему душевного болю, авторка, як справжня вірянка, страждає від «провини», що з нею все добре, а хтось лишился без житла, втратив рідних, потрапив у полон. Розповідаючи історії зі свого дитинства, вона намагається вселити віру іншим. Дієвим інструментом у складних життєвих ситуаціях вона вважає молитву, за якою стоїть «абсолютно конкретний психологічний механізм зміни якісного стану розуму, почуття й волі» [5, с. 49]. Треба молитися й вірити, а результат прийде, у Бога свої методи й засоби. Кожна людина, особливо в воєнний час, не має носитися зі старими травмами в душі. Письменниця, поремонтувавши свою душу, почала допомагати іншим, вбачаючи в цьому свою місію. Коли прозвучав дзвінок із Бучі, вона, «Вперше від початку війни відчула неймовірний душевний біль, що починався там, де було безсилля» [5, с. 29].

Один із варіантів перекладу з грецької слова *κρίσις* – загострення суперечностей, поворот. Війна ще той кризовий час, коли люди виносять із дому непотріб, переоцінюють власні досягнення і друзів, ремонтують душі. Війна нас почала змінювати: «Поки війна не торкнулася тебе чи твоїх рідних, ти не відчуваєш її подих на своїй шкірі. Вона десь там... Далеко від тебе. Але коли війна дихає полум'ям в обличчя тих, кого ти любиш, або забирає їх, – це інший стан. Тоді ти і війна родичається якимось кривавим заповітом, і тепер вона тече по твоїх жилах» [5, с. 30]. У перші дні війни українці перебували в різних станах – хтось діяв, а хтось, наче паралітик, нічого не міг робити, не міг навіть думати: «Здається, є вдосталь вільного часу, бо на роботу не ходиш. Можна було б побілити в хаті, прибрати в повітці, вишити серветку. Можна було б прибрати на горищі та зробити ще багато чого. Можна було б, але нічого не хочеться. Сядеш, впрешся поглядом в одну точку і куняєш, як наркоман від чергової дози. Війна ділить єство навпіл. Розум знає, що

треба щось робити. А сил нема» [5, с. 31]. Та коли минули перші дні і тижні українці зрозуміли, що «затріщали концепції, а цінності отримали якесь нове звучання в нових умовах. < ... > Від початку війни ми всі змінилися. Війна як агресивне середовище різко сформувала в нас новий світогляд і концепції. Багато з того, що жило в наших теоріях, не витримало практики» [5, с. 33].

Від страху і трагізму з'являється істеричний гумор. В одній із розповідей, яка має назву «І страх, і сміх» є такі слова: «Страх, агресія і тривога пролазили через кожну шпарину людської психіки. Хто як міг, так і «відривався». І всі разом щедро виливали на сторінках соціальних мереж свій гнів. А деколи ми сміялися істеричним сміхом. Тому що війна війною, а кумедні випадки викликають сміх наприклад, казали, що одна жінка побачила у вікно квадрокоптер і збила його банкою маринованих огірків. Інша вкрала ящик боєприпасів, заховала в клітку для кроликів. А потім віддала нашим воїнам, коли ті прийшли. Дід украв у москалів військовий грузовик і приїхав на ньому до наших. Роми поцупили орківський трактор. А потім ще і ще. Професіонали! Бабуся підсипала отрути в їжу окупантам» [5, с. 65]. Гумор під час війни став одним із найважливіших способів підтримати дух військових і цивільних. Так було завжди, бо українці мають природну схильність до гумору.

Ще одне есе із назвою «Війни схожі» привертає увагу, коли говоримо про сприйняття війни українцями. За допомогою вставної розповіді, історії, званої авторкою з дитинства, яку розповідала її бабуся, проводяться паралелі між війнами із сторічною різницею в часі. Бабусині розповіді «максимально наближені до сьогодення, в якому жила її внучка. Вона розповідала, що втікала полем. А кулі свистали з обох боків. У сорочці народилася... А ще казала, що німці так не знущалися, як «совіти». Німаки просили попрали їм білизну, бо їх кусали воші. А за це моєму татові шоколад давали. Могли просити «млеко», «яйко»...» [5, с. 158]. Російсько-українська війна ХХІ століття виявилася значно жорстокішою за Другу світову. Українці дізналися про страшні злочини проти людства росіян у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Ізюмі та інших містах і селах, і констатували для себе, що час інший, але ворог той самий і методи його ті ж самі. І знову розповідь бабусі майже сторічної давнини: «... одного разу багато людей було в одній хаті. Доньки і матері. Евакуйовані. І тут прийшли москалики. Почали відбирати дівчат і жінок, щоб відвести в сіни... Але жінки підняли такий зойк, що совіти

напудилися... < ... > А вона розповідала, що тоді забилася «під ліжко», щоб її не побачили. На той час вона була вагітною, носила під серцем брата мого тата» [5, с.158].

Українці за час повномасштабного вторгнення звикли до звуку сирени. А два роки тому це виття страшенно лякало, викликало паніку, розпач, безсилля. У романі сирени «... репетують на все місто і цим ніби вивертають нутрощі назовні [5, с. 20]. Авторка порівнює сирену з другом, бо вона сповіщає про небезпеку, зі стоматологом, котрий без анестезії видаляє нерв із зуба, із голодною вовчицею, котра виє в темноті, із молитвою в турецькій мечеті. Гірше сирени могли бути лише жахи, які снилися вночі. Звуки сирени в тексті характеризує цілий синонімічний ряд: загуділа, завила, запищала, загукала. Вона має настільки сильний вплив на героїню, що її нудить від цього звуку, оскільки вона усвідомлює зв'язок сирени з ракетами, «що ширяли над містами і десь приземлялися» [5, с. 20], приносячи смерть. «Навіть приємний голос, що сповіщав про відбій тривоги, не міг компенсувати те негативне відчуття» [5, с. 20].

Безліч разів у романі Неля Романовська порівнює українську і російську ментальність. «Поведінка орків розривала всі шаблони, якими тільки можна думати про людей. < ... > Хто ляпнув, хто смів верзти, що ми – братні народи? Що спільного має світло з темрявою? Ми – будівничі, а московити – грабіжники. Ми – мудрі, а вони деградовані. Ми ні на кого не нападаємо, білимо і полюбляємо причепурити свої світлиці, а вони нападають на всіх» [5, с. 43]. «Рускій мір» – авторитарний, сповнений зневаги до демократії, закритий, байдужий навіть до своїх. Йому протистоять українці, менталітет яких ґрунтується на свободі, тому їхні суспільні моделі завжди були й будуть демократичними.

Українці, які своїх не кидають, у критичні моменти здатні до ефективної співпраці та неабиякої солідарності. Те, що вирізняє нас від росіян, – не просто основи нашої національної ідентичності. Це риси притаманні західній цивілізації, побудованій на фундаменті свободи і здатності до співпраці. Те, що робить нас невіддільною частиною Заходу, вільного світу, який є антиподом «русского міра». Тому це війна світів», – пише В. В'ятрович [2, с. 47]. Письменниця весь час протиставляє українців росіянам, зокрема, характеризує наших воїнів, вона пише, що вони мужні хлопці, жоден козацький ген не втрачений, відважні кіборги, яким довелося воювати з другою армією світу, яка виявилася армією грабіжників, гвалтівників та вбивць. «Після злочинів у Бучі всі

зрозуміли: московити – це істоти, котрі можуть дивувати жорстокістю навіть тих, хто уже до краю здивований» [5, с. 73]. Вони грабували й вивозили все від холодильників і пральних машин до трусів. «В одній квартирі був напис, що його залишили буряти: «Кто разрешил так красиво жить?». Ото ущербне, убоге, обділене... Поведінка московитів утверджувала нас у висновку, що вони – не люди. Вони – інші» [5, с. 73].

У росіян особливе ставлення до українців. Якщо протягом ХХ століття мета винищити українську націю була завуальованою, то тепер своєї мети ніхто не приховує. Авторка вдається до переказу жахливих історій із табору фільтрації, розказаних Євою, як-от ця: «Назустріч мені вийшов чоловік. Його трусило, і мені здалося, що він втратив глузд. Він стояв і говорив сам до себе. Підійшов до військового, захопився рукою за зброю і, сміючися, запитав: «А это что за штука?». Москаль ударив його по голові, а тоді другим раз по лиці. Бачила, як вилітали зуби. Він просто виплюнув їх у траву, а потім впав і скотився вниз» [5, с. 97]. Москалі просто ходили, розмовляли між собою, обговорювали людей, яких мучили, побачивши щось підозріле, розстрілювали на місці: «Расстрелял несколько. Не считаю, надаело уже» [5, с. 97]. Страшними є сцени катувань, про які розповідає Єва, зокрема й про те, що довелося пережити їй, вагітній жінці, у якої загинули батько й чоловік, а про брата й сестру нічого не було відомо.

У багатьох есеях роману Неля Романовська пише, що весь час у ті дні приходила все нова й нова інформація про масові розстріли цивільних з різних частин країни, зґвалтованих москалями-військовими жінок і дітей знаходили, повішеними, закопаними, розчленованими. «Не хотілося вірити. Адже у цих упирів є матері, сестри, дочки... Вони носили в нагрудних кишенях фото своїх дітей. І гинули ж з ними у руках. А ті, хто вижили, вчинивши такі злочини, поверталися додому, до своїх сімей, ніби нічого не сталося» [5, с. 70]. Але, виявилось, що жінки-росіянки не менш жорстокі від своїх чоловіків: «Ми не йняли віри, коли почули одну з перехоплених телефонних розмов рашиста з дружиною. Московитка радила чоловікові гвалтувати українських жінок, але за умови, що вона не знатиме про це...» [5, с. 70]. Є в романі розділ із назвою «Самиці орків». У ньому йдеться про телефонні розмови московитів зі своїми матерями та дружинами. У цих розмовах – прояви реальності російського суспільства, його бездіяльності, покірності, страху перед «царем»: «А я что сделаю? Это Путин принимает решения и военкомат. Сына, нацики

врут. Они тебя переиначили... Их надо убивать...» [5, с. 168]. Мати не запитує сина про те, як він, чи не поранений, чи болить йому. Як таку істоту називати матір'ю. Або інша розмова, у якій чоловік розповідає про втрати армії, про те, що їх кинули, як дешеве м'ясо, дружина просить до того, що він вже вкрав, ще вкрати «...ботиночки, чтоб Ваньке в школу было в чем... Привези. Можешь их насиловать, только предохраняйся» [5, с. 168]. Те, що ці «ботиночки» будуть з убитої ним же дитини, нічого не означає.

Головна героїня, Єва, на момент окупації перебувала в Бучі, то й звірства росіян, описані в романі, відбуваються саме там. Точніше, правда, яка відкрилася після звільнення цього населеного пункту поблизу Києва. Інтернетом «гуляють» світлини, які «роз'їдають очі, як сльозогінний газ», і не лише українцям. «Після побачених фотографій з Бучі прозріли навіть ті, кому ми досі були байдужі. Деякі країни були настільки шоковані, що відправили свої делегації, аби переконатися в цій жахливій правді. Насправді психіка відмовлялася вірити навіть фактам. Геноцид. Україна мала б радіти, бо ЗСУ відвоювали Бучу. Натомість ми плакали. Наше горе за загиблими було більше, ніж радість від звільнення передмістя Києва. У Бучі не було жодного злочину, якого б не вчинили рашисти. Адже вони вбивали цілі сім'ї, розстрілювали людей на вулиці на очах у дітей. Було зґвалтовано понад 300 дівчат віком до 16 років. Очевидці розповідали, що розстрілювали просто так, на вулиці. Іде людина, куля, смерть. Снайпери стріляли, якщо бачили когось у вікнах. Московія не визнала своїх злочинів і назвала світлини із Бучі постановними кадрами. Самі московити не вірили. З їхньої реакції можна було вивчити все про захисну реакцію психіки – заперечення» [5, с. 87].

Неля Романовська в романі торкається й мовного питання. Оскільки крім письменницької діяльності вона ще й авторка та виконавиця пісень гурту «5-й ОКЕАН», їй спадає на думку, що тепер треба ще більше писати пісень українською мовою: «Хто, як не ми, створить і запропонує новий український контент?» [5, с. 87]. Один із розділів має назву «Паляниця, полуниця і нісенітниця». У час повномасштабної війни тема мови як ніколи стала актуальною для всіх українців: «Мовне питання звучало всюди. Путін заявив, що йде «спасать рускій мір. А рускій мір там, где рускій язык» [5, с. 45]. Переселенці, котрі приїхали зі східних областей на захід України, розділилися на два табори, одні намагалися переходити на українську мову, а інші демонстративно відмовлялися. А

іноземці, зустрічаючи біженців з України, дивувалися: «Поляки не могли второпати: чому багато людей, утікши від московських гармат, говорять російською мовою? Кубик-рубик в головах польських громадян, для яких мова – серце нації, не складався» [5, с. 163]. Але все ж мова поступово стає маркером розмежування на «свій-чужий» і за кордоном, і на фронті. В одній із новел Неля Романовська подає так званий словник війни, слова які увійшли в розмовну мову: наводчик, мародер, Чорнобаївка, орки, байрактар, джавелін, мітки, зомбоведмеді та інші. Звичайно, наразі ми маємо набагато більше нової лексики, яка виникла в українській мові за час війни, але то були лише перші місяці після 24 лютого 2022 року.

Висновки. Роман Нелі Романовської «Рятуючи Єву» заслуговує на подальше детальне вивчення, адже усі його есе містять багато подробиць, пов'язаних із першими днями та місяцями повномасштабного вторгнення Росії до України. Цінною рисою роману є те, що авторка художньо осмислює сприйняття війни в Україні та світі, фіксує душевний біль переживання психотравми, приділяє увагу мовному питанню та проблемі віри і безбожжя.

Література

1. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми в прозі про війну – «обличчя» художнього твору. URL : <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283852/282868>.
2. В'ятрович В.М. Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Вид-во «Ранок», 2023. 256 с.
3. Герасименко Н. Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). *Слово і Час*. 2020. № 2(710). С. 55–67.
4. Мимрук Олександр. Від окопів до мелодрами. URL: <https://chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iakoiu-buvaie-ukrainska-voienna-proza/>.
5. Романовська Н. Рятуючи Єву. Тернопіль: Мандрівець, 2023. 192 с.
6. Романовська Н. Якби мене запитали: «В чому унікальність вашої книги?». URL: <https://www.instagram.com/p/CzO1wKdoEcl/?next=%2Fees7165%2Ftagged%2F&hl=da>.
7. Трійняк І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.

Санівський О.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методики їх навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

УКРАЇНОЗНАВСТВО В КОЛІ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО

Анотація. У статті на основі аналізу наукової спадщини В. Доманицького з'ясовано основні напрями українознавчих та фольклористичних досліджень ученого. Окрему увагу приділено фольклорній збірці «Сучасні колядки і щедрівки», яка містить записи творів, здійснені у селі Колодистому на початку ХХ століття.

Ключові слова: Василь Доманицький, фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик, археолог.

Sanivskiy O.M. Ukrainian studies in the circle of scientific interests of Vasyl Domanytsky. The article, based on the analysis of V. Domanytskyi's scientific heritage, clarifies the main directions of the scientist's Ukrainian studies and folkloristic research. Particular attention is paid to the folklore collection "Modern carols and Christmas carols", which contains recordings of works made in the village of Kolodisto at the beginning of the 20th century.

Key words: Vasyl Domanytskyi, folklorist, ethnographer, linguist, literary critic, historian, archaeologist.

Актуальність. В українознавстві ще залишається ряд мало вивчених імен, недооцінено діяльність збирачів і дослідників, чий внесок свого часу відіграв помітну роль і зберігає значення й нині як надійний першоджерельний матеріал. Це стосується і Василя Доманицького про якого В. Липинський писав «феноменальний акумулятор людської енергії... Люде такої відданості своїй ідеї і творять епоху в життю свого народу» [5, с. 22].

Мета – дослідити українознавчий аспект у наукових працях В. Доманицького.

Виклад основного матеріалу. В. Доманицький, як відомо, прожив тридцять три роки, але зумів стати масштабною постаттю в історії українознавчої науки: фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, історик, археолог, письменник, бібліограф, редактор, видавець, журналіст, дійсний член Історичного товариства Несторалітописця, громадський діяч, організатор кооперативного руху. Така багатогранна діяльність пояснюється не лише потребою самореалізації особистості в різних галузях, а передусім усвідомленням покликання будівничого України, глибоко патріотичним устремлінням служити національному розвою. Оцінюючи діяльність В. Доманицького В. Липинський писав: «Мірилом його праці і його заслуг – найвища людська жертва: життя, що його поклав покійний на віттар Ідеї» [5, с. 16].

На формування особистості В. Доманицького вплинули його викладачі: професори Б. Антонович, В. Іконніков, П. Житецький, а також «старогромадівці»: О. Кониський, В. Науменко, М. Лисенко, Є. Чикаленко. Особливу роль у цьому відіграли видатні українські письменники, політичні і громадські діячі: Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк, В'ячеслав Липинський, Сергій Єфремов. Останній став близьким другом і соратником Василя Миколайовича.

Тому не дивно, що будучи студентом В. Доманицький почав активну громадську і наукову діяльність. Сучасники Василя Миколайовича вважали його вченим енциклопедичного складу не тільки в галузі гуманітарних наук, і й в банківській сфері.

Дуже багато його праць під різними псевдонімами (Вітер, Василь Потребитель, Звенигородець, Колодянин, Колодянський, Зефир Диваковський, В. Д., Д., Д-ій В., Д-кий В., Д-ий, Дом. В., Доман. та інші) публікувалися в рідних виданнях, як-от «Киевская старина», «Записки наукового товариства імені Шевченка», «Діло», «Громадська думка», «Рідна справа», «Наше діло» «Рада», «Літературно-науковий вісник» та інші.

Поруч із працями, опублікованими у «Київській старовині», «Літературно-Науковому віснику» та «Записках Наукового Товариства імені Шевченка», за оцінками науковців високої оцінки заслуговують праці «Козаччина на переломі XVI-XVII ст.», «Історія України-Руси» Аркаса-Доманицького, яка за словами О. Лотоцького «без

перебільшення кажучи мала епохальне значіння з погляду української національно-історичної свідомости: се – редагована ним історія України Миколи Аркаса. Сю книжку, живо і патріотично, але не літературно і не науково написану автором, Доманицький, на прохання автора, зредагував таким чином, що вона стала зразком історичної популярної літератури. Се була перша книжка нашої історії, написаної для широкої публіки і популярність її була у свій час надзвичайна» [3, с. 6].

Захоплення історією та археологією, привите Василю Миколайовичу його вчителем В. Антоновичем, яскраво проявилось в проведенні археологічних розкопок, здійснюваних ним упродовж 1899–1901 рр. на території сучасної Черкащини. Їх результатом стало відкриття перших поселень трипільської культури на території краю біля сіл Піщана, Колодисте, Глибочок Тальнівського району та міста Тального [1].

Окрім історії та археології В. Доманицький здійснив великий внесок у розвиток етнографічної науки, у серії книжок товариства «Просвіта» вчений опублікував популярні нариси: «Про Галичину та життя галицьких українців» (1909 р.), «Словаки: Про їх життя та національне відродження» (1909 р.), «Про Буковину та життя буковинських українців» (1910 р.), про суспільне, громадське та господарське життя на селі («Товариські крамниці» (1905 р.); «Про сільську кооперацію» (1906 р.); «Як хазяйнують селяне в чужих краях» (1908 р.); «Селянська доля» (1907 р.); «Про шовківництво» (1910 р.) [2].

Велика частина наукового та збирацького доробку В. Доманицького стосується безпосередньо фольклору (колекцію записів варто упорядкувати й опублікувати) фольклористики та етнографії: «Сучасна народна творчість» (1900 р.), «Вінчання навколо «діжі» (1901 р.), «Сільська сатира-пісня про Квашу» (1902 р.), «До історії м. Варви Лохвицького повіту» (1903 р.), «Кобзарі та лірники Київської губернії в 1903 році» (1904 р. – розвідка з додатком списку та біографічних довідок про 289 народних співців), «Історико-етнографічні подробиці з матеріалів З. Доленги-Ходаковського» (1904 р.), «Пісні про Нечая», «Балада про Бондарівну і пана Каньовського», «Сучасні колядки і щедрівки», «Народна медицина в Рівненському повіті на Волині», «Піонер української етнографії (Зоріан Доленга-Ходаковський)» (усі – 1905 р.), «Цивільний шлюб і шлюбна розлука на Україні» (1906 р.), «Народний календар у Рівненським повіті Волинської губ.» (1912 р.) та ін [2].

Значна увага у дослідженнях В. Доманицького приділена фольклору Уманського краю.

Важливе значення має збірка В. Доманицького «Сучасні колядки і щедрівки», видана у 1905 році. Тексти колядоспівів були записані дослідником у селі Колодистому у місцевого жителя Івана Лисака. Ця публікація дає змогу простежити особливості побутування обрядових, зокрема зимових пісень уманського регіону, а також рівень подачі, оформлення і наукового опрацювання етнографічного матеріалу.

Новорічна пісенність у контексті календарно-обрядової творчості посідає помітне місце. Вона давно привертає до себе увагу етнографів та фольклористів. Василь Доманицький у своїй праці «Сучасні колядки і щедрівки» [4] подає низку зразків колядок та щедрівок і водночас порівнює записи із варіантами етнографічного матеріалу переважно Волинської губернії, а також проводить літературні паралелі до календарно-обрядових пісень зимового циклу.

Цікавим, на наш погляд, було здійснення порівняльного аналізу рівня фольклорної пам'яті початку ХХ ст. (записами Василя Доманицького від Івана Лисака на початку ХХ століття) і першого десятиліття ХХІ ст. Для цього нами були використані матеріали науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі», зокрема, фольклорно-етнографічної експедиції викладачів і студентів факультету української філології до села Колодисте у 1998 та 2010 роках.

У селі, як на початку ХХ століття так і сьогодні виконуються колядки, де мова йде про творення світу. У них розповідається про народження Месії, про його смерть, воскресіння, страшний суд над праведними і грішними.

Важливою для світотворення є архаїчна ідея «смерть породжує життя», тобто нове життя можливе лише за умови загибелі якогось іншого життя – так само, як колосок може прорости лише тоді, коли зернина в землі віддасть новому паростку усі свої сили. Християнство не відмовилося від цієї ідеї, принісши в жертву людям життя Ісуса Христа [6].

Різдвяний фольклор просякнутий радістю, передчуттям чогось неймовірно прекрасного. Це стосується як давніх колядок і щедрівок (возвеличення господаря, його сім'ї і всього, що є в нього вдома і на

господарстві), так і релігійних – часте повторення слова «радість», «дивина», «світло зірки» тощо.

*Нова рада стала,
Якь на неби хмара,
Надь вертепомь звизда ясна
Весь свить (= свиту) возсьіяла.
Пастушки зь ягняткомь
Перьідь тимь дитяткомь*

*На клденца упадають,
Бога вихваляють.
Ой Боже нашь, Боже,
Ти небесний Цару,
Даруй літа щасливиш,
Ти нашь господару!
(записано у с. Колодисте
Звенигородського повіту)*

*Даруй літа молодії
Цього дому господарю.
Не так господарю, як тій господині,
Не так господині, як малій дитині.
Добривечір![4].*

У варіанті, записаному в с. Колодистому відсутні слова, які є у запису І. Лисака:

*Де Христос родився,
З Деви воплотився,
Як людина пеленами
Убого повився [4].*

Останні рядки у варіантах 1–2 також мають доповненість і завершенність:

*Цього дому господарю та щей господині,
Даруй літа щасливії всій його родині.
Просим тебе, царю, просимо всі нині,
Верни волю, пошли славу нашій неньці-Україні [4].*

Досі у с. Колодистому виконують і колядки з іншими апокрифічними сюжетами: про втечу Марії з Христом до Єгипту і чудесне зростання пшениці у господаря (поєднання християнських і хліборобських мотивів), про випускання Господом усіх грішних душ з раю, окрім тієї, що не шанувала батька і матір (етнопедагогічне навантаження) тощо.

У праці автор подає варіант колядки до дівчини «Ой рано, рано куроньки піли». Мова в ній іде не тільки про вроду дівчини, а й про важливість для українців-землеробів трьох стихій – сонця, місяця і дощу. В ній присутні світотворчі мотиви.

*Ой рано, рано куроньки піли,
Ой іще раньше Марися встала,
Двори вимітала,
Двори вимітала, столи застинала,
Сподівалася троє гостеньків... [4, с. 122].*

У наш час колядки до господині та малих дітей (хлопчика, дівчинки) майже забуті, та ще збереглися колядки до хлопця.

Нині у селі ще побутують колядки «Ой у садочку, виноградочку», «На подвір'ячку красно метено», «Прала дівчина шовкові хустки», «Пасла дівчина чотири воли» та ін. Зафіксована В. Доманицьким колядка «Ой по долинах річеньки бринять» дещо відрізняється від сучасного запису. Порівняймо:

*Ой по долинах риченькы брынять,
Ой дай Боже
А по городахъ мачынькы цвितуть,
Тудою ишла панна Оксана,
Вырвала квітку зъ маковогоцвितку.
Якъ бы я така, якъ цяя квітка,
То носыла бъ я срибніи ключи, Набырала бъ я холодни лёхы,
Частувала бъ я рокови госци –
Рокови госци, ще й коляднички.
Якъ по воду йшла - якъ зора зийшла,
Якъ з водою йшла - мисяць зий шовъ;
Въ синечки виходить - соничко сходить,
Въ хаточку входить – ажъ пани сидять,
Ажъ пани встають – шапки зиймають,
Шапки зиймають – і питають:
«Чи ти царивна, чи короливна?»
«Я ни царивна, ни короливна –
Отецка дочка, якъ паняночка!»
Добрый вечерь! [4].*

На сучасному етапі її мотив мелодії залишився незмінним, а тест такий:

*Ой ясна-красна на небі зоря,
Ой дай Боже!
А ще найкраща дівка Оксанка
По воду ішла, як зоря зійшла
З водою прийшла, як місяць зійшов
Встала, вбралася, до церкви пішла
Там пани стояли, її питали
Чи ти попівна, чи королівна
Я й не попівна, й не королівна
Батькова дочка, як панночка
А материна, як ягідочка
Добривчір! [7, Арк. 14 –15].*

В. Доманицький у дослідженні зафіксував пісню, яка супроводжувала маланкарів під час ходіння із зіркою:

<i>Ой ше (=ще) вчора изъ вечора Наша Мыланка прыйихала, Прывезла соби Васылычка, Ой Васылчыка и килчыка (=черчика?). Ой Васылчыку, мій килчыку,</i>	<i>Ны гоны курей по хливчыку, Бо въ мене куры дорогіи, Ажъ по чотыри золотіи. Наша Мыланка ложкы мыла, Золотый фартух замочыла [4].</i>
---	---

До сьогодні жителі села ще пам'ятають пісню у такому змісті:

<i>Ой учора із вечора Пасла Маланка два качури. Пасла, пасла, загубила, Шукаючи – заблудила. Приблудила в чисте поле, Там Василик плужком оре. «Ой, Василю, Василечку,</i>	<i>Виведи мене на стежечку, Буду тебе шанувати, На день три рази поливати, На день три рази поливати, Ще й русу косу закладати» [8, Арк. 9].</i>
--	--

Висновки. Отже, на сучасному етапі у селі Колодистому різдвяний обрядовий фольклор збережений досить добре. Завдяки підтримці церкви в активному вжитку побутують релігійні колядки та величальні, апокрифічні колядки, які передаються від покоління до покоління. Це засвідчують традиційну незмінну регіональну своєрідність поетичних та побутових мотивів впродовж століття на стійкість жанру та його витривалість до асимілятивних процесів.

Українознавча розвідка В. Доманицького з історичної Уманщини «Сучасні колядки і щедрівки» і сьогодні є цінним джерелом дослідження регіональної календарної обрядовості.

Література

1. Болаболъченко А. Василь Доманицький. *Рідна школа*. 2002. № 12. С. 23–26.
2. Василь Доманицький – філолог, історик, фольклорист, політичний і громадський діяч // Черкас. освітянський портал: визначні особистості. URL: oipropp.ed.sp.net/content/126.
3. Василь Доманицький. З нагоди 15-ї річниці його смерті. Подєбради : Вид-во «Кооперативний Фонд імени Василя Доманицького», 1925. 38 с.
4. Доманицький В. Сучасні колядки і щедрівки. Київ. 1905. 33 с.
5. Липинський В. Пам'яті Василя Доманицького // Чистому серцем. Пам'яті Василя Доманицького. Перевид. Володимира Мовчана. Ідея перевид., впоряд., редагування Володимира Поліщука. Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2010. С. 16–17.
6. Семенов О. Український фольклор: Навч. посіб. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 255 с.
7. Фольклор Уманщини. *Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини*. Ф. 2010. П. 35. Арк. 14–5.
8. Фольклор Уманщини / *Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини*. Ф. 2010. П. 34. Арк. 9.

Циганок О.О.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методики їх навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ТЕОФАН ФІЯЛКО – ВЧИТЕЛЬ, ПОЕТ, ФОЛЬКЛОРИСТ

***Анотація.** У статті розглянуто поетичну творчість та фольклористичні записи мешканця Умані, репресованого у 1935 році та вимушеному прожити на чужині до кінця життя – Теофана Яремовича Фіялка. Значну увагу приділено фольклорним записам, здійсненим від його матері – Ганни Махтейовни Фіялко, мешканки с. Косенівка Уманського району.*

***Ключові слова:** Теофан Яремович Фіялко, поет, фольклорист, педагог, фольклор Уманщини.*

***Tsyhanok O.O. Teofan Fiyalko – teacher, poet, folkloreist.** The article examines the poetic work and folkloristic records of a resident of Uman, repressed in 1935 and forced to live abroad for the rest of his life – Teofan Yaremovych Fiyalko. Considerable attention was paid to the folklore records made by his mother – Hanna Makhteyovna Fiyalko, a resident of the village. Kosenivka of the Uman district.*

***Key words:** Teofan Yaremovych Fiyalko, poet, folklorist, teacher, folklore of the Uman region.*

Актуальність. Доля української літератури – доля України. Важко знайти у світовій історії аналогію, щоб жива мова, мова великого народу систематично заборонялась і переслідувалась спеціальними державними вердиктами. Цей геноцид тривав століттями, впродовж віків тривало вперте й цілеспрямоване спотворення історії України, викорінення історичної пам'яті народу, фальсифікація історії України, планомірне нищення української культури і літератури. Сотні діячів культури, мистецтва, освіти і науки потрапили у жорстокі і криваві жорна. Не обминула репресивна машина і Теофана Яремовича Фіялка, уродженця

села Косенівки, що на Уманщині, творчу особистість, яка віддала себе боротьбі за нове життя, щасливе і для селянина, й для робітника.

Мета дослідження – повернути до життя ім'я та творчу спадщину талановитого земляка, педагога, фольклориста Теофана Фіялко, несправедливо забуте за часів радянської влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. У рукописних спогадах Фіялка, що зберігаються в Уманському краєзнавчому музеї, є такі рядки: *«Рад буду, якщо мої спогади матимуть якусь вартість. От тільки не знаю, чи спроможуся написати так, щоб мої спогади не опинилися в корзині, куди скидають всякий мотлох. У всякому разі спробую розказати, як умію, про те, що бачив і чув і чого, може, не бачили і не чули мої сучасники-земляки»* [1, с. 13]. Написані ці слова були у 1965 році людиною, яка прожила в далекій Караганді тридцять років. А наступного року Т. Фіялко надсилає до музею ще й фольклорну збірку матеріалів, записаних зі слів його матері ще на початку століття, маючи надію, що вони прислужаться нащадкам у вивченні минувшини рідної землі. І він не помилився: його листи, спогади, народні пісні та казки такі цікаві, що від них важко відірватися.

Теофан Яремович не обмежувався фольклорними записами, він і сам писав вірші. Свій перший твір він написав у 1915 році, коли йому було 17 років. Вірш став віддзеркаленням емоцій після розмови зі старим шкільним учителем Якимом Степановичем

Згодом вірші Теофана Фіялка друкувалися в газеті «Вісті», у журналах «Плуг», «Селянський будинок», у збірниках «Червоний юнак» і «Сурма».

Крім написання власних віршів, Т. Фіялко займався перекладами. Так, у 1918 р. з російської було перекладено всесвітньо відому пісню «Вечірній дзвін», у 1922 р. – популярну на той час пісню «Молода гвардія».

У 1922–1927 рр. було написано чимало віршів на революційну тематику і про те, що було близьким до серця Т. Фіялка – про село, про рідну землю:

Один із них – «Ранок у таборі», написаний влітку 1924 р.:

*Тануть зорі.
На просторі –
Вітру подих –
Мах крилом,
І серпанок
Свіжий ранок
Розгортає над селом [2, с. 79].*

У 1929 році в м. Умані Т. Фіялком була написана пісня «Слухай, серце»:

*Слухай, серце, спів природи
Весняної.
Обливатись льодом годі,
Як зимою.
Привітайтеся, каштани
Срібнолисті,
Мовби я не бачивсь з вами
Років двісті.
По каштанах вітер бродить
Наді мною.
Слухай, серце, спів природи
Весняної [2, с. 79].*

У березні 1934 року Фіялка призначили завідувачем кафедри соціально-економічних наук у Харківському медичному інституті.

«Опрацьовуючи твори І. В. Сталіна, я написав листа йому про його теорії побудови соціалізму в одній країні, згідно з якою виходило, що соціалізм в одній країні побудувати можна, а комунізм неможна побудувати. Я вказав на те, що така теорія непослідовна і прирікає нас на топтання на місці, коли ми побудуємо соціалізм.

Вся ця боротьба за Леніним не пройшла марно. В щоденнику (який опісля було конфісковано ДПУ) я записав, що Сталіна надто вихваляють, і що Ленін не дозволив би цього, коли б був живий».

Це не минулося для Т. Фіялко безкарно. 25 липня 1935 року його заарештували та ув'язнили на 10 років. Сім місяців його тримали у Холодноярській тюрмі у Харкові, а потім перевели до Карагандинського табору. На жаль, про цей період життя Т. Фіялка відомостей дуже мало.

Як він сам пояснював: «Ось чому мені не хочеться писати про табір. “Нехай іде все лихе на сухі ліси, куди курячий глас не доходить”. Як казала моя покійна матінка. Але табір – то велика школа, в якій життя розкривається з таких боків, з яких на волі його ніколи й ніде не побачиш.

В таборі були люди різних соціальних верств: юристконсульт і секретар Молотова Павло Петрович Котов, секретар Сталіна Віра Лядова, дружина секретаря ЦК і голови райнаркому Файзули Ходжаєва, професор Київського університету Василець, науковий співробітник Інституту Шевченкознавства Олена Чудновська, агроном Смірнов, мітрополіт білоруський Данило Романович Громовенко, рабін Йось Мордухович, інженер Володимир Сергійович Паладін і багато інших. Про кожного з них можна було б написати цілу книгу.

Крім того було багато злочинців і вуркаганів. Вуркаганів лагерне начальство призначало вихователями для професорів і наукових робітників. Зрозуміло, що ніякої виховної роботи вони проводити не могли, а навчали, як “крити багатоповерховим матом” і скрізь заводити блат.

Правда, що був випадок один, коли присланий з Центрального управління табору найголовніший вихователь читав нам лекцію про те, як ... “Олександр Македонський розбив псів-лицарів на морі Лаптевих” ... Але навряд чи варт писати про це.

1. І все ж таки, щоб не пропав мій досвід, здобутий дорогою ціною, я хочу записати деякі висновки, а саме:

2. Час – категорія відносна не лише в еніштейнівському розумінні для різних космічних систем, але й для нашої малої планети – Землі. Людина позбавлена волі перебуває в сані анабіозу. Мав рацію М. Морозов-Шлісельбуржець, коли казав, що йому на 20 літ менше, ніж числиться по календарю, бо 20 літ він провів у неволі.

3. Коли людина втрачає все, вона (згідно зі своєю внутрішньою суттю) з датою – або на найвищій героїзм, або на найголовнішу мерзоту, бо нейтралізується (або зникає) найбільший тормоз – страх смерті.

4. В неволі всі шати, мантії і машкари розвіюються, як листя з дерева пізно восени, і люди з’являються у всій своїй моральній голизні.

5. В неволі сильні духом загартовуються як сталь, і світять своїм внутрішнім світлом, а слабодухі розкладаються як труп у спеку на сонці, і від них тхне дуже смердючий дух гнилизни.

6. Правителі, судді і законодавці всіх часів і народів помилялися і помиляються й досі, коли вважають, що тюрма може виправити людину. Тюрма може тільки покалічити. Потрібна вона вільним для захисту від соціально небезпечних.

7. Дух протесту проти поневолення сильніший у жінок, ніж у чоловіків. З протесту кожна жінка перетворюється на Єву, яка здатна спокусити самого бога.

8. Єдине, що гартує і спасає людину від розкладу й занепаду є розумний і доцільний фізичний труд.

9. Найбільший біль завдають **рани від своїх друзів та рідних, одержані без вини**».

У травні 1956 року Т. Фіалко був реабілітований і зміг відвідати свою милу серцю Україну: «В 1959 і в 1962 році я був на Україні – в Києві, Львові, Одесі, Умані, Косенівці. Дивовижно змінився наш край. Розцвіли міста. Умань не пізнати. Це зовсім нове велике і хороше місто, не схоже на старе. А Косенівка, як і інші села, виглядає бідно і спустошено: колишніх лісів і садів нема! Спустошення це почалось з 1929 року, а тепер повинне припинитися...

Гарне місто Умань. Рідне місто Умань. Але не заважаючи на клопотання Спілки Радянських Письменників України, мені там не знайшлося місця, і знов я поїхав “додому” в Караганду.

Трохи дивно, що там, де я народився, вирі, працював, скільки мав сили і здібності, я був тільки гістем! Отим гістем, про якого мій покійний батько казав:

«Гість на перший день – золото,
На другий день – срібло,
На третій день – мідь,
На четвертий – к дідьку їдь!»
Та чи маю я право бодай дивуватися?

За тридцять літ заросла тернами недовір'я стежка до серця моїх земляків, а викорчувати ті терни в мене вже не вистачить сили.

Бувайте здорові й щасливі, земляки, не споминайте лихом.

Геофан Фіалко

22/X 1965 р.
Караганда».

Реабілітація не лише зняла тягар з душі поета, але й дозволила хоча б у променях вечірнього сонця (поету на той час виповнилося 65) ще раз побачити своє прізвище в поетичній рубриці.

У 1963 році видавництво «Радянський письменник» випустило півторатисячним накладом поезії Теофана Фіялка. У збірку «Степ і місто» увійшли: пісні, написані у 1918–1929 рр., поема, яка й дала назву збірці, розділи з віршованого роману «Довга нива», карагандинські поезії (1958–1963). У 60-ті роки поет відвідав Україну.

Після заслання та приїзду в Україну Фіялко листується з редакцією районної газети «Уманська зоря» та зі співробітниками Уманського краєзнавчого музею. У листах Теофан Яремович пише спогади про минуле і пересилає у краєзнавчий музей фольклорні матеріали, записані *«з уст матері моєї – Ганни Махтеївни Фіялко, уродженої Мельник-Сидорукової (народилася 8 вересня 1868 р., померла у травні 1954 року в с. Косенівці).*

«Моя мати, Ганна Махтеївна, була неписьменна, але мала добру пам'ять. Більшість із цих пісень вона перейняла від своєї матері, Хитри Сидоркової, яка жила майже сто років (з 1834 – по 1933). Мати моя, Ганна Махтеївна, жила з 1867 по 1954 рік. Вона знала дуже багато пісень і казок. У цій збірці я подаю далеко не всі пісні, що співала моя мати, а лише ті, яких я не зустрічав ні в яких друкованих збірках пісень. Деякі з них, на мою думку, мають не тільки мовну, але й історичну цінність. Мелодії цих пісень я пам'ятаю всі, бо їх співала моя мати. На жаль, я не вмю записувати мелодій. Дуже шкода, якщо вони вмируть разом зі мною. В останній час серце моє працює з такими переboями, що я вирішив більше не чекати і передати до Академії наук УРСР хоч цю невеличку збірку пісень без запису мелодій», – писав у листі з Караганди 29 квітня 1954 року Т. Фіялко... [3, с. 2].

З промовистих сторінок українського фольклору відкривається не лише найповніша енциклопедія народного побуту, звичаїв, обрядів, свят, а й цілий світ настроїв, роздумів, сподіванок та мрій українців, їхня вдача, характер, філософія і народна педагогіка, його менталітет.

Цікаво, що колискові пісні, які співалися у с. Косенівка на початку ХХ ст., заколискують і сьогоднішніх маленьких косенівчан: з 10-ти записаних Теофаном Яремовичем колискових 8 побутують у селі й сьогодні, ось одна з них:

*Ой, ти коту-котку,
Не лізь на колодку,
Бо заб'єш головку,
Та буде боліти,
Нічим загоїти.
Поїдемо до містонька
Та купимо шовку,
Зав'яжем головку [3, с. 3].*

У такому вигляді записана вона у фольклорній збірці, а сьогодні косенівські бабусі співають своїм онукам дещо інший варіант цієї колискової, початок такий же, як у варіанті Т. Фіялка, а далі:

*Купить мама шовку,
Зав'яже головку.
А шовк няньки вкрали,
На ляльки порвали.
Ляльки погоріли,
Няньки подуріли.
Люлі-люлі... [3, с. 3]*

Серед записів Теофана Фіялки 3 колискових пісень, 9 колядок, 5 щедрівок, 5 веснянок, 4 весняних гри, 3 петрівчаних пісень, 55 українських народних пісень.

Надзвичайно цінними для фольклористів є весільні пісні (майже сто), які знайомлять нас із весільним обрядом с. Косенівка початку ХХ ст., починаючи із заручин, зафіксовані всі етапи обряду – коровай, гільце, розплітання коси, похід за молодою, посад, обід, комора, перепій, похмілля, у господі.

Приємно, що прислів'я та приказки, записані Т. Фіялком у минулому столітті, продовжують «жити» у мові косенівчан сьогодні, наприклад: «Кому що, а курці просо», «Невмілого руки не болять», «Дурень думкою багатіє», «П'яниця проспиться, а дурень ніколи», «Як мед, то ще й ложкою» та багато інших.

Втім, представлений матеріал далеко не все, що було записано Фіялкою, що засвідчується в його нотатках: «Я вибрав з материних

пісень, казок, приказок і загадок лише те, що вона найбільше любила, розраховував на цей невеликий зошиток. Коли б переписувати все, то, мабуть, був би не один такий зошиток. ... Буду рад, як ця моя праця стане в пригоді моїм дорогим землякам» [3, с. 89].

Особливо проймають душу слова, написані на обкладинці звичайного учнівського зошита:

«Все, що ввібрав в себе з водою, з росою, з повітрям з рідного краю, передаю моїм шановним землякам на добрий спомин, аби не пропало те чарівне слово, що жило мене в часи мого трудного життя. Т. Фіялко. 1966 р. Караганда.

Нехай цей зошиток буде нерукотворним пам'ятником моїй матері Ганні Махтейовні Фіялко [3, обкл.].

Висновки. Теофан Яремович Фіялко – людина нелегкої, трагічної, але цікавої творчої долі. Він любив свою країну, людей, був справжнім патріотом. Життєвим кредо поета став принцип нероздільності, єднання з рідним українським народом, який був джерелом духовної сили, поетичного таланту, віри в людей у їхнє щасливе майбутнє. Саме про таке майбутнє мріяв Т. Фіялко, до нього линув у своїх поезіях, заради нього жив, працював. Тільки це допомагало йому в найтяжчі хвилини життя вистояти, вижити, не злаватися.

Література

1. Фіялко Т. Я. Спогади про минуле. Фонд Уманського краєзнавчого музею, № 8287.
2. Фіялко Теофан. Степ і місто. Київ : Радянський письменник, 1963.
3. Фіялко Теофан. Фольклорна збірка. Фонд Уманського краєзнавчого музею НВФ. 140 с.

Шевченко Л.В.

учитель української мови та літератури
ОЗ «Чаплинський ліцей» Чаплинської
селищної ради Херсонської області

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ВІДБИТТЯ ПОШУКІВ І БОРОТЬБИ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу української літератури 60-х років ХХ століття та її відбиття пошуків і боротьби в цей період. Автор розглядає основні тенденції та характеристики літературного процесу в Україні того часу, зокрема експерименти в жанровій структурі, творчі пошуки письменників, а також їхню боротьбу за самовираження та свободу слова. В статті аналізуються творчі здобутки відомих представників літературної школи 60-х років, їхні ідеї, концепції та взаємодія з читачем. Аналізуються соціальні, культурні та політичні контексти, які вплинули на творчість українських письменників у 60-х роках ХХ століття.*

***Ключові слова:** українська література, особливості жанрової структури, літературний процес, аналіз творчості, свобода слова.*

***Shevchenko L. Ukrainian Literature of the 1960s: Reflections of Exploration and Struggle.** The article explores Ukrainian literature of the 1960s and its reflection of exploration and struggle during that period. The author examines the main trends and characteristics of the literary process in Ukraine at that time, including experiments in genre structure, creative pursuits of writers, and their struggle for self-expression and freedom of speech. The article analyzes the creative achievements of prominent representatives of the literary school of the 1960s, their ideas, concepts, and interaction with the reader. It also discusses the social, cultural, and political contexts that influenced the creativity of Ukrainian writers in the 1960s.*

***Key words:** Ukrainian literature, genre structure features, literary process, analysis of creativity, freedom of speech.*

Актуальність дослідження. Українська література 60-х років ХХ століття стала періодом інтенсивних творчих пошуків, що

відбувалися на тлі складних історичних, політичних та соціокультурних змін. Цей період увійшов в історію як час активного протистояння радянському режиму, політичних репресій та постійного напруження між владою та інтелектуальною елітою. Українські письменники 60-х років ХХ століття шукали нові шляхи виразу та відображення реальності, намагаючись пробити бар'єри цензури та виразити свої ідеї, які часто суперечили офіційній ідеології. У цей період активно розвивалися різноманітні літературні жанри та стилі, а також виникали нові течії та літературні об'єднання, спрямовані на захист прав письменників та свободу слова.

Мета статті полягає в розкритті основних аспектів літературного життя України у 60-х роках, зосереджуючись на пошуках нових творчих форм та ідейно-тематичних напрямів, а також на боротьбі письменників за свободу слова та виразу в умовах тоталітарного радянського режиму.

Виклад основного матеріалу. Розуміння періодів розвитку літератури допомагає збагачувати культурне сприйняття та зберігати історичну пам'ять про важливі події та тенденції в літературному житті. Теми, яких торкалися українські письменники у 60-х роках, можуть мати важливість і сьогодні, оскільки багато з них стосуються загальнолюдських цінностей, соціальних проблем та історичних подій [10, с. 143]. Сьогодні спостерігається зростаючий інтерес до культурної спадщини та історії України, в тому числі до літературного періоду 60-х років. Академічні дослідження та аналізи літературних періодів є важливими для розвитку літературознавства та гуманітарних наук загалом. Вивчення особливостей української літератури 60-х років може допомогти в порівняльному аналізі з іншими літературними течіями світового масштабу, що сприяє розумінню глобальних культурних тенденцій [4, с. 272].

Українська література 60-х років ХХ століття була періодом значних змін і пошуків як у літературних формах, так і у виразних засобах. Під впливом політичної цензури і репресій радянської влади, письменники шукали способи виразу своїх ідеалів та поглядів. Вони виступали проти диктатури, порушення прав людини та ідеологічного примусу. Письменники активно експериментували з жанрами та стилями, щоб знайти нові способи виразу. Це охоплювало поезію, прозу, драматургію та есеїстику. Література 60-х років відображала

різноманітні аспекти життя українського суспільства та індивідуального досвіду письменників. Вона займалася питаннями ідентичності, історії, сучасності, війни, релігії та інших соціальних та етичних тем [5, с. 106].

Під впливом соціальних і політичних змін з'явилися нові літературні групи та об'єднання, які спільно працювали над створенням нової літературної продукції та захистом прав письменників. Завдяки розвитку технологій зв'язку та розповсюдженню книг, українські письменники почали більше відкриватися на іноземну літературу. Це призвело до впливу західних літературних течій і стилів на українську літературу. Письменники ставили більший акцент на мову та стиль своїх творів, шукаючи нові форми виразу та способи комунікації з читачем. Ці особливості української літератури 60-х років ХХ століття свідчать про період інтенсивних творчих пошуків та боротьби за свободу слова і виразу в умовах тоталітарного режиму.

Література 60-х років в Україні була часом значних трансформацій та пошуків. Це була важлива частина української літературної культури 60-х років. Поети цього періоду активно експериментували зі стилістичними прийомами, відмовлялися від традиційних метрів та ритмів, використовували вільні вершини та нові мовні засоби для вираження своїх ідеалів та поглядів. Проза цього періоду також характеризувалася відмовою від класичних літературних форм на користь більш експериментальних підходів [2, с. 59]. Письменники створювали романи, оповідання та новели, які часто були зорієнтовані на аналіз сучасного суспільства та людської психології. Українська драматургія 60-х років також переживала зростаючий інтерес до новаторських підходів. Драматурги створювали п'єси, які відображали складність сучасного життя, конфлікти між індивідумом та суспільством, а також пошук ідентичності.

У літературі 60-х років активно обговорювалися теми політичного тиску, інтелектуальної свободи, відстоювання прав людини, а також пошуки національної самосвідомості та історичної правди. Письменники ставили під сумнів ідеологічні норми радянського режиму та виступали за гідність і свободу думки. Важливою особливістю української літератури 60-х років були експерименти з мовою та стилем. Письменники активно використовували мовні та стилістичні засоби для

створення нових, нестандартних текстів, що надавало їх творчості унікальний характер [6, с. 34].

Українська література 60-х років ХХ століття була надзвичайно вразливою до політичних, соціокультурних та історичних факторів, які впливали на літературний процес [1, с. 123]. Реакція українських письменників на ці події і явища свого часу, зокрема політичні репресії, суспільні проблеми та ідеологічний тиск, була важливою складовою творчого процесу. Політичний тиск та репресії радянського режиму мали значний вплив на українських письменників. Багато творчих особистостей стали жертвами цього тиску через заборону публікацій, арешти, депортації та інші форми переслідування. Українські письменники активно реагували на суспільні проблеми свого часу, такі як бідність, проблеми міжетнічних відносин та економічні труднощі. Вони відображали ці проблеми у своїх творах, привертаючи увагу громадськості до соціальних та етичних проблем [9, с. 28].

Українські письменники стикалися з ідеологічним тиском радянської влади, яка намагалася контролювати їхню творчість та відтворювати ідеологічні стереотипи. Деякі письменники обходили цей тиск, використовуючи алегорії та метафори для передачі своїх ідей, тоді як інші відкрито ставали на опір. Численні українські письменники були змушені емігрувати за межі країни через політичний тиск або заборону їхніх творів. Це призвело до того, що українська література 60-х років мала своєрідний діаспорний аспект, збагачуючи літературну спадщину за межами країни.

Відтворення атмосфери творчого пошуку та протистояння в українській літературі 60-х років є важливим аспектом для розуміння того, як письменники переживали та виражали свої ідеї та переконання в умовах політичного тиску та ідеологічного контролю. Підкреслення значення витривалості та відваги письменників в цьому контексті є ключовим для аналізу їхньої творчості [8, с. 92].

Українські письменники активно виступали проти ідеологічного тиску та політичного режиму шляхом створення творів, які відображали реальність і критикували його недоліки та зловживання. Багато творів українських письменників були цензуровані або заборонені радянськими владами через їхні ідеї або критику режиму. Проте це не зупиняло письменників у їхньому творчому пошуку. Деякі письменники були

змушені емігрувати за межі країни або перебувати у вигнанні через переслідування та загрози їхній свободі висловлювання. Проте навіть в таких умовах вони продовжували писати і виступати проти режиму [3, с. 155].

Українські письменники часто демонстрували солідарність один з одним у боротьбі за свободу слова та права на висловлювання своїх ідей. Вони об'єднувалися в літературні групи та об'єднання для захисту своїх прав та інтересів. Попри всі труднощі, українські письменники продовжували свою творчу діяльність завдяки внутрішній мотивації та переконаності у важливості своєї місії. Вони вірили у силу слова та важливість висловлювання своїх ідей. У результаті, атмосфера творчого пошуку та протистояння українських письменників у 60-х роках стала важливим чинником для формування сучасної української літературної культури та збереження національної ідентичності [7, с. 29].

Відтворення атмосфери творчого пошуку та протистояння в українській літературі 60-х років ХХ століття було надзвичайно важливим для розуміння характеру та значення творчості цього періоду. Підкреслення значення витривалості та відваги письменників, які стикалися зі складнощами режиму, надавало їхній творчості особливого звучання та глибини. Ось деякі аспекти цієї атмосфери. Українські письменники виступали проти ідеологічного тиску та політичних репресій шляхом створення творів, які висвітлювали соціальні проблеми, порушували табу та критикували недоліки системи. Цензура та заборони накладали значні обмеження на творчу свободу письменників. Багато творів були цензурою скориговані або заборонені через їхні критичні погляди на режим.

Деякі письменники були змушені емігрувати за межі країни або перебувати у вигнанні, щоб уникнути переслідувань та продовжувати свою творчу діяльність. Українські письменники проявляли солідарність один з одним у боротьбі за свободу слова та право на висловлювання своїх ідей. Вони часто об'єднувалися в громадські організації та літературні групи для захисту своїх прав та інтересів. Незважаючи на всі труднощі, українські письменники продовжували свою творчу діяльність завдяки внутрішній мотивації та переконаності у важливості своєї місії. Вони вірили у силу свого слова та важливість висловлення своїх ідей та переконань. Ці аспекти створювали атмосферу великого творчого напруження та протистояння, яка була характерною для української літератури 60-х років ХХ століття. Витримка, відвага та наполегливість

письменників, що боролися за свободу слова та виразу своїх ідей, стали ключовими рисами їхньої творчості та надзвичайно важливими для розвитку української літературної культури [11, с. 274].

Оцінка впливу літератури 60-х років на подальший розвиток української культури та суспільства виявляється в різноманітних аспектах, включаючи культурно-ідентичну та інтелектуальну сфери. Літературна атмосфера 60-х років була сприятливим середовищем для експериментів зі стилями та жанрами. Експериментальний підхід письменників цього періоду сприяв розвитку новаторських форм та тенденцій, які вплинули на подальший розвиток української літератури. Під впливом літературного пошуку 60-х років зростала відкритість та свобода висловлювання в українській культурі. Письменники демонстрували, що можливо висловлювати складні ідеї та критикувати суспільство відверто та інтелектуально [12, с. 240].

Висновки. Творчість письменників 60-х років створювала основу для активного культурного дискурсу в українському суспільстві. Їхні ідеї, погляди та концепції впливали на формування думок та цінностей в суспільстві. Літературна спадщина 60-х років підтримувала інтелектуальний протест проти режиму та соціальних недоліків. Її вплив допоміг утвердити критичне мислення та активну громадянську позицію серед інтелектуалів. Література 60-х років сприяла розвитку культурної автономії та самосвідомості українського народу. Письменники виступали за захист національної ідентичності та культурної спадщини, спонукаючи суспільство до активного вияву національної гордості та патріотизму.

Розгляд спадщини літературного періоду 60-х років в контексті подальших літературних та культурних процесів в Україні показує, що цей період відіграв значну роль у формуванні сучасної української літературної та культурної картини. Його вплив простежується у багатьох аспектах сучасного українського життя та стає важливою частиною культурної спадщини країни.

Література

1. Борецько Г. Д., Петрів В. Ю. Культурно-мистецьке життя Рівненщини 50–60-х років ХХ століття: питання історіографії. *Культура і сучасність*. 2012. № 1. С. 123–127.

2. Дончик В. Українська література для дітей ХХ століття. ідейно-естетичні та жанрово-стильові модифікації. *Вісник*. 2011. С. 59.
3. Єсипенко Р. М. Інонаціональна драматургія в репертуарі українських театрів (60–80-ті роки ХХ століття). *Мистецтвознавчі записки*. 2014. № 25. С. 154–162.
4. Жосан О. Е. Тенденції розвитку вітчизняної шкільної навчальної літератури у 60-х–80-х роках ХХ століття. *Педагогічний альманах*. 2012. № 16. С. 272–277.
5. Костюк Л. Етноментальний аспект української художньої культури 60-х років ХХ століття. *Молодь і ринок*. 2018. № 8. С. 106–111.
6. Кривенчук В. Всеосяжність ренесансу шістдесятих років ХХ століття в українській літературі. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Філологічні науки. 2016. № 7. С. 34–39.
7. Павленко О. Г. Жанрово-тематична і стильова конфігурація української прози другої половини ХХ століття. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2015. № 12. С. 29–40.
8. Шарова Т. М. Літературна практика у форматі соціалістичного реалізму. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*: збірник наукових праць. 2018. Вип. 11. С. 90–100.
9. Шарова Т. М. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences. ORT Publishing. Stuttgart*. 2018. № 2. С. 28–30.
10. Шарова Т. М. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*: зб. наук. пр. 2018. С. 143–149.
11. Яценко Т. О. Шкільний підручник української літератури: історіографічний аналіз. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. № 18. С. 274–281.
12. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20–30-х років ХХ ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. Т. 2. № 69. С. 239–242.

ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ

Воронова А.В.

здобувач вищої освіти

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

РОЗВИТОК ДОШКІЛЛЯ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОСВІТИ ТА ПІКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті наголошено на тому, що розвиток дошкільця в Україні потребує системного та комплексного підходу, який включає в себе інноваційні педагогічні методи, підтримку дітей з особливими потребами, підвищення кваліфікації педагогів та активну участь батьків. Вказано, що однією з ключових інновацій є інтеграція ігрових технологій у навчальний процес. Сучасні діти вже знайомі з технологіями, і використання педагогічно орієнтованих ігор може сприяти кращому засвоєнню знань та розвитку творчих навичок. У дослідженні представлено освітню програму «Освіта і піклування», перевагою якої є соціальне виховання. Програма передбачає паралельну роботу із онлайн-платформою *Mr. Leader day*. Використання онлайн-платформи може забезпечити доступ до додаткових навчальних ресурсів, відеоматеріалів, інтерактивних вправ, що розширить можливості освітнього процесу.

Ключові слова: дошкільця, освіта, піклування, ранній розвиток дітей, онлайн-платформа, *Mr. Leader*, підвищення кваліфікації педагогів.

Voronova A. Development of Preschool Education in Ukraine: Innovative Approaches to the Education and Care of Early and Preschool-Aged Children. The article emphasizes the need for a systematic and comprehensive approach to the development of preschool education in Ukraine, which includes innovative pedagogical methods, support for children with special needs, professional development for educators, and active parental involvement. It is noted that one of the key innovations is the integration of gaming technologies into the educational process. Considering the familiarity of modern children with technology, the use of pedagogically oriented games can contribute to better knowledge acquisition and the

development of creative skills. The research presents the educational program «Education&Care», with a focus on social upbringing. The program involves concurrent work with the online platform Mr. Leader day. The utilization of the online platform can provide access to additional educational resources, video lessons, and interactive exercises, thereby expanding the possibilities of the educational process.

Key words: *preschool education, care, early childhood development, online platform, Mr. Leader, professional development for educators.*

Актуальність дослідження. Розвиток дошкілля в Україні потребує системного та комплексного підходу, який включає в себе інноваційні педагогічні методи, підтримку дітей з особливими потребами, підвищення кваліфікації педагогів та активну участь батьків. Лише таким чином ми можна забезпечити якісний розвиток і майбутнє нашої країни через виховання висококваліфікованого та гармонійно розвинутого покоління.

Метою статті є дослідження питань розвитку дошкілля в Україні в аспекті інноваційних підходів до освіти та піклування про дітей раннього та дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасні аспекти інноваційних підходів до виховання дітей у дошкільних закладах розглядають у працях відомі вчені: Бех І., Кремень В., Сисоєва С., Воронов В., Гавриш Н., Канішевська Л., Піроженко Т., Рейпольська О., Перхун Л., Шаров С. та ін. Дослідники акцентують увагу на перевагах онлайн-платформ, які можна використовувати в освітньому процесі дошкільних закладів.

Однією з ключових інновацій у сучасному суспільстві є інтеграція ігрових технологій у навчальний процес [1, с. 32]. Сучасні діти вже знайомі з технологіями, і використання педагогічно орієнтованих ігор може сприяти кращому засвоєнню знань та розвитку творчих навичок. Ще однією важливою ініціативою є розвиток інклюзивної освіти в дошкільних закладах. Забезпечення доступності та підтримки для дітей з особливими потребами є важливим етапом в створенні рівних можливостей для всіх. Необхідно також акцентувати увагу на постійному підвищенні кваліфікації педагогів [2, с. 2]. Вони повинні бути оснащені не лише знаннями про нові педагогічні методи, але й мати навички роботи з різноманітністю дітей та вміння використовувати інноваційні

засоби навчання. Співпраця з батьками є не менш важливою складовою успішного розвитку дошкільнят. Залучення батьків у виховний процес, надання їм доступу до ресурсів та інформації щодо оптимального розвитку дитини може значно покращити результати навчання та виховання.

У сучасному освітньому середовищі, де вимоги до якості навчання та розвитку дітей постійно зростають, підвищення кваліфікації співробітників дошкільних закладів визнається ключовим чинником для надання ефективної та сучасної освітньої допомоги дітям [3]. Організація тематичних семінарів та тренінгів, спрямованих на вдосконалення методик викладання, врахування індивідуальних потреб кожного малюка та використання сучасних педагогічних технік дозволяє покращити освітній процес в закладах дошкільної освіти [4, с. 5]. Організація курсів та тренінгів щодо розвитку міжособистісних вмінь, ефективної комунікації та роботи з батьками підвищує професійну компетентність педагога-вихователя. Поряд із тим розуміємо, що впровадження освітніх програм, які враховують індивідуальні інтереси та потреби дітей, стимулюють творчість та розвиток всебічної компетентності [6, с. 174].

Інноваційні підходи до освіти та піклування про дітей раннього та дошкільного віку представлені в освітній програмі «Освіта і піклування», що затверджена Міністерством освіти і науки України у 2021 році. Програма спрямована на комплексний розвиток дитини, об'єднуючи освітні та соціально-педагогічні аспекти. Це дозволяє забезпечити не лише академічний розвиток, а й звертати увагу на фізичне, соціальне та емоційне благополуччя дитини. Використовуючи дану освітню програму, педагог ставить перед собою завдання розвивати всі аспекти особистості дитини. За допомогою цієї освітньої програми можна врахувати індивідуальні потреби та особливості кожного вихованця закладу дошкільної освіти, сприяючи гармонійному розвитку.

Однією з переваг освітньої програми «Освіта і піклування» є підкреслення соціального виховання. Програма сприяє розвитку комунікативних навичок, взаєморозуміння та виховання активних громадян. Програма передбачає паралельну роботу із онлайн-платформою Mr.Leader day, де вміщені сучасні методичні матеріали на 365 днів для кожної вікової категорії дітей (2+, 3+, 4+, 5-6+). Використання онлайн-платформи може забезпечити доступ до

додаткових навчальних ресурсів, відеоуроків, інтерактивних вправ, що розширить можливості освітнього процесу. Платформа Mr.Leader day може надати інтерактивні завдання, гри та виклики, що сприятимуть залученню учнів до навчання, зроблять процес цікавішим та стимулюючим.

Онлайн-платформа може дозволити кожному педагогу закладу дошкільної освіти рухатися у власному темпі та вибирати завдання, що відповідають рівню знань та інтересам вихованців. Використання онлайн-платформи стимулює розвиток цифрових навичок дітей, що є важливим аспектом сучасної освіти. Mr.Leader day надає змогу використовувати інтерактивні графічні елементи та анімації, що робить навчання більш привабливим та зрозумілим для маленьких дітей. Працюючи з онлайн-платформою, важливо мати стабільний доступ до Інтернету, що може бути обмежене у деяких районах чи для певних користувачів [10, с. 389].

Важливо враховувати питання безпеки та конфіденційності даних під час використання онлайн-платформи, особливо при роботі з дітьми. Враховуючи ці аспекти, паралельна робота з онлайн-платформою Mr.Leader day може стати значущим ресурсом для реалізації програми «Освіта і піклування», сприяючи інноваційному та ефективному навчанню. Впровадження онлайн-платформи Mr.Leader day в дошкільній освіті може створити сучасне та захоплююче навчання для маленьких дітей, розвиваючи їхні творчість, соціальні навички та ін. [10, с. 391].

Сучасна дитина стикається з різноманітністю впливів, технологічними нововведеннями та складнішими соціальними реаліями [5, с. 182]. Педагоги, які постійно підвищують свою кваліфікацію, можуть більш ефективно відповідати на ці виклики та забезпечувати високий рівень освітнього середовища. Підвищення кваліфікації розширює набір педагогічних інструментів та методик, дозволяючи забезпечити більш гнучке та індивідуалізоване навчання, яке враховує різноманітність потреб та здібностей дітей.

З плином часу технології стають невід'ємною частиною нашого життя [8, с. 126]. Педагоги, які оволодівають цифровими технологіями, можуть ефективно використовувати їх для створення стимулюючого навчального середовища та розвитку цифрових навичок у дітей [9, с. 181]. Підвищення кваліфікації сприяє створенню інклюзивного

навчального середовища, де кожна дитина, незалежно від індивідуальних особливостей, може отримати належну підтримку та розвиток. Педагоги, які постійно підвищують свою кваліфікацію, стають інноваторами та стимулюючими факторами для розвитку нових методик та програм, спрямованих на покращення процесу навчання та виховання [11, с. 415].

Сучасна педагогіка визнає важливість взаємодії з батьками та громадою. Педагоги, які володіють високою кваліфікацією, можуть ефективніше співпрацювати з батьками, надаючи їм засоби та рекомендації для активного включення у розвиток дитини. Сьогоднішній світ вимагає від нас відкриття до нововведень та використання цифрових інструментів для забезпечення ефективного та сучасного навчання наших малят [7, с. 8].

Висновки. Розуміємо, що підвищення кваліфікації дозволяє педагогам впроваджувати сучасні технології в освітній процес, що робить виховання цікавішим та ефективнішим. Вихователі, які постійно вдосконалюють свою кваліфікацію, можуть більше уваги приділяти вихованню соціальних навичок у дітей, таких як спілкування, співпраця та взаємодія з оточуючим простором. Збільшення кваліфікації дозволяє педагогічним працівникам ефективніше працювати з індивідуальними особливостями кожної дитини, створюючи сприятливе середовище для їхнього розвитку. Інноваційні підходи до освіти та піклування в дошкільному віці є фундаментом для створення міцного та ефективного освітнього середовища, яке сприятиме гармонійному розвитку майбутніх поколінь українського суспільства.

Література

1. Бех І. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1.1072. С. 32–37.
2. Воронов В. А. Інноваційна система освіти і піклування за дітьми раннього та дошкільного віку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Вип. 3.2. С. 1–5.
3. Воронов В. А. та ін. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. *Національна академія педагогічних наук України*. Київ: ФОП Ференець. 2020. URL: <https://bit.ly/2E3xuLJ>.

4. Кремень В. Освіта дітей раннього та дошкільного віку в контексті їх безперервного розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Вип. 3.2. С. 1–8.
5. Перхун Л. В. Дошкільна освіта: тенденції та перспективи. Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація: *Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф.* (8 червня 2021 р., м. Сєвєродонецьк). Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. С. 182–185.
6. Резниченко А. А., Шарова Т. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання в умовах пандемії у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 4. С. 174–181.
7. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. Вип. 2.1. С. 1–10.
8. Ушневич С. Е., Деркачова О. С. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами коміксів про війну. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 126–135.
9. Шаров С. В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 4. С. 181–187.
10. Шарова Т. М., Рейпольська О. Д. Переваги та особливості онлайн-платформи щоденного планування дня дитини MR.LEADER DAY. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 389–398.
11. Sharova T. M., Tykhonenko M. M. Digitalization of educational space: modern trends. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 414–420.

Галчанська В.В.

вчитель інформатики

Оріхівська філія №3

КЗ «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»

Оріхівської міської ради

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

***Анотація.** У статті акцентується увага на перевагах та недоліках дистанційного навчання. Наголошується на тому, що після повномасштабного вторгнення країни-агресора, Україна за певними регіонами, змушена була після пандемії продовжити навчання в дистанційному форматі. У дослідженні вказано на те, які на сьогодні існують переваги такого навчання і як можна долати недоліки.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, переваги, недоліки, освітній процес, навчання, інновації, Інтернет.*

***Galchanska V.V. Advantages and disadvantages of distance learning: contemporary dimension.** The article focuses on the advantages and disadvantages of distance learning. It emphasizes that after a full-scale invasion by an aggressor country, Ukraine, in certain regions, was forced to continue education in a distance format after the pandemic. The research indicates the existing benefits of such education today and how to overcome its drawbacks.*

***Key words:** distance learning, advantages, disadvantages, educational process, education, innovations, Internet.*

Актуальність. Пандемія, а згодом повномасштабне вторгнення країни-агресора на українську землю, значно змінила освітній процес, змусивши багато закладів перейти на дистанційне навчання. Ця ситуація розкриває потребу у глибшому розумінні переваг та недоліків цієї форми освіти. Завдяки швидкому розвитку технологій, дистанційне навчання стає все більш доступним та ефективним. Нові платформи та програмні рішення полегшують процес навчання як для вчителів, так і для здобувачі

освіти. Однак, поряд із перевагами на сьогодні виділяють певні недоліки дистанційного навчання, що роблять означене питання актуальним.

Значна кількість науковців в Україні пошурують питання переваг та недоліків навчання в дистанційному форматі. З одного боку йдеться про значний прорив в цифровому плані, а з іншого, акцентується увага на нерівності здобувачів освіти по відношенню до застосування сучасних технологій із переходом на дистанційний формат навчання [2, с. 201]. Дослідники Гладких Г. та Шарова Т. вказують на те, що під час дистанційного навчання значний обсяг матеріалу здобувачі освіти мають засвоювати самостійно [3, с. 70]. Водяницький І. наголошує, що перехід споживача в онлайн, пришвидшена в рази цифровізація призвели до того, що перелік ключових викликів для освіти очолив ризик дефіциту фахівців, особливо технічних спеціальностей [1, с. 187].

Натомість Данюк А. у науковому дослідженні подає опис інтерактивних вправ зі стилістики як ефективний спосіб формування комунікативної компетентності студентів, що також може бути застосований під час дистанційного навчання [4, с. 74]. Кротова О. подає аналіз онлайн-курсів у неформальній освіті, які паралельно з освітнім процесом можуть проходити здобувачі [7, с. 260]. Більше того, питання дистанційного навчання можна знайти у роботах Шарова С., Колмакової В., Олексієвець Д., Павлової Н., Титаренко А., Власенко Л., Мірочник В., Ткачук Г. та ін.

Стаття має на меті розкрити різноманітні переваги дистанційного навчання, такі як гнучкість у навчальному процесі, доступність для широкого кола аудиторії, використання передових технологій тощо.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання відкриває можливості для здобувачів з усього світу отримувати якісну освіту, незалежно від їх географічного розташування. Це допомагає зменшувати географічні та економічні обмеження для отримання освіти. Навчання в режимі онлайн дозволяє здобувачам освіти навчатися в своєму темпі та зручному для них місці, що особливо доречно для учнів з особливими потребами, які можуть потребувати індивідуального підходу. Дистанційне навчання може допомогти зменшити викиди вуглецю, пов'язані з поїздками до навчальних закладів, тим самим сприяючи збереженню навколишнього середовища. Для багатьох людей, особливо тих, хто працює повний робочий день, дистанційне навчання відкриває

можливості для отримання нових навичок і підвищення кваліфікації без необхідності відвідування навчальних закладів.

Дистанційне навчання має кілька очевидних переваг, які стають особливо важливими в сучасному світі. Здобувачі освіти можуть вчитися в зручний для себе час і місце, не зважаючи на географічні обмеження. Це особливо корисно для людей зі змінним графіком або тих, хто живе в віддалених регіонах. Дистанційне навчання дозволяє здобувачам мати доступ до великого обсягу навчальних ресурсів, які можуть бути недоступні в їх місцевих навчальних закладах. Вчителі можуть створювати індивідуальні навчальні програми для кожного учня, враховуючи їхні особисті потреби і темп навчання.

Відсутність потреби в подорожах до навчального закладу дозволяє заощадити час і гроші. Дистанційне навчання вимагає від учнів більшої самостійності та самодисципліни, що сприяє розвитку цих важливих навичок. Для людей з обмеженими можливостями чи здоров'ям, дистанційне навчання може стати більш доступним, оскільки воно зменшує фізичні обмеження. Ці переваги роблять дистанційне навчання привабливим варіантом для багатьох студентів і навчальних закладів [10, с. 344].

На сьогодні дистанційна освіта в Україні має безліч переваг, але і потребує ретельного вирішення численних проблем. Розвиток технічної інфраструктури, підвищення якості навчальних матеріалів та підтримка взаємодії між учасниками освітнього процесу є ключовими аспектами в подоланні освітніх викликів [13, с. 150].

Підтримка соціально вразливих груп, врахування мовних особливостей та культурних відмінностей в створенні навчального контенту є ключовими факторами для забезпечення рівних можливостей доступу до дистанційної освіти. Для персоналізації слід використовувати технології адаптивного навчання та персоналізованих підходів до навчання. Розуміємо, що в умовах дистанційного навчання в Україні маємо шукати шляхи вдосконалення якості навчальних матеріалів. Тут треба орієнтуватись на створення якісного змісту матеріалів, розвиток інтерактивних методів, стандартизацію та сертифікацію, використання технологій адаптивного навчання, а також залучення студентів до збалансованості [14, с. 237].

Розробка стандартів якості для дистанційної освіти та впровадження процедур сертифікації дозволить покращити контент, що використовується в освітньому процесі. Впровадження систем та платформ, які здатні адаптуватися до потреб та рівня навчання кожного студента мотивують здобувачів до навчання. Так, наприклад, використання віртуальних конференційних платформ для проведення регулярних зустрічей, лекцій та відкритих обговорень дозволить налагодити комунікацію між студентами та викладачами [5, с. 239]. Це надає можливість для безпосередньої комунікації та вирішення запитань. Запровадження відкритих форумів, де студенти можуть обговорювати матеріали, ставити питання та спілкуватися один з одним суттєво покращить комунікативну складову під час дистанційного навчання. Це сприятиме активній взаємодії та спільноті [9, с. 201].

Використання електронних платформ для здійснення оцінювання та звітування сприятимуть об'єктивному оцінюванню студентів, а також стимулюватиме діалог між викладачами та студентами. Розроблення відкритої лінії зв'язку, де студенти можуть звертатися зі своїми питаннями та проблемами, а викладачі оперативно надають відповіді та консультації стимулюватиме взаємодію та співпрацю між студентами в онлайн-середовищі через групові завдання, спільні проекти та обговорення [6, с. 183].

Поряд із перевагами дистанційного навчання можна виокремити ряд недоліків, що зменшують якість викладання. Дистанційна освіта може поглибити соціальні нерівності. Тому важливо вживати заходів для підтримки соціально вразливих груп, включаючи фінансову допомогу та доступ до технічних засобів.

Для вирішення таких проблемних питань варто знайти шляхи їх мінімізації на рівні субсидювання та долучення до грантової підтримки, оптимізації навчальних платформ, розвитку інфраструктури, удосконалення питання багатомовності та міжкультурної підтримки. Використання навчальних платформ, які можна легко адаптувати до різних рівнів інтернет-зв'язку та технічних можливостей. Відсутність контенту або ресурсів, доступних на різних мовах, може обмежити можливості студентів з різних регіонів та етнічних груп. Розробка та надання навчальних ресурсів у різних мовах, що враховує різноманітність мовних груп в Україні, дозволить студентам одразу розуміти матеріал, що надається їм для вивчення. Залучення мовних

експертів для розробки та перевірки мовних аспектів навчальних матеріалів суттєво спростить роботу викладачів та здобувачів освіти на всіх рівнях освітнього процесу [11, с. 322].

Здатність до ефективної взаємодії та комунікації, враховуючи як технічні, так і соціальні аспекти, є ключовою для успіху дистанційного навчання. Співпраця викладачів, розробка якісних навчальних матеріалів та взаємне навчання є важливими аспектами подолання труднощів. Дистанційне навчання в Україні, хоча і є важливим інструментом для забезпечення освіти в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора, однак таке навчання має проблему, що зводиться до нерівності доступу до освіти. Здобувачі освіти, які належать до етнічних чи мовних менших груп, можуть стикатися із труднощами у розумінні англomовного або іншомовного матеріалу, що призводить до нерівності в рівні доступу до освіти [12, с. 365].

Усі ці аспекти дозволяють зробити висновок про те, що успіх дистанційної освіти в Україні вимагає комплексного підходу. Успіх дистанційної освіти в Україні залежить від тісної співпраці між владою, навчальними установами, викладачами та студентами. Тільки через взаємодію та взаєморозуміння всіх учасників можна створити ефективне та доступне освітнє середовище для всіх [8, с. 89].

Отже, розглядаючи сучасний стан дистанційної освіти в Україні, маємо на сьогодні проблеми та ризики. Технічні перешкоди, які включають нестабільність інтернет-з'єднання та недостатню технічну підтримку, є важливою складовою цього аспекту. Психологічні та соціальні виклики, такі як відсутність особистого контакту та взаємодії, також впливають на якість навчання та емоційний стан студентів та викладачів. Віддалена форма навчання вимагає ефективних комунікаційних стратегій, інструментів для оцінювання робіт та забезпечення доступності консультацій. Без належної взаємодії, весь процес навчання може втратити свою ефективність.

Висновки. Дослідження показують, що дистанційне навчання може бути так само ефективним, як і традиційна форма навчання, особливо за умови використання сучасних технологій та ефективної методики. Дистанційне навчання сприяє розвитку самостійності, відповідальності та саморегуляції у студентів, оскільки вони зазвичай повинні керувати своїм часом та процесом навчання. Ця форма освіти

відкриває можливості для студентів отримувати освіту від провідних університетів та експертів у світі, не обмежуючись географічними рамками. Розвиток дистанційного навчання спонукає до інновацій та вдосконалення методів навчання, що може призвести до покращення якості освіти в цілому.

Література

1. Водяницький І. О. Використання інформаційних технологій фахівцями технічних дисциплін. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 187–192.
2. Галчанська В. В. Значення електронних засобів навчального призначення та перспективи їх використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 201–206.
3. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* 2020. Т. 2, № 69. С. 70–74.
4. Данюк А. О. Інтерактивні вправи зі стилістики як ефективний спосіб формування комунікативної компетентності студентів. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 74–79.
5. Колмакова В. О., Шаров С. В. Проблеми індексації публікацій в наукометричних базах даних та способи їх вирішення. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 239–246.
6. Кривонос І. О. Особливості використання інформаційних технологій в освітній діяльності здобувачів освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 183–189.
7. Кротова О. Ю. Онлайн-курси у неформальній освіті. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 260–268.
8. Олексієвець Д. Переваги та недоліки дистанційного навчання. *Директор школи, ліцею, гімназії*. № 3. 2013. С. 88–90.
9. Павлова Н.С. Підготовка вчителя до роботи з е-щоденниками та е-журналами. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 201–204.
10. Сергієнко Т. І. Роль інформаційних технологій у житті сучасної людини. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 344–349.
11. Титаренко А., Власенко Л., Мірочник В. Переваги та недоліки

- дистанційного навчання. *Trends in science and practice of today*. № 28. 2021. С. 322.
12. Ткачук Г. В. Вебквест як інноваційна технологія у роботі вчителя інформатики. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 365–370.
13. Шаров С., Шарова Т. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2018. № 19. С. 149–154.
14. Шарова Т. М. Освітній портал як ефективний засіб забезпечення дистанційного навчання здобувачів вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 237–244.

Гмиря Т.П.

*вчитель початкових класів
Опорний заклад «Чаплинський ліцей»
Чаплинської селищної ради
Херсонської області*

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-КУРСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

***Анотація.** У статті представлена інформація щодо використання онлайн-курсів в освітньому процесі в сучасних умовах. Акцентовано увагу на перевагах та недоліках дистанційної освіти засобами масових відкритих онлайн-курсів. Наголошено, що здобувачів освіти в дистанційному форматі навчання бажано мотивувати до здобуття освіти, оскільки саме так можна отримати якісні знання та покращити їхні компетентності. У висновках вказано, що онлайн-курси дають здобувачам освіти можливість ознайомитися з новими технологіями, які активно використовуються в освіті. Це може включати в себе використання цифрових інструментів, онлайн-платформ для спілкування та співпраці, а також використання електронних ресурсів для навчання.*

***Ключові слова:** освітній процес, онлайн-курси, переваги дистанційного навчання, недоліки онлайн освіти.*

Hmyria T. Usage of online courses in the educational process: advantages and disadvantages. This article provides information on the use of online courses in the educational process in contemporary conditions. The focus is on the advantages and disadvantages of distance education through massive open online courses (MOOCs). Emphasis is placed on the importance of motivating distance learners to pursue education, as this approach enables the acquisition of quality knowledge and enhancement of individual competence. In the conclusions, it is highlighted that online courses offer learners the opportunity to explore new technologies actively employed in education. This may encompass the use of digital tools, online platforms for communication and collaboration, as well as the utilization of electronic resources for learning.

Key words: *educational process, online courses, advantages of distance learning, disadvantages of online education.*

Актуальність дослідження. Світова пандемія COVID-19 суттєво вплинула на традиційну систему освіти, змушуючи багато закладів освіти перейти на онлайн-навчання. З цим пов'язана необхідність вивчення та адаптації до ефективного використання цифрових інструментів в освітньому процесі. Більше того, з повномасштабним вторгненням країни-агресора в Україну заклади освіти, що знаходяться в прифронтовій зоні або мають високий рівень безпеки, перейшли на дистанційний формат навчання. З огляду на це, здобувачі освіти для покращення рівня власної компетентності мають можливість долучатись до онлайн-курсів, різноманітних тренінгів в форматі онлайн, вебінарів, майстер-класів від світових фахівців у різних сферах діяльності тощо.

Сьогодні дослідження питання щодо використання онлайн-курсів в освітньому процесі є на часі, оскільки Україна в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора змушена була певними регіонами перейти до онлайн-навчання. Питання використання онлайн-курсів в освітньому процесі закладів освіти вивчається сучасними вченими. Серед великої кількості наукових праць з питань неформальної освіти засобами онлайн-курсів слід виокремити дослідження О. Адаменка, О. Глазунової та І. Бацуровської, В. Кухаренка, О. Воронкіна, С. Шарова, О. Кротової та ін. Науковці акцентують увагу на особливостях масових онлайн-платформах міжнародного рівня,

наголошуючи на їх перевагах та можливостях використання. Панченко Л.Ф. у наукових дослідженнях з приводу масових відкритих онлайн-курсів вважає онлайн-курси альтернативною формою підвищення кваліфікації для викладачів закладів освіти різних рівнів акредитації. На думку дослідника це є професійне зростання педагога в умовах дистанційної освіти та рахується як навчання упродовж життя.

Онлайн-курси надають здобувачам освіти можливість навчання у власному темпі та в зручний для них час. Це важливо в умовах різноманітності графіків та особистих обставин студентів. Сучасні технології, такі як віртуальна реальність, штучний інтелект, інтерактивні платформи, роблять онлайн-навчання більш захопливим та ефективним, що привертає увагу як студентів, так і викладачів [1, с. 187]. Онлайн-освіта розширює можливості для міжнародної співпраці та обміну знаннями, дозволяючи здобувачам освіти і викладачам з усього світу залучати та співпрацювати. Зростання цифрової економіки і швидкі зміни в ринкових умовах підкреслюють важливість володіння сучасними технологічними та інформаційними навичками, які можна отримати через онлайн-навчання. Зацікавленість студентів у виборі онлайн-курсів стрімко зростає, що відображає загальний тренд віддачі переваги гнучкому та доступному способу навчання.

Метою дослідження є огляд переваг та недоліків навчання засобами онлайн-курсів та можливість здобуття якісної освіти під час дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Використання онлайн-курсів може бути корисним у початковому процесі університету з кількох причин: розширення навчальних можливостей, гнучкість і самостійність, ефективність індивідуального навчання, спільнота інтерактивного навчання, зниження витрат.

Онлайн-курси дозволяють здобувачам освіти вибирати з широкого спектру предметів, навчатися від визнаних експертів з усього світу та отримувати доступ до актуальної інформації. Такі засоби навчання спонукають здобувачів освіти навчатися за своїм власним графіком, використовуючи свій власний темп. Це особливо корисно для здобувачів освіти, які мають інші зобов'язання, наприклад, роботу або сім'ю. Здобувачі освіти можуть працювати над матеріалами власним темпом, повторювати складні теми і брати додатковий час для розуміння

матеріалу. Це допомагає покращити розуміння та поглибити знання [4, с. 82]. Багато онлайн-курсів пропонують можливість обговорювати та спілкуватися з іншими здобувачам освіти и на форумах або в онлайн-групах. Це створює взаємодію з однолітками та сприяє обміну ідеями та досвідом. Онлайн-курси можуть бути дешевшими, ніж традиційні університетські курси. Крім того, студенти можуть економити на транспорті та проживанні, навчаючись зручно вдома. Проте, варто пам'ятати, що онлайн-курси не можуть повністю замінити традиційне навчання. Вони можуть бути цінним доповненням до основного курсу, але не завжди забезпечують такий самий рівень міжособистісного спілкування та взаємодії з викладачами та однолітками.

Онлайн-курси мають кілька переваг у початковому процесі: гнучкість, доступність, варіативність, інтерактивність, збереження ресурсів, самостійність, міжнародний аспект, актуальність. Онлайн-курси дозволяють здобувачам освіти вибирати зручний час та місце для вивчення матеріалу. Вони можуть самостійно планувати свій розклад і не залежати від жорсткого графіку лекцій та занять. Онлайн-курси надають можливість отримати якісну освіту всім охочим, незалежно від їх місцезнаходження. Здобувачі освіти можуть навчатись без необхідності переїзду в інше місто або країну [5, с. 260].

У онлайн-курсах можна знайти широкий вибір предметів та спеціалізацій, що дозволяє здобувачам освіти вибрати саме ті курси, які їх цікавлять та відповідають їхнім професійним цілям. Багато онлайн-курсів використовують інтерактивні методи навчання, такі як відеоуроки, тестування, форуми для дискусій та завдання, які роблять навчання цікавим та зміцнюють засвоєння матеріалу. Онлайн-курси не потребують фізичної інфраструктури, такої як аудиторії та лабораторії, тому вони можуть знизити витрати на освіту [10, с. 137].

Онлайн-курси стимулюють здобувачів до самостійного навчання і розвитку навичок самоорганізації. Вони надають можливість вивчати матеріал власним темпом та зосередитись на тих аспектах, які їх цікавлять найбільше. Онлайн-курси надають можливість спілкуватись із здобувачам освіти и та викладачами з різних країн, що дозволяє отримати різноманітність поглядів та досвіду. Онлайн-курси часто оновлюються та включають в актуальні теми та тренди відповідного поля знань, що

дозволяє здобувачам освіти бути в курсі останніх досягнень у своїй галузі [8, с. 245].

Недоліки онлайн-курсів у процесі використання їх в освітньому процесі зводяться до певних позицій, що в результаті гальмує освітній процес. На сьогодні можна виділити 5 аспектів, які суттєво ускладнюють освітній процес, при тому, що здобувачі освіти відвідують заняття (офлайн чи онлайн) та прагнуть вчитися:

- відсутність особистого контакту з викладачем та здобувачами вищої освіти;
- виклик з мотивацією;
- відсутність структури;
- відсутність змоги відразу отримувати фідбек;
- відсутність доступу до лабораторних інструментів та технологій.

Під час онлайн-курсів здобувачі освіти можуть відчувати відсутність можливості обговорювати матеріал з викладачем та отримати негайну відповідь на свої запитання. Без живої комунікації з викладачем та здобувачами слухачам онлайн-курсів важко зберігати мотивацію та відвідувати всі онлайн-заняття. Вони можуть почувати себе більш відірваними від навчального процесу. Для деяких здобувачів освіти важко самостійно організувати свій час та створювати структуру навчання без регулярних занять в аудиторії [9, с. 195].

У порівнянні з традиційним навчанням, де здобувачі освіти можуть одразу проконсультуватись з викладачем після заняття, при онлайн-навчанні здобувачі можуть чекати на відповіді на свої питання [11, с. 389]. Це може затримувати їх у освітньому процесі та зменшувати швидкість засвоєння матеріалу. Деякі спеціальності вимагають доступу до лабораторних приміщень та відповідного обладнання для практичного навчання. У онлайн-курсах здобувачі освіти можуть бути обмежені у можливості отримати необхідний практичний досвід.

На сьогодні нами виявлено різні причини долучення здобувачів освіти до проходження онлайн-курсів: гнучкий графік, доступ до різноманітної інформації, економія часу і грошей, самодисципліна і самоконтроль, можливість спробувати нове, навчання на відстані тощо.

Онлайн-курси дозволяють здобувачам освіти навчатися у зручний для них час і темп. Вони можуть вибрати, коли і де вони хочуть вчитися, що дуже корисно для тих, хто працює або має інші зобов'язання. Онлайн-

курси дають здобувачам освіти можливість вивчати нові предмети і теми, які можуть бути недоступні в їх університеті. Вони мають доступ до різних матеріалів, ресурсів і викладачів з усього світу, що допомагає їм розширити свої знання і навички. Проходження онлайн-курсів може бути значно дешевше, ніж традиційна освіта. Здобувачі освіти можуть уникнути витрат на дорогу, проживання і традиційні підручники. Крім того, вони можуть зекономити час, необхідний для дороги до університету або аудиторії, і витратити його на більш ефективне навчання [13, с. 295].

Онлайн-курси вимагають від здобувачів освіти більшої самодисципліни і самоконтролю. Вони повинні самостійно організовувати свій час і ставити перед собою мети. Це сприяє розвитку цінних навичок самодисципліни і самостійності. Онлайн-курси дають здобувачам освіти можливість випробувати нові предмети або професії, які вони можуть бути зацікавлені. Вони можуть розділити свій час і зусилля між декількома курсами і випробувати різні області знань, не зв'язуючись з однією конкретною спеціалізацією. Онлайн-курси дозволяють здобувати освіту навіть тим здобувачам освіти, які знаходяться на віддаленій території або не мають можливості фізично відвідати навчальний заклад. Вони можуть отримати освіту з будь-якого місця і залишатися зв'язаними з певним закладом освіти.

Загалом, онлайн-курси надають здобувачам освіти можливість здобути нові знання і навички, розвивати самодисципліну і самостійність, економлячи час і гроші. Вони відкривають двері до нових можливостей і розширюють горизонти навчання. Станом на сьогодні виявлено, що мотивація здобувачів освіти гратиме вирішальну роль у їхньому успіху при проходженні онлайн-курсів. Ось кілька способів, які можуть їх мотивувати: чіткі цілі, задачі та досягнення, міжособистісні взаємини, гнучкість та доступність, отримання фідбеку, приклади успіхів. Під час дистанційного навчання викладач виконує роль наставника чи координатора. Саме тому тут важливо розуміти, яким чином допомогти здобувачу освіти в освоєнні певного курсу в режимі онлайн [7, с. 344].

Бажано допомагати здобувачам освіти установити конкретні та досяжні цілі для курсів, такі як освоєння певного обсягу матеріалу, отримання сертифікату чи покращення рейтингу. Можна застосовувати

систему винагород та здійснювати визнання тих досягнень здобувачів, які досягають певних межових результатів або виконують додаткові завдання. Треба створювати можливості для взаємодії між здобувачам освіти і шляхом використання форумів, онлайн-груп чи спільних проєктів. Таким чином вони зможуть підтримувати та мотивувати один одного, обмінюючись досвідом та успіхами.

Викладач має переконатися, що курси доступні здобувачам освіти у будь-який час та місце [6, с. 293]. Забезпечення можливостей дистанційного навчання за допомогою мобільних додатків або записів лекцій допоможе здобувачам освіти займатися навчанням в зручній для них час. Потрібно надавати здобувачам освіти постійний фідбек та оцінюйте їхні досягнення, щоб вони мали змогу порівнювати свій прогрес та знати, як поліпшуватися. Треба спонукати здобувачів до застосування отриманих знань у реальному житті, надаючи завдання та ситуації, які вимагають застосування набутих навичок. Під час навчання можна ділитися прикладами успіхів історій студентів, які завершили курси і досягли значних результатів. Це надихне і покаже іншим здобувачам освіти, що навчання на курсах може бути цікавим та корисним.

Онлайн-курси можуть мати значення для сучасного викладача вищої школи з кількох причин: оновлення знань, розширення компетенцій, гнучкість навчання, спільнота викладачів, підвищення кваліфікації тощо. Онлайн-курси дозволяють викладачам оновлювати свої знання і вивчати нові методи навчання та нові теми, що стосуються їх предметної області. Це допомагає підтримувати актуальність курсів, які вони викладають, і забезпечувати якість освіти для студентів. За допомогою таких ресурсів можна розширити свої компетенції у сфері використання цифрових технологій у навчанні. Викладачі можуть вивчати нові інструменти та практики, що полегшують навчальний процес, такі як використання електронних платформ, онлайн-видавничих систем, інтерактивних вправ тощо.

Онлайн-курси надають викладачам можливість навчатися у відповідності до свого власного графіку та темпу. Вони можуть вивчати матеріал у зручній для себе час, із забезпеченням надійного доступу до відеолекцій, читань та завдань. Це особливо корисно для викладачів, які працюють на повну ставку або мають інші зобов'язання, які обмежують

їх час для навчання. Онлайн-курси можуть створювати спільноту викладачів, в якій вони спілкуються, діляться досвідом та навчаються один від одного. Це дає можливість викладачам з різних університетів та країн об'єднуватися, обговорювати важливі питання та співпрацювати над проєктами. Онлайн-курси можуть слугувати засобом для підвищення кваліфікації викладача. Вони можуть отримати сертифікати або дипломи за успішне завершення курсу, які можуть збільшити їх професійну компетентність та можливості зайнятості. Отже, онлайн-курси доповнюють традиційну форму навчання вищої школи, надаючи викладачам нові можливості для саморозвитку та підвищення якості освіти, яку вони надають здобувачам освіти.

Аналогічно нами виведено значення онлайн-курсів для здобувачів освіти, оскільки в умовах дистанційного навчання це є справді актуально та цікаво. Під час використання онлайн-курсів, здобувачі освіти орієнтуються на такі показники: розширення знань, гнучкість навчання, додаткові навички, взаємодія з міжнародним співтовариством, економія часу і коштів, вивчення нових технологій тощо [3, с. 228].

Онлайн-курси дозволяють здобувачам освіти навчатися новим предметам і темам, які не надаються в їх основних програмах. Це можуть бути курси зі специфічних галузей знання, які допоможуть здобувачам освіти поглибити свої знання і навички в більш вузькій сфері. Такі ресурси дають здобувачам освіти можливість вчитися у власному темпі і з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету. Вони можуть розпланувати свій розклад і пройти курс в зручний для себе час. Онлайн-курси допомагають розвивати додаткові навички, які можуть бути корисними в майбутньому. Наприклад, курси з програмування, маркетингу, фінансів або креативного мислення можуть допомогти здобувачам освіти підготуватися до кар'єри в конкретній галузі. Онлайн-курси можуть бути доступними для здобувачів освіти з усього світу, що створює можливість для спілкування і обміну ідеями зі здобувачам освіти з різних країн. Це дає можливість розширити свою культурну свідомість і побачити певні теми з різних перспектив [12, с. 144].

Онлайн-курси можуть бути більш доступними фінансово і дозволяють здобувачам освіти заощадити час, який витрачається на дорогу до університету або коледжу. Вони також можуть бути більш доступними фінансово, оскільки вони часто коштують менше, ніж

традиційне навчання. Онлайн-ресурси дають здобувачам освіти можливість ознайомитися з новими технологіями, які активно використовуються в освіті [2, с. 201]. Це може включати в себе використання цифрових інструментів, онлайн-платформ для спілкування та співпраці, а також використання електронних ресурсів для навчання.

У світлі сучасних технологічних досягнень та викликів, пов'язаних із глобальними змінами, використання онлайн-курсів в освітньому процесі виявляється актуальним та значущим напрямком. Переваги дистанційної освіти через онлайн-формат виявляють потенціал для перетворення традиційних підходів та надання студентам нових можливостей навчання. З одного боку, гнучкість та доступність онлайн-курсів вирішують проблеми географічних обмежень, дозволяючи здобувачам освіти навчатися в будь-якому місці світу. Використання новітніх технологій та інтерактивних методів викладання сприяє залученню здобувачів освіти та підвищенню їхнього інтересу до навчання. З іншого боку, необхідно розглядати недоліки, такі як відсутність особистого контакту та можливість втрати уваги здобувачів. Технічні труднощі та різниця в якості викладання можуть стати викликом для ефективного впровадження онлайн-формату.

Загалом, використання онлайн-курсів в освітньому процесі має потужний потенціал для покращення навчання, але вимагає уважного розгляду та вирішення невід'ємних питань. Шлях до успіху полягає у поєднанні переваг цифрового навчання з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей здобувачів освіти, щоб забезпечити якісну та доступну освіту для всіх.

Література

1. Водяницький І. О. Використання інформаційних технологій фахівцями технічних дисциплін. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 187–192.
2. Галчанська В. В. Значення електронних засобів навчального призначення та перспективи їх використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 201–206.
3. Іщенко Т. В. Освітні інновації у студентоцентрованому навчанні. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 228–232.

4. Колмакова В. О., Шаров С. В. Використання МВОК для формування імунітету від інформаційних загроз. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 80–87.
5. Кротова О. Ю. Онлайн-курси у неформальній освіті. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 260–268.
6. Мірошниченко М. Ю. Використання МООС у якості додаткового засобу для вивчення об'єктно-орієнтованого програмування. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 293–299.
7. Сергієнко Т. І. Роль інформаційних технологій у житті сучасної людини. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 344–349.
8. Цвілий С. М., Зайцева В.М., Науменко В.О. Тенденції інноваційного навчання та розвитку персоналу вітчизняних туристичних фірм. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 245–253.
9. Шаров С. В. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 4(63). С. 194–199.
10. Шарова Т. М., Шаров С. В. Масові відкриті онлайн курси як можливість підвищення конкурентоспроможності фахівця. *Молодий вчений*. 2018. Т. 9, № 61.1. С. 137–140.
11. Шарова Т. М., Рейпольська О. Д. Переваги та особливості онлайн-платформи щоденного планування дня дитини MR.LEADER DAY. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 389–398.
12. Ядловська О. С. Шляхи подолання стресостійкості здобувачами вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 144–150.
13. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 295–305.

Горіна Ж.Д.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

Копусь О.А.

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»*

МІСЦЕ КУЛЬТУРИ ЧИТАННЯ В ЖИТТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

***Анотація.** Експериментальним шляхом визначено роль і місце культури читання в житті сучасних підлітків, а також з'ясовано читацькі вподобання щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед учнівської й студентської молоді*

***Ключові слова:** культура читання, учні-старшокласники, читацькі вподобання.*

***Horina Zh. D., Kopus O.A. The place of reading culture in the life of student youth.** Experimentally, the role and place of reading culture in the lives of modern teenagers has been determined, as well as the reader's preferences regarding the genres of fiction, which are in the greatest demand among pupils and students*

***Key words:** reading culture, high school students, the reader's preferences.*

Актуальність теми дослідження. Однією з особливостей сучасної культури є так званий «візуальний поворот» – переважання в комунікації (особливо масовій) візуальних знаків і знакових систем, яке ще в минулому столітті передбачали західні філософи, культурологи і соціологи (Р. Барт, Р. Харріс, М. Фуко, З. Бжезинський, Л. Мановіч, Ж. Лакан, Ж. Дерріда, Г. Дебор, М. МакЛюен, Дж. Ласвелл, Т. Адорно, Т. Дж. Мітчелл, Ж. Бодрійяр, Г. Поллок, Ю. Хабермас, В. Беньямін).

Відтоді й традиційна книжна культура, яка ще донедавна відігравала провідну роль в освітній або художньо-мистецькій практиці, поступово замінюється екранною культурою, вдумливе читання – переглядом, а вербальні знаки, здебільшого, використовують як додаткові.

У сучасному освітньому і культурному сьогоденні, коли відбувається перехід від культури книжної до культури мультимедійної, читання художніх книжок відходить на другий план, а традиційна друкована книга поступається за силою впливу мультимедійному формату. Цю тенденцію відзначають й українські освітяни, відзначаючи той факт, що в інформаційну епоху школярі все частіше віддають перевагу електронним ресурсам і засобам комунікації, оскільки вони більш доступні, мобільніші і зручніші у використанні, мають практично необмежені можливості (В. Бадер, У. Баран, Н. Дев'ятко, О. Деркачова, А. Землянська, О. Ісаєва, Ю. Ковбасенко, Г. Корицька, О. Куцевол, О. Пожарицька, А. Пройдаков, О. Семенов, Р. Семків, Г. Токмань, Т. Шарова, С. Шаров). Учені-дослідники, вчителі - практики скеровують зусилля на пошук шляхів стимулювання читацької активності сучасного юнацтва в цифрову добу.

Мета цієї розвідки полягає у визначенні ролі і місця культури читання в житті сучасних підлітків, а також читацьких уподобань щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед молоді.

Викладення основного змісту. Дослідження літературних пріоритетів учнівської молоді і ролі нової культури читання старшокласників в інформаційну епоху є надзвичайно важливими, оскільки саме в цей період закладаються життєві орієнтири, зацікавленості і цінності, виформовується їхній світогляд, а «формування читацької грамотності – це можливість якісного здобуття освіти й розвитку критичного мислення» [5, с. 108].

З метою визначення ролі і місця культури читання в житті сучасних підлітків, а також читацьких уподобань щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед учнівської молоді, ми провели на платформі Google Forms опитування учнів 10-11 класів (68 осіб). Інструментарій дослідження – анкета, яка складалася із 17 запитань, сконструйованих як закриті – питання анкети, на яке респондентові слід було надати готовий варіант відповіді, так і відкриті,

де респонденти повинні були сформулювати і записати відповідь самостійно. Анкета містила тематичні запитання типу, як респондент ставиться до людей із його оточення, які читають книжки, якого формату книжки (друковані, електронні видання, тільки інтернет-література) зазвичай респондент сам читає, яким літературним жанрам надає перевагу і чому, які його мотиви читання художньої літератури тощо. Слід зазначити, що Google Forms входить до складу онлайн сервісів Google WorkSpace for Education, заснованих на хмарних технологіях, які досить широко використовуються у вищій та середній школі [4, с. 341].

Для того, щоб зрозуміти, яке місце посідають книжки і читання в житті учнівської молоді, і чи є вони для них джерелом важливої інформації було поставлене 1 запитання:

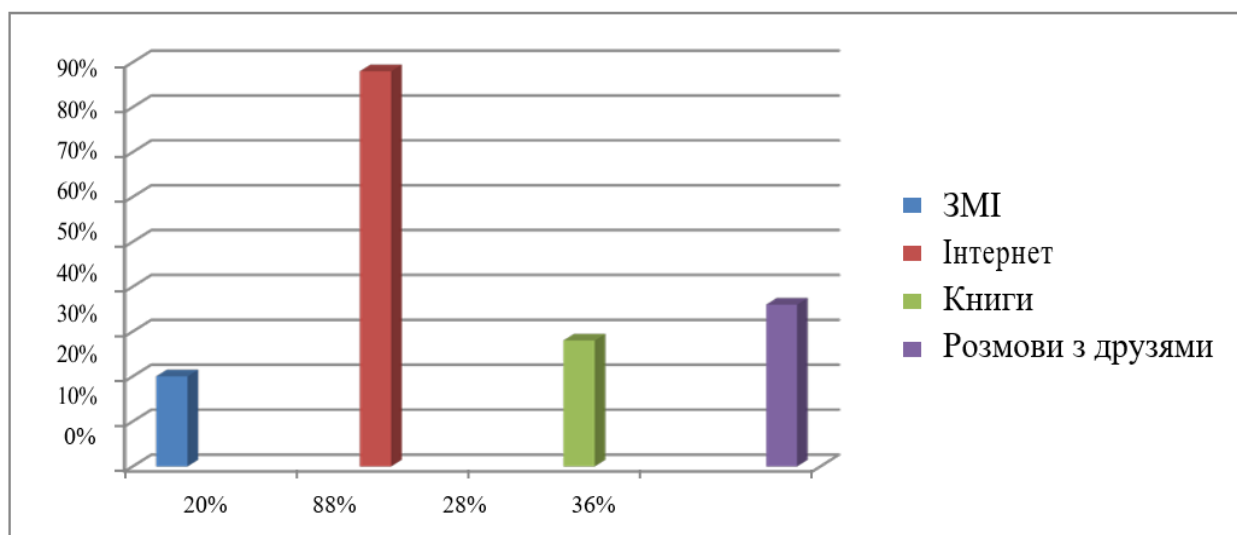

Рис 1. Які для вас найважливіші джерела інформації?

Як свідчить Рис. 1, головним джерелом отримання інформації для учнівської молоді є Інтернет – 88%, на другому місці – спілкування з друзями, однолітками – 36%, книжки – 28%, ЗМІ – 20%. Що ж стосується ставлення опитуваних до людей, які читають і для котрих читання є життєвою потребою і корисною звичкою, то фактично всі респонденти висловилися позитивно. Фактори, які впливають на читацькі вподобання сучасних підлітків, очікувано виявилися різноманітними й такими, що торкалися різних сфер життєдіяльності школярів. Наприклад, родина, як перша ланка соціалізації, багато в чому формує читацькі інтереси, а також вплив сім'ї, зокрема батьків, близьких родичів досить помітний,

оскільки від них часто залежить, чи сформується в людини з дитинства інтерес до книги і взагалі до читання як культурної звички.

Так, аналізуючи відповіді на запитання «Хто з вашої родини більше за інших любить читати?» і «Чи є у вас вдома бібліотека?», ми відстежили цікаві тенденції: виявилось, що старшокласники читають художню літературу не менше, ніж інші покоління однієї сім'ї – 46% з опитуваних, 32% – батьки і 28% – бабусі, дідусі чи інші старші члени родини. Майже половина респондентів (47%) відповіла, що мають домашню бібліотеку. Однак, як випливало з аналізу наданих анкет, лише 19% опитуваних читають художні книжки постійно, тоді як переважна більшість – 72% час від часу або 6% майже не читають і не виявляють бажання.

Для того, щоб зрозуміти, з якою метою респонденти читають книжки, одне з відкритих запитань анкети запропонувало надати самостійні відповіді, які засвідчили наступне: доволі високий процент опитуваних (57%) мають звичку читати на дозвіллі, щоб заповнити вільний час, 43% респондентів – задля задоволення пізнавальних потреб або для виконання домашнього завдання, 10% просто заради того, щоб бути в курсі останніх культурних подій в Україні і світі. Крім того, було з'ясовано, що найчастіше молодь купує художню літературу в Інтернеті – 53%, адже, на їхню думку в крамницях книжки коштують дорого, а в бібліотеки нечасто надходять цікаві їм літературні новинки. До того ж, щодо надання переваг формату книжки – традиційному або поліграфічному – то отримані відповіді розподілилися пропорційно таким чином: 62% – за електронні або мережеві видання, 43% – друковану літературу.

Як бачимо, попри те, що електронні медіа неминуче витісняють паперову книгу [1, с. 78], значна частина респондентів лишається прихильниками класичного формату, зокрема відзначаючи, що такі книжки приємно тримати в руках, гортати сторінки, вони не потребують контролю підзарядки і не псують зір. Читацький портрет сучасного старшокласника неможливий без опису й аналізу відповідей, яким книжкам він зокрема надає перевагу в жанрово-тематичному плані:

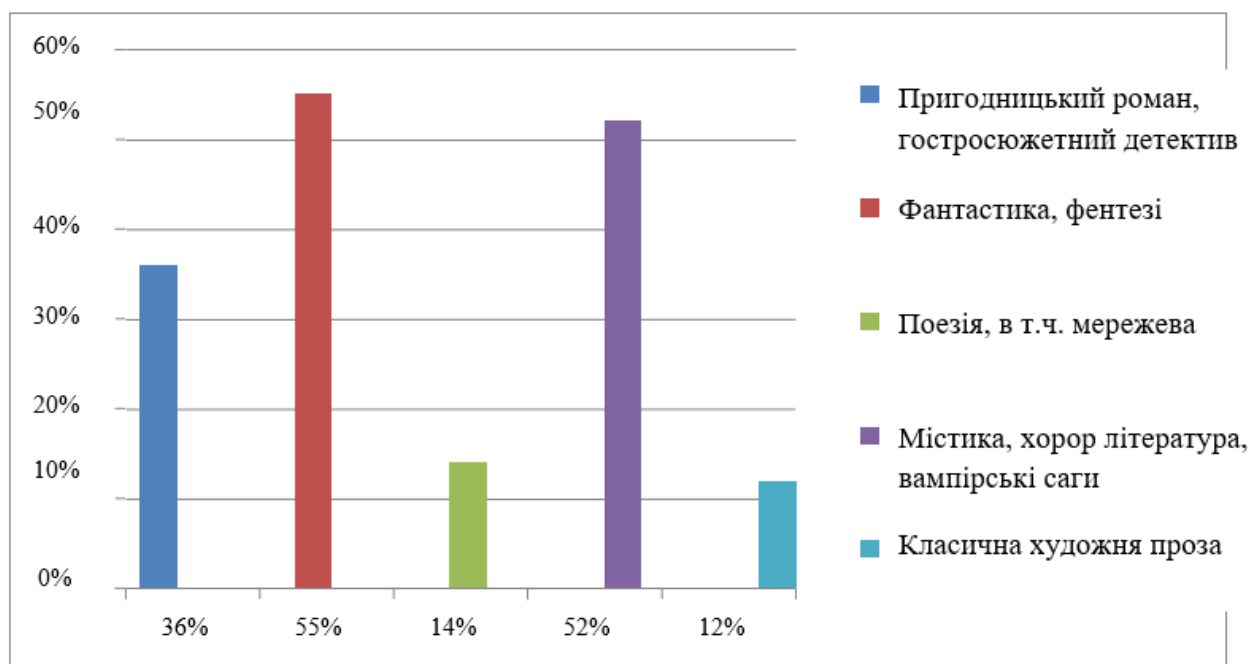

Рис. 2. Яким літературним жанрам ви надаєте перевагу?

Рис. 2 чітко фіксує, що найбільш затребуваними і безсумнівними фаворитами учнівської молоді є наукова фантастика і фентезі – 55%, друге місце розділили – магічний або містичний роман, література жахів і серійні вампірські саги – по 52%, далі йде – гостросюжетна пригодницька проза, включаючи вестерни, бойовики, детективи – 36% і 17,8% і завершує цей перелік зі значним відставанням від лідерів – класична художня проза і зацікавленість поезією, які отримали приблизно однакові відсотки – 12% і 14% відповідно. Заразом відзначимо, що ні науково-популярна література, ні літературні джерела пізнавально-енциклопедичного змісту не були згадані в жодній із наданих учнівських анкет.

Очевидно, що популярність наукової фантастики, жанру фентезі або літератури хорору, трилерів або авантюрної художньої літератури пояснюється тим фактом, що це найулюбленіші молодіжні жанри, а підлітки є до того ж найбільш активними інтернет-користувачами. Часто ці улюблені художні твори мають підтримку у вигляді кінотексту, широке висвітлення і промоуцію через медіа, зокрема інтерв'ю з акторами, режисерами, які розкривають секрети екранізації, численні форуми і мережеві тематичні сайти, присвячені конкретним авторам та їх бестселерам, що, безперечно, тільки підігриває інтерес масової аудиторії. На нашу думку, для того, щоб школярі почали активно користуватися

всемережжям у навчальних цілях, їх до цього повинні готувати саме заклади загальної середньої освіти.

Досить важливим для нашого дослідження було наступне запитання, яке дозволяло відстежити широкий діапазон саме тих книжок і авторів, які користуються найбільшою популярністю в учнів старших класів. Так, із 68 опитаних 23 особи назвали 2-3 книжки, прочитані ними в останнє півріччя, які стосувалися виключно навчальної програми, і лише 16 осіб відзначили прочитані літературні твори, не передбачені шкільною програмою. Не вказали жодного прочитаного художнього тексту 11 осіб, хто брав участь в анкеті:

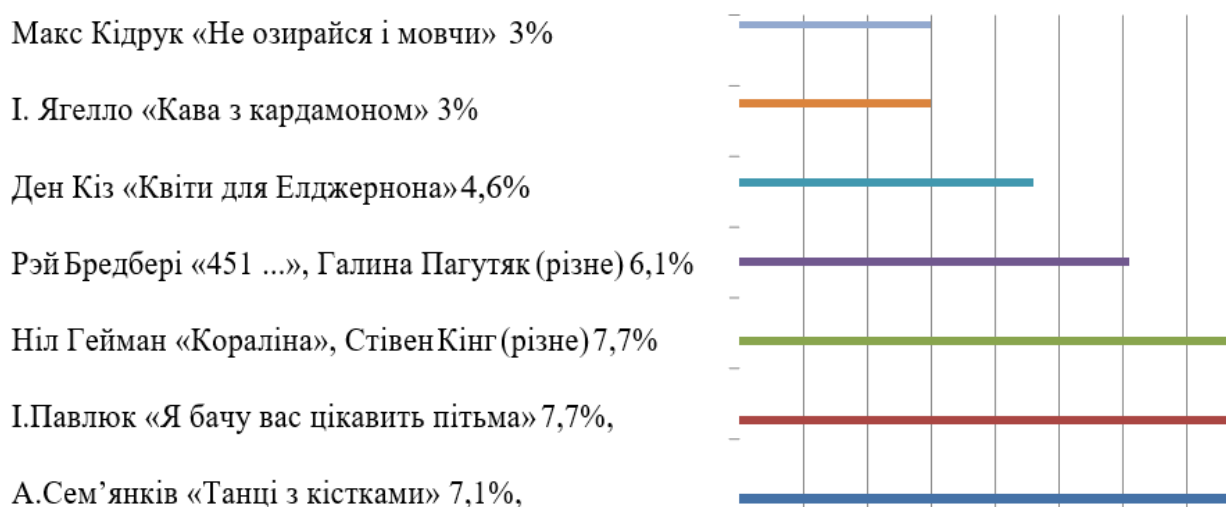

Рис 3. Зазначте назви трьох художніх творів, прочитані в останнє півріччя

Узагальнюючи одержані результати на Рис. 3, маємо підстави для висновків про те, що серед старшокласників лишається стабільним високий попит на наукову і художню фантастичну прозу й фентезі: діапазон читацьких прихильностей коливався в межах 6, 1% – 7,7% (Рей Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», Галина Пагутяк «Королівство», «Книгоноші з королівства», «Втеча звірів, або новий бестіарій», Стівен Кінг «Мораль», «1408», Ніл Гейман «Кораліна»), очевидно, в такий спосіб підлітки задовольняють потребу в реалізації потаємних бажань, перевтіленні та грі фантазії за рахунок розширення меж реальності. Вигаданий світ, неіснуючі в природі явища, казкові рослини і тварини, придумані інші планети, космос і Всесвіт, гуманоїдні раси – все це приваблює величезну аудиторію креативних читачів.

Так само не втрачають популярності детективні історії із динамічним сюжетом, який постійно тримає читача в напрузі, тексти з непередбачуваним фіналом або «фальшивим happy end», часто-густо перемежовані елементами містики і готичної поетики – 7,75% (А.Кокотюха «Колекція гадів», «Страшні історії», «Мисливці за привидами», «Гімназист і чорна рука», О.Ільченко «Чорне озеро кохання», «Смертельний круїз», «Пастка для геймера»). Автори сучасних бестселерів пропонують читачам-підліткам розплутувати низку загадкових подій, замислюватися над першопричинами злочину, справедливістю покарання або ж розгадувати сімейні таємниці, як у повісті Йоанни Ягелло «Кава з кардамоном» (3%). Суміш містики з елементами жахів і техно (Макс Кідрук «Не озирайся і мовчи» – 3%) або топовий містичний трилер від Іларіона Павлюка «Я бачу вас цікавить пільма» (7,7%) чи кримінальний трилер від Андрія Сем'янківка «Танці з кістками» (7,1%) належать до так званої української популярної художньої белетристики, яка максимально розігріває уяву читача й до останнього тримає його у психологічному напруженні, забезпечуючи цим текстам масовість читацької аудиторії загалом і серед старшокласників зокрема.

Зрештою, кілька років поспіль не послаблюється читацький інтерес до дуже пронизливої і людяної історії від Дена Кізі «Квіти для Елджернона» (4,6%) або до так званого «серійного читива» – романи, поєднані спільними героями, які переходять із сюжету в сюжет, виступаючи головними чи другорядними персонажами, як, напр., цикл книжок про Гаррі Поттера, й головним критерієм популярності літературної продукції стає кількість проданих екземплярів, а мірилом літературного успіху – бестселер. Що ж стосується класики української і світової літератури [3], яку старші підлітки за бажанням продовжують читати і в наш час, то серед лідерів виокремимо:

- * «Гаррі Поттер і філософський камінь» Джоан Роулінг.
- * «Вбити пересмішника» Гаспер Лі.
- * «Книга кладовища» Ніл Гейман.
- * «Соло для Соломії» Володимира Лиса.
- * «Діти, кістки й крові» Томі Адеємі.
- * «Тигролови» Іван Багряний.
- * «Чорний ворон. Залишенець» Василь Шкляр.

- * «Сніданок у Тіфані» Трумен Капота.
- * «Гордість та упередження» Джейн Остін.
- * «Політ над гніздом зозулі» Кен Кізі.
- * «Солодка Даруся» Марія Матіос.
- * «Село не люди» Люко Дашвар.
- * «Бійцівський клуб» Чак Поланік.

Підсумовуючи результати з проведеного опитування, відзначимо, що попри стрімке поширення мультимедійної культури, з-поміж учнівської молоді лишається чимало прихильників традиційних, друкованих видань, а колишня мода на електронні книжки серед покоління сьогоденішніх старшокласників не затрималась. Вивчаючи жанрово-тематичні вподобання респондентів, так само відзначимо, що доволі значний відсоток учнів 10-11 класів вибирає літературу «Young Adult Literature» (дослівно з англійської – література для молодих дорослих), такий популярний літературний напрям, розрахований на молодих людей віком від 15 до 21 років. Юні чутливі читачі шукають у книжках відповіді на власні проблеми і тривоги, а популярність літератури Young Adult якраз і пояснюється тим, що вона розмовляє з читачем зрозумілою мовою, не намагається повчати, а навпаки, допомагає розібратися в самому собі. Головними персонажами цих книжок, як і в реальному житті, часто виступають підлітки, які потрапили у складні, кризові умови життя, але змінилися на краще під впливом цих обставин.

Аналіз анкет виявив, що так само досить популярною проблемою в молоді є тема – «страдницький підліток», оскільки й улюблені літературні сюжети розповідають про героїв, які зустрілися при певних романтичних обставинах, але на їхньому шляху безліч перешкод, які вони повинні здолати заради кохання – різниця в соціальному статусі, бідність, хвороба, сімейна ворожнеча і т. ін. Хоча в «літературі для юнацтва» немає чітко вираженої переваги якогось одного жанру, бо, як ми пересвідчилися, це може бути і фентезі, і авантюрний або детективний роман, і суміш містики з атрибутами літератури жахів, і технотрилер, і романтична любовна драма.

Цікаво, що схожі тенденції помітно простежуються і серед студентської молоді, про що, зокрема, свідчить опитування першокурсників здобувачів освіти історико-філологічного факультету

(76 осіб) ПНПУ імені К.Д.Ушинського, яке проходило (з 4 по 10 грудня 2023) в межах Національного тижня читання, ініційованого Українським інститутом книги (Рис. 4).

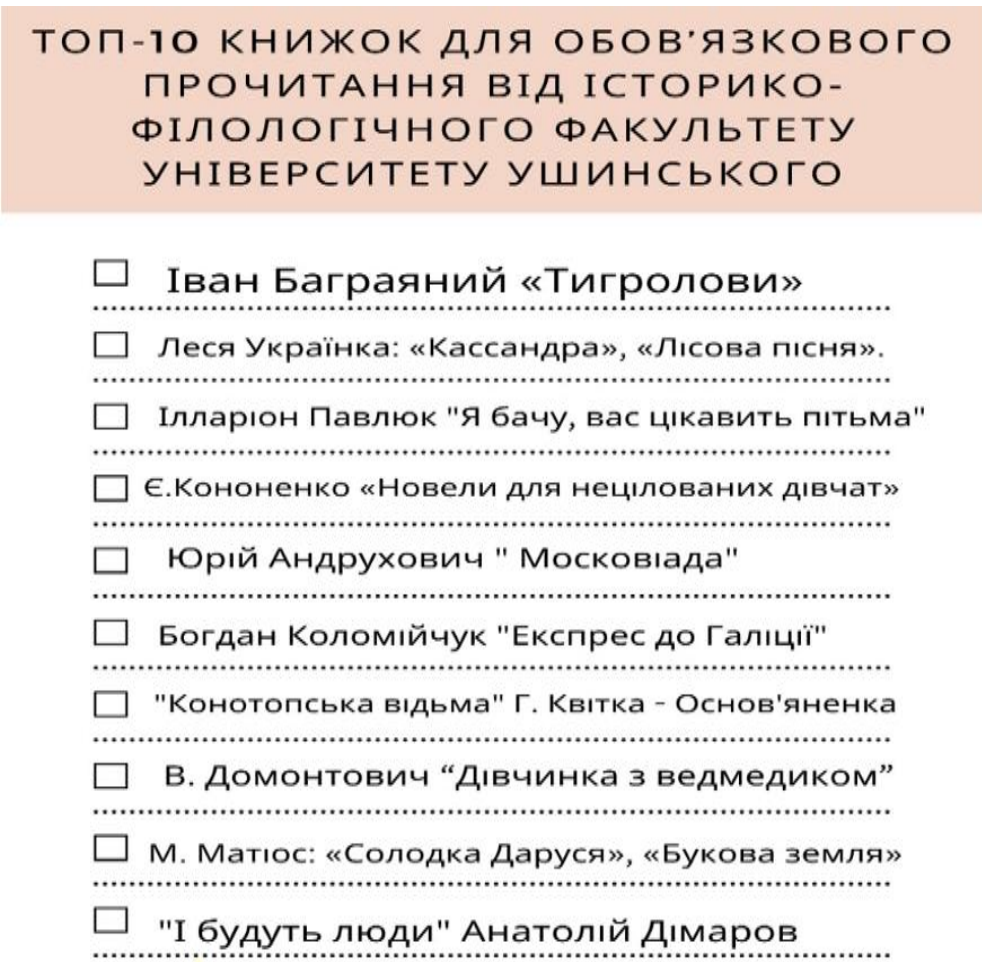

Рис. 4. Топ-книжок для читання від майбутніх істориків і філологів

Водночас відповіді респондентів-першокурсників яскраво доводять, що серед студентської молоді чимало й тих, хто захоплений українською класикою (Л. Українка «Лісова пісня», «Кассандра», Г. Квітка-Основ'яненко «Конотопська відьма», І. Багряний «Тигролови», В. Домонтович «Дівчинка з ведмедиком»), називаючи її своїм улюбленим жанром літератури, який змушує думати, вглиблюватися в саму суть, аналізувати. І хоча студентам доводиться багато читати світової і вітчизняної літературної класики в межах обов'язкової навчальної програми [2, с. 53], вони зізнаються, що роблять це із задоволенням, адже така література описує вічні теми і сюжети, людські почуття, емоції, вади тощо.

Висновки. Як засвідчило дослідження щодо місця культури читання в цифрову добу й визначення стійких читацьких уподобань і мотивів у виборі літературних текстів, багато сучасних підлітків вже не сприймають художню книгу як джерело важливої інформації або естетичної насолоди, а тим більше емоційно не включені до процесу читання. Дехто часто читає програмові шкільні тексти з української або світової літератури без особливого інтересу, поспіхом, не до кінця, перестрибуючи цілі фрагменти твору, або ж читає за скороченим варіантом. Утім, технології комп'ютерних віртуальних реальностей уже стали невід'ємною складовою сучасної мовно-літературної освітньої галузі, оскільки саме в просторі глобальної мережі зберігається значний обсяг корисної інформації: навчальної, наукової, художньо-мистецької тощо. Вільний вихід та максимальне занурення у віртуальні реальності не тільки полегшить можливості використання цієї актуальної інформації, зокрема зробивши більш доступними для учнів-читачів надбання світової й національної художньої літератури і мистецтва, а й значно полегшить комунікацію всіх учасників освітнього процесу на часі дистанційної освіти, сприяючи появі нових освітніх і художніх практик і, відповідно, нових способів і форматів їхнього сприйняття.

Література

1. Горіна Ж.Д. Освітні тренди і комунікативно-візуальне середовище нових медіа. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики*: монографія / за ред. Е.Палихати, О.Петришиної. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. С. 77–86.
2. Горіна Ж.Д. Система навчальних фахових дисциплін функціонально-комунікативного спектру. *Наука і освіта*. № 8. 2012. С. 52–56.
3. Землянська А. В., Шарова Т. М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів: навч. посіб. Мелітополь, 2019. 164 с.
4. Колмакова В., Терещук С., Шаров С. Використання цифрових інструментів Google Workspace For Education у дистанційному навчанні. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 7(21). С. 334–347.
5. Семенов О.М. Формування читацької грамотності учнів: від теорії до практики. *Українські студії в європейському контексті* № 6. 2021. С. 108–121.

Гурова Д.Д.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»

УКРАЇНСЬКИЙ ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ

***Анотація.** Стаття присвячена розгляду туризму в Україні під час повномасштабного вторгнення. Показано вплив, який мають військові дії на розвиток туристичної галузі країни. Проаналізовано військовий туризм та його розвиток в Україні.*

***Ключові слова:** туризм, війна, безпека, військовий туризм, тури.*

***Gurova D. Ukrainian tourism during the war.** The article is devoted to considering tourism in Ukraine during a full-scale invasion. The impact of military actions on the development of the country's tourism industry is shown. Military tourism and its development in Ukraine are analyzed.*

***Key words:** tourism, war, security, military tourism, tours.*

Актуальність. Туризм завжди був частиною українського бюджету. Зростання численних компонентів інфраструктури, таких як комерційні підприємства, заклади харчування та напоїв тощо, стимулюється туризмом. Він також пропонує можливості працевлаштування завдяки розвитку бізнесу, пов'язаного з туризмом.

За даними Державного агентства розвитку туризму, у 2021 році Україну відвідали понад 4 мільйони іноземців, що майже на 26% більше, ніж у 2020 році. Метою поїздок іноземців в Україну у 2021 році були відпочинок, відпочинок та рекреація. Так сказали 29,5% респондентів [1].

Україна інвестувала у розвиток туристичної інфраструктури: з'явилися нові готелі, ресторани, аеропорти, вокзали. Наприклад, міжнародний аеропорт «Бориспіль» у Києві є одним із найбільших і найсучасніших аеропортів Східної Європи.

Індустрія туризму в Україні передбачувано різко впала після вторгнення Росії. Початковий шквал журналістів і політичних делегацій, які прибули до країни після вторгнення, також згас, оскільки відвідувачі

мігрували в інші місця.

Україна зіткнулася із закритим повітряним простором, політичною нестабільністю, проблемами з оплатою та ненадійним середовищем безпеки. Незважаючи на це, український туристичний бізнес продовжує працювати, забезпечуючи Україні позитивний економічний ефект. Україна адаптується до нових реалій, відроджується з попелу та розвиває свій туристичний бренд.

Мета дослідження – проаналізувати стан туризму України у період повномасштабного вторгнення та висвітлення розвитку військового туризму в країні.

Виклад основного матеріалу. Війна зупинила багатьох туристів від подорожей. Чим далі відбувається подія від рідної країни, тим більше вона діє як стримуючий фактор, можливо, через неоднозначне висвітлення у ЗМІ або через те, що деякі туристи взагалі не знайомі з деякими частинами світу. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), європейські напрямки постраждали, оскільки багато туристів будуть триматися подалі від охопленого війною континенту [4].

Головною причиною зменшення поїздок під час війни є підвищена занепокоєність безпекою. Зони бойових дій характеризуються підвищеними ризиками, такими як насильство, нестабільність і наявність військових дій. Як наслідок, люди можуть сприймати небезпечну поїздку в райони, уражені конфліктом, або всередині них. Потенційна загроза особистій безпеці є стримуючим фактором для туризму, змушуючи людей взагалі уникати подорожей. Війни значно порушують інфраструктуру, транспортні системи та туристичні послуги. Блокпости, контрольно-пропускні пункти, пошкоджені або закриті туристичні об'єкти та обмежений доступ до основних послуг можуть перешкоджати подорожам і ускладнювати планування та здійснення подорожей. Невизначеність щодо наявності та якості зручностей, пов'язаних із подорожами під час війни, може відштовхнути європейців від участі в туристичній діяльності [3].

Що ж до українців, то ресурси і кошти, які люди зазвичай виділяють на подорожі, може знадобитися перенаправити на більш важливі потреби, такі як предмети першої необхідності, охорона здоров'я чи житло. Економічна напруга, спричинена війною, може обмежити

фінансову спроможність людей займатися дозвіллям, зокрема туризмом.

Війни мають глибокий емоційний і психологічний вплив на людей і громади. Травма та стрес від життя в умовах війни можуть зменшити бажання або здатність до дозвілля і туризму. Люди можуть надавати пріоритет своєму добробуту, психічному здоров'ю та потребі захистити себе та своїх близьких, що призводить до зниження інтересу до подорожей у такі складні часи. Негативний імідж регіонів, що постраждали від війни, може суттєво вплинути на сприйняття туристами привабливості туристичних місць. Висвітлення в засобах масової інформації часто зосереджується на конфліктах, руйнуванні та стражданнях, створюючи негативний імідж, який перешкоджає туризму. Уявлення про те, що у постраждалих від війни районах може бути брак інфраструктури, послуг і зручностей, необхідних для приємного туристичного досвіду, може ще більше сприяти зменшенню подорожей [5].

Разом з тим, цілком можливий розвиток внутрішнього туризму, оскільки українці, які залишаються у своїй країні, можуть сприймати внутрішні подорожі як безпечніші, ніж поїздки за кордон. Внутрішні подорожі дозволяють їм уникнути потенційних ризиків, пов'язаних з перетином міжнародних кордонів, перебуванням у незнайомому середовищі або відвідуванням місць, які вважаються менш безпечними під час конфлікту [6].

Воєнний стан може виховати в українців почуття національної гордості та солідарності. Подорожі власною країною можна розглядати як спосіб підтримки та просування своєї національної ідентичності, культури, спадщини та економіки. Українці можуть відчувати обов'язок зробити внесок у місцеву індустрію туризму та проявити солідарність зі своїми співгромадянами у важкі часи. Після лютого-березня 2022 року, коли шок від повномасштабного вторгнення почав сходити нанівець, європейські туристи поступово починають повертатися, туристичний сектор адаптувався, пропонуючи можливості військового туризму.

У 2022 році громадська організація «Visit Ukraine» [7] запропонувала тури містами Київської області, які постраждали під час конфлікту з Росією. Їхньою метою було підвищити світову обізнаність про трагедію України, і вони підготували гідів та експертів з туризму для проекту. Ініціативу підтримала Мар'яна Олесків, голова Державного агентства розвитку туризму України, а надихнули її візити іноземних урядовців та знаменитостей до таких міст, як Ірпінь, Буча та Гостомель.

Усі кошти від туру були спрямовані на допомогу українським біженцям. Але пропозиція використати туризм для демонстрації руйнувань у зруйнованій війною Україні та збору коштів для біженців війни викликав неабиякий резонанс у суспільстві й піддався критиці як «неповага до жертв» [2].

На сайті «Visit Ukraine» [7] є підбірка турів «Відважні міста», яка включає дев'ять різних турів містами, які найбільше постраждали від повномасштабної війни. Такі назви, як «Сильна та непереможна Буча та Ірпінь», «Непорушний Харків» та «Нескорений Миколаїв», мандрівники можуть відчуті стійкість місцевого населення. Професійні гіді проводять екскурсії та знають відповідні процедури в надзвичайних ситуаціях. Мандрівники в Одесі можуть відвідати райони зі зруйнованими цивільними будівлями, реконструйований Одеський аеропорт, відомі пам'ятники. Навколо статуй та іншої історичної інфраструктури є мішки з піском, щоб захистити їх від бомбардувань. Проте деякі об'єкти залишилися недоторканими, як-от Дерибасівська, Міський сад, Оперний театр тощо.

Також новинкою воєнного туризму є донат тури. Донат тури – унікальний проєкт, який покликаний залучити іноземних туристів на ті території України, де відбувалися військові дії. Проєкт сприяє підтримці економіки країни та фінансуванню гуманітарних місій у постраждалих регіонах Півдня України, а також максимальному поширенню інформації про ситуацію в країні.

Кожен учасник, який приїхав в Україну, зможе на своєму досвіді прожити кілька днів як волонтер, допомогти людям і тваринам, зробити свій внесок у перемогу України, подивитися зсередини життя у воюючій країні, доторкнутися до культури та поспілкуватися з людьми, які бачили ці жахіття на власні очі [7].

Однак, воєнний туризм – це не лише регулярні відвідування цих територій. Він включає різні елементи, зокрема відвідування військових музеїв, військових частин, бойових стрільб, досвіду, огляду військової техніки та навіть польотів на вертольоті чи літаку. Ці компоненти дозволяють відвідувачам побачити справжнє обличчя війни та зрозуміти її наслідки. Відвідування зон бойових дій може сприяти розвитку співчуття та спілкування між відвідувачами та місцевим населенням. Разом з тим, військовий туризм стане головною привабливістю, коли подорож стане безпечною.

Висновки. Повномасштабний конфлікт означає темні часи для індустрії туризму, навіть більше, ніж виклики, спричинені спалахом коронавірусу. Проте український туристичний бізнес пережив пандемію, і після закінчення військових дій Україна стане популярним напрямком для подорожей.

Позитивні наслідки для туризму від цієї страшної війни є, як би дивно це не звучало. Це шанс для українців заявити, що таке Україна і що таке українці. Відтак туристичний попит та кількість турів до міст-героїв лише зростатимуть. На жаль, в Україні, крім Чорнобиля, буде ще багато місць для темного туризму.

Література

1. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 26.03.2024).
2. План військового туризму в Україні викликає zenітну критику та розпалює етичні дискусії. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-war-tourism-plan-draws-flak-sparks-ethical-debates/3003130> (дата звернення: 27.03.2024).
3. Туризм в Україні: минуле, сьогодення та майбутнє. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/tourism-ukraine-past-present-future-entdecke-net-dmc-gmbh> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Bobeka V., Gotalb G., Horvatc T. Impacts of the 2022 War in Ukraine on the Travel Habits of Ukrainian Tourists. *Naše gospodarstvo*. 2023. № 69(3). pp. 56–67.
5. Tsviliy S., Gurova D., Zhuravlova S., Mykhailyk D. *Economic security of the sphere of tourism business in the postwar period*. Current issues of security management during martial law: scientific monograph. Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2022. pp. 265–277.
6. Tsviliy S., Gurova D., Zhilko O. Branding of the domestic territorial tourist destination in the post-war development period. *Das intellektuelle und technologische Potenzial des XXI Jahrhunderts: Wirtschaft, Tourismus, Bildung, Psychologie und Soziologie*. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 15. Teil 2. Germany, Karlsruhe : ScientificWorld-NetAkhatAV, 2022. pp. 151–158.
7. Visit Ukraine. Today. URL: <https://visitukraine.today/> (дата звернення: 27.03.2024).

Дегтярьова Л.В.

*вчитель початкових класів та географії
Дмитрівська гімназія Зеленопідського опорного закладу
загальної середньої освіти*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. У статті розглядаються переваги використання інтерактивних засобів навчання на уроках географії. Звертається увага на необхідності використання інформаційно-комунікаційних засобів в освітньому процесі. Визначено переваги використання інтерактивної карти та інтерактивної дошки, надані методичні поради їх використання на уроках географії.

Ключові слова: освіта, учні, географія, інтерактивні засоби навчання, інформатизація.

Dehtiarova L.V. Use of interactive teaching aids in geography lessons.
The article examines the advantages of using interactive learning tools in geography lessons. Attention is drawn to the need to use information and communication tools in the educational process. The advantages of using an interactive map and an interactive whiteboard are determined, methodological tips for their use in geography lessons are provided.

Key words: education, students, geography, interactive learning tools, informatization.

На сьогодні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) активно використовуються у суспільстві, надаючи можливість покращити життя кожного громадянина. Різноманітні засоби та види ІКТ використовуються для спілкування (віртуальні соціальні мережі, програмні засоби для відправлення повідомлень та відеозв'язку та ін.), створення документів різних форматів, використання мультимедіа, ведення електронної комерції тощо. ІКТ активно та широко використовуються в освітній діяльності, забезпечуючи дистанційне та змішане навчання, керування закладом освіти, спільну обробку інформації в межах закладу освіти. Це дозволяє не тільки покращити

якість освітнього процесу, але й забезпечити формування та розвиток у здобувачів освіти інформатичної компетентності, без якої сучасній людині не обійтись. Водночас, останнім часом привертається увага на впровадження інтерактивних засобів навчання під час викладання дисциплін, зокрема шкільного курсу географії.

Метою статті є висвітлення переваг використання інтерактивних засобів навчання на уроках географії.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямком інформатизації суспільства є інформатизація освіти, спрямована на підвищення якості освітнього процесу, інформаційне забезпечення виробничих, управлінських, наукових, організаційних процесів, що відбуваються в закладі освіти [11, с. 182] тощо. Реалізація інформатизації освіти передбачає використання різноманітних та потужних можливостей ІКТ в освітній діяльності, під час розробки дистанційних курсів та тестових завдань, унаочнення навчального матеріалу за рахунок мультимедійних презентацій, інформування здобувачів освіти та їх батьків про діяльність закладу освіти за допомогою сайтів [10, с. 124] та ін. Серед переваг використання ІКТ є забезпечення інтерактивності та взаємодії учасників освітнього процесу під час занять.

Згідно вимог організації інтерактивного навчання, в освітньому процесі повинна відбуватися активна діяльність всіх здобувачів освіти, а можливості ІКТ тільки збільшують ефективність цієї діяльності. Це стосується як середньої школи, так и навчання у закладі вищої освіти [2, с. 13]. Інтерактивні технології розподіляються на 4 групи в залежності від форм навчання: технології опрацювання дискусійних питань; колективно-групове навчання; кооперативне навчання; технології ситуативного моделювання [8, с. 72]. Можна виділити наступні правила організації інтерактивної роботи учнів на уроці:

1. Кожен учень повинен бути залучений до роботи у певному обсязі.
2. Доречне застосування стимулюючих методів, що дозволять здійснити психологічну підготовку учня, розвинути його здатність до самоорганізації.
3. Для забезпечення продуктивної роботи рекомендується проводити навчальну діяльність в малих групах.
4. Приміщення для уроків повинно мати спеціальне обладнання, всі матеріали для уроку повинні готуватися заздалегідь.

5. Потрібно поважати думку учнів, їхні навчальні особливості.
6. На одному уроці рекомендовано використовувати не більше двох інтерактивних прийомів для роботи із чітким дотриманням регламенту.
7. При підготовці уроку треба заздалегідь виробити критерії оцінювання [5].

Поєднання технологій інтерактивного навчання з інформаційно-комунікаційними технологіями надає можливість забезпечити взаємодію та співпрацю здобувачів освіти та вчителя. При цьому всі учасники освітнього процесу повинні бути обізнані у тому, що вони роблять і для чого [8, с. 72]. Наразі існує значна кількість інтерактивних технологій та засобів навчання, які можна успішно використовувати на уроках географії. Коротко зупинимося на декількох з них.

На заняттях з географії доречним є використання інтерактивних карт, що у свою чергу підвищить ефективність засвоєння навчального матеріалу та забезпечить позитивну динаміку навчання. Науковці вважають застосування інтерактивних географічних карт однією з поширених технологій, які дають відмінний навчальний результат на уроках географії. За визначенням, це електронні продукти, насичені картографічною інформацією, які можуть використовуватися як основний або додатковий засіб для вивчення тем з географії [1, с. 240].

Працюючи з інтерактивними географічними картами, вчитель має можливість розроблювати нестандартні наочні образи, необхідні для певного етапу конкретного заняття, але яких немає в інших джерелах. Інтерактивні карти можуть використовуватися учителем у підготовці і проведенні навчальних занять, виконуючи роль наочного дидактичного засобу. Вони можуть бути представлені або у вигляді окремого електронного засобу навчального призначення, або у складі більш функціональних програмних продуктів [7, с. 18]. Таким чином, кожний урок може бути унікальним та не повторюватися, а здобувачам освіти буде цікаво дізнатися щось нове, ознайомитися з новим матеріалом, представленим в інтерактивній формі.

Переваги інтерактивних карт у наступному: сприймання інформації візуально та на слух; пошарове подання графічної інформації, за рахунок чого можна показувати та приховувати карти, проводити співставлення різних карт та їх елементів, урізноманітнюючи урок та активізуючи роботу учнів [1, с. 240]; можливість відображення окремих ділянок мапи, окремих підписів і умовних позначень; можливість додатково робити

малюнки або позначки за допомогою електронного маркеру; працюючи з електронним варіантом карти, можна працювати з кулями, фіксуючи місце розміщення конкретного об'єкту [9]; можливість працювати в режимі реального часу; можливість працювати з зображенням, зберігати та друкувати його на дошці; можливість представляти географічний матеріал більш динамічно [6], за рахунок чого він стає більш «живим» та захоплюючим.

Існує декілька варіантів роботи з інтерактивною картою:

1. Робота з шарами карти. Можна використовувати різні шари карти для аналізу рельєфу та інших характеристик земної поверхні. Наприклад, виходячи з висотних шарів, можна робити висновки про структуру земної кори. Комбінування інформації з різних шарів дозволяє отримати необхідні дані або створювати спеціальні варіанти карт, такі як карти без назв, частково підписані або контурні.

2. Робота додатковим матеріалом. У будь-якій електронній карті є інформаційний блок, який акцентує увагу на певних об'єктах, щоб полегшити сприйняття інформації. Наприклад, на фізичній карті інформаційний блок може містити дані про найбільші річки, озера, рельєф землі тощо. Більшість таких матеріалів супроводжується ілюстраціями, що підвищує наочність і цікавість уроків.

3. Можливість використання додаткових можливостей програми. Використання функцій малювання може значно підвищити їх наочність та інтерактивність. Це можна використовувати для творчих завдань, наприклад, для відтворення форми об'єктів або позначення певних елементів. Також це дозволяє виділити певні об'єкти та акцентувати на них увагу, наприклад, напрямки течій в океані, напрям вітру тощо.

Інтерактивна дошка є готовим інструментом для навчання всього класу. Вона надасть можливість зробити урок більш цікавим та живим. До ключових напрямків застосування інтерактивних дошок слід віднести: підвищення активності учнів на уроці; показ мультимедійних презентацій; демонстрація певних процесів та явищ; інтенсифікація темпу заняття [3, с. 70]. Використання інтерактивної дошки під час уроку дозволяє отримати ряд переваг, а саме:

- проектування на екран презентацій, графічних матеріалів, відеоматеріалів тощо;
- вчитель перебуває в постійному контакті з класом;

- використання електронного маркера дозволяє робити позначки, керувати зображенням на поверхні дошки;
- можливість додавання коментарів до підготовлених матеріалів географічного спрямування;
- використання широкого діапазону засобів візуалізації, серед яких виділяються фотографії, карти, таблиці, діаграми схеми [12, с. 166];
- використання інтерактивних дошок допомагає учням розвивати навички роботи з цифровими інструментами (інформаційні компетентності), що є важливим в інформаційному суспільстві;
- не слід забувати і екологічну складову, оскільки інтерактивна дошка дозволяє проводити уроки майже без використання паперу, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище.

Зазвичай інтерактивна дошка використовується у комплекті з комп'ютером і мультимедійним проектором, складаючи таким чином програмно-апаратний навчальний комплекс. Такі комплекси, головним чином, відрізняються один від одного можливостями програмного забезпечення інтерактивної дошки, до входить до комплектації комплексу. До лідерів виробників інтерактивних дошок слід віднести компанію SMART Technologies Inc., яка займається розробкою дошки SMART Board Interactive White Board разом з компанією Intel [4, с. 67]. Але це може бути будь-яка інша інтерактивна дошка, яка дозволить зробити урок з географії більш яскравим, насиченим та цікавим.

Висновки. Отже, інтерактивні навчальні засоби, зокрема інтерактивні карти та інтерактивні дошки, активно використовуються в освітньому процесі. Завдяки їх можливостям вчитель може зробити урок географії яскравим та цікавим, підняти пізнавальний інтерес учнів та мотивувати їх до навчання.

Література

1. Гаврюшенко Г. В., Мельник І. Г. Методичні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки.* 2018. Вип. 9. С. 236–246.

2. Головенко Л. О. Сутність інтерактивного навчання. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 11 (14). С. 12–15
3. Кивлюк О. Аналіз наукових досліджень з проблематики пропедевтики інформатики в початковій школі. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах.* 2006. № 6. С.69–72.
4. Лапінський В. В., Карташова Л. А. Мультимедійна дошка. К.: Шкільний світ, 2011. 128 с.
5. Лупенко-Ковтун С. М. Методичні рекомендації щодо підготовки уроку за інтерактивними технологіями. URL: <http://intkonf.org/lupenko-kovtun-sm-metodichni-rekomendatsiyi-schodo-pidgotovki-uroku-za-interaktivnimi-tehnologiyami>.
6. Моцик Р. Мультимедійні дошки в навчально-виховному процесі початкової школи. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3215>.
7. Надтока О. Ф., Кушнарєнко Н. Г. Краєзнавчі дослідження на заняттях фізичної географії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Комп'ютер у школі та сім'ї.* 2015. № 3. С. 15–19.
8. Надтока О. Ф., Мартинюк Т. С. Використання проектної діяльності в розрізі застосування інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях географії. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2015. №50, Вип. 6. С. 71–85.
9. Пономаренко Л.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії. URL: <http://lvponomarenko.blogspot.com/2017/01/blog-post.html>.
10. Сергієнко Т. І. Інформаційні технології в освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 121–126.
11. Шаров С. В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті.* 2021. № 4. С. 181–187.
12. Шаров С., Шарова Т. Візуалізація навчального матеріалу в умовах дистанційного навчання: зб. тез. доп. міжнар. наук. конф. «Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення» (23-24 вересня 2021 р., м. Одеса). С. 165–169.

Дереза О.О.

кандидат технічних наук,
доцент кафедри технічної механіки
й комп'ютерного проектування

Водяницький І.О.

аспірант
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДИЗАЙНІ

***Анотація.** Стаття розглядає широке застосування штучного інтелекту (ШІ) в освітньому процесі та професійній діяльності дизайнерів. Вказано на зростаючу популярність застосунків для генерування тексту та зображень, передбачаючи, що це стане нормою в найближчому майбутньому.*

***Ключові слова:** системи штучного інтелекту, дизайн, генератор зображень, нейромережа.*

***Dereza O., Vodyanitskyi I. Use of artificial intelligence in design.** The article considers the wide application of artificial intelligence (AI) in the educational process and professional activity. The growing popularity of text and image generation applications is indicated, predicting that this will become the norm in the near future.*

***Key words:** artificial intelligence systems, design, image generator, neural network.*

Актуальність. Використання штучного інтелекту (ШІ) змінило підходи до навчання в усьому світі. Завдяки ШІ навчання можна вимірювати точніше, забезпечуючи глибше розуміння та полегшуючи індивідуальні процеси навчання. Можна автоматизувати адміністративні завдання, такі як оцінювання тестів, дозволяючи викладачам більше часу зосереджуватися на викладанні, а не на оцінці тестів. Також готувати презентаційні матеріали, варіанти індивідуальних завдань, стислий виклад статті, створити ілюстрації тощо за лічені секунди. Для цього не потрібно самотійно переглядати джерела, обирати важливе, укладати

його в логічну послідовність – все це може зробити генеративний штучний інтелект.

За суттю системи ШІ сприймаються як деякі «чарівні чорні скриньки», які здатні розуміти природню мову людини, музичні опуси або графічні зображення та адекватно реагувати на запитання користувачів шляхом надання статистично вірної відповіді [1, с. 7].

Користь нової технології очевидна, але можуть бути й проблеми. Висловлюється думка, що використання ШІ може обмежити розвиток інтелектуальних здібностей, привести до списувань. Постає питання, чого більше від цього – користі чи шкоди. Також системи ШІ можуть допускати помилки у розпізнаванні, оцінюванні або зробити неправильні висновки, що може негативно вплинути на процес освіти. Сьогодні це складно спрогнозувати, яким саме чином слід залучати ШІ в освіту, але вже абсолютно точно можна сказати, що використання ШІ в освіті вже не можна ігнорувати.

Жодна людина не здатна так багато, швидко та точно отримувати, аналізувати та давати чіткий результат, як штучний інтелект. Застосування ШІ в освіті не позбавляє викладачів їхньої ролі, вони стають наставниками, які допомагають студентам розвивати критичне мислення, аналізувати інформацію та розвивати навички, які необхідні для успішної майбутньої кар'єри. Вони спрямовують навчання, надають підтримку та створюють збалансоване навчальне середовище, де ШІ доповнює, а не замінює роль викладача.

Деякі дослідники вважають, що масове застосування штучного інтелекту, автоматизації та роботизації може призвести до скорочення робочих місць. Але більшість вчених погоджуються з тим, що штучний інтелект ще довго не зможе обходитися без людини [2]. Методи та технології штучного інтелекту увійшли у повсякденне життя людини у вигляді інтелектуальних систем, мобільних застосувань та веб-сервісів, які інтенсифікують виробництво, покращують комунікацію, забезпечують корпоративну та особисту безпеку тощо [3, с. 136].

Штучний інтелект має великий потенціал для покращення життя та розвитку різних галузей. Застосування ШІ в таких секторах, як освіта, охорона здоров'я, виробництво, бізнес підтверджують його значний вплив на світ.

Обсяг даних, що генеруються як людьми, так і машинами, останні кілька років значно зріс. Однак, величезні обсяги інформації виходять за межі людських можливостей засвоєння та інтерпретації для ухвалення складних рішень. В освіті варіанти використання ШІ можуть отримати більший імпульс, покращуючи освітні процеси, особливо в умовах дистанційного та змішаного навчання. Тому необхідність штучного інтелекту для ефективного використання даних у галузі машинного навчання є очевидною.

Метою статті – виявити можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. В реальному житті та професійній діяльності люди все більше користуються застосунками для генерування тексту, генераторами зображень і, ймовірно, протягом наступних років це стане нормою. Використання штучного інтелекту у освітньому процесі сьогодні – це дійсна реальність. Все більше здобувачів використовують ШІ для допомоги з проєктами, створенням презентацій, творчими завданнями, науковими роботами. Відповідно, вміння ефективно та етично їх використовувати є важливою навичкою.

Програми ШІ можуть аналізувати рівень знань та потреби кожного окремо здобувача освіти і пропонувати персоналізовані матеріали та рекомендації. ШІ можливо застосувати для створення інтерактивних навчальних матеріалів. Мовні моделі ШІ можуть допомагати викладачам генерувати ідеї для проведення занять (лекцій, практичних занять тощо), матеріалів та завдань. ШІ можуть допомогти створити цікаві сценарії, відповіді на запитання та завдання для різних предметів.

Штучний інтелект широко використовується для автоматизації процесів, оптимізації та покращення продуктів:

1. Генерація дизайну продуктів. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати існуючі моделі виробів та створювати нові варіанти, враховуючи вимоги та обмеження. Наприклад, вони можуть автоматично генерувати різноманітні варіанти дизайну для автомобілів, електроніки чи меблів.

2. Оптимізація структури і матеріалів. Штучний інтелект дозволяє проводити широкомасштабні аналізи та оптимізацію структури та матеріалів виробів з метою зменшення ваги, підвищення міцності та ефективності. Наприклад, можна використовувати алгоритми

генетичного програмування для пошуку оптимальних конфігурацій для 3D-надрукованих частин.

3. Автоматизація процесу проєктування. Штучний інтелект може бути використаний для автоматизації певних етапів процесу проєктування, таких як створення складних схем або розробка деталей. Наприклад, системи CAD (Computer-Aided Design) можуть використовувати алгоритми машинного навчання для автоматичного створення базових конструкцій на основі вхідних параметрів.

4. Аналіз та прогнозування споживчого сприйняття. Штучний інтелект може аналізувати дані про споживчі вподобання та поведінку, щоб допомогти дизайнерам розробляти продукти, які краще відповідають потребам ринку. Наприклад, аналіз текстових оглядів або соціальних медіа може допомогти виявити популярні тенденції серед споживачів.

5. Візуалізація та взаємодія з клієнтами. Інтелектуальні системи можуть допомогти візуалізувати концепції дизайну та створювати інтерактивні прототипи, що дозволяє клієнтам отримувати більш реалістичне уявлення про продукт перед тим, як він буде виготовлений.

6. Управління життєвим циклом продукту. Штучний інтелект може використовуватися для управління інформацією про продукт на різних етапах його життєвого циклу, від початкового проєктування до виробництва та обслуговування. Автоматизація цих процесів може підвищити ефективність та знизити витрати.

Використання генераторів тексту/зображень дає змогу з легкістю генерувати картинки за текстовими запитамі. Це дозволяє створювати цікаві завдання та розширювати можливості здобувачів освіти. Штучний інтелект широко використовується в промисловому дизайні для генерації ілюстрацій на текстовий запит.

Раніше дизайн був складним та трудомістким процесом, який вимагав від дизайнерів великої кількості часу та зусиль. Тепер він дозволяє дизайнерам швидко та ефективно відшукати та використовувати відповідні елементи дизайну, що спрощує та прискорює роботу.

Створення зображень та графічних елементів можна реалізувати за допомогою різноманітних програм, які використовують генеративний дизайн, а також боти, які розуміють команди та створюють зображення на основі заданих параметрів [4]. Однією з переваг використання

штучного інтелекту у графічному дизайні є об'єктивність та швидкість роботи.

Останніми роками комп'ютерні неймережі набули великого розвитку. Це програми, що здатні швидко генерувати зображення з текстового запиту, проте її роботу потрібно «допрацьовувати» та вдосконалювати. Якість і деталізація зображення залежать від написаного текстового опису – не кожен користувач зможе відразу отримати шедевр. Отримані зображення вони можуть бути схожі одне на одного та не мати унікальності, навіть якщо згенеровані різними неймережами (Рис. 1).

Рис. 1. Настільна лампа у вигляді гайки з болтом

Більшість безкоштовних сервісів генерують чотири варіанти, у кожного можна збільшити дозвіл або попросити неймережу переробити так само. Такі програми є все більш ефективними, але згенерованим зображенням ще далеко до справжнього мистецтва. Вони поки не замінюють роботу дизайнерів та художників, але допомагають оптимізувати рутинні процеси й ці алгоритми можна використовувати для формування основи майбутньої ілюстрації.

Сучасні системи штучного інтелекту не зважаючи на фантастичні успіхи мають й деякі обмеження [5]. Успішно вирішується лише якийсь єдиний тип задач, для якого вони були спроектовані від самого початку й не можуть переключатись з одного типу задач на інший, так, як це вміють робити люди. Тому виникає необхідність організації їхнього навчання. Навчальні дані для ШІ формують все ж таки люди.

Цілком реальні ризики для людей становлять спроби неетичного застосування технологій штучного інтелекту. Наприклад, втрата робочих місць людьми через автоматизацію рутинних повторюваних операцій, порушення приватності, використання методики синтезу зображення людини, яка базується на штучному інтелекті. Дана методика може бути використана для поєднання і накладення наявних зображень та відео на вихідні зображення або відеоролики. Також постають питання порушення норм академічного плагіату при написанні курсових і дипломних робіт, наукових розробок.

Висновки. Використання штучного інтелекту у професійній діяльності та освітньому процесі стає все більш розповсюдженим. Люди все частіше користуються застосунками для генерування тексту та зображень. Персоналізовані матеріали та рекомендації для студентів, а також інтерактивні навчальні матеріали сприяють генерації ідей для викладачів та розробці цікавих сценаріїв для проведення занять.

У промисловому дизайні використання ШІ дозволяє генерувати ілюстрації на текстовий запит, хоча згенеровані зображення поки не досягають рівня справжнього мистецтва, але можуть служити їм у натхненні та оптимізації робочих процесів і створення шедеврів.

Література

1. Скільцько О., Складанний П., Ширшов Р., Гуменюк М., Ворохоб М. Загрози та ризики використання штучного інтелекту. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*. 2023. № 2(22). С. 6–18.
2. Кузьомко В., Бурангулова В., Бурангулова В. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2021. № (32). С. 1–6.
3. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136–144.
4. Нейромережа для генерації зображень Copilot. URL: <https://www.bing.com/images/create/the-designer27s-workplace-is-a-table-by-the-window2c/1-65d78025cd644940ba484ec4723f25b4?FORM=GUH2CR>.
5. Георгій Вишня. Обмеження штучного інтелекту. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/shtuchnyi-intelekt-zagrozy-i-mozhlyvisti/31145992.html>.

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ТЕХНОЛОГІЇ ТРАНСЛЯЦІЇ В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ: ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН

Анотація. У статті акцентовано увагу на аналізі та оцінці впливу сучасних технологій трансляції на процеси поширення гуманітарного знання та розкриття можливостей цих сучасних інформаційних технологій для покращення доступності, розуміння та взаємодії.

Ключові слова: гуманітарне знання, освіта, навчання, цифровізація, інформаційні технології.

Zemlianska A.V. Broadcast Technologies in the Humanities: Experience and Current Condition. The article focuses on the analysis and assessment of the influence of modern broadcasting technologies on the processes of dissemination of humanitarian knowledge and the disclosure of the possibilities of these modern information technologies for improving accessibility, understanding and interaction.

Key words: humanitarian knowledge, education, training, digitalization, information technologies.

Актуальність дослідження визначається високою динамікою змін у сучасному світі та потребою адаптації гуманітарних наук до нових умов. Сучасне суспільство вступає в еру швидкого технологічного розвитку, де гуманітарні науки традиційно відіграють важливу роль у формуванні сучасної культури та сприйнятті суспільних явищ. Обсяг інформації, який зростає, та її доступність ставлять під сумнів традиційні методи трансляції гуманітарних знань. Зміна уявлень про освіту та зміна підходів до навчання створюють потребу в нових стратегіях та засобах комунікації. Гуманітарні науки повинні адаптуватися до нових реалій, де взаємодія з інформацією відбувається через технологічні інтерфейси. Необхідно дослідити, як технології трансляції можуть вдосконалити поширення гуманітарних ідей і вплинути на їх подальший розвиток.

Метою дослідження є аналіз та оцінка впливу сучасних технологій трансляції на процеси поширення гуманітарного знання та розкриття можливостей цих технологій для покращення доступності, розуміння та взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Певною мірою торкалися дослідження інформатизаційних тенденцій у культурі й освіті такі дослідники, як О. Глазунова, Л. Діденко, Ж. Краснобаєва-Чорна, І. Косенко, Н. Морзе, А. Нісімчук, Є. Смирнова-Трибульська, І. Твердохліб, Т. Чаюк, К. Чернова, В. Юфименко, G. Dogan, T. Chan, J. Hwang, J. Hidasi, T. Malon, R. Morel та ін.

У працях цих науковців дефіновано й проаналізовано поняття «інформаційно-комунікаційні технології», «цифровізаційні тенденції», «цифровізація», описано особливості практичного втілення надсучасних технологій у освітній галузі, умотивовано ці процеси, визначено й деталізовано алгоритм використання комп'ютерної інноватики. Як бачимо, методологічна база сучасних технологій у освіті перебуває на стадії активного формування.

На різні аспекти дослідження сучасних технологій, зокрема на суть і специфіку поняття, особливості та можливості їх раціонального застосування, скеровували свої наукові пошуки як зарубіжні, так і вітчизняні науковці – дослідники багатьох галузей знання, зокрема педагоги, філологи, історики, економісти тощо (О. Амарідзе, Т. Голуб, Є. Крюкова, М. Бондаренко, А. Землянський, О. Ковальчук, А. Чемерис, С. Шаров, Т. Шарова та ін.).

Незважаючи на значну кількість досліджень, суть і специфіка сучасних технологій для гуманітарного знання залишається не до кінця вивченою філософською та загальнонауковою проблемою, а взаємодія цієї сфери з технічним та інформатизаційним розвитком стає все тіснішою.

Вивчення історії розвитку технологій трансляції в гуманітарних науках відображає еволюцію способів передачі та розповсюдження знань крізь час. Цей шлях розпочався ще в античні часи, де засоби трансляції мали важливе значення для передачі ідей та культурних цінностей. У давні часи технології трансляції були обмежені виключно усними передачами та рукописами. Важливі текстові документи, філософські трактати та інші гуманітарні твори передавалися усно або записувалися

вручну. Це обмежувало доступність інформації та ускладнювало її поширення.

З появою у XV столітті книгодрукування, винахід якого належить Йоганну Гутенбергу, стало можливим масове виготовлення текстів, що вплинуло на доступність та поширення гуманітарних праць. Друк забезпечив ефективну та стандартизовану технологію для трансляції знань, відкривши нові можливості для поширення гуманітарних ідей. Книгодрукування не лише революціонізувало спосіб виготовлення книг, а й мало важливі наслідки для розвитку науки, освіти та соціально-політичних змін:

1. Книгодрукування сприяло значному прискоренню обміну науковою інформацією, що сприяло швидкому науковому прогресу. Поширення наукової інформації сприяло створенню наукових співтовариств та сприяло розвитку різних наукових галузей.

2. Винахід книгодрукування також вплинув на систему освіти. Книги стали більш доступними для широкого загалу, що сприяло поширенню освіти серед населення.

3. Зростання доступності інформації призвело до підвищення обізнаності громадян про політичні, соціальні та економічні питання. Це вплинуло на формування громадянської свідомості та створення підґрунтя для соціально-політичних змін.

4. Розповсюдження книг сприяло культурній революції: літературні шедеври, філософські трактати та художні твори стали доступними для читання й обговорення, що сприяло розквіту культури та мистецтва.

5. Знання стало доступним не лише еліті, а й іншим верствам суспільства, почали виникати університети, що сприяло більш широкому обміну ідеями та знаннями.

В цілому, роль книгодрукування в розвитку гуманітарного знання та його трансляції неоціненна. Цей винахід змінив людське суспільство, сприяючи науковому прогресові, освіті та культурному розвитку.

Окрім книг як джерела інформації, варто згадати й про розвиток наукових видань. У історичному вимірі, науковий журнал нараховує вже 350 років існування. На ранніх етапах розвитку науки вчені (або, як їх називали тоді, природничі філософи) були географічно розділені або обмежували своє спілкування лише в межах певної території. Комунікації були практично відсутні або мали випадковий характер, і

нові знання або ідеї іноді передавалися лише через листи, нотатки або особисті зустрічі під час подорожей. Поступово, починаючи з XVII століття, розвивалися та структурувалися наукові товариства – об'єднання вчених зі спільними інтересами, спершу обмежені географічно однією країною. Ключову роль у спілкуванні таких товариств почали відігравати публікації, через які здійснювалось оприлюднення наукових ідей або результатів досліджень. Тематично спрямовані видання, а саме – наукові журнали, з'явилися одночасно в середині XVII століття у Великій Британії та Франції. Науковий журнал як інструмент наукової комунікації, разом із іншими друкованими матеріалами, зберігає свою актуальність і до сьогодні [5, с. 30].

Вплив технологій трансляції продовжив зростати в епоху новітнього часу. У XIX столітті телеграф і телефон революціонізували способи комунікації, дозволяючи передавати інформацію на великі відстані в реальному часі. Це змінило динаміку гуманітарних досліджень та обміну ідеями, зменшуючи географічні обмеження.

Кінематограф як масовий медіум здатний об'єднати в собі візуальні та словесні аспекти гуманітарних тем, дозволив створювати непередавані раніше образи й викликати щирі емоції. Фільми стали не лише засобом розважання, але й важливим інструментом для висвітлення культурної спадщини та важливих гуманітарних питань. Кіно як інструмент візуальної комунікації нерозривно пов'язане з його здатністю створювати ілюзію реальності. Кінодійсність впливає на чуттєвість людини так само сильно, як і реальний світ. Сюжет в кінематографі – це структура, що не обмежується простою послідовністю дій персонажів. Він органічно поєднує виразні засоби внутрішньокадрового простору, ракурсу камери, оптичних ефектів для зйомки об'єктів, які глядач часто не розрізняє, але які саме створюють «невербальну додану вартість» баченого сюжету. Кожен образ у кіно індивідуально та особистісно трактується глядачем [3, с. 5].

Кінематограф як вид мистецтва відрізняється своєю синтетичністю від інших мистецьких форм. У ньому здійснено синтез естетичних властивостей літератури, театру, образотворчого мистецтва, фотографії, музики, а також досягнень у оптиці, механіці, хімії й фізіології. Популярність кінематографа ґрунтується на його унікальній здатності до синтезу та різноманіття засобів вираження [2, с. 20].

У ХХ столітті радіо й телебачення привнесли новий елемент масової комунікації. Гуманітарні науки отримали можливість впливати на мільйони людей одночасно, створюючи глобальне сприйняття культурних та інтелектуальних досягнень. Радіо й телебачення відіграють і сьогодні важливу роль у поширенні гуманітарного знання та впливають на розвиток науки, освіти й соціально-політичні зміни, а саме:

- сприяють візуалізації гуманітарних концепцій через документальні фільми, репортажі та інтерв'ю. Це дозволяє глядачам краще розуміти складні гуманітарні ідеї та події;
- є засобами для вивчення й розуміння різних культур, традицій та історій. Програми, що висвітлюють культурні аспекти, сприяють розширенню світогляду й толерантності;
- відтворення та поширення наукових відкриттів і досліджень, що зроблені в гуманітарних науках. Це сприяє популяризації науки серед глядачів та слухачів;
- створення освітніх програм, які сприяють вивченню гуманітарних предметів та розвитку критичного мислення;
- відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості через передачі з соціально-політичною тематикою, що стимулюють обговорення та поглиблене розуміння суспільних питань;
- надають можливість громадянам бути більш поінформованими та активними у вирішенні соціальних проблем.

Розвиток технологій трансляції в гуманітарних науках, від античності до сучасності, створив нові способи комунікації та взаємодії гуманітарних наук із суспільством. Ці засоби масової комунікації стали не лише джерелами інформації, але й потужними інструментами формування свідомості та культурного розвитку людства.

У другій половині ХХ та на початок ХХІ століття, з настанням Інтернет-епoxy та цифрової революції, гуманітарні науки знову постали перед необхідністю переосмислили свої трансляційні стратегії. Традиційні засоби трансляції гуманітарного знання використовуючи досягнення в галузі інформаційних технологій почали новий етап свого існування в цифровому вимірі.

У сучасному світі цифрові технології стали не лише необхідним, але й невід'ємним інструментом для трансляції гуманітарних знань. Він включає в себе різноманітні програми, онлайн-ресурси та інтерактивні

платформи, які відкривають нові можливості для гуманітаріїв у трансляції своїх досліджень та знань суспільству.

Огляд наявних підходів і технологій у гуманітарній сфері розкриває різноманітні аспекти використання цифрових інструментів. Від віртуальних лекцій до інтерактивних курсів, від відкритих онлайн-бібліотек до спеціалізованих платформ для обговорення дослідницьких результатів – усі ці інструменти стають містком між ученими-гуманітаріями та аудиторією з різних частин світу.

Важливо відзначити, що ці технології не лише сприяють доповненню традиційних методів трансляції гуманітарного знання, але й відкривають нові можливості для глибокого розуміння та взаємодії з ним. Замість традиційних друкованих видань гуманітарні науки використовують електронні ресурси, такі як наукові журнали в електронному форматі, е-книги та інші цифрові платформи для поширення й обміну знанням [6, с. 18].

Диджиталізація значно вплинула також на архіви, бібліотеки та музеї, розширюючи їхні можливості й забезпечуючи більший доступ до культурної спадщини та наукової інформації. З'явилися електронні архіви, які зберігають документи, рукописи, фотографії та інші матеріали в цифровому форматі. Це полегшує пошук та забезпечує дистанційний доступ до історичних ресурсів. Бібліотеки розширюють свої колекції в електронному форматі, надаючи користувачам доступ до е-книг, журналів та інших ресурсів через онлайн-каталоги. Музеї використовують технології для створення цифрових експозицій та віртуальних турів, що дозволяє відвідувачам досліджувати колекції в інтернеті. Диджиталізація рідкісних та унікальних матеріалів робить їх доступними для досліджень і вивчення в будь-якій точці світу. Сучасні технології роблять можливим доступ до культурних та гуманітарних ресурсів для тих, хто раніше зазнавав обмежень у фізичному чи географічному плані. Завдяки цифровим технологіям гуманітарні знання можуть проникати в кожен куточок світу, розширюючи свій вплив.

Такі інновації розкривають не лише нові можливості для трансляції гуманітарного знання, але й ставлять перед сучасними вченими нові виклики та завдання: як забезпечити якість та достовірність інформації у світі, де кожен може брати участь у її формуванні?

Поглиблений аналіз наявних підходів і технологій у гуманітарній сфері дозволяє зрозуміти не тільки переваги, але й виклики, що виникають у використанні цифрових технологій для розповсюдження гуманітарного знання [1, с. 277].

Цифрові технології завдяки своїм безмежним можливостям дозволяють розширити доступ до гуманітарних знань на глобальному рівні. Вони стають необхідним інструментом для взаємодії та обміну інформацією між гуманітаріями та аудиторією з різних куточків світу. Завдяки цифровим технологіям широкий спектр гуманітарних дисциплін стає доступним для вивчення та осмислення, незалежно від місця проживання. Таке глобальне поширення знань відкриває нові можливості для розвитку гуманітарних наук та сприяє зближенню культур та народів. Цифрові технології, які включають в себе комп'ютери, мобільні пристрої, інтернет та соціальні мережі, революціонізують спосіб, яким ми отримуємо та обмінюємося інформацією. Вони дозволяють нам швидко та ефективно знаходити, спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми з усього світу.

Це особливо важливо в гуманітарних науках, де обмін інформацією та співпраця є ключовими елементами. Завдяки цифровим технологіям гуманітарії можуть легко отримувати доступ до актуальних досліджень, статей та інших матеріалів, що дозволяє їм поглиблювати свої знання та розширювати свої горизонти. Більше того, цифрові технології дозволяють гуманітаріям ефективно спілкуватися з аудиторією та поширювати свої дослідження та ідеї. Вони можуть використовувати соціальні мережі, вебсайти й інші онлайн-платформи для презентації своїх робіт та отримання зворотного зв'язку від своїх читачів та слухачів. Це дозволяє вченим-гуманітаріям знаходити нові аудиторії та впливати на широке коло людей. Загалом, цифрові технології відкривають безмежні можливості для дослідників, допомагаючи їм розширити свої знання, спілкуватися з аудиторією та впливати на світову культуру й народи.

Технології мають великий потенціал для розширення обсягу й глибини інформації, яку можна надати громадськості. Створення інтерактивних платформ, які залучають до гуманітарних тем, може збільшити зацікавленість громадськості та сприяти активній взаємодії між ученими та аудиторією. Наприклад, вебінари, онлайн-курси та

соціальні медіа можуть стати потужними інструментами для спілкування, обміну ідеями та популяризації гуманітарних наук. Такі платформи можуть сприяти зростанню свідомості та розумінню глобальних проблем і викликів, з якими стикається сучасний світ [4, с. 181].

Засоби візуалізації даних допомагають гуманітаріям створювати наочний образ складних концепцій, що полегшує їх розуміння та сприяє взаєморозумінню серед різних аудиторій. Вони дозволяють відтворити числові дані у вигляді графіків, діаграм, карт та інших візуальних елементів, що допомагають виявити закономірності, тренди та співвідношення між різними факторами. Це особливо корисно в гуманітарних науках, де даних може бути багато, а їх аналіз вимагає часу та зусиль. Візуалізація даних спрощує процес розуміння інформації та дозволяє швидше зробити висновки.

Цифрові технології створюють безліч можливостей для гуманітаріїв співпрацювати та обмінюватися дослідженнями, що сприяє розвитку глобальної наукової інтелектуальної спільноти. Завдяки широкому доступу до інформації та зручним комунікаційним інструментам вони можуть взаємодіяти з колегами з усього світу, обговорювати проекти, обмінюватись ідеями та спільно розвивати нові підходи до вирішення глобальних гуманітарних проблем. Цей процес сприяє зростанню знань і підвищенню якості досліджень, а також – побудові міжнародного співробітництва та взаєморозуміння.

Застосування сучасних технологій може значно полегшити життя гуманітаріїв і зробити їх роботу більш ефективною. Автоматизація рутинних завдань, таких як обробка даних, аналіз текстів чи створення звітів, дозволить відчувати реальну економію часу. Особливо це відчутно при застосуванні технологій штучного інтелекту (AI). У результаті цього гуманітарії матимуть змогу більше уваги приділяти творчим зусиллям та більш продуктивно працювати над важливими проектами. Технології AI стають невід'ємною частиною сучасного світу, і їх використання може стати справжнім каталізатором розвитку гуманітарної сфери.

На жаль, як і у випадку з традиційними технологіями, для сучасних засобів зберігається проблема нерівномірності доступу до них із різних причин. У технологічно розвинених країнах доступ може вважатися відкритим і загальнодоступним, забезпечуючи широкі можливості для користувачів. У протилежному випадку, в менш розвинених регіонах чи

серед менш забезпечених груп населення, нерівномірність у доступі до технологій може створювати нові бар'єри, ускладнюючи можливість використання цифрових інструментів для гуманітарних цілей. Як наслідок – виникає нерівність у доступі до освіти, документації та інформації, посилюючи різницю між більш та менш розвиненими регіонами.

Розповсюдження технологій в гуманітарній сфері може викликати відчуження від традиційних методів навчання та дослідження. Широке використання технологій може призвести до втрати важливого елементу людської взаємодії та сприйняття гуманітарних дисциплін. Надмірне покладання на інновації може негативно впливати на традиційні форми спілкування, освіти та культурної спадщини, змінюючи сутність гуманітарного дослідження.

Розширення використання цифрових платформ у гуманітарній сфері приносить із собою ризики щодо конфіденційності особистих даних. Збільшення кількості цифрової інформації може створити потенційні загрози для безпеки даних, існує ризик неправильного використання особистої інформації та можливості кіберзагроз.

Використання алгоритмічних підходів та автоматизованих систем у гуманітарних дослідженнях може виявитися недостатньо ефективним. Такі системи можуть бути обмежені в розумінні та аналізі складних гуманітарних питань, які вимагають глибокого експертного розгляду й тлумачення.

Упровадження автоматизованих технологій у гуманітарній сфері може вплинути на зайнятість та працевлаштування в галузі гуманітарних наук, створюючи нові виклики для професійного розвитку та перепідготовки спеціалістів.

Історія розвитку засобів трансляції від давнини до сучасності показує складний шлях еволюції способів спілкування та обміну гуманітарним знанням. Починаючи з давнього періоду, коли усна передача інформації визначала суть культурного обміну, і простягаючись до наших днів, де цифрові технології формують нову реальність глобального спілкування, ця історія віддзеркалює постійне бажання людей знаходити більш ефективні та доступні способи обміну ідеями та досвідом.

Висновки. Отже, важливо відзначити, що технології трансляції в гуманітарних науках відіграють ключову роль у сучасному науковому просторі. Розгляд етапів їх еволюції від давнього до сучасного стану дозволив визначити основні тенденції використання технологій у гуманітарних дослідженнях, зокрема для забезпечення безперервного і безбар'єрного спілкування, обміну результатами досліджень, швидкого відбору, сортування й обробки даних тощо. Значний вплив на розвиток гуманітарного знання справляють імерсивні технології, такі як віртуальна реальність та розширена реальність. При цьому варто враховувати й побічні негативні сторони процесу диджиталізації та необхідність поєднувати інноваційні підходи та використання технологій із традиційними, зокрема міжособистісними та комунікативними, методами роботи, саме через особливі об'єкти вивчення.

Література

1. Бульвінська О. І., Капралова І. М. Використання масових відкритих онлайн курсів у професійному розвитку викладачів закладів вищої освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2022. № 88(2). С. 273–290.
2. Демещенко В. Кіно як синтез мистецтв: звук і музика... : монографія / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец., Ін-т мистец. К. : НАКККіМ, 2012. 334 с.
3. Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О.В., Мокрогуз О.П., Новікова Л.Є. та ін.; за ред. Волошенюк О.В., Іванова В.Ф. Київ : ЦВП, АУП, 2018. 57 с.
4. Шаров С. В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 4. С. 181–187.
5. Ярошенко Т. Еволюція журналу як засобу наукової комунікації: від друкованих видань до оригінальних електронних журналів. *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 10(111). С. 29-34; № 11(112). С. 29–34.
6. Ярошенко Т. Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України. *Бібліотечний вісник*. 2006. № 5. С. 17–22.

Землянський А.М.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті акцентовано на актуальності проблеми інформаційної безпеки в контексті швидкого розвитку цифрового світу. Запропоновано аналіз основних загроз інформаційній безпеці здобувачів освіти та надано огляд методів і засобів захисту, необхідних для підвищення рівня безпеки. Особливу увагу приділено ролі освіти у формуванні компетентностей, необхідних для захисту інформації. Стаття підкреслює важливість розвитку інформаційної грамотності серед студентського контингенту та застосування проактивних методів захисту.

Ключові слова: інформаційна безпека, вища освіта, цифровізація, інформаційні технології, інформаційна загроза.

Zemlianskyi A.M. Formation of the Fundamentals of Information Security of Personality in High School Students. The article focuses on the relevance of the information security issue in the context of rapid digital advancement. It provides an analysis of the main threats to students' information security and offers an overview of methods and tools for enhancing security levels. Special attention is given to the role of education in shaping the necessary competencies for information protection. The article emphasizes the importance of developing information literacy among students and implementing proactive security measures.

Key words: information security, higher education, digitalization, information technologies, information threat.

Актуальність дослідження. У сучасному світі інформаційна безпека особистості набуває все більшого значення, оскільки цифровізація нарощує темпи в усіх сферах нашого життя. Проблематика

захисту інформації стає актуальною не лише для фахівців у галузі інформатики та інформаційних технологій, а й для кожного громадянина [5, с. 120]. Окрім цього, розвиток інформативної компетентності і забезпечення інформаційної безпеки особистості у студентському середовищі стає вагомим частиною освітнього процесу в університетах.

Мета дослідження полягає у аналізі основних загроз інформаційній безпеці студентів, а також висвітлення методів та засобів захисту інформації, які можуть бути застосовані для підвищення рівня інформаційної безпеки. Особлива увага буде приділена ролі освіти у формуванні компетентностей, необхідних для забезпечення інформаційної безпеки особистості студентів. Ми розглянемо не лише теоретичні аспекти, а й практичні підходи до забезпечення інформаційної безпеки, щоб побудувати міцну основу для захисту від потенційних загроз в інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Останніми десятиліттями інформаційний аспект розвитку суспільства був об'єктом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, основні аспекти інформаційного суспільства висвітлено в класичних працях західних дослідників Д. Белла, Н. Вінера, М. Кастельса і Д. Тапскота, Г. Хакена та ін. Глобальні проблеми інформаційного розвитку розглядалися у студіях вітчизняних дослідників, таких як О. Панарін, Г. Почепцов, С. Луценко, С. Чукут та ін. Особливостям забезпечення національної безпеки присвятили свої праці О. Валевська, О. Власюк, В. Голобуцький, В. Горбулін, А. Гуз, О. Данільян, С. Луценко, Є. Макаренко, О. Сенченко, В. Степанов та ін.

Основні загрози інформаційній безпеці студентів можна класифікувати таким чином:

- відсутність доступу до необхідних даних через несанкціоновані дії або технічні збої;
- несанкціоноване або випадкове змінення даних, що може призвести до втрати важливої інформації або її спотворення;
- несанкціонований доступ до особистої або конфіденційної інформації студентів, що може призвести до порушення приватності;
- віруси, трояни, шпигунське програмове забезпечення, які можуть бути непомітно встановлені на пристрої здобувачів і використані для крадіжки інформації або нанесення шкоди їхнім пристроям;

- несанкціоноване перехоплення інформації під час її передачі через мережу або витік даних через ненадійні канали зв'язку.

Термін «інформаційні загрози» слід розуміти як будь-які обставини або події, які можуть негативно вплинути на інформаційну систему через несанкціонований доступ, знищення, розголошення, зміну даних або відмову в обслуговуванні. Освітні установи як публічні інституції з непостійною аудиторією стикаються з особливими викликами в дотриманні інформаційної безпеки своїх мереж. Це обумовлено широким спектром загроз, які є більш різноманітними та серйозними, ніж у багатьох інших системах [3, с. 150]. Проблема інформаційної безпеки в освіті є особливо гострою через процес інформатизації, що вимагає від університетів впровадження комплексних заходів для захисту інформації [4, с. 32].

Сучасні технології, що забезпечують інформаційну безпеку, допомагають освітнім установам вирішувати різні завдання, як, наприклад, організація безпечного доступу до навчальних матеріалів та систем з будь-якої частини світу [2, с. 25]. Це включає:

- розробку та впровадження політики інформаційної безпеки, управління ризиками;
- системи фізичної безпеки, системи відеоспостереження, освітлення та сигналізації, захист будівель та приміщень, а також інструменти та засоби програмного та апаратного забезпечення;
- національне законодавство у сфері інформаційної безпеки та міжнародне законодавство.

Основні компоненти політики інформаційної безпеки включають цілі, завдання, принципи та ключові напрямки забезпечення безпеки інформації в закладах вищої освіти [1, с. 34]. Формування політики інформаційної безпеки включає кілька завдань:

1. Аналіз процесів взаємодії з інформацією.
2. Визначення ролі та місця політики інформаційної безпеки.
3. Формулювання основних компонентів політики інформаційної безпеки.
4. Розробка базових методів управління процесом впровадження політики інформаційної безпеки.

Освіта відіграє ключову роль у підвищенні рівня інформаційної безпеки здобувачів, особливо на тлі глобалізації та розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій. В цьому контексті, освітні установи, зокрема університети, виступають не лише як центри навчання, але й як майданчики для створення, тестування та впровадження передових ІТ-проектів, що забезпечують інформаційну безпеку. Це дозволяє викладачам та студентам взаємодіяти, не переймаючись збереженням інформації.

Освітній сектор починає усвідомлювати необхідність формування значущих компетенцій та навичок, включно з критичним та аналітичним мисленням, скептицизмом, а також медіаіміунітетом. Введення медіаосвіти в шкільні програми розглядається як відповідь на виклики інформаційної безпеки в освітньому секторі. Формування елементів інформаційної безпеки як частини освіти з інформаційної культури є критично важливим у вирішенні проблеми інформаційної безпеки в сучасному інформаційному суспільстві. Наприклад, освітня програма «Інформаційно-цифровий простір: відкрита освіта» Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного [6, с. 9] охоплює такі теми, як кібербезпека, інформаційна безпека та цифрова грамотність, і має на меті надати теоретичні знання про сутність, прояви, наслідки та механізми інформаційної безпеки. Програма зосереджена на формуванні навичок для запобігання та усунення загроз у інформаційній сфері та розвитку компетенцій для ефективного захисту інформації. Вона охоплює оцінку ризиків інформаційної безпеки, правову та нормативну базу, а також основи побудови комплексної системи контролю доступу та захисту інформації.

Висновки. Розгортання цифровізації в усіх сферах життя суспільства робить актуальним питання інформаційної безпеки, зокрема серед студентського контингенту закладів вищої освіти. Важливим є розуміння основних загроз інформаційній безпеці та ролі освіти у формуванні відповідних навичок і компетентностей для їх протидії. Зосередження уваги на проактивних методах захисту та розвитку інформаційної грамотності в студентському середовищі є ключовим для побудови суспільства, що здатне ефективно захищати себе від інформаційних загроз.

Освітні програми, які охоплюють кібербезпеку, інформаційну безпеку та цифрову грамотність, мають життєво важливе значення для підвищення рівня захищеності індивідів у цифровому світі. Створення

міцної та ефективної системи інформаційної безпеки в університетах не тільки вбереже студентів від потенційних загроз, але й зіграє важливу роль у формуванні основ цифрової безпекової культури на майбутнє. Таким чином, навчання та освіта у цій галузі стають головоположними в підготовці нового покоління до викликів інформаційного суспільства.

Література

1. Беляков К. І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення. *Information in Ukraine: problems of organizational, legal and scientific maintenance* : монографія / ДНДІ МВС України. Київ : КВІЦ, 2008. 576 с.
2. Ільїн О. О. Когнітивна модель управління інформаційною безпекою вищого навчального закладу. *Сучасний захист інформації: науково-технічний журнал*. 2017. № 2(30). С. 24–30.
3. Кириленко Н. М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: III міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2012. Ч.1. С. 149–151.
4. Кухарська Н. П. Оцінка інформаційного середовища вищих навчальних закладів та аналіз загроз його безпеці. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*. 2015. Вип. 4. Ч. 2. С. 31–35.
5. Мірошніченко М. Ю. До проблеми захисту інформаційних систем. Сучасний стан та перспективи розвитку електротехнічних систем: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції пам'яті В.В. Овчарова (04-18 листопада 2021 р., м. Мелітополь). 2021. С. 120–122.
6. Освітня програма підвищення кваліфікації для педагогічних і науково-педагогічних працівників «Інформаційно-цифровий простір: відкрита освіта». Запоріжжя: ТДАТУ імені Дмитра Моторного, 2023. 11 с.

Засипко В.П.

здобувач вищої освіти

Мірошніченко М.Ю.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАСТОСУНКУ ДЛЯ ЗАВАНТАЖЕННЯ ВІДЕО З YOUTUBE

***Анотація.** У статті повідомляється про розробку програмного додатку для завантаження відео з YouTube. Висвітлено основні переваги та можливості YouTube. Зазначається, що завантаження відео є важливим напрямком збереження медіаконтенту. Здійснюється опис основних функціональних можливостей розробленого програмного додатку. Програма потребує мінімальні системні ресурси, дозволяє зберігати одразу серію відеофайлів, має простий графічний інтерфейс користувача. Зазначається, що програмний засіб розроблено з використанням мови програмування Python. Описано основні бібліотеки Python, що були використані для розробки програмного застосунку.*

***Ключові слова:** YouTube, API, програмування, Python, Tkinter.*

***Zasykko V.P., Miroshnichenko M.Yu. Development of software application for video downloading.** The article reports on the development of a software application for downloading videos from YouTube. The main advantages and features of YouTube are highlighted. It is noted that downloading videos is an important aspect of preserving media content. A description of the main functionality of the developed software application is provided. The program requires minimal system resources, enables batch downloading of video files, and features a simple graphical user interface. It is mentioned that the software was developed using the Python programming language. The main Python libraries utilized in developing the software application are described.*

***Key words:** YouTube, API, programming, Python, Tkinter.*

Актуальність дослідження. В сфері мультимедіа одним із найпопулярніших форматів представлення даних є відеоконтент. Візуальна привабливість, полегшене сприйняття інформації у порівнянні з текстом зробили відео ефективним способом споживання контенту. Саме тому в цифровому просторі з'явилося багато онлайн сервісів та програмних засобів, що допомагають створювати та переглядати відеоролики. Основними платформами для пошуку та відтворення відеоконтенту на сьогоднішній час є YouTube та TikTok. Як наслідок, є попит на програмне забезпечення, що дозволяє зберігати відеоролики (одночасно один або декілька файлів), розташованих на хостінгу YouTube, на локальних сховищах користувачів.

Мета дослідження є повідомлення про розробку програмного застосунку, який дозволяє завантажувати відеоролики з платформи YouTube в інтерактивному режимі.

Виклад основного матеріалу. Відео стає все більш популярним типом контенту, що розповсюджується в мережі Internet. Воно може включати в себе текст, звук, зображення та анімацію, що дозволяє людині при перегляді застосовувати різні органи почуттів. Таким чином, користувач може сприйняти максимальну кількість інформації при мінімальних витратах часу [2, с. 172]. Крім того, відео легко відтворюється на різних цифрових пристроях, у тому числі планшетах, смартфонах, персональних комп'ютерах. За допомогою Internet відеоконтент став доступним до широкої аудиторії, що робить його універсальним інструментом для комунікації. Як наслідок, розробка та перегляд відеороликів використовується для різних цілей, включаючи електронну комерцію, навчання, розваги тощо.

Основною платформою для відображення відеоконтенту є відеохостинг YouTube, який надає користувачам, з одного боку, можливість завантажувати свої відеоролики в Інтернет, а з іншого – переглядати відео на різноманітну тематику. Сьогодні YouTube є найбільшим у світі постачальником відеоконтенту, орієнтованого на користувачів; він став основною платформою для розповсюдження мультимедійної інформації. На період 2018 року став другим за відвідуваністю веб-сайтом у світі [12, с. 3].

В основі стрімкого зростання популярності YouTube лежить взаємодія між користувачами, що відрізняє його від традиційних поставників цифрового контенту. Завдяки своїй популярності YouTube запровадив та активно використовує специфічні форми мовлення

[11, с. 86] та спілкування між користувачами. Науковці наголошують на перевагах YouTube для навчальних цілей завдяки можливості отримати широкий спектр навчального контенту, його доступність, можливість переглядати відео у вільний час. Це надає можливість забезпечити ефективне електронне та змішане навчання [1, с. 14; 13, с. 298] під час вивчення різних дисциплін, зокрема іноземної мови [8, с. 46], програмування [5, с. 79] та ін.

Багато підприємств та організацій використовують YouTube, аби просунути свої послуги та товари серед мільйонів користувачів. Іноді для цього вони використовують різноманітні види вірусного маркетингу (велика цільова аудиторія, низька вартість рекламного контенту, лояльність тощо) [3, с. 339]. В цьому контексті користувачі повинні бути обізнані у можливостях медійного впливу соціальних мереж та мати відповідні способи захисту [10, с. 179].

Для завантаження відео з YouTube існує багато готових програмних інструментів, включаючи сервіс, який надає сам YouTube [7, с. 228]. У YouTube є можливість завантажити відео потрібної якості через спеціальну опцію, після чого відеофайли будуть доступні у вкладці «Завантажене». Ще одним інструментом, який дозволяє безпосередньо у браузері завантажувати відео з YouTube, є Yt5s YouTube Video Downloader. Для цього користувачу достатньо мати посилання на це відео. Також за допомогою даного онлайн сервісу можна завантажити відео не тільки у форматі mp4, а й у аудіо форматі mp3. Водночас, такий сервіс може виявитись досить незручним, у тому випадку, коли знадобиться завантажити декілька відео, чи скажемо, цілий плейлист.

Для цього можна використати інший ресурс, 10downloader.com, який дозволяє завантажувати одразу декілька відео у форматі плейлисту чи навіть скачати цілий канал. Однак він не дозволяє шукати відео по запиту (потрібне саме посилання), що зменшує інтерактивність використання даного онлайн сервісу. Також слід звернути увагу на savefrom.net, ssyoutube, X2Mate.com, які мають приблизно однакові функціональні можливості. Вони обробляють посилання на відео, введене користувачем, та завантажують його у необхідному для користувача форматі. Усі ці ресурси характеризуються такими перевагами, як простота у використанні, підтримка на різних операційних платформах (усі вони доступні з браузера). Водночас, загальним обмеженням для них є неможливість одночасного

завантаження декількох відео, а також відсутність пошукової системи, такої як безпосередньо в YouTube.

Враховуючи вищезазначені особливості, ми вирішили розробити програмний застосунок «YouTube Downloader», призначений для пошуку, вибору та завантаження як окремого відео, та і цілого плейлиста (декількох відеофайлів). Коротко зупинимося на окремих функціональних та програмних особливостях програмного засобу. Процес завантаження відео через даний застосунок складається з декількох кроків.

1. Зробити пошуковий запит. Для цього потрібно вписати запит у пошуковий рядок, який розташований у верхній частині програми, потім обрати тип контенту, який потрібно шукати (відео чи плейлист) та обрати кількість результатів, які будуть відображені на екрані користувача (Рис. 1).

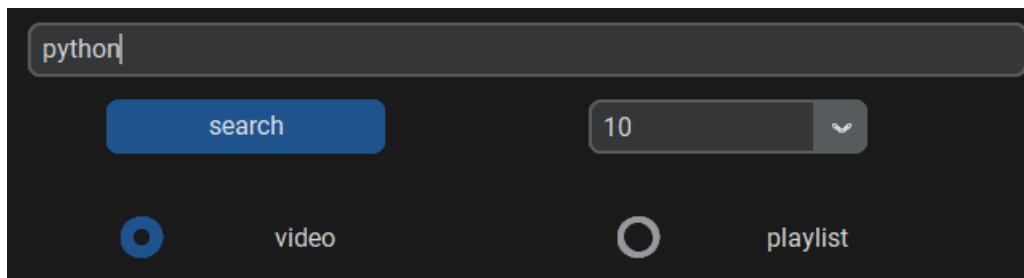

Рис. 1 Введення пошукового запиту

2. Обрати необхідне відео у відповідній секції, яка знаходиться посередині розробленого застосунку (Рис. 2).

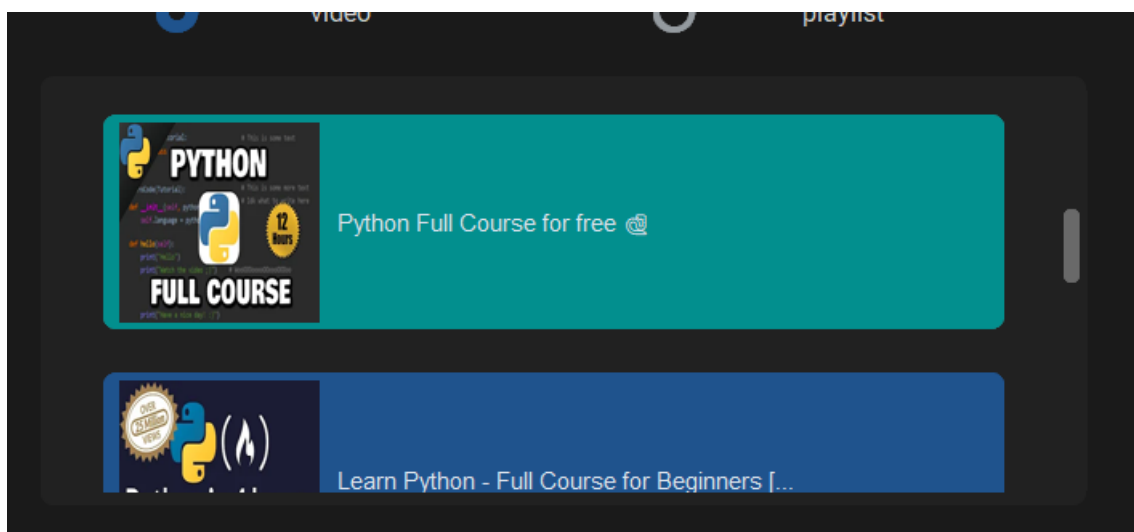

Рис. 2. Вікно вибору необхідного відео

3. Після пошуку відео в нижній секції застосунку з'явиться відповідна секція, за допомогою якої користувач може уточнити параметри відео. Спочатку потрібно натиснути на кнопку «Available resolutions». Після цього користувач повинен обрати доступну для цього відео якість зображення, яка знаходиться у випадаючому списку праворуч від кнопки «Available downloads».

4. Після вибору якості відео стане доступна кнопка «Download», яка розташована трохи нижче. Під час натискання на цю кнопку застосунок відкриє діалогове вікно для вибору директорії, де буде зберігатися відео.

5. Після вибору користувачем директорії для збереження файлів починає виконуватися скрипт завантаження відео на комп'ютер. Користувач може слідкувати за процесом закачування через спеціальний віджет, розташований внизу праворуч в головному вікні програми. В цьому фреймі програма під час виконання скрипту повідомляє користувача про хід завантаження.

Додаток дозволяє завантажувати не тільки окремі відео, а й плейлисти. У цьому випадку користувачу потрібно обрати опцію «playlist» та відправити пошуковий запит. Наступним кроком потрібно відкрити додаткове вікно вибору відео в плейлисті натиснувши на кнопку «open playlist». Там можна або обрати усі відео, натиснувши на опцію «select all», або в інтерактивному режимі обрати необхідні для користувача відео, натискаючи на їх іконки (Рис. 3).

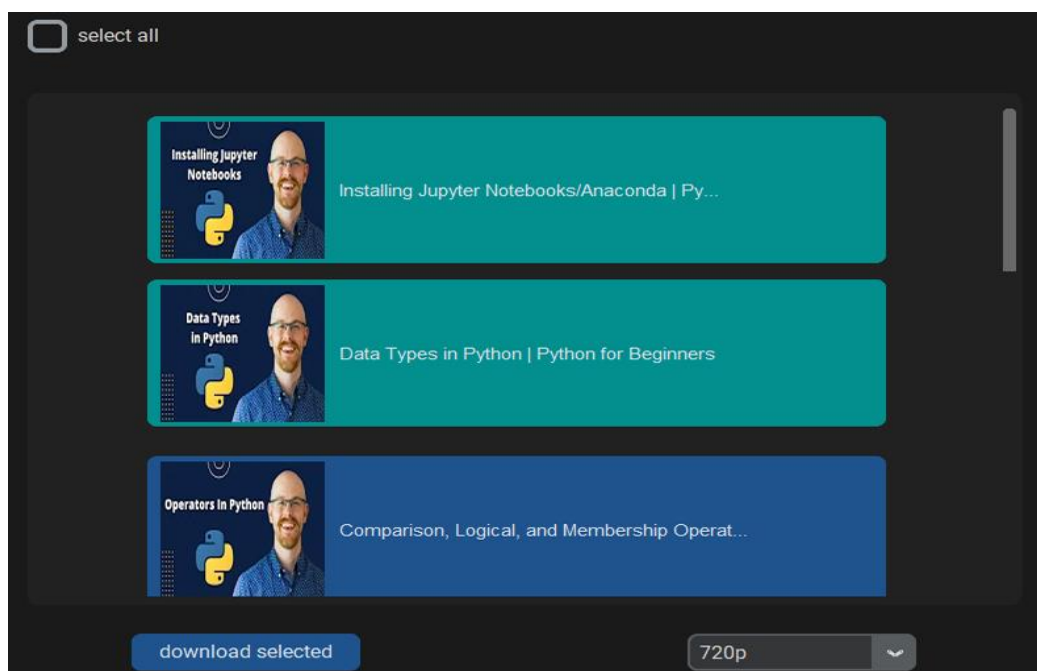

Рис. 3. Вікно для вибору відео з плейлисту

Після вибору відео потрібно обрати у випадальному списку бажану якість обраних відео та натиснути кнопку «Download selected». Після цього відео почнуть завантажуватися на комп'ютер, а користувач зможе слідкувати за перебігом дій за допомогою інформаційного вікна (Рис. 4).

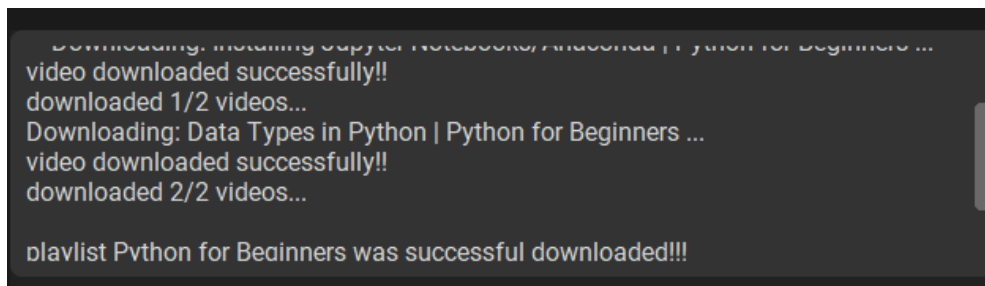

Рис. 4. Інформація про завантаження відео з плейлиста

Для розробки та реалізації застосунку «Youtube Downloader» була використана мова програмування Python, яка відома своєю простотою та легкістю синтаксису [9, с. 158]. Мова Python має велику кількість бібліотек для роботи з веб-скрапінгом та API, що робить його досить зручним та ефективним для завантаження відео з YouTube. Крім того, даних інструментальний засіб є проектом з відкритим вихідним кодом, тобто є безкоштовною для використання або для модифікації.

Для розробки програмного засобу нами були використані декілька бібліотек. Для розробки графічного інтерфейсу була використана бібліотека Tkinter, а саме її розширення CustomTkinter. Tkinter – це стандартна бібліотека Python для створення графічного інтерфейсу користувача. Вона надає простий спосіб створення вікон, діалогів, кнопок, меню та інших елементів інтерфейсу [6, с. 30]. CustomTkinter – це розширення Tkinter, що надає програмісту більше властивостей для покращення графічного інтерфейсу користувача.

Для пошуку та завантаження відео були використані бібліотеки YoutubeSearchPython та yt-dlp. YoutubeSearchPython – це бібліотека Python, яка дозволяє виконувати пошук відео, каналів та плейлистів на YouTube без використання YouTube Data API v3. Вона надає можливість отримувати інформацію про відео та плейлисти за допомогою посилання, а також отримувати пропозиції пошуку [14].

Yt-dlp – це бібліотека Python, яка дозволяє завантажувати відео з YouTube та інших платформ, використовуючи YouTube-dl (програма командного рядка для завантаження відео з YouTube.com та інших відеосайтів) [15].

Розробка програмного застосунку «Youtube Downloader» заснована на використанні парадигми об'єктно-орієнтованого програмування. Структурно додаток поділений на декілька частин. Основою складовою є клас App у модулі main.py, який відповідає за головне вікно програми. В ньому реалізовані такі функції, як створення головного вікна, додавання віджетів (віджет пошуку, віджет відображення знайдених відео, віджет поточної інформації тощо), розміщення цих віджетів на головному вікні. Через цей клас користувач виконує основні дії з програмою. Він же відповідний за створення інших класів (таких як екземпляра класу toplevel), які використовуються в окремих сценаріях. Модулі, які реалізують пошук відео, отримання доступної роздільної здатності екрану для обраного відео, завантаження на локальне сховище, містять лише необхідні для цього функції. Модулі, в яких реалізована логіка роботи графічної складової застосунку, також реалізовані за допомогою класів, що взаємодіють між собою.

Слід зазначити, що наша програмна розробка не є унікальною. Внаслідок популярності відеохостінгу YouTube багато розробників створюють програмні засоби для перегляду та завантаження відеофайлів. Крім того, інструментальні засоби для розробки програмних застосунків теж різняться між собою. Прикладом може слугувати програма для перегляду відеофайлів із сервісу YouTube в офлайн-режимі, розроблена за допомогою мови C# [4, с. 40]. На нашу думку, користувач сам вибере для себе найбільш оптимальний програмний засіб та буде ним користуватися.

Висновки. Отже, користувачі, які мають вже готові посилання на відео, можуть скористатися одним із багатьох веб-застосунків, які дозволяють буквально у декілька кліків мишкою завантажити відео на комп'ютер. У випадку, коли потрібно реалізувати пошук відео та мати можливість завантажити декілька відео одразу (наприклад, YouTube-плейлист), потрібно використовувати більш специфічні інструменти, які реалізують такий функціонал.

Нами був розроблений крос-платформний програмний застосунок, який дозволяє в інтерактивному режимі шукати, обирати та завантажувати як окреме відео, так і плейлисти. Крім того, з його допомогою користувач може специфікувати якість зображення обраних відео, обирати шлях до необхідної директорії на комп'ютері, де буде

знаходиться відео. Програмне забезпечення має простий інтуїтивний інтерфейс, потребує мінімальні системні ресурси.

Література

1. Глинський Я. М., Пукач П. Я., Пелех Я. М. Змішане навчання з використанням технологій LMS Moodle та YouTube як перспективна форма освітньої діяльності. *Інформаційні технології в освіті та практиці: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (17 грудня 2021 р., м. Львів). 2021. С. 12–15.
2. Довбуш О. С. Методика та механізми використання відеоконтенту в рекламному інтернет-середовищі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 2(88). С. 171–175.
3. Кордзая Н. Р. Вірусний маркетинг як метод електронної комерції. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 338–343.
4. Куцук В., Шевченко С. М. Розроблення мобільного додатка для перегляду відео офлайн з YouTube мовою C#. *Зв'язок*. 2021. № 3(151). С. 39–44.
5. Олефіренко Н. В., Пліско Л. О. Використання ресурсів YouTube для навчання школярів програмуванню ігор. *Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя: зб. наук. пр.* 2020. № 19. С. 79–85.
6. Петренко С., Дегтярьова Н. Мова програмування Python: Основи програмування. Навчальний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Інформатика) Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2023. 101 с.
7. Самсонов М. Представлення бібліотек на веб-сайті YouTube. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського*. 2013. № 36. С. 225–236.
8. Серов Ю., Соломон А. Специфіка використання YouTube-каналів як бази знань для ефективного вивчення іноземної мови. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 6. С. 46–48.
9. Сіциліцин Ю. О. Використання мов програмування Python та C++ при викладанні паралельного програмування. *Інформаційні технології в освіті та науці: зб. наук. пр.* 2021. Вип. 12. С. 157–160.
10. Шаров С., Зінов'єва О. Media literacy as a necessary component of modern human. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 10(24). С. 178–187.
11. Цепенюк Т., Яновська Х. Лінгвістичні особливості відеоконтенту

- платформи YouTube. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2019. № 175. С. 84–88.
12. Arthurs J., Dralopoulou S., Gandini A. Researching YouTube. *Convergence*. 2018. № 24(1). С. 3–15.
13. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 295–305.
14. Youtube-search-python 1.6.6. URL: <https://pypi.org/project/youtube-search-python/>.
15. Yt-dlp. URL: <https://github.com/yt-dlp/yt-dlp>.

Коломоєць Г.А.

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
начальник відділу науково-методичного
забезпечення підвищення якості освіти,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»*

Ребрина А.А.

*доктор філософії,
директор Всеукраїнського центру фізичного
здоров'я населення «Спорт для всіх»*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: СУЧАСНІ ЯКОСТІ ТА РИСИ ФАХІВЦЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті представлені якості та риси сучасного фахівця національно-патріотичного виховання. Акцентовано увагу на тому, що фахівець національно-патріотичного виховання має знати історію та культуру, любити рідну мову, використовувати інноваційні підходи, бути прикладом для наслідування, а також критично мислити, бути толерантним, відкритим, комунікабельним.

Ключові слова: національна свідомість, патріотизм, толерантність, інноваційність, фахівець національно-патріотичного виховання.

Kolomoiets H., Rebryna A. Formation of National Consciousness and Patriotic Values: Modern Qualities and Traits of National-Patriotic Education Specialist. The article presents the qualities and traits of a modern specialist in national-patriotic education. Emphasis is placed on the fact that a specialist in national-patriotic education should have knowledge of history and culture, love their native language, utilize innovative approaches, set an example to follow, as well as think critically, be tolerant, open-minded, and communicative.

Key words: national consciousness, patriotism, tolerance, innovation, national-patriotic education specialist.

Актуальність дослідження. Збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму серед молоді є одними з ключових завдань для будь-якої країни, особливо в умовах глобалізації та зростаючої важливості національної безпеки.

Досягнення щодо сучасних якостей та рис фахівця національно-патріотичного виховання нерідко включають в себе різноманітні дослідження з педагогіки, соціології, психології та інших галузей. Сучасні форми і методи патріотичного виховання досліджені у наукових роботах Бардадим О., Василенко С., Холодько Ю., Страйгородська Л., Кривда В. та ін. Питання патріотичного виховання як складової професійної підготовки майбутнього фахівця представлено в роботах Кульчицького В. Модель виховання професійного обов'язку майбутніх фахівців цивільного захисту представлена в роботі Ільчишина Я. Концептуальна основа виховання патріотизму молоді в умовах повномасштабного російського вторгнення подана у роботі Олійник Л. Науковці переконані, що фахівець національно-патріотичного виховання має знати історію та культуру, любити рідну мову, використовувати інноваційні підходи, бути прикладом для наслідування, а також критично мислити, бути толерантним, відкритим, комунікабельним.

Метою статті є повідомлення про основні якості та риси фахівця національно-патріотичного виховання якими має володіти сучасна людини для подальшого формування національної свідомості та патріотичних цінностей молоді України.

Виклад основного матеріалу. У своїх дослідженнях науковці звертають увагу на питання формування національної свідомості серед

молоді та визначення ключових якостей, необхідних для фахівців у галузі національно-патріотичного виховання; проводять дослідження щодо ролі культурно-освітніх заходів у формуванні патріотичних цінностей учнівської молоді та ідентифікації основних якостей педагогічного персоналу, які сприяють цьому процесу; досліджують вплив новітніх технологій на процес національно-патріотичного виховання та визначенню ключових компетенцій, які необхідні фахівцям в цій галузі для ефективного впровадження інновацій.

Фахівець національно-патріотичного виховання повинен володіти рядом якостей та рис характеру, що сприяють ефективному впливу на формування національної свідомості та патріотичних цінностей в освітньому процесі: глибокі знання історії та культури, любов до рідної мови, систематичність та методичні навички, емпатія та комунікативність, стимулювання критичного мислення, особистий приклад, толерантність та відкритість, інноваційність тощо (Рис. 1).

Рис. 1 Сучасні якості фахівця національно-патріотичного виховання

Україна, зокрема, зазнає викликів від зовнішніх та внутрішніх факторів, які дестабілізують національну єдність та ідентичність. Серед таких факторів можна виокремити російську агресію, інформаційну війну, економічні та соціокультурні виклики [8, с. 102]. У цьому контексті важливо досліджувати, які тенденції впливають на формування свідомості молоді, які методи та інструменти ефективні у вихованні патріотизму та національної гордості. Зусилля влади, освітніх установ, громадських організацій і ЗМІ у напрямку підвищення рівня національної свідомості та патріотизму серед молоді мають бути

неухильними. Також важливо враховувати сучасні технології та тренди, такі як соціальні мережі, онлайн-освіта, гейміфікація тощо, для максимальної ефективності у просуванні патріотичних цінностей серед молоді [1, с. 5].

Розуміння історії та культурних особливостей своєї країни є важливим для передачі цінностей національної самосвідомості. Глибокі знання історії та культури є однією з ключових якостей фахівця національно-патріотичного виховання. Такі знання створюють основу для ефективною передачі цінностей, формування національної свідомості та розвитку патріотичних почуттів серед учнів (Рис. 2).

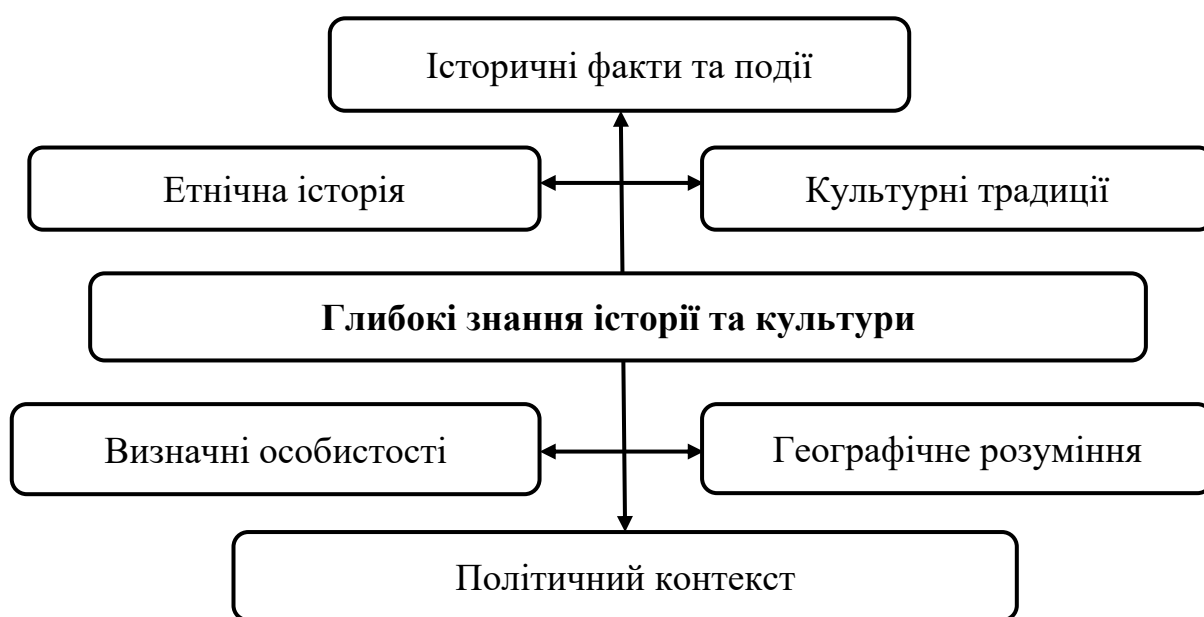

Рис. 2 Глибокі знання історії та культури як якість фахівця національно-патріотичного виховання

Знання історичних фактів та подій дозволяє ретельно вивчати важливі історичні етапи, події та постаті, які сформували сучасну країну. Етнічна історія сприяє розумінню структури та взаємовідносин між різними етнічними групами, їх традицій та внеску в історію. Знання про культурні особливості, народні звичаї, релігійні та національні свята дозволяють бути обізнаними в культурному аспекті. Мистецтво і література дозволяє бути обізнаними із творами національних художників, письменників, композиторів, які відображають національну ідентичність. У той же час знання життєвого шляху та внеску видатних особистостей в історію та розвиток країни сприяє загальному розвитку особистості. Географічне розуміння певних аспектів стимулює до

розуміння географічного положення, використання природних ресурсів та географічними особливостями регіону. Політичний контекст має на меті формування знань про політичні події та розвиток сучасної політичної системи країни. Глибокі знання в цих сферах дозволяють фахівцеві національно-патріотичного виховання не лише передавати факти, але і розкривати значення та вплив історії та культури на формування національної ідентичності та патріотизму [9, с. 31].

Розвиток рідної мови сприяє утриманню національної ідентичності та формує гордість за свою культуру. Любов до рідної мови є невід'ємною якістю фахівця національно-патріотичного виховання, оскільки мова відіграє ключову роль у вираженні та передачі національної ідентичності та культурних цінностей (Рис. 3).

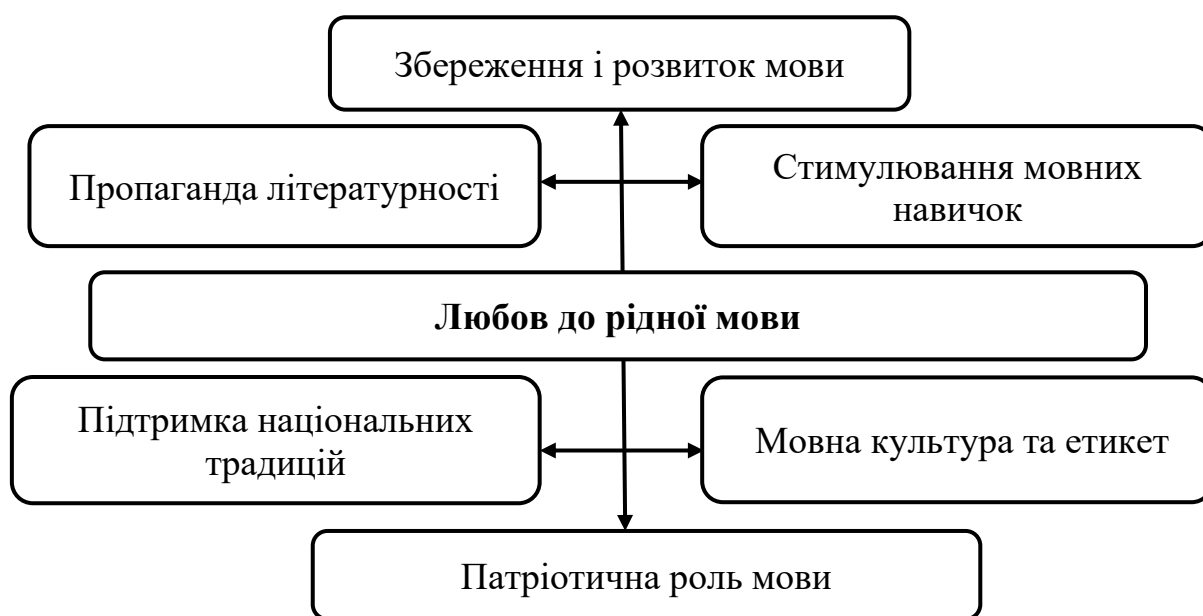

Рис. 3 Любов до рідної мови як якість фахівця національно-патріотичного виховання

Фахівець з національно-патріотичного виховання виявляє інтерес та зобов'язання до збереження та розвитку рідної мови, сприяючи її використанню в усіх аспектах навчання та комунікації. Пропаганда літературності передбачає поширення літературності та правильної мови як чинників національної гідності та культурного високопіднесення. Стимулювання та розвиток мовних навичок – це здебільшого, заохочення учнів вчитися мові, розширювати словниковий запас, вдосконалювати граматичні навички та використовувати рідну мову в письмовій та усній формі.

Підтримка національних літературних традицій зринає на рівні пропаганди та аналізу творів національних письменників, в яких відображені історія, традиції та цінності. Мовна культура та етикет можлива завдяки навчанню здобувачів освіти правилам мовної культури, виховання поваги до мови як засобу вираження гідності та національної самосвідомості. На сьогодні досить важливо здійснювати пояснення ролі мови в формуванні патріотичних почуттів, в її здатності об'єднувати громадян та відображати дух нації. Любов до рідної мови в поєднанні з історичними та культурними знаннями створює основу для комплексного національно-патріотичного виховання, сприяючи формуванню гармонійної національної ідентичності у молодого покоління [6, с. 127].

Систематичність та методичні навички є ваговою якістю фахівця з національно-патріотичного виховання і потребує ретельної підготовки. Здебільшого, це здатність структурувати матеріал та використовувати ефективні методи для передачі інформації. Систематичність та методичні навички є важливими аспектами роботи фахівця національно-патріотичного виховання. Ці якості допомагають структурувати та планувати ефективні заходи, спрямовані на формування патріотичних цінностей здобувачів освіти.

Розробка структурованих та логічно впорядкованих планів для проведення уроків, заходів, виставок та інших активностей, спрямованих на патріотичне виховання, дозволить дотримуватись чітких термінів та долучати щоразу нову аудиторію. Обирання ефективних методик та педагогічних інструментів, відповідних віковим особливостям учнів та метам виховання мотивуватиме здобувачів освіти долучатись до різноманітних івентів, тим самим розширюючи їхній кругозір. Систематичний аналіз та оцінка результатів проведених заходів для постійного вдосконалення педагогічної роботи та адаптації методик до потреб здобувачів освіти необхідна для розуміння ефективності роботи з сучасною молоддю [2, с. 15].

Забезпечення логічної послідовності та взаємозв'язку між тематичними блоками необхідна для забезпечення цілісного розуміння патріотичних цінностей. Робота з різними віковими групами дозволить фахівцю розробити та адаптувати різноманітні методики, що є актуальними у сучасному суспільстві. Бажано передбачити розробку

цікавих матеріалів, які стимулюють інтерес до тем патріотичного виховання. Поряд із такими критеріями важливо розуміти, що забезпечення раціонального використання часу, інфраструктури та інших ресурсів дозволять досягти максимальних цілей. Досягнути таких високих показників можна за умови співпраці вчителів та батьків здобувачів освіти, оскільки вдома батьки можуть запроваджувати різноманітні патріотичні ініціативи, які далі діти несуть у свої колективи. Систематичність та методичні навички допомагають фахівцю національно-патріотичного виховання ефективно і системно передавати цінності та створювати позитивне виховне середовище.

Емпатія та комунікативність грають ключову роль у взаємодії фахівця національно-патріотичного виховання з учнями та створенні позитивного виховного середовища. Емпатія дозволяє фахівцю відчувати та розуміти емоційні та особисті потреби учнів, що допомагає налагоджувати ефективну взаємодію. Комунікативність допомагає вибрати належні методи та стилі взаємодії для кращого сприйняття матеріалу різними учнями [5, с. 172].

Здатність слухати уважно та адекватно реагувати на запитання чи коментарі здобувачів освіти підсилює їхнє відчуття важливості та підтримки. Емпатія сприяє встановленню довіри та створенню сприятливого середовища для спільної діяльності та обговорення національно-патріотичних тем. Комунікативні навички дозволяють фахівцю ведення конструктивних обговорень, підтримуючи різноманітні точки зору та стимулюючи критичне мислення. Емпатія сприяє врахуванню індивідуальних різниць серед здобувачів освіти, створюючи сприятливі умови для вивчення національно-патріотичних тем для кожного.

Комунікативність допомагає у взаємодії з батьками, забезпечуючи їм розуміння підходів та методів виховання. Емпатія та комунікативність є ключовими для створення позитивного та відкритого клімату, що сприяє патріотичному вихованню. Ці якості дозволяють фахівцю національно-патріотичного виховання ефективно спілкуватися та взаємодіяти з учнями, створюючи умови для їхнього зростання та розвитку в дусі національної гідності та патріотизму.

Стимулювання критичного мислення здобувачів освіти є важливим елементом роботи фахівця національно-патріотичного виховання. Це

дозволяє їм осмислювати та критично оцінювати інформацію, розвиває їхню спроможність самостійно думати та аналізувати національно-патріотичні концепції. Здобувачів освіти потрібно стимулювати до розвитку або мотивувати робити певні активності. Активне заохочення здобувачів освіти висувати питання, аналізувати та обговорювати різні точки зору щодо національно-патріотичних тем дозволить їм критично мислити. Організація дебатів з різних поглядів на історію, культуру чи події, що стосуються національного патріотизму – це можливість професійно обговорити певну тему чи проблему, почувши різні бачення одного і того ж питання.

Використання оригінальних історичних джерел потрібне для розвитку аналітичних навичок та уміння визначати об'єктивність та надійність інформації. Однак, треба пам'ятати про те, що підтримка дослідження та вивчення різних точок зору на національно-патріотичні теми для розширення уявлень здобувачів освіти. Порівняння історичних подій, культурних аспектів чи національних традицій важливий для розвитку аналітичного та порівняльного мислення. Сприяння обговоренню та критичному оцінюванню значення національних символів дозволить покращити патріотичну складову здобувачів освіти та наблизити їх до міркувань. Важливо застосовувати завдання, які вимагають висунення гіпотез, формулювання аргументів та вирішення проблем. Заохочення здобувачів освіти розробляти проекти, які вимагають аналізу, критичного підходу та творчості в розумінні тем національного патріотизму, мотивуватиме їх на подальші дослідження [7, с. 88].

Фахівець національно-патріотичного виховання повинен створювати умови для того, щоб учні не лише засвоювали інформацію, а й розвивали навички критичного мислення, що сприяє формуванню об'єктивного та глибокого розуміння національних питань. Розуміємо, що фахівець національно-патріотичного виховання має подавати особистий приклад тому оточенню, в якому перебуває. Це справді є дієвим способом для виховання підростаючого покоління. Як правило, така людина має цікавитись історією, культурою та традиціями своєї країни і пропагувати любов до рідної мови.

Толерантність та відкритість є важливими якостями фахівця національно-патріотичного виховання, оскільки вони дозволяють

створювати відкрите та позитивне середовище для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхньої національної, культурної чи релігійної приналежності (Рис. 4).

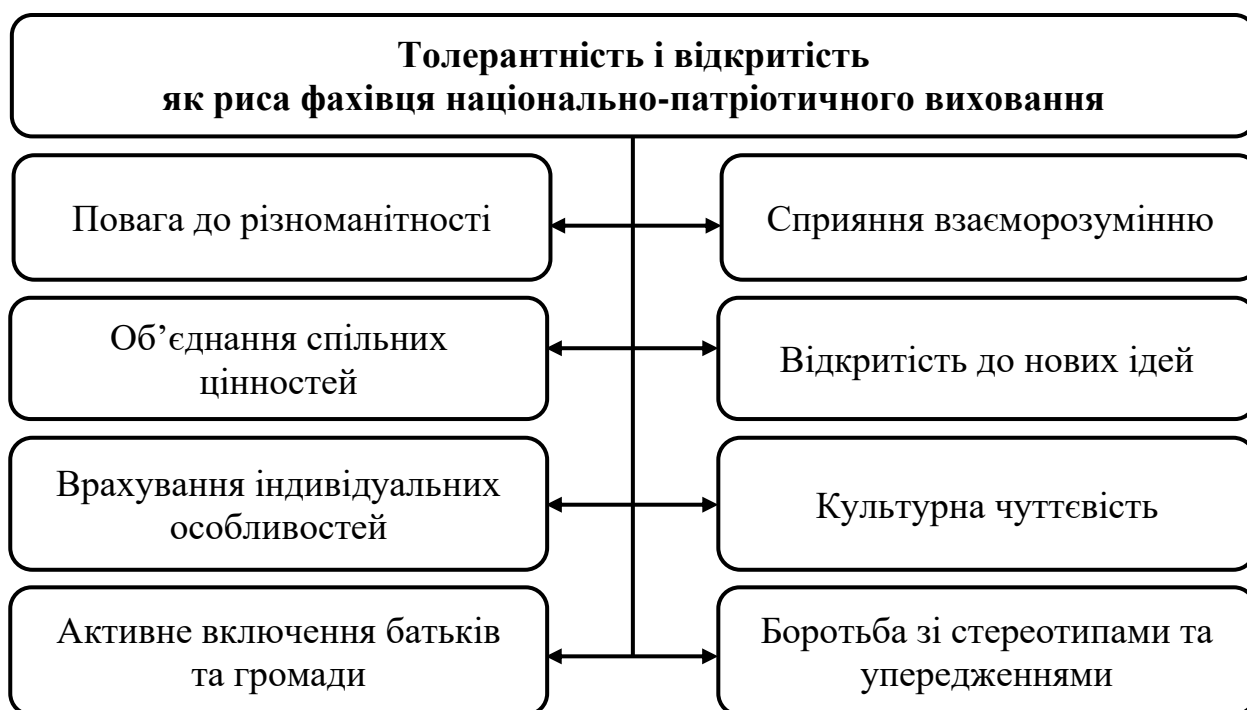

Рис. 4 Толерантність і відкритість як риса фахівця національно-патріотичного виховання

Фахівець національно-патріотичного виховання демонструє повагу до усіх культур та національностей, активно включаючи різноманітність у свої уроки та заходи. Він стимулює взаєморозуміння між здобувачами різних національностей та культур, сприяючи відкритому обміну думками та досвідом [10, с. 361].

Фахівець національно-патріотичного виховання зосереджується на тих аспектах культури та історії, які об'єднують здобувачів освіти, спільних цінностях та ідентичності. Він заохочує учнів ділитися своїми ідеями та переконаннями, створюючи відкритий простір для вираження різноманітних точок зору. Фахівець розуміє і враховує індивідуальні особливості кожного здобувача, намагаючись створити сприятливі умови для розвитку кожної особистості. Він володіє культурною чутливістю, що дозволяє йому адаптувати матеріал та методи викладання для врахування різних культурних особливостей. Фахівець залучає батьків та представників громади до процесу навчання, створюючи партнерські відносини та сприяючи взаєморозумінню. Він активно

протистоїть усім формам стереотипів та упереджень, пропагуючи толерантність та взаєморозуміння. Фахівець національно-патріотичного виховання, який володіє толерантністю та відкритістю, сприяє формуванню гармонійного та інклюзивного середовища, де кожен здобувач може відчувати себе прийнятим та цінним.

Інноваційність фахівця національно-патріотичного виховання визначається його здатністю впроваджувати новаторські та ефективні методи, технології та підходи для залучення здобувачів та досягнення покращених результатів в навчанні та вихованні (Рис. 5).

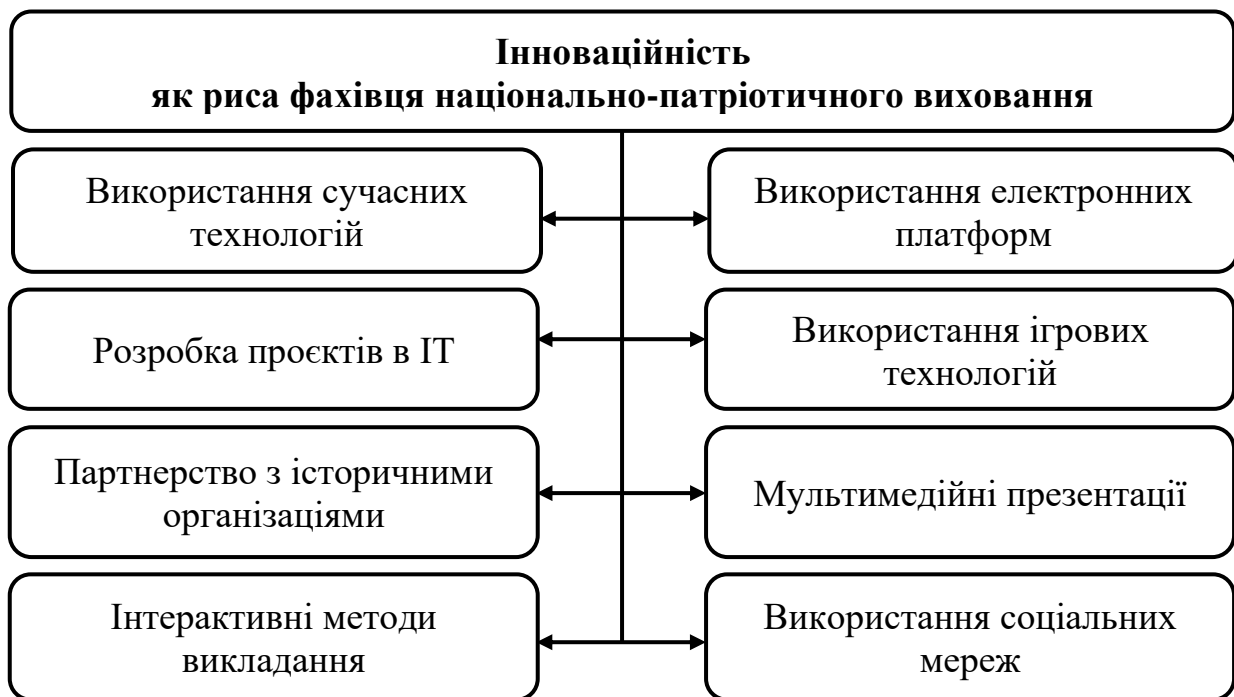

Рис. 5 Інноваційність як риса фахівця національно-патріотичного виховання

Застосування інтерактивних дошок, віртуальної реальності, онлайн-ресурсів та інших сучасних технологій для того, щоб зробити заняття цікавими для сучасного покоління. У сучасному світі популярністю користуються електронні платформи та онлайн-курси, що дозволяють мати доступ до розширеного матеріалу, обміну ідеями та взаємодії зі здобувачами. Організація проєктів, де учні використовують інформаційні технології потрібна для дослідження та презентації національно-патріотичних тем [11, с. 194]. Необхідно впроваджувати сучасний підхід до навчання, де ігри та інтерактивні вправи стимулюють інтерес до національно-патріотичних тем. Співпраця з музеями, архівами

та іншими історичними організаціями необхідна для організації екскурсій, виставок та інших заходів. Створення мультимедійних презентацій важливо для зорового та звукового враження учнів та покращення засвоєння матеріалу. Застосування інтерактивних методів, таких як обговорення в групах, рольові ігри та інші активні форми взаємодії, мотивуватимуть здобувачів освіти до навчання [3, с. 71].

Взаємодія зі здобувачами освіти через соціальні мережі важлива для створення спільноти та сприяння обміну ідеями та інформацією. Інноваційність фахівця національно-патріотичного виховання дозволяє створити захоплююче та сучасне середовище для учнів, сприяючи їхньому цілеспрямованому розвитку та зростанню в гармонії з патріотичними цінностями [4, с. 120]. Ці якості в сукупності допоможуть створити позитивне та ефективне навчальне середовище для формування національної свідомості та патріотичних цінностей серед молодого покоління.

Висновки. Фахівці з національно-патріотичного виховання повинні використовувати комплексний підхід, поєднуючи різноманітні методи та інструменти для досягнення максимального ефекту. Важливо формувати довіру та підтримку між вихователями та молоддю, щоб стимулювати активну участь у патріотичних заходах та ініціативах. Освітні установи мають активно сприяти формуванню національної свідомості та патріотизму, інтегруючи ці теми в навчальні програми та позашкільні заходи. Співпраця з громадськими організаціями, громадами та іншими зацікавленими сторонами може сприяти підвищенню обізнаності та підтримки національно-патріотичних ініціатив.

Література

1. Бардадим О. В. Сучасні форми і методи патріотичного виховання. *Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників: інтернет-семінари*. 2018. С. 1–7.
2. Василенко С. Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 14–19.
3. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування*

- творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. Т. 2, №. 69. С. 70–74.
4. Землянська А. В., Шарова Т. М., Шаров С. В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. 2019. № 8(76). С. 119–122.
 5. Ільчишин Я. Модель виховання професійного обов'язку майбутніх фахівців цивільного захисту. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2016. № 47. С. 172–175.
 6. Кривда В. Національно-патріотичне виховання як складова професійної компетентності майбутніх вихователів. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 5(11). С. 126–128.
 7. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія :«Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. № 1(44). С. 88–92.
 8. Олійник Л. Концептуальна основа виховання патріотизму молоді в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2023. № 24.2. С. 100–110.
 9. Страйгородська Л. Сторінки історичної свідомості як підґрунтя сучасного національно-патріотичного виховання. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського*. 2016. № 5. С. 30–35.
 10. Холодцько Ю. Особливості реалізації національно-патріотичного виховання на заняттях фізичної культури. *Методологічні та методичні проблеми викладання у сучасному*. 2022. С. 361.
 11. Шаров С. В. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 4(63). С. 194–199.

Крамська З.М.
доктор філософії
в.о. директора
Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розкривається сутність інноваційної педагогічної діяльності і готовність до неї; обґрунтовується модель формування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності, яка складається з компонентів: мотиваційно-аксіологічного, змістовно-когнітивного, операційно-діяльнісного, емоційно-вольового, креативного, рефлексивно-аналітичного; визначаються умови її ефективності.

Ключові слова: інноваційна педагогічна діяльність, готовність до інноваційної педагогічної діяльності, майбутній учитель, модель, педагогічні умови.

Kramska Z. Pedagogical minds formation of readiness of health residents to educate into innovation activity. The pedagogical conditions of forming future teacher readiness to innovative activity are determined, in particular, establishing innovative educational environment in an educational institution; a high level of teacher readiness to innovative activity; increasing social and personal and professional direction of the content of academic subjects; mastering techniques of reflection analyzing own innovative activity by future teachers; formation of research and communicative competences, reflexive skills, motivational readiness to innovative activity and etc.

Key words: innovative pedagogical activity, readiness to innovative pedagogical activity, a future teacher, a model, pedagogical conditions.

Актуальність. Розвиток системи вищої освіти вимагає впровадження інноваційних методів навчання і виховання здобувачів освіти, переосмислення мети та завдань освітнього процесу, пошуку нетрадиційних форм викладання та реалізацію особистісно-орієнтованої освіти. На сучасному етапі вагоме значення для підвищення ефективності процесу формування дитини як всебічно розвиненої особистості відіграють інноваційні педагогічні технології. Відбором, теоретичним осмисленням, класифікацією педагогічних інновацій займається галузь педагогічного знання – педагогічна інноватика.

У зарубіжній педагогіці дослідження інновацій започатковані в 60-х роках ХХ ст. і зосереджені на теоретичному обґрунтуванні, аналізі різноманітних аспектів інноваційних процесів у системі навчання і виховання, виробленні практичних рекомендацій щодо освоєння, впровадження новацій, забезпечення оптимального режиму функціонування інноваційних проектів і програм.

Проблеми інновацій досліджували К. Ангеловські, Х. Барнет, Д. Гамільтон, Н. Грос, У. Кінгстон, Н. Лагервей, М. Майлз, А. Хаберман, Р. Хейвлок та ін. Інтерес до інновацій світової педагогічної громадськості виявляється у створенні інформаційних служб, започаткуванні програм впровадження педагогічних інновацій, проведенні міжнародних конференцій, діяльності організацій, що узагальнюють педагогічні нововведення в різних країнах світу, інформують про них педагогічну громадськість на сторінках спеціальних часописів. Зокрема, Міжнародне бюро з питань освіти (Франція, Париж) публікує періодичні видання «Педагогічні інновації», «Інформація та інновація в освіті» тощо.

Розвиток педагогічної інноватики в Україні пов'язаний із масовим громадсько-педагогічним рухом, спричиненим суперечностями між суспільними потребами щодо розвитку і функціонування закладів освіти і реальним становищем освітньої системи. Інноваційна діяльність в Україні передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997) та проектом Положення «Про порядок здійснення інноваційної діяльності у системі освіти» (1999).

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог.

Мета дослідження полягає у постійному пошуку і впровадженні нових максимально ефективних технологій навчання і виховання, результатом яких є спрямованість процесу навчання на якість засвоєних знань, творчий розвиток особистості, її самореалізацію, формування людини, здатної до самостійного мислення, критичної та об'єктивної оцінки своїх здібностей і можливостей, яка відрізняється прагненням до самовдосконалення та долання перешкод.

Виклад основного матеріалу. Інновація (innovatio – оновлення, зміна) – нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях. У педагогіці поняття «інновація» вживають у значеннях:

- форма організації інноваційної діяльності;
- сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно-орієнтованої освіти;
- зміни в освітній практиці;
- комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень;
- результат інноваційного процесу.

Предметом педагогічної інноватики є актуально значущі та системно організуючі інноваційні процеси, які стають перспективними для розвитку освіти та позитивно впливають на її розвиток і на розвиток освітнього простору.

В умовах розбудови національної системи освіти важливого значення набуває інноваційна діяльність закладів вищої освіти, яка характеризується системним експериментуванням, апробацією та застосуванням інновацій в освітньому процесі. Під освітніми інноваціями розуміють новизну, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи нові та удосконалюючи старі:

- освітні, дидактичні, виховні системи;
- зміст освіти;

- освітні, педагогічні технології;
- методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання і виховання;
- технології управління закладом освіти, системою освіти.

Освітні інновації поділяються на:

- психолого-педагогічні – нововведення у навчальному, виховному й управлінському процесах;
- науково-виробничі – комп'ютерні, мультимедійні технології, сучасне матеріально-технічне обладнання;
- соціально-економічні – юридичні, правові, економічні та інші нововведення.

Розглядаючи психолого-педагогічні інновації як новостворені чи вдосконалені технології, які істотно змінюють обсяги, структуру та якість педагогічного процесу, виділяють в сучасній освіті технології:

- інтеграційна природнича освіта (автор – В. Ільченко);
- розвивальне навчання (автори – Д. Ельконін, В. Давидов);
- особистісно орієнтоване навчання (О. Савченко, І. Якиманська, С. Подмазін);
- колективно-групове навчання (Л. Кочина, Н. Бібік);
- модульно-розвивальне навчання (А. Фурман);
- життєтворчість (І. Єрмаков);
- особистісно орієнтоване виховання (І. Бех);
- психологічне управління (Л. Карамушка, Н. Коломінський);
- адаптивне управління (Г.Єльнікова);
- громадсько-державне управління (П. Хобзей);
- управління інноваційними освітніми проектами (Л. Даниленко) тощо.

Практично всі психолого-педагогічні інновації реалізуються:

– у змісті навчання й виховання учнів через введення державних стандартів початкової освіти; розробку проектів державних стандартів загальної середньої, вищої та післядипломної освіти; розробку загальнодержавних концепцій виховання дітей та молоді на засадах національних, родинних, громадянських, індивідуальних цінностей особистості; створення авторських навчальних планів і програм, підручників, навчальних посібників, виховних систем; розробку нової

системи оцінювання навчальних досягнень учнів у загальноосвітній школі тощо;

– у формах, методах і технологіях навчання та виховання появою дистанційної форми навчання; пріоритетністю діалогових, діагностичних, активних та інтерактивних методів навчання і виховання; запровадженням альтернативних освітніх технологій, таких як: розвивальна, модульно-розвивальна, диференційована, індивідуально-орієнтована, алгоритмізована, проектна, рейтингова тощо;

– у змісті, формах і методах управління закладом освіти запровадженням модернізованих управлінських функцій керівника, таких як прогностична, політико-дипломатична, менеджерська, представницька, консультативна; громадсько-державних форм управління; моніторингу; економічних методів управління тощо;

– в організаційній структурі закладів освіти створенням варіативних організаційних освітніх структур, таких як: ліцей, гімназія, коледж, колегіум, комплекс, освітнє об'єднання тощо.

Інновації, як правило, представлені своїми інноваційними технологіями, які характеризуються сукупністю якісно нових чи оновлених форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, об'єднаних єдиною метою. Інноваційна освітня технологія складається з навчальної, виховної та управлінської інноваційної технології.

До навчальної інноваційної технології належить відповідний добір операцій та дій педагога зі студентом, у результаті яких суттєво покращується мотивація студентів до освітнього процесу. Це – особистісно орієнтована, інтеграційна, інформаційна, дистанційна, модульно-розвивальна, розвивальна та інші технології.

До виховної інноваційної технології – мистецькі засоби й прийоми впливу педагога на свідомість особистості студента з метою формування в нього особистісних цінностей у контексті із загальнолюдськими. До таких технологій належать: технологія ранньої соціалізації учнів, формування почуття національної гідності у молоді, духовного розвитку студентів тощо.

До управлінської інноваційної технології – сучасні інформаційні та діагностичні технології, технології економічного та психологічного

впливу на підлеглого, що створюють умови для оперативного й ефективного прийняття керівником управлінського рішення.

Для здійснення управлінських інноваційних технологій керівник закладу освіти повинен:

- мати достатні знання в галузі сучасних наук;
- бути обізнаним з інноваційною педагогікою та інноваційним освітнім менеджментом;
- бути мотивованим на виконання управлінських функцій;
- мати позитивний досвід управління педагогічним колективом;
- бути творчою особистістю.

Менеджер-управлінець – це спеціаліст з управління в сучасних умовах; автономний працівник, який створює особливий вид продукції – рішення, режим праці, критерії ефективності, ціну, місце у прибутках виробництва.

Управлінські інновації представлені переважно технологіями громадсько-державного, адаптивного, особистісно орієнтованого управління та управління інноваційними освітніми проектами. Кожна з цих технологій реалізується відповідними теоретичними основами (принципами, закономірностями, завданнями тощо). Так, технологія управління інноваційними освітніми проектами, наприклад, характеризується розробленими законами обов'язкового впливу освітньої інновації на кінцевий результат діяльності закладу освіти та впливу на інтелектуальні, матеріальні й часові витрати членів педагогічного колективу. Знання цих законів, а також законів перебігу освітніх інновацій допоможе керівникам шкіл і педагогічним працівникам адаптуватися до умов роботи в інноваційному освітньому середовищі.

Заклади освіти, які розробляють, експериментують чи апробують освітні інновації, є інноваційними. Вони потребують управління, яке характеризується не лише цими законами, а й новими принципами і закономірностями. Так, закономірності, що характеризують управління інноваційними закладами освіти, розподіляються на дві групи: перша група закономірностей розкриває прямо пропорційну залежність між здійсненням інноваційної діяльності у закладі освіти та підвищенням якості освітнього процесу, а також збільшенням інтелектуальних і

матеріальних витрат учасників інноваційного процесу і самого керівника школи; друга – обернено пропорційну залежність між здійсненням інноваційної діяльності й часом, затраченим керівником на виконання управлінських функцій, операцій і дій, чи іншим педагогічним працівником на виконання своїх функціональних обов'язків.

Інновації в освіті спрямовуються на розв'язання проблем: якісне покращення мотивації учасників навчального процесу (навчальні інновації); формування партнерських відносин між суб'єктами педагогічної взаємодії та особистісних цінностей у контексті із загальнолюдськими (виховні інновації); створення умов для прийняття самостійного оперативного й ефективного управлінського рішення (управлінські інновації).

Провідними методами досліджень інноваційних процесів є:

- вивчення наукових і науково-педагогічних джерел, які містять інформацію щодо інноваційних процесів, тобто методи, спрямовані на створення теоретичних узагальнень, встановлення і формулювання закономірностей (аналіз, синтез, індукція і дедукція, логічні методи – метод схожості, відмінності, метод супровідних змін тощо);
- методи емпіричного та математичного дослідження, які безпосередньо спрямовані на об'єкт, що вивчається (спостереження, анкетування, співбесіда, вивчення продуктів діяльності та досвіду, експеримент і дослідна перевірка, статистична обробка досліджуваного матеріалу та методи оцінювання тощо);
- структурно-функціональний метод, який передбачає розчленування феномену на складові;
- порівняльний метод, що зумовлює можливість зробити висновки щодо ефективності діяльності освітніх систем і тенденцій їх розвитку;
- конструктивно-генетичний метод, що пропонує аналіз змін у досліджуваному процесі як у цілому, так і в окремих його складових у просторі та часі;
- часткові методи дослідження: аксіоматичний, модернізаторський, парадигмальний, які здатні адекватно підійти до пізнання педагогічних феноменів.

Інноваційна спрямованість змісту освіти ґрунтується на дотриманні таких принципів: науковість та історизм під час розгляду явищ природи і суспільства; народність та культуровідповідність; інноваційність у поєднанні з традиційністю; диференціація та інтеграція знань; особистісно орієнтовний підхід; безперервність та варіативність навчання тощо.

Перехід до інноваційної діяльності та її успішність передбачає усвідомлення майбутнім вчителем необхідності та практичної значущості інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні, а її реалізація потребує не лише володіння знаннями педагогічної інноватики, але й сформованості готовності до даного виду діяльності. Готовність до інноваційної діяльності розглядається як:

- синтез структурних компонентів: психологічна готовність, науково-теоретична готовність, практична готовність, психофізична готовність, фізична готовність;
- особистісні якості (інтерес і любов до дітей, захопленість педагогічною працею, спостережливість, комунікабельність, наполегливість, цілеспрямованість) [2];
- інтегративна якість особистості, що виявляється у діалектичній єдності всіх структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин [1];
- єдності особистісних і операційних компонентів, (мотиваційний, креативний, технологічний, рефлексивний), які забезпечують ефективність педагогічної діяльності [3];
- особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами й засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії;
- основними компонентами структури готовності до інноваційної педагогічної діяльності є мотиваційний; когнітивний; креативний; рефлексивний [3];
- особистісним утворенням, яке опосередковує залежність між ефективністю діяльності педагога та його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня;

- основними компонентами структури готовності до інноваційної педагогічної діяльності є цільовий, мотиваційний, когнітивний (змістовий), діяльнісно-практичний та оцінно-результативний компоненти [1].

Складність, багатовимірність і поліфункціональність процесу формування готовності до інноваційної діяльності майбутнього вчителя свідчить про доцільність і необхідність розпочинати його в період допрофесійної підготовки у закладах освіти. Результативність формування готовності до інноваційної діяльності майбутнього вчителя залежить від реалізації й активізації інноваційної діяльності закладу вищої освіти, поступового переходу від адаптативно-орієнтаційного освоєння інноваційних технологій через формування пізнавально-рефлексивних навичок до створення майбутнім вчителем власних інноваційних проєктів.

Швидкість оновлення технологій і знань:

- зумовлює нові уявлення про роль і функції майбутніх вчителів: від професіонала, який виконує комплекс функцій – до дослідника;
- вимагає у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя переходу до інноваційної освіти;
- формує важливі якості педагога;
- сприяє успішності майбутнього вчителя в інноваційній діяльності.

Готовність майбутнього вчителя до інноваційної діяльності є інтегральною характеристикою, яка включає усвідомлення цінності інноваційної діяльності, знання методології, теорії та практики педагогічної інноватики, визначення оптимальних способів інноваційної педагогічної діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з наступними труднощами, що пов'язані з введенням педагогічних інновацій і необхідністю досягнення високих результатів професійної діяльності; переорієнтації з пошукового на смисло-пошуковий, особистісно-професійний характер діяльності (дискусія, тренінг, імітація реального, вирішення проблемних ситуацій, ігри, мозковий штурм тощо); прояв пізнавальної та професійної спрямованості студентів (заняття-конкурс, заняття-конференція, ділова гра, екскурсія, олімпіада тощо); створення умови щодо формування дослідницької та

комунікативних компетентностей, рефлексивних умінь, мотиваційної готовності до інноваційної діяльності тощо.

Висновки. На сьогодні метою освіти повинна стати людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з собою та іншими людьми, зі світом. Система вищої освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості. Отже, пріоритетними завданнями системи вищої освіти є навчання навчатися, навчання працювати, навчання співіснувати, навчання жити.

Виходячи з цього твердження головними якостями майбутнього вчителя мають бути:

- гнучка адаптація у змінних життєвих ситуаціях, самостійне набуття необхідних знань, вміння застосовувати їх на практиці, знаходження свого місця впродовж життя;
- самостійне критичне мислення, вміння бачити труднощі та шукати шляхи їх раціонального подолання;
- здатність генерувати нові ідеї та творчо їх втілювати;
- вміння правильно та оперативно працювати з інформацією та оперувати нею;
- здатність налагоджувати позитивні стосунки з колективом, родиною, оточуючим середовищем;
- висока моральність, відповідальність за себе та за долю суспільства.

Література

1. Галузінська М. І. Інтерактивні технології навчання у загальноосвітній школі: навчальний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. 226 с.
2. Крамська З. М., Галузінська М. І. Педагогічна майстерність викладача вищої школи. Навчально-методичний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. 238 с.
3. Мистецтво життєтворчості особистості. Науково-метод. посібник / Ред. рада: В.М. Доній та ін. К.: ІЗМН, 1997. 936 с.

Любченко І.І.

кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,
голова циклової комісії педагогіки,
психології та методик дошкільної освіти

Сажієнко А.П.

викладач I кваліфікаційної категорії
Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Воєнний стан викликає не лише фізичні, але й соціокультурні та психологічні виклики, які вимагають активної громадянської позиції від населення, зокрема здобувачів освіти. У цій статті аналізуються реалії, досвід та перспективи формування свідомої життєвої позиції студентів під час воєнного стану. Розглядаються стратегії освітніх закладів та педагогічних працівників у вихованні активних громадян, а також можливості, які надаються молоді для виявлення своєї активної громадянської позиції та участі у громадському житті в умовах воєнного конфлікту. Особлива увага приділяється інноваційним підходам та практикам, спрямованим на зміцнення громадянської свідомості та активності студентів у період кризи.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянська позиція, здобувачі освіти, воєнний стан, свідомість, інноваційні підходи, патріотизм.

Liubchenko I.I., Sazhüenko A.P. Formation of an active life position of educators under the conditions of military state. Martial state causes not only physical, but also socio-cultural and psychological challenges that require an active civic stance from the citizens and education seekers, in

particular. This article analyzes the realities, experience and prospects of forming a conscious life position of students during martial state. The strategies of educational institutions and pedagogical workers in bringing up of active citizens are taken into consideration, as well as the opportunities provided to young people revealing their active civic position and participating in public life in the conditions of a military conflict. Special attention is paid to innovative approaches and practices aimed at strengthening the civic consciousness and activity of students during the crisis.

Key words: *civic education, civic position, education seekers, martial state, consciousness, innovative approaches, patriotism.*

Актуальність теми формування активної життєвої позиції здобувачів освіти в умовах воєнного стану надзвичайно важлива в сучасному світі, де воєнні конфлікти та загрози безпеці є дійсністю для багатьох країн.

По-перше, воєнний стан породжує серйозні виклики для громадянського суспільства, оскільки вимагає мобілізації та дії кожного громадянина. Здобувачі освіти, будучи молодими та активними членами суспільства, мають великий потенціал у формуванні позитивної громадянської позиції.

По-друге, освіта завжди відігравала ключову роль у формуванні свідомих громадян, здатних аналізувати інформацію, розуміти соціальні процеси та брати активну участь у громадському житті. У період воєнного стану освітні заклади освіти мають унікальну можливість вплинути на формування цінностей та поглядів молодого покоління.

По-третє, актуальність цієї теми полягає й у визначенні оптимальних стратегій та практик, які допоможуть ефективно формувати активну життєву позицію в умовах воєнного конфлікту. Розробка та впровадження таких стратегій є важливим завданням для освітніх систем країн, що переживають воєнний стан.

Отже, у контексті сучасних геополітичних реалій актуальність формування свідомої громадянської позиції здобувачів освіти в умовах воєнного стану виявляється як важлива передумова для зміцнення демократії, миру та стабільності в суспільстві.

Мета дослідження полягає в аналізі реалій, досвіду та перспектив формування активної життєвої позиції серед здобувачів освіти в умовах

воєнного стану. Конкретні цілі дослідження включають:

Аналіз реалій: вивчення сучасних політичних, соціальних та економічних умов, що визначають контекст воєнного стану та його вплив на освітній сектор.

Досвід формування громадянської позиції: дослідження існуючих підходів, методів та практик, використовуваних освітніми закладами та педагогічними працівниками для формування у своїх здобувачів освіти громадянської свідомості та активної позиції у період воєнного конфлікту.

Перспективи: визначення можливих шляхів подальшого розвитку та вдосконалення стратегій формування активної життєвої позиції здобувачів освіти в умовах воєнного стану, враховуючи сучасні виклики та тенденції.

Виявлення перешкод та можливостей: аналіз факторів, що можуть перешкоджати або сприяти формуванню громадянської позиції учасників освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту.

Розробка рекомендацій: на основі отриманих даних розроблення практичних рекомендацій для освітніх закладів, педагогічних працівників та владних структур з метою ефективного формування громадянської свідомості та активної позиції учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Отже, мета дослідження спрямована на розуміння та підвищення ефективності процесу формування активної життєвої позиції здобувачів освіти в умовах воєнного конфлікту з метою забезпечення стабільності та миру в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан завжди є викликом для суспільства та всіх його складових, включаючи освітній сектор. У таких надзвичайних обставинах формування активної життєвої позиції серед здобувачів освіти набуває особливого значення. Війна перевертає звичну картину світу, змушуючи кожного громадянина активно думати, аналізувати та діяти на користь суспільства та миру.

Формування свідомої громадянської позиції серед студентів закладів вищої освіти Черкащини є важливою складовою освітнього процесу. Щоб досягти цієї мети, необхідно впроваджувати різноманітні заходи та програми:

1. Інтеграція громадянської освіти в навчальні плани:

- розширення навчальних програм для включення елементів громадянської освіти в різні дисципліни;
- організація курсів або спеціальних семінарів, присвячених громадянському вихованню.

2. Проведення відкритих лекцій та дискусій:

- запрошення відомих громадських діячів, політиків, та експертів для проведення відкритих лекцій та дискусій з актуальних громадянських тем;
- створення платформ для обговорення важливих суспільних питань серед студентської громадськості.

3. Участь у громадянських проєктах:

- залучення здобувачів освіти до участі в громадянських та соціальних проєктах;
- організація конкурсів із соціальної відповідальності для здобувачів освіти.

4. Моделювання ситуацій громадянського вибору:

- проведення тренінгів та семінарів, під час яких здобувачі освіти можуть взяти участь у різних рольових іграх та ситуаційних вправах, спрямованих на розвиток громадянської свідомості.

5. Створення громадянських платформ:

- розробка та підтримка веб-сайтів, блогів чи соціальних мереж, де здобувачі освіти можуть обмінюватися ідеями, поглядами, та висловлювати свої думки з питань громадянського суспільства.

6. Участь у громадських об'єднаннях:

- стимулювання участі здобувачів освіти у громадських організаціях, студентських радах та інших формах студентського самоврядування;
- сприяння студентським ініціативам та проєктам, спрямованим на покращення громадського життя.

Важливо, щоб освітні програми сприяли не лише набуттю фахових навичок, але й розвитку громадянської активності, критичного мислення та відповідальності серед молоді.

У контексті воєнного стану формування активної життєвої позиції серед молоді в освітніх закладах виявляється ще більш актуальним завданням. В таких умовах важливо спрямовувати зусилля на зміцнення національної самоідентичності та патріотизму, а також розвиток

громадянської активності. Ось кілька спрямованих заходів, які можуть бути використані:

1. Громадянська освіта з фокусом на історію та культуру:

- включення у програми вивчення історії та культури України з особливим акцентом на період важких випробувань, в тому числі воєнних конфліктів;
- проведення лекцій, семінарів та відзначення пам'ятних дат, пов'язаних із подіями в історії країни.

2. Патріотичні заходи та свята:

- організація патріотичних заходів, таких як виставки, концерти, тематичні конкурси тощо;
- святкування національних свят та важливих подій, пов'язаних із захистом країни.

3. Вивчення законів та прав людини:

- закріплення знань стосовно конституційних прав та свобод громадян;
- проведення правових тренінгів для підвищення юридичної грамотності.

4. Волонтерська діяльність та підтримка військових:

- організація волонтерських заходів та проектів для підтримки військовослужбовців та їх родин;
- залучення студентів до волонтерської діяльності в зоні конфлікту чи для підтримки ветеранів.

5. Тренінги з вирішення конфліктів та медіаосвіта:

- проведення тренінгів, спрямованих на розвиток навичок вирішення конфліктів мирними засобами;
- навчання здобувачів освіти критично сприймати інформацію з мас-медіа та соціальних мереж.

6. Стимулювання громадянської участі:

- залучення здобувачів освіти до участі в громадських організаціях, ініціативах та роботі студентських рад;
- організація дискусій та форумів щодо важливих питань для сприяння активній життєвій позиції.

Ці заходи спрямовані на підвищення свідомості здобувачів освіти та формування їхньої активної життєвої позиції в умовах воєнного стану, сприяючи також утвердженню національної самоідентичності та патріотизму.

Реалії:

Психологічний вплив конфлікту: воєнний стан може суттєво впливати на психологічний стан молоді. Важливо створювати умови для психосоціальної підтримки здобувачів освіти, організації психологічних тренінгів та консультацій.

Зміцнення солідарності: умови воєнного стану можуть викликати необхідність взаємодопомоги та солідарності серед студентської громади.

Досвід:

Участь у військовому навчанні: інтеграція здобувачів освіти до системи військової підготовки може стати одним із шляхів формування відповідального громадянина.

Міжнародний діалог: залучення здобувачів освіти до міжнародних обмінів та проектів для сприяння міжнаціональному взаєморозумінню та врегулюванню конфліктів.

Перспективи:

Створення інноваційних освітніх програм: розвиток програм, які враховують особливості воєнного стану, включаючи навички виживання, психологічну стійкість та етику.

Розвиток критичного мислення: формування у здобувачів освіти вміння критично оцінювати інформацію та розуміти різні погляди на конфліктні питання.

Використання технологій:

Віртуальна реальність та онлайн-ресурси: використання технологій для створення симуляцій воєнного стану, які допомагають здобувачів освіти краще розуміти ситуацію та приймати обдумані рішення.

Мережеві платформи для обговорень: створення онлайн-платформ для обговорення актуальних питань, сприяння діалогу та обміну думками серед студентської громади.

Загалом, формування активної життєвої позиції у молоді в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який охоплює як освітній, так і психологічний аспекти. Розробка та впровадження цільових програм та заходів може стати основою для розвитку відповідальної громадянської позиції, що базується на патріотизмі та розумінні особистого внеску у вирішення суспільних проблем.

Висновки. На основі аналізу реалій, досвіду та перспектив формування активної життєвої позиції здобувачів освіти в умовах воєнного стану можна зробити наступні висновки:

Важливість громадянської освіти: у період воєнного конфлікту освіта виявляється критично важливою для формування свідомих та активних громадян. Громадянська освіта сприяє розвитку громадянської свідомості, патріотизму та готовності до дії на користь суспільства.

Потреба у спеціальних підходах: в умовах кризи та воєнного стану необхідно застосовувати спеціальні підходи до формування громадянської позиції, що враховують особливості соціально-політичного контексту та психологічні аспекти.

Роль освітніх закладів: освітні заклади відіграють ключову роль у формуванні громадянської позиції молодого покоління. Вони мають забезпечити доступ до об'єктивної інформації, розвивати критичне мислення та активізувати громадянську участь.

Необхідність інноваційних підходів: у зв'язку з викликами воєнного стану необхідно вдосконалювати та впроваджувати інноваційні методи та технології в громадянську освіту для більш ефективного формування позитивної громадянської позиції.

Залучення молоді: важливо активно залучати молодь до громадської діяльності та діалогу з владою, надаючи їм можливості висловлювати свої погляди та приймати участь у прийнятті рішень на різних рівнях.

Отже, ефективне формування активної життєвої позиції здобувачів освіти в умовах воєнного стану є важливою передумовою для зміцнення демократії, миру та стабільності в суспільстві.

Література

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#>.
2. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / за заг. ред. С.М. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с.
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : наук.-метод. зб. / за заг. ред. С.М. Шкарлета. Київ–Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.

Мазакова О.А.

кандидат філологічних наук,
вчитель -методист,
вчитель української мови та літератури,
Запорізький колегіум «Елінт» Запорізької міської ради
Запорізької області

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

***Анотація.** У роботі представлено інноваційну організацію освітньої діяльності на уроках української мови та літератури із використанням STEAM-освіти. Здобувачі освіти вчаться сприймати і розуміти завдання, формулювати гіпотезу у певному дослідженні. Формується вміння оригінально сприймати матеріал, а також розвиває критичне й аналітичне мислення.*

***Ключові слова:** STEAM-освіта, STREAM, технологізація навчання, компетентності.*

Mazakova O. Development of life competences of critical thinking in ukrainian language and literature lessons using STEM education means. The work presents an innovative organization of educational activities in Ukrainian language and literature lessons using STEAM education. Students learn to perceive and understand the task, to formulate a hypothesis in a certain study. The ability to perceive the material in an original way is formed, as well as develops critical and analytical thinking.

***Key words:** STEAM-education, STREAM, technological learning, competences.*

Актуальність даної роботи: У XXI столітті STEM-освіта стала одним із пріоритетів розвитку людського капіталу та одним з основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що вже сьогодні відповідає запитам економіки та потребам суспільства. Саме від інтеграції освіти, технологій начання залежить формування компетентної і конкурентноспроможної особистості.

Мета дослідження: організація освітньої діяльності, під час якої здобувач має можливість отримувати необхідні знання та навички, розвивати компетентності, задовольняти свої освітні потреби. Тому в освітньому просторі на уроках філології впроваджуються інновації: STEM – освіта, а особливо її різновиди STEAM та STREAM, які передбачають інтегрований процес навчання, направлений на здобуття практичних навичок. Таке навчання є основою критичного мислення, тому має взаємозв'язок із технологіями критичного мислення. Найчастіше використовується STREAM, складовою якого є творчість, а уроки мови та літератури передбачають велику кількість творчих завдань, які розвивають не лише зв'язне мовлення учнів, а й креативність, нестандартність мислення.

Виклад основного матеріалу. Застосування STEM і STEAM на уроках філології вчить здобувачів освіти сприймати і розуміти завдання, формулювати гіпотезу у певному дослідженні, формує вміння оригінально сприймати матеріал, а також розвиває критичне й аналітичне мислення. Учень на уроці – активний діяч, дослідник, а педагог - коучинг, а не джерело знань, так як діти самостійно повинні знайти шляхи вирішення проблеми, застосовуючи знання або здійснюючи експеримент, або зробивши помилки. Тобто вчитель на таких уроках фасилітатор, модератор: його роль - спостереження за пошуковою роботою дітей, стимулювання до певних висновків, допомога в усвідомленні й усуненні недоліків. На таких уроках основним стає практичне завдання.

На уроках із застосуванням STEM для учнів на перше місце виходить вміння використовувати свої знання на практиці, а не на володіння теорією. Навчальні заняття з мови мають практичний характер, це своєрідні практикуми, що дають можливості у конкретних ситуаціях застосовувати теоретичні знання, а на літературі проводити паралель із життям, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вміти аналізувати.

Для ефективного уроку розроблено алгоритм: визначення місця уроку в темі, розділі, курсі, його зв'язок із життям; ознайомлення з вимогами навчальної програми; визначення мети, завдання, проєктування результату уроку відповідно до вимог стандарту щодо себе, як вчителя, класу в цілому і окремого учня; з'ясування доцільності

теми з іншими предметами; вибір типу уроку та його структури, з раціональним розподілом часу; вибір зміст матеріалу, запланованого на урок, з урахуванням його специфіки та складності; визначення форми проведення уроку відповідно етапу; визначення методів проведення уроку й підсумків (рефлексії) уроку; домашнє завдання і інструктаж по його виконанню; підготовка матеріально-технічної бази, дидактичного матеріалу.

Так як провідний принцип STEM – навчання – технологізація процесу навчання, формування якісних предметних і ключових компетентностей розроблена структура уроку (Рис. 1.).

Рис. 1. Структура уроку із застосуванням STEAM- освіти

До кожної структурної частини відносяться конкретні етапи уроку.

Етап уроку	Вид роботи	Дії здобувачів освіти	Приклади
I	Визначення проблеми	Здобувачі освіти з'ясовують і уточнюють проблему, яку треба розв'язати.	Створити наукову передачу «Відкриття в інженерії», використовуючи різні форми дієслова. Проект (наприклад, «Жінки у життя Івана Франка»)

II	Дослідження	Здобувачі освіти знаходять потрібну інформацію, здійснюючи пошукову роботу. Можливо дати різні джерела інформації з правильним і хибним або декількома варіантами розв'язання. Підбір контенту.	Учні шукають самостійно матеріал, або дається вчителем (треба правильно розташувати). Працюють у парах або групах. Дослідницько-пошукова робота.
	Створення різних варіантів вирішення	Дослідницька команда пропонує шляхи вирішення, обговорює та аналізує різні ідеї - генерація ідеї	«Мозковий штурм», «Хребет риби», «Кубування». Генерація ідей на основі зібраного матеріалу.
	Планування роботи (вибір рішення)	Створення етапів роботи, дизайну, ескізу	Група працює конкретно над створенням продукту на основі підбраного матеріалу, конструювання речень із формами дієслів. Продумують дизайн буклету, презентації, сторінки в мережі.
	Створення продукту (реалізація проблеми)	Робота учнів	Створення газети, новин, презентації, вправ на певні теми., творів-описів + писанок, казок, фанфік. У проєктах «Модель української хати», «Квітка-орігамі» (під

			час вивчення простого ускладненого речення). Створення рекламного каналу. Створення сторінки персонажа у соціальних мережах. Буктрейлери.
III	Перевірка продукту вчителем, за потребою тестування	Вчитель перевіряє роботи, проводиться тестування (найчастіше онлайн) для перевірки мовної теми матеріалу.	Онлайн-тести, електронна пошта, спільна презентація
	Демонстрування, аналіз результатів, удосконалення.	Презентація робіт групою, індивідуально.	Рефлексія

Висновки. Отже, при підготовці до STEAM – уроку та досягнення ефективності, результатом якого стане певний продукт або контент, дотримуємося освітніх членджерів: розробка критеріїв до практичних завдань, мотивація та залучення всіх учнів до розв’язання реальних проблем та ситуацій; спільна робота в команді; занурення учнів у практичне та відкрите дослідження.

Література

1. Балик Н. Р., Барна О. В., Шмигер Г. П. Впровадження STEM-освіти у педагогічному університеті. *Мат-ли I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи»* (9-10 листопада 2017 р., м. Тернопіль). С. 11–14.
2. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. URL: <http://surl.li/blavz>.
3. STEM-освіта. URL: <http://surl.li/gjzbd>.

Малечко Т.А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач сектору забезпечення корекційно-розвиткової роботи
відділу науково-методичного забезпечення змісту
корекційної та інклюзивної освіти
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»*

Бублей Ю.А.

*вчитель фізичної культури, I категорії
Лицей № 38 Шевченківського району м. Києва*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ: СУЧАСНИЙ ВЕКТОР

***Анотація.** У статті розглянуто актуальні аспекти формування національної ідентичності та патріотизму у сучасному світі. Проаналізовано вплив глобалізації, міграції та інших сучасних феноменів на ці процеси. У дослідженні розглядаються різноманітні стратегії та заходи, спрямовані на зміцнення національної ідентичності та патріотизму в різних сферах суспільства, таких як культура, освіта, медіа, політика тощо. Завданням статті є підвищення усвідомлення необхідності збереження та підтримки національної ідентичності та патріотизму як важливих складових стабільності та розвитку сучасного суспільства.*

***Ключові слова:** національна ідентичність, патріотизм, сучасний вектор, глобалізація, міграція, феномен, конфлікт.*

***Malechko T. Preservation and Strengthening of National Identity and Patriotism: Contemporary Vector.** The article examines the current aspects of forming national identity and patriotism in the modern world. The impact of globalization, migration, and other contemporary phenomena on these processes is analyzed. Various strategies and measures aimed at strengthening national identity and patriotism in different spheres of society, such as culture, education, media, politics, etc., are discussed in the article. The goal of the article is to raise awareness of the necessity of preserving and supporting*

national identity and patriotism as important components of stability and development in contemporary society.

Key words: *national identity, patriotism, contemporary vector, globalization, migration, phenomenon, conflict.*

Актуальність дослідження. Питання про збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму є завжди актуальними, особливо в контексті сучасного світу, де глобалізація, міграція та інші процеси часто ставлять під загрозу унікальні культурні та національні особливості. В умовах глобалізації, коли світ стає все більш зв'язаним і взаємозалежним, збереження національної ідентичності стає важливим завданням для багатьох країн. Люди прагнуть зберегти свої унікальні традиції, мову, історію та культуру.

Зростання міграції призводить до збільшення міжкультурної взаємодії. Важливо забезпечити інтеграцію мігрантів, зберігаючи при цьому їхню культурну спадщину, національну ідентичність країни. Медіа та освіта відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та патріотизму. Вони можуть впливати на уявлення людей про їхню країну, її історію та цінності. Технології та соціальні мережі можуть сприяти поширенню патріотичних ідей та спільної ідентичності, стати засобом впливу на неї, залежно від того, як вони використовуються. У цій ситуації важливо розробляти та впроваджувати стратегії, спрямовані на зміцнення національної ідентичності та патріотизму, що відповідають конкретним умовам і потребам кожної країни. Такі заходи можуть включати в себе культурні програми, освітні ініціативи, стимулювання міжкультурного діалогу та інші заходи, спрямовані на підтримку національної ідентичності та патріотизму [9, с. 223].

Представлене наукове дослідження має велике значення в контексті сучасного світу, де глобалізація та інформаційні технології суттєво впливають на культурні, соціальні та політичні процеси. Національна ідентичність і патріотизм виступають як ключові складові формування та зміцнення стабільності та соціальної єдності в кожній країні. На сьогодні відомі праці, в яких досліджені сучасні технології та засоби масової інформації, що формують культурний ландшафт та сприяють асиміляції чи збереженню національних ідентичностей. Під час аналізу наукових праць важливо враховувати різноманітність підходів та точок зору, а

також урахувати контекстуальні особливості кожної конкретної досліджуваної ситуації чи країни. Нам відомі праці Кіндратець О., Сергієнко Т., Кульчицького В., Мартиненко М., Павлик І., Попової О., Скрипнік О., Солярчик Л., Стукалової Т. та ін.

Метою статті є повідомлення про можливі аспекти збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму в Україні; повернути увагу до необхідності збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму як важливих складових стабільності та розвитку сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Особливості збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму у сучасному світі включають в себе глобалізацію та міжкультурну взаємодію, міграцію та інтеграцію, роль освіти та медіа, політичні та соціальні процеси, інновації та технології, індивідуальний та колективний процеси (Рис. 1).

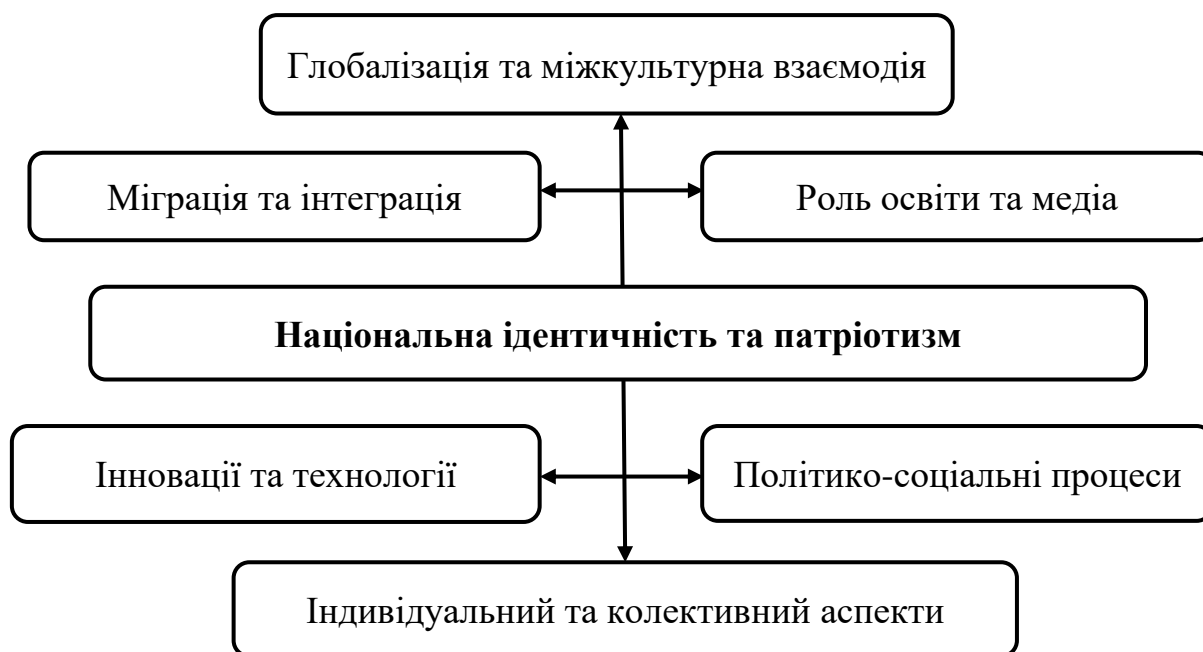

Рис. 1 Особливості збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму

З урахуванням зростання глобальних комунікацій і мобільності національна ідентичність стикається з викликами міжкультурної взаємодії. Важливо зберігати унікальні культурні та історичні особливості, одночасно розвиваючи взаєморозуміння та повагу до інших культур. Зі зростанням мобільності людей та збільшенням культурного обміну між країнами, ідеї, цінності та традиції різних націй можуть

змішуватися. Це може призвести до появи нових ідентичностей, які враховують елементи різних культур [4, с. 88].

Умови глобальної взаємодії можуть викликати побоювання щодо збереження традицій і культурної спадщини. Деякі групи можуть бути стурбовані тим, що зовнішні впливи можуть підірвати їхню національну ідентичність. У цілому, міжкультурна взаємодія може бути як джерелом багатства і творчості, так і джерелом напруженостей і конфліктів. Важливо знаходити баланс між збереженням національної ідентичності та відкритістю до інших культурних впливів, щоб створити гармонійне суспільство [6, с. 21].

У контексті зростання числа міграційних потоків, забезпечення успішної інтеграції мігрантів є важливим фактором збереження і розвитку національної ідентичності та патріотизму. При зростанні міграції стає важливим питання інтеграції та адаптації мігрантів у новому суспільстві. Це вимагає розвитку стратегій, які сприяють збереженню їхньої національної ідентичності, а також адаптації до нових культурних умов [1, с. 70].

Освіта та медіа відіграють ключову роль у формуванні свідомості громадян щодо їхньої національної ідентичності та патріотичних цінностей. Ефективні освітні програми та об'єктивне представлення історії та культури сприяють зміцненню патріотизму. Політичні та соціальні трансформації можуть впливати на формування національної ідентичності [7, с. 224]. Створення умов для розвитку стабільного суспільства заснованого на спільних цінностях є важливим завданням. Школи, університети та інші освітні установи мають великий вплив на формування свідомості молодого покоління. Вони можуть включати в програми навчання предмети з історії, культури та патріотизму, що допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти та оцінити значення національної спадщини [8, с. 152].

Засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, газети та Інтернет, мають великий вплив на свідомість суспільства. Вони можуть поширювати патріотичній настрій через програми, фільми, музику та новини, які підкреслюють важливість національної ідентичності та сприяють формуванню позитивного відношення до своєї країни. Освіта та медіа можуть також допомогти підтримувати національну ідентичність через популяризацію національних символів, пам'ятних

дат, національних свят та традицій. Це допомагає громадянам зберігати і відчувати приналежність до своєї культури та країни. Освіта та медіа можуть сприяти формуванню свідомого громадянства, що включає в себе розуміння та повагу до прав та обов'язків громадян, а також активну участь у житті країни та громадських ініціативах.

Сучасні технології можуть бути використані для підвищення патріотичних почуттів та залучення громадян до активної участі у житті країни через впровадження інноваційних форм комунікації та патріотичних ініціатив. Важливо враховувати як індивідуальні, так і колективні аспекти національної ідентичності та патріотизму [5, с. 181]. Підтримка особистої ідентичності разом зі спільною ідентичністю країни є важливими для зміцнення національних цінностей. Загалом, успішне збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму потребує комплексного підходу, який враховує різноманітні аспекти сучасного життя та виклики, з якими стикаються сучасні суспільства. Більше того, бажано орієнтуватися на розробку програми збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму, що дозволить мати реальний результат та показники [3, с. 80].

Реалізація програми збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму в Україні може включати кроки, що стосуються освітнього напрямку. Зокрема це перегляд і модернізація навчальних програм для включення більш повного вивчення української історії, культури та мови; збільшення кількості годин, приділених патріотичним та державотворчим питанням у шкільних програмах; запровадження інноваційних методик навчання, що сприяють формуванню громадянської свідомості та патріотизму серед учнів [10, с. 240].

На рівні підтримки культурних ініціатив доречно здійснити фінансування та організацію культурних заходів, фестивалів, концертів, які просувають українську ідентичність та патріотизм; створити центри та музеї, присвячені важливим етапам і подіям в історії України. Поряд із цим не треба забувати про медійну кампанію, що зводиться до запуску телевізійних та радіопрограм, які підкреслюють історичні досягнення та культурні особливості України; створення онлайн-платформ та соціальних медіа для популяризації української культури та мови. На рівні громадських ініціатив має бути підтримка громадських організацій та проєктів, спрямованих на підвищення свідомості про національну

ідентичність та патріотизм; організація волонтерських заходів, екскурсій та проектів з молодіжною активістською участю [2, с. 120].

Беручи до уваги впровадження інноваційних технологій доречно наголосити на потребі розробки мобільних додатків та онлайн-ресурсів, які спрямовані на вивчення історії та культури України; використання віртуальної реальності для створення іммерсивних досвідів, пов'язаних з українською історією та культурою. Ці заходи спрямовані на активізацію патріотичних почуттів серед населення та збереження національної ідентичності українського суспільства.

Висновки. У сучасному світі збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку суспільства. Патріотичні почуття та почуття належності до своєї країни мають велике значення для формування єдності та сприяють розвитку соціальної взаємодії. Освіта, медіа та сучасні технології відіграють ключову роль у формуванні патріотичних цінностей та підвищенні усвідомлення громадян щодо значення національної ідентичності. Інноваційні підходи до комунікації та освіти, такі як використання соціальних мереж, мобільних додатків та віртуальної реальності, можуть залучити нове покоління громадян до активної участі у житті країни.

Збереження та зміцнення національної ідентичності та патріотизму має важливе значення для забезпечення стабільності, безпеки та процвітання суспільства в умовах сучасного світу. Це завдання вимагає спільних зусиль усіх сфер суспільства, включаючи урядові інституції, освітні установи, медіа та громадські організації.

Література

1. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2, №. 69. С. 70–74.
2. Землянська А. В., Шарова Т. М., Шаров С. В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. 2019. № 8(76). С. 119–122.

3. Кіндратець О., Сергієнко Т. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Серія: Історія. Політологія*. 2023. № 35-36. С. 78–89.
4. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. № 1(44). С. 88–92.
5. Мартиненко Н. Європейська інтеграція України: національно-патріотичний контекст. *Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів*. 2021. № 2. С. 181–183.
6. Павлик І. Медіакультура як необхідний фактор збереження, розвитку і трансформації етно- та національної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2021. № 49. С. 21–26.
7. Попова О. Роль освіти у формуванні сучасної національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Культурологія*. 2017. № 18. С. 224–225.
8. Скрипнік О., Жовнірчук Я. Державна політика України у сфері патріотичного виховання молоді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 19. С. 152–176.
9. Солярчик Л. Виховання для зміцнення національної ідентичності в добу європейської інтеграції. *Міжнародні челпанівські психолого-педагогічні читання*. 2015. № 14. С. 223–229.
10. Стукалова Т. Вплив національно-патріотичного виховання на формування національної ідентичності в сучасному освітньому процесі. *The XX International Scientific and Practical Conference «Ways of distance learning development in current conditions»* (May 22-24, Munich, Germany). С. 240.

Малишева Л.С.

кандидат педагогічних наук

Пащенко М.І.

кандидат педагогічних наук, доцент

Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

ім. Т. Г. Шевченка

Черкаської обласної ради»

УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Аналіз інноваційної діяльності викладача задає її алгоритм і визначає технологічні компоненти і особистісні напрями інноваційної діяльності. Визначені умови впровадження інноватики в освіту, основні напрями і об'єкти інноваційних перетворень у педагогіці. Запропоновані методи досліджень інноваційних процесів. Охарактеризовані інновації, запропоновані критерії готовності викладача вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності.*

Ключові слова: *інноваційна педагогічна діяльність викладача, інноватика, умови впровадження інноватики в освіту.*

Malysheva L., Pashchenko M. The mind of promotion of innovatics at the mountings of vischhoi inventory. The analysis of innovative activities of the teacher sets their algorithm and defines technological components and personal directions of these innovative activities. The conditions for the introduction the innovation into education, the main directions and objects of innovative transformations in pedagogy are determined. Research methods of innovative processes are offered in the article too. The innovations are characterized, the criteria of readiness of the higher education teacher for innovative pedagogical activities are given.

Key words: *innovative pedagogical activities of the teacher, innovation, conditions of introduction innovation into education.*

Актуальність. *Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення,*

модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов. Основу та зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, впровадження новоутворень у традиційну систему, у прагненні оптимізувати освітній процес. Все це зумовило появу нових і вдосконалення педагогічних технологій, різних рівнів і різної цільової спрямованості, що використовуються у підготовці майбутніх вчителів.

Мета статті. Забезпечення інноваційної діяльності передбачає глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення освітнього процесу, позитивних сторін педагогічних теорій, ідей і технологій, які вже досліджувались і впроваджувались у педагогічну практику. Тільки на основі ґрунтовної дослідної роботи щодо вивчення фундаментальних педагогічних теорій і технологій, обґрунтування механізму їх упровадження дозволить підвищити рівень освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати освітнього процесу. Інновацію можна розглядати як процес і як результат навчальної діяльності. Таким чином, інноваційні педагогічні технології – це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику освітнього процесу закладу вищої освіти оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів від визначення мети до очікуваних результатів. Педагогічні інновації вносять в освітнє середовище нововведення, які поліпшують освітню систему в цілому.

Проблема впровадження інноватики в освітню систему закладу вищої освіти була спричинена чинниками:

- нові соціально-економічні перетворення обумовили необхідність корінних змін в організації системи освіти, методології та технології організації педагогічного процесу у закладах вищої освіти і потребу підготовки науково-педагогічних та педагогічних кадрів;
- посилилася тенденція гуманітаризації змісту освіти, з'явилися нові навчальні дисципліни, виникла потреба у викладачах, які б забезпечили творчий, інноваційний підхід до реалізації цих тенденцій;

- викладач отримав можливість створення власної педагогічної лабораторії, що, безперечно, вимагає набуття досвіду інноваційної діяльності;
- входження закладу вищої освіти у ринкові відносини надає можливості майбутньому вчителю навчатися там, де інноваційний потенціал та якість отриманої освіти вищі;
- зміни в інформатизації суспільства активізувати потребу в оновленні інформаційно-освітнього середовища.

Педагогічні інновації можуть здійснюватися як за рахунок власних ресурсів освітньої системи, так і за рахунок залучення нових засобів, обладнання, технологій. Основними напрямками інноваційних перетворень у педагогіці є:

- розробка концепцій і стратегій розвитку освіти і освітніх установ;
- оновлення змісту освіти;
- зміна та розробка інноваційних технологій навчання та виховання;
- вдосконалення управління освітніми установами і системою освіти в цілому;
- поліпшення підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації;
- проектування нових моделей освітнього процесу;
- забезпечення успішності навчання та виховання.

Інновації здійснюються на різних рівнях. До вищого рівня відносяться інновації, які охоплюють всю педагогічну систему та сприяють просуванню педагогічної практики вперед. У педагогічній науці виник принципово новий і важливий напрям – теорія інновацій та інноваційних процесів.

Реформи в освіті спрямовані на докорінне перетворення та поліпшення функціонування, розвитку та саморозвитку установ і системи управління ними. Історія розвитку освітніх систем свідчить про існування різних методів дослідження освіти, які формувалися залежно від характеру освітньої політики суспільства, від рівня розвитку культури, системи загальнолюдських цінностей тощо.

Методами досліджень інноваційних процесів є:

- вивчення наукових і науково-педагогічних методів, спрямованих на створення теоретичних узагальнень, встановлення та формулювання закономірностей (аналіз, синтез, індукція і дедукція, логічні методи – метод схожості, відмінності, метод супровідних змін тощо);

- методи емпіричного та математичного дослідження (спостереження, анкетування, співбесіда, вивчення продуктів діяльності та досвіду, експеримент і дослідна перевірка, статистична обробка досліджуваного матеріалу та методи оцінювання тощо);
- структурно-функціональний метод, який передбачає розчленування методів на складові;
- порівняльний метод, що дозволяє зробити висновки щодо ефективності діяльності освітніх систем і тенденцій їх розвитку;
- конструктивно-генетичний метод, що аналізує зміни у досліджуваному процесі у цілому і в окремих його складових у просторі та часі.

А. Пригожин для систематизації нововведень визначає:

- тип нововведення;
- механізм здійснення інноваційного процесу;
- особливості інноваційного процесу.

За типом інновації поділяються на: матеріально-технічні (техніка, технології, виробничі матеріали); соціальні (економічні, організаційно-управлінські, соціально-управлінські, правові, педагогічні). Суттєвою характеристикою інновацій є їх комплексність. При цьому комплексний характер інновації ідентифікується за двома ознаками:

- 1) комплексна за новацією;
- 2) комплексна за реалізацією.

Описана кваліфікація загальна, враховує максимально можливі ознаки інновації і може використовуватися в різних сферах.

Педагогічні інновації є одним з аспектів освітніх інновацій, оскільки охоплюють сферу педагогічного процесу й спрямовані на вирішення відповідних задач. Педагогічний процес є цілеспрямованою системою впливу на суб'єктів освітнього процесу, яка приводить до якісних змін особистості. В свою чергу система впливу включає педагогічні технології, педагогічну техніку, форми, засоби, методи, зміст навчання, виховання, організація, управління.

Дослідники проблем педагогічної інноватики (О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльова, А. Ніколс, Н. Юсуфбекова та ін.) співвідносять поняття нового у педагогіці за такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове. В. Загвязинський вважає, що нове у педагогіці – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які у таких поєднаннях ще не висувались або ще не використовувались, але й

комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивний початок, що дає змогу в ході зміни умов і ситуацій ефективно розв'язувати завдання виховання та освіти [1].

В. Кукушкіна, вважає, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати основним методологічним вимогам (критеріям технологічності):

- концептуальність;
- системність;
- можливість управління;
- ефективність;
- відтворюваність;
- візуалізація.

В. Полянський визначає показники критеріїв технологічності: оптимальність; можливість творчого застосування інновацій у практиці. Як зазначає вчений, визнання та використання цих критеріїв передбачає, що нововведення не залишаться в межах вузького обмеженого освоєння, а після відповідної експертизи буде рекомендовано до масової реалізації. Тобто використання таких критеріїв оцінювання інновацій в освіті допомагає установити значущість та корисність кожного нововведення

Одним із шляхів модернізації освітньої системи України постає упровадження в освітній процес закладів вищої освіти інноваційних педагогічних технологій та інноваційних методів. Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності та креативного мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження та поширення інновацій в освіті.

Д. Мазуха, Н. Опанасенко зазначають, що педагогічна професія вимагає особливої уваги до постійно змінюваних тенденцій суспільного життя, здатності до адекватного сприйняття потреб суспільства і відповідної корекції освітньої діяльності [5].

Особливе значення має ця здатність в сучасних інформаційних умовах, яка потребує принципово відмінних від попередніх навичок, умінь і відповідного мислення. Відповідно інноваційність має характеризувати професійну діяльність викладача закладу вищої освіти.

Інновації є:

- результатом системних наукових пошуків;
- аналізу;

- узагальнення перспективного педагогічного досвіду;
- упровадження досягнень психолого-педагогічної науки у практику;
- вивчення, узагальнення і поширення передового вітчизняного та іноземного педагогічного досвіду.

Рушійною силою інноваційної діяльності є педагог як творча особистість, яка розробляє, упроваджує і поширює нові ідеї. Творчий викладач: має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності; на практиці експериментує; переконується в ефективності інноваційних методик навчання і виховання; коригує застосування інноваційних методів; здійснює докладну структурування досліджень освітнього процесу; пропонує інноваційні технології та методи навчання; має інноваційний потенціал.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність (Д. Мазоха, Н.Опанасенко).

Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають чинники:

- здатність генерувати нові ідеї;
- високий культурно-естетичний рівень;
- освіченість;
- інтелектуальна глибина та різнобічність інтересів;
- відкритість педагога новому;
- сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій;
- толерантність особистості;
- гнучкість та широта мислення тощо [2].

Можна виокремити критерії готовності викладача вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності [3]:

- усвідомлення необхідності інноваційної діяльності;
- готовність до творчої діяльності щодо нововведень;
- упевненість у позитивному результаті;
- узгодження особистих цілей з інноваційною діяльністю;
- готовність до подолання творчих невдач;
- органічність поєднання інноваційної діяльності, особистої, фахової та педагогічної культури;
- рівень психолого-педагогічної та методичної готовності до інноваційної діяльності;
- здатність до фахової рефлексії.

Процес упровадження педагогічних інновацій, творчий пошук залежать від морально-психологічного клімату у науково-педагогічному колективі закладу вищої освіти, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та естетичних умов праці. В організації інноваційних пошуків важливим є вибір актуальної науково-педагогічної теми, чітке формулювання мети і завдань творчої діяльності як усього колективу, так і кожного педагога зокрема, оптимальний розподіл і корпоративна праця.

Процес упровадження інновацій розподіляють на основні етапи, враховуючи теоретичну та практичну підготовку викладачів. На підставі всебічного аналізу необхідно своєчасно коригувати темп та зміст оновлення педагогічного процесу, накреслюючи нові перспективи роботи.

Слід подбати про науково-методичне обґрунтування інновацій, залучення до їх упровадження авторитетних, творчих педагогів. У таких випадках необхідним є створення спеціальних груп кваліфікованих, творчих, ініціативних викладачів, які візьмуть на себе відповідальність щодо аналізу та апробації перспективного досвіду, систематичного відбору ефективних ідей, технологій, концепцій, які можуть бути упровадженими в педагогічну практику. Такий підхід дає змогу об'єднати зусилля авторів педагогічних нововведень зорієнтованими на інноваційну діяльність педагогами, створити сприятливе інноваційне середовище [1].

Інноваційна спрямованість визначається критеріями педагогічних інновацій, до яких відносять:

- новизну, що дає змогу визначити рівень оригінальності досвіду; розрізняють абсолютний, локально-абсолютний, умовний та суб'єктивний рівні новизни;
- оптимальність, яка сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу фізичних і розумових сил учасників педагогічного процесу;
- результативність та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності викладача;
- можливість творчого застосування нових результатів у масовому досвіді, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового упровадження в закладах вищої освіти [4].

Інновації конкретизуються як у цілісній конструкції педагогічного процесу, так і у кожному його елементі:

- цільова складова впливає на структуру і зміст навчального плану та програми як окремої дисципліни, орієнтує на певний прогнозований педагогічний результат;
- змістова складова впливає на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту в цілому;
- оцінна складова впливає на зміст, методи, форми контролю й оцінювання навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Інноваційний процес розгортається за наступною логікою [4]: виникнення; засвоєння; насичення; рутинізація (інновація перетворюється у звичайну норму, традицію); криза; фініш.

Використання інновацій в освітньому процесі:

- сприяє розв'язанню завдань у загальній педагогічній системі;
- активізує та формує інтерес до навчання;
- озброює здобувачів освіти прийомами розумової діяльності щодо мобілізації та накопичення знань для вирішення навчальних проблем;
- розвиває ініціативу студентів у творчому пізнанні;
- вчить діалектичному підходу до оцінки педагогічних явищ та процесів.

Зазначене вище надає можливість зробити **висновки**:

- інновація є основною формою розвитку сфери освіти;
- впровадження інноваційних технологій навчання є пріоритетним напрямом і головним фактором реформування вітчизняної системи освіти;
- виконуючи навчальну, виховну й дослідні функції, інноваційні технології можуть застосовуватися на етапі підготовки до проведення занять, у створенні навчально-методичного забезпечення, під час освітнього процесу й у позааудиторній роботі.
- використання інноваційних технологій навчання дозволяє створити принципово нову інформаційну освітню сферу, що надає широкі можливості для навчальної діяльності, підвищує мотивацію, розвиває самостійність, забезпечує індивідуалізацію та диференціацію освітнього процесу, сприяє модернізації традиційної системи навчання та створенню конкурентоспроможної системи освіти.
- управління процесом інновації є основним механізмом, який визначає якість інновації та освіти в цілому.

– можливість використання сучасних інноваційних технологій та методів в процесі навчання на різних етапах підготовки майбутніх вчителів.

Література

1. Васьков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід (дидактичний аспект). Харків: Скорпіон, 2000. 120 с.
2. Галузінська М. І. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до впровадження креативних технологій навчання : монографія / М.І. Галузінська. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. 196 с.
3. Пащенко М. І. Інноваційні технології навчання: словник-довідник. навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий, 2018. 197 с
4. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 504 с.
5. Rogers E.M. Diffusion of innovations. Free Press. 1983. № 3. pp. 12–14.

Медведєва А.О.

*викладач-стажист кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** У сучасному освітньому середовищі гейміфікація стає все більш популярним підходом до покращення результатів навчання. Цей метод використовує ігрові принципи та механіки для створення захоплюючих та інтерактивних навчальних середовищ. Гейміфікація може стимулювати мотивацію до навчання польської мови через: встановлення цілей та завдань, змагання та лідерборди, подяки та визнання. Гейміфікація також може забезпечити активність та взаємодію у навчанні польської мови через: завдання та виклики, квести та пригодницькі ігри, групові проекти та завдання, форуми та дискусійні групи тощо. Також гейміфікація дає можливість*

створювати інтерактивні ігрові середовища для вивчення польської мови за допомогою: спеціалізованих ігрових платформ, інтерактивних вебтехнологій, віртуальної реальності (VR), мультимедійних інтерактивних додатків. Гейміфікація сприяє розвитку мовних навичок через: активну взаємодію з мовою, мотивацію до навчання, повторення та закріплення матеріалу, розвиток навичок слухання та розуміння, стимулювання комунікативних навичок.

Ключові слова: гейміфікація, здобувачі освіти, освітній процес, ігрові платформи, інтерактивні вебтехнології, віртуальна реальність.

Medvedieva A. Using gamification elements in teaching Polish. *In today's educational environment, gamification is becoming an increasingly popular approach to improving learning outcomes. This method uses game principles and mechanics to create engaging and interactive learning environments. Gamification can stimulate motivation to learn Polish through: setting goals and objectives, competitions and leaderboards, rewards and recognition. Gamification can also provide activity and interaction in Polish language learning through: tasks and challenges, quests and adventure games, group projects and tasks, forums and discussion groups, etc. Gamification also makes it possible to create interactive gaming environments for learning Polish with the help of specialized gaming platforms, interactive web technologies, virtual reality (VR), and multimedia interactive applications. Gamification contributes to the development of language skills through: active interaction with the language, motivation to learn, repetition and consolidation of material, development of listening and comprehension skills, and stimulation of communication skills.*

Key words: gamification, students, educational process, gaming platforms, interactive web technologies, virtual reality.

Актуальність дослідження. У сучасному освітньому середовищі використання інноваційних методик навчання стає все більшою потребою, оскільки здобувачі освіти різних вікових груп вимагають більш ефективних та захоплюючих форм навчання. Одним із перспективних підходів є використання елементів гейміфікації, які засновані на застосуванні ігрових принципів та механік в освітньому

процесі, оскільки вони відкривають широкі можливості для покращення якості навчання та залучення здобувачів освіти до активної взаємодії.

Багато науковців України та зарубіжжя вивчають вплив гейміфікації на освітній процес. Зокрема: Карл Капп, який є одним з провідних експертів у галузі гейміфікації й автором численних публікацій та досліджень щодо застосування гейміфікації в освіті та бізнесі [9]; Джейн Макгонігал у своїх працях розглядає позитивний вплив гейміфікації на навчання та розвиток особистості [10]; Ігор Мільчевський, який досліджує використання гейміфікації у навчанні та розвитку освітніх ігор [12]; Юкаї Чо, яка досліджує вплив гейміфікації на мотивацію та навчання [8]; Річард Бартл, який досліджує роль гейміфікації у навчанні та розвитку компетентностей [7]; Світлана Переяславська та Ольга Смагіна розглядають основні положення та принципи технології гейміфікації [5]; Тетяна Кузнєцова досліджує впровадження гейміфікації в процесі освоєння методів і технік проектного менеджменту для підвищення мотивації та покращення результатів командної співпраці [1]; Марія Медведєва та Любов Тітова аналізують можливості використання технології гейміфікації, а саме ігрових симуляторів, у формуванні медіаграмотності здобувачів освіти [6; 11]; Максим Ковтанюк досліджує питання застосування ігрових симуляторів при вивченні програмування [3]; Марія Медведєва та Віра Колмакова розглядають проблему використання ігрових технологій при вивченні математичної логіки [4].

Мета дослідження – розглянути можливості та переваги використання гейміфікації в навчанні польської мови.

Виклад основного матеріалу. До можливостей та переваг використання гейміфікації в навчанні польської мови можна віднести: стимулювання мотивації до навчання, забезпечення активності та взаємодії, створення інтерактивних ігрових середовищ, розвиток мовних навичок через гру тощо. Розглянемо їх детальніше.

Стимулювання мотивації до навчання може відбуватися за допомогою різноманітних методів та стратегій, включаючи такі, як гейміфікація. Зокрема:

– створення цілей та завдань: гейміфікація може включати в себе постановку цілей та завдань, яких здобувачам освіти потрібно досягти.

Ці цілі можуть бути позначені як подолання рівнів, отримання бейджів або нагород за певні досягнення;

– нагороди та визнання: системи гейміфікації можуть включати в себе нагороди, такі як віртуальні медалі, бейджі, очки або ранги, які здобувачі освіти можуть заробити за свої досягнення. Це надає стимул для навчання та досягнення кращих результатів.

– змагання та лідерборди: створення змагань та лідербордів, де здобувачі освіти можуть змагатися між собою або порівнювати свої результати з іншими, також може бути ефективним способом стимулювання та підвищення рівня мотивації. Бажання бути кращим аби переглянути своє ім'я на вершині лідерборду може надихнути здобувачів освіти до більш активної участі.

– подяки та визнання: важливою частиною гейміфікованих систем є можливість надавати здобувачам освіти визнання та подяки за їхні зусилля та досягнення. Це може бути здійснено через персоналізовані повідомлення, відзнаки або публічні визнання.

Загалом, гейміфікація сприяє стимулюванню мотивації до навчання, створюючи захоплююче та стимулююче середовище, де здобувачі освіти відчують себе заохоченими та зацікавленими у процесі навчання.

Забезпечення активності та взаємодії у навчанні за допомогою гейміфікації може відбуватися через різноманітні методи та інструменти, зокрема:

– завдання та виклики: системи гейміфікації можуть містити різноманітні завдання та виклики, які стимулюють здобувачів освіти до активної участі. Ці завдання можуть бути пов'язані з вивченням конкретних тем, вирішенням навчальних проблем або виконанням творчих завдань.

– квести та пригодницькі ігри: ігрові елементи, такі як квести та пригодницькі ігри, можуть бути використані для створення захопливих сценаріїв, які стимулюють здобувачів освіти до активності та взаємодії. Здобувачі освіти можуть взяти участь у віртуальних подорожах, розв'язуванні головоломок та зборі різних артефактів, що допомагають їм вивчати матеріал.

– групові проекти та завдання: гейміфіковані системи сприяють взаємодії шляхом організації групових проектів та завдань. Здобувачі

освіти можуть працювати у команді для досягнення спільних цілей, обмінюючись ідеями та розв'язуючи завдання разом.

– форуми та дискусійні групи: спільнотні платформи, такі як форуми та дискусійні групи, можуть бути використані для сприяння взаємодії між здобувачами освіти. Вони дозволяють обмінюватися думками, досвідом та питаннями, що сприяє активному навчанню та співпраці.

– віртуальні події та конкурси: організація віртуальних подій та конкурсів може стимулювати здобувачів освіти до активності та взаємодії. Це можуть бути онлайн-виставки, вікторини, вебінари або будь-які інші заходи, що привертають увагу та мотивують учасників.

Загалом, забезпечення активності та взаємодії у навчанні через гейміфікацію полягає у створенні захопливих, відкритих та спільних умов для навчання, які сприяють позитивній енергії та успіху учнів.

Створення інтерактивних ігрових середовищ може відбуватися за допомогою різних технологій та інструментів. Ось кілька шляхів, якими можна створити такі середовища:

– використання спеціалізованих ігрових платформ: існують спеціалізовані ігрові платформи, такі як Unity, Unreal Engine, Construct, які надають інструменти для створення інтерактивних ігор. Ці платформи мають широкий набір функціоналу, що дозволяє розробникам створювати складні та захоплюючі ігри з різноманітними геймплейними елементами.

– використання інтерактивних вебтехнологій: застосування вебтехнологій, таких як HTML5, CSS та JavaScript, дозволяє створювати інтерактивні вебігри та середовища просто та ефективно. Ці технології дозволяють вбудовувати анімацію, звукові ефекти та інші інтерактивні елементи безпосередньо у вебсторінки.

– використання середовищ віртуальної реальності (VR): віртуальна реальність надає можливість створювати інтерактивні ігрові середовища, в яких користувачі можуть взаємодіяти з віртуальним світом за допомогою спеціального обладнання, такого як VR-окуляри. Розробники можуть використовувати різні платформи та інструменти для створення VR-ігор та додатків.

– створення мультимедійних інтерактивних застосунків: розробники можуть створювати мультимедійні інтерактивні застосунки для комп'ютерів, планшетів та смартфонів, використовуючи спеціальні

програмні інструменти та технології. Ці застосунки можуть включати в себе елементи гейміфікації, анімацію, відео та звук для створення захоплюючих інтерактивних середовищ.

Незалежно від обраного підходу, ключовим є створення захоплюючого та ефективного інтерактивного досвіду, який сприяє активному навчанню та взаємодії користувачів.

Розвиток мовних навичок через гру є ефективним підходом до вивчення мови, оскільки він сприяє активному та захоплюючому навчанню. Ось деякі способи, якими гра допомагає у розвитку мовних навичок:

– активна взаємодія з мовою: гра надає можливість здобувачам освіти взаємодіяти з мовою в різних контекстах, таких як розмови з персонажами, вирішення завдань та ситуативні вправи. Це дозволяє здобувачам освіти застосовувати свої знання мови на практиці та розвивати навички в реальних ситуаціях.

– мотивація до навчання: гра може бути джерелом мотивації для здобувачів освіти, оскільки вона надає цікаві та захопливі завдання, які стимулюють їх до активної участі та досягнення успіху в навчанні.

– повторення та закріплення матеріалу: через гру здобувачі освіти можуть повторювати та закріплювати вивчений мовний матеріал без зайвого напруження. Виконання різноманітних завдань та вправ допомагає поглибити їхні знання та розуміння мови.

– розвиток навичок слухання та розуміння: у багатьох мовних іграх важливою частиною є слухання та розуміння мови. Граючи у відеоігри, слухаючи аудіокниги чи виконуючи завдання на основі аудіо- та відеоматеріалів, здобувачі освіти розвивають свої навички слухання та розуміння мови.

– стимулювання комунікативних навичок: деякі мовні ігри включають в себе можливість взаємодії з іншими гравцями, що стимулює розвиток комунікативних навичок. Вони можуть обмінюватися повідомленнями, спілкуватися у віртуальних чатах або співпрацювати у виконанні спільних завдань, що допомагає покращити вміння вести розмову та виразно висловлювати свої думки.

Загалом, гра допомагає студентам активно вивчати мову, поглиблюючи їхні знання та навички через захопливий та цікавий спосіб.

Гейміфікація у навчанні є цікавою технологією з численними перевагами, а саме:

– зацікавлення здобувачів освіти: граючи, здобувачі освіти відчують цікавість та захоплюються навчанням. Вони мають більший інтерес до матеріалу та більше мотивації до досягнення успіху.

– стимулювання мотивації: гейміфікація стимулює мотивацію до навчання шляхом встановлення цілей, нагород та конкуренції, що робить процес навчання більш захоплюючим та заохочує здобувачів освіти до активної участі.

– збільшення залученості: гейміфікація збільшує залученість здобувачів освіти, оскільки надає їм можливість активно взаємодіяти з матеріалом та брати участь у різноманітних інтерактивних діях.

– покращення запам'ятовування та розуміння: завдяки гейміфікації, здобувачі освіти мають можливість вивчати та закріплювати матеріал у вигляді ігор, що полегшує їхнє запам'ятовування та розуміння.

– розвиток навичок: гейміфікація допомагає розвивати різноманітні навички, такі як співпраця, креативність, рішення проблем, критичне мислення та комунікацію.

– персоналізований підхід: системи гейміфікації можуть бути налаштовані для врахування індивідуальних потреб та рівня знань кожного здобувача освіти, що дозволяє надати персоналізований підхід до навчання.

Висновки. Загалом, гейміфікація у навчанні робить освітній процес більш захоплюючим, мотивуючим та ефективним, сприяючи активному залученню студентів та покращенню їхніх навчальних результатів. Використання елементів гейміфікації у навчанні польської мови може стати ефективним інструментом для стимулювання мотивації, забезпечення активності та взаємодії студентів, а також розвитку їхніх мовних навичок. Використання ігрових методів у навчанні дозволяє зробити процес вивчення польської мови більш захопливим, ефективним та цікавим для студентів.

Література

1. Кузнєцова Т. В. Нові горизонти: гейміфікація у проектному менеджменті. *Українські студії в європейському контексті. 2023. № 7. С. 269–278.*

2. Медведєва А. О. Віртуальні мовні платформи як засіб ресурсно орієнтованого навчання майбутніх учителів польської мови. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : IV Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 22–23 лют. 2024 р. Полтава, 2024. С. 259–262.
3. Медведєва М. О., Жмурко О. І., Криворучко І. І., Ковтанюк М. С. Використання ігрових онлайн-сервісів у процесі вивчення мов програмування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 2, № 36. С. 248–255.
4. Медведєва М. О., Колмакова В. О. Ігрові технології при вивченні математичної логіки. *Теорія і практика використання інформаційних технологій в навчальному процесі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30-31 травня 2017 р., м. Київ, 2017. С.12–13.
5. Переяславська С., Смагіна О. Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. *Open educational e-environment of modern University*. 2019. Special edition. С. 250–260.
6. Тітова Л. Means of educational gamification in the formation of media literacy of students. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2023. No. 3(26-03), С. 108–115.
7. Bartle R. *Designing Virtual Worlds*. New Riders Publishing, 2003. 768 p.
8. Chou Y.-k. *Actionable Gamification: Beyond Points, Badges and Leaderboards*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. 511 p.
9. Kapp K. M. *Gamification of Learning and Instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education*. Center for Creative Leadership, 2012. 336 p.
10. McGonigal J. *Reality Is Broken: Why Games Make Us Better and How They Can Change the World*. New York : The Penguin Books, 2011. 388 p.
11. Medvedieva M., Titova L. Means of gamification in the formation of media literacy as an element of information and digital competence of participants in the educational process. *Information technologies and management in higher education and science* : International scientific conference. 28 November 2022. Ferghana, Republic of Uzbekistan, pp. 294–297.
12. Milchevskiy I. Gamification in Education: A Review of Literature. *Educational Technologies & Society*. 2019. No. 22(2). pp. 1–12.

Медведєва М.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики
і інформаційно-комунікаційних технологій
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

STEAM-ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Анотація. У сучасному світі роль учителя інформатики переосмислюється в контексті швидкого розвитку технологій та зростаючої потреби у цифровій грамотності. Для підготовки майбутніх педагогів до цих викликів, використання STEAM-технологій в освітньому процесі стає важливим елементом формування їхньої фахової компетентності. Загалом, використання STEAM-технологій у формуванні фахової компетентності майбутніх учителів інформатики є важливим кроком у підготовці висококваліфікованих педагогів, здатних ефективно працювати в умовах сучасного освітнього середовища.

Ключові слова: STEAM-освіта, STEAM-технології, робототехніка, майбутні учителі інформатики, здобувачі освіти, освітній процес, віртуальна реальність, програмування.

Medvedieva M. STEAM-technologies in the formation of professional competence of future computer science teachers. In today's world, the role of a computer science teacher is being redefined in the context of rapid technological development and the growing need for digital literacy. In order to prepare future teachers for these challenges, the use of STEAM-technologies in the educational process is becoming an important element in the formation of their professional competence. In general, the use of STEAM-technologies in the formation of the professional competence of future computer science teachers is an important step in the preparation of highly qualified teachers who are able to work effectively in the modern educational environment.

Key words: STEAM education, STEAM technologies, robotics, future computer science teachers, students, educational process, virtual reality, programming.

Актуальність дослідження. У відповідності до Концепції розвитку STEM-освіти 2020-2027 МОН передбачає модернізацію STEM-освіти та її впровадження на всіх рівнях освіти: початковому, базовому, вищому та профільному й професійному рівнях. Саме тому планується, що увага буде приділятися розвитку критичного, інженерного, алгоритмічного мислення, а також навичок оброблення інформації й аналізу даних. На перше місце ставляться такі компетентності як цифрова грамотність, креативні якості та інноваційність, а також – навички комунікації та командної роботи [12].

Одним із трьох основних політичних підходів до сприяння розвитку наукоємних та високотехнологічних галузей, спрямованих на заохочення дітей та молоді до проведення досліджень та оволодіння науково-технічними, інженерними професіями є удосконалення підготовки педагогічних працівників та забезпечення їх професійного розвитку і стимулювання [11].

Саме тому формування фахової компетентності майбутніх учителів інформатики засобами STEAM-технологій дозволить підготувати конкурентоспроможного професіонала на ринку праці та підвищити якість освіти загалом, інтегрувати систему освіти України до європейського і світового освітнього простору тощо.

У сучасному освітньому контексті важливо поєднувати різні галузі знань для створення більш інноваційного та ефективного підходу до навчання. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) – це підхід, який поєднує в собі наукові, технологічні, інженерні, мистецькі та математичні аспекти для створення цільного освітнього процесу.

Дослідженням впровадженням STEAM-технологій в освітній процес займалися багато науковців України, зокрема Н. Балик [4], О. Барна [4], Т. Вакалюк [5], У. Долга [6], Г. Корицька [6], І. Криворучко [9], М. Ковтанюк [9], С. Литвинова [1], Т. Махомета [7], М. Медведєва [8; 10], Н. Морзе [2], Г. Ткачук [13], В. Стеценко [13], О. Струтинська [2], І. Тягай [7], М. Умрик [2], Г. Шмигер [4], О. Янкавець [14] та інші. Проте важливо продовжувати досліджувати цю тему, щоб краще зрозуміти, як STEAM-технології можуть бути використані для покращення освітнього процесу для всіх здобувачів освіти, зокрема у формуванні фахової компетентності майбутніх учителів інформатики.

Мета дослідження – розглянути можливості використання STEAM-технологій у формуванні фахової компетентності майбутніх учителів інформатики.

Виклад основного матеріалу. STEAM-освіта (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) – це інтегрований підхід до навчання, який поєднує в собі п'ять основних галузей знань. Основні складові STEAM-освіти [3]:

- наука (Science): ця складова охоплює вивчення природничих наук, таких як фізика, хімія, біологія та астрономія. Вона сприяє розвитку спостережливості, дослідницького мислення та навичок експериментування;
- технології (Technology): технології охоплюють вивчення сучасних цифрових технологій, програмування, інформаційних систем та їх вплив на суспільство. Вони допомагають у розвитку навичок комп'ютерного мислення та використання сучасних інструментів для розв'язання завдань;
- інженерія (Engineering): інженерія або технічна творчість включає в себе вивчення процесів проєктування, розробки та будівництва. Ця складова сприяє розвитку проблемного мислення, креативності та здатності до роботи в команді;
- мистецтво (Arts): мистецтво в STEAM-освіті означає вивчення різних форм мистецтва, таких як музика, малювання, театральне мистецтво та дизайн. Воно сприяє розвитку емоційного і творчого виразу, а також стимулює індивідуальний розвиток;
- математика (Mathematics): математика в STEAM-освіті включає в себе вивчення різних математичних концепцій та їх застосування у різних галузях. Вона розвиває логічне мислення, аналітичні навички та здатність до вирішення складних проблем.

Ці п'ять складових взаємодіють між собою для створення інтегрованого підходу до навчання, який сприяє розвитку різних навичок та компетенцій здобувачів освіти.

Аналіз освітньо-професійних програм, що готують фахівців зі спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) вказують на наступні найпопулярніші STEAM-технології, які можуть бути використані в освітньому процесі. Зокрема це: робототехніка, віртуальна та розширена

реальності, 3D-друк, електроніка та мікроконтролери, програмування, дизайн та графіка тощо.

Робототехніка: використання роботів для вивчення програмування та інженерії. Здобувачі освіти можуть створювати роботів, програмувати їх за допомогою блочного програмування та вивчати принципи робототехніки та мехатроніки.

Віртуальна реальність (VR) та розширена реальність (AR): Використання VR та AR для імерсивного навчання та вивчення різних наукових та технологічних концепцій. Це може включати в себе віртуальні екскурсії, симуляції та інтерактивні заняття.

3D-друк: використання 3D-друку для створення різноманітних об'єктів, моделей та прототипів. Здобувачі освіти можуть розробляти свої власні дизайни, вивчаючи при цьому принципи інженерії та дизайну.

Електроніка та мікроконтролери: використання мікроконтролерів, таких як Arduino або Micro:bit, для розвитку навичок програмування та робототехніки. Здобувачі освіти можуть створювати різні електронні проекти, від простих сенсорних пристроїв до розумних систем управління.

Кодування та програмування: використання різних мов програмування та інструментів для навчання здобувачів освіти програмуванню. Це може включати в себе використання блочного програмування (наприклад, Scratch), текстового програмування (наприклад, Python, JavaScript) та розробку вебсайтів та застосунків.

Дизайн та графіка: використання графічних програм для створення візуальних елементів, анімацій та ілюстрацій. Здобувачі освіти можуть вивчати основи дизайну, кольорознавства та композиції, розробляючи свої власні творіння. Ці технології можуть бути використані як окремо, так і в поєднанні з іншими для створення цікавих та інтерактивних навчальних досліджень та проєктів.

Використання STEAM-технологій у навчанні майбутніх учителів інформатики відіграє важливу роль у формуванні їхньої фахової компетентності та готовності до викликів сучасного світу. По-перше, використання STEAM-технологій в освітньому процесі допомагає залучити увагу майбутніх учителів інформатики, оскільки вони мають можливість застосовувати свої знання та навички у практичних проєктах, які стимулюють творчий підхід та самовираження. По-друге, STEAM-

технології дозволяють майбутнім учителям інформатики розвивати свою креативність та інноваційне мислення шляхом розв'язання складних завдань, спрямованих на інтеграцію різних наукових інтересів.

Використання STEAM-технологій дозволяють створювати інтерактивні навчальні середовища, де майбутні учителі інформатики можуть взаємодіяти з матеріалом, тестувати свої ідеї та отримувати миттєвий зворотний зв'язок. Для успішної роботи в сучасному інформаційному суспільстві застосування STEAM-технологій допомагає майбутнім учителям інформатики отримати необхідні навички та компетенції. Вони вчаться працювати з новітніми технологіями та розробляти інноваційні підходи до навчання. Використання STEAM-технологій у навчанні майбутніх учителів інформатики сприяє розвитку навичок співпраці та колективної роботи, оскільки вони працюють над проєктами разом з іншими студентами з різних галузей знань.

Висновки. STEAM-технології відіграють ключову роль у формуванні фахової компетентності майбутніх учителів інформатики, стимулюючи їхнє зацікавлення, розвиваючи креативність та підготовлюючи до сучасних викликів у сфері освіти та технологій. Розуміння і використання цих технологій допомагає створити освітнє середовище, яке сприяє активному навчанню та розвитку компетенцій, необхідних для успішної кар'єри у сучасному світі.

Отже, STEAM-технології надають майбутнім учителям інформатики можливість використовувати інтерактивні методи навчання, які покращують засвоєння матеріалу та стимулюють активну участь здобувачів освіти. Вони можуть розробляти власні навчальні програми, використовуючи різні програмні та апаратні засоби, що допомагають зрозуміти складні технологічні концепції. STEAM-технології стимулюють розвиток креативності та інноваційного мислення. Майбутні вчителі інформатики навчаються застосовувати інтегрований підхід до розв'язання проблем, використовуючи знання з різних галузей науки та технологій. Використання новітніх технологій у навчанні робить освітній процес більш цікавим та захоплюючим для майбутніх учителів. Інтерактивність та можливість власноруч створювати щось нове заохочують до активного вивчення матеріалу, самонавчання та самовдосконалення.

Знання про використання STEAM-технологій дозволить майбутнім учителям інформатики ефективно впроваджувати інноваційні методи навчання та використовувати сучасні технології в освітньому процесі. Також, STEAM-технології дозволяють майбутнім вчителям інформатики розробляти індивідуалізовані програми навчання, які враховують особливості та інтереси кожного здобувача освіти, що сприяє ефективному навчанню та розвитку всіх учасників освітнього процесу.

Література

1. Lytvynova S., Medvedieva M. Educational Computer Modelling in Natural Sciences Education: Chemistry and Biology Aspects. *Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*. 2020. Vol. 2732. pp. 532–546.
2. Morze N., Strutynska O., Umryk M. Educational robotics as a prospective trend in STEM-education development. *Open educational e-environment of modern university*. 2018. № 5. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.178187>.
3. STEM-освіта. *Інститут модернізації змісту освіти*. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita>.
4. Балик Н. Р., Барна О. В., Шмигер Г. П. Впровадження STEM-освіти у педагогічному університеті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : матеріали I Всеукр. науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, м. Тернопіль, 9-10 листопада 2017 р. Тернопіль, 2017. № 1. С. 11–14.
5. Вакалюк Т. А., Медведєва М. О. Використання технологій доповненої реальності в освітньому процесі. «Інформаційно-комп'ютерні технології – 2021 (ІКТ-2021)» : тези доп. XII Міжнар. науково-техн. конф., м. Житомир, 1–3 квіт. 2021 р. Житомир, 2021. С. 137–138.
6. Корицька Г. Р., Долга У. І. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів освіти засобами STEAM/ESTEAM. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 253–259.

7. Махомета Т., Тягай І. STEM-навчання у фаховій підготовці майбутнього вчителя математики. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 14(32). С. 307–314.
8. Медведєва М. О. Огляд технічного забезпечення освітньої робототехніки. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. III Міжнар. Науково-практ. Інтернет-конференція, м. Полтава, 22–23 лют. 2023 р. Полтава, 2023. С. 449–454.
9. Медведєва М. О., Жмурко О. І., Криворучко І. І., Ковтанюк М. С. Елементи підготовки майбутніх учителів інформатики до застосування технології формування Computational Thinking. *Фізико-математична освіта*. 2021. Вип. 1(27). С. 67–75.
10. Медведєва М. О., Остапенко О. В. Використання платформи Blender при вивченні тривимірного моделювання. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : V Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 16-17 листоп. 2023 р. Умань, 2023. С. 90–92.
11. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.01.2021 р. № 131-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r?fbclid=IwAR0wAdPwkgIGHfqBvwQphNLBys7zn8hvAfHLgXh6g-kZlYnYXJuwTIuUc1w>.
12. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 05.08.2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>.
13. Ткачук Г., Стеценко В. Особливості впровадження STEM-орієнтованого навчання на засадах компетентнісного підходу. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 12(17). С. 213–225.
14. Янкавець О. О. Організація освітнього процесу із запровадженням STEM-навчання на прикладі природничої освітньої галузі. *Scientific notes of Junior Academy of Sciences of Ukraine*. 2023. № 1(26). С. 94–102.

Рижак Д.С.

Викладач іноземної мови та методик дошкільної освіти

Федорова М.І.

Викладач хореографії та методик початкової освіти

*Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж*

ім. Т. Г. Шевченка

Черкаської обласної ради»

ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ ДО ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ

Анотація. *Ця стаття досліджує рівень готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти. Автори звертають увагу на ключові аспекти, які впливають на готовність здобувачів освіти та викладачів до впровадження новаторських підходів у освітній процес. У статті аналізуються перешкоди та виклики, з якими стикаються учасники освітнього процесу, а також розглядаються можливості для покращення цієї готовності. Зокрема, представлені особливості педагогічної підготовки викладачів, розвиток технологічної інфраструктури, співпраця з роботодавцями та громадським сектором, а також проведення досліджень та моніторингу. На основі проведеного аналізу надаються рекомендації для подальших дій з метою підвищення готовності здобувачів освіти до інновацій у сфері освіти.*

Ключові слова: *здобувач освіти, фаховий коледж, інновації, сфера освіти, педагогічна підготовка.*

Ryzhak D.S., Fedorova M.I. Readiness of Vocational College Education Seekers for Innovations in the Education Sector. *This article investigates the level of readiness of education seekers in vocational colleges for innovations in the education sector. The authors focus on key aspects influencing the readiness of education seekers and instructors for implementing innovative approaches in the educational process. The article analyzes the obstacles and challenges faced by participants in the educational process, as well as discusses opportunities for improving this readiness. Specifically, it discusses pedagogical training of instructors, development of*

technological infrastructure, collaboration with employers and the public sector, as well as conducting research and monitoring. Based on the analysis conducted, recommendations are provided for further actions aimed at enhancing the readiness of education seekers for innovations in the education sector.

Key words: *education seeker, vocational college, innovations, education sector, pedagogical training.*

Актуальність дослідження. Сучасне освітнє середовище постійно змінюється та вдосконалюється під впливом технологічного прогресу та соціокультурних трансформацій. З цими змінами пов'язані виклики та можливості, які впливають на процес підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти. Фахові коледжі відіграють ключову роль у підготовці здобувачів освіти до роботи у сучасному освітньому середовищі. Однією з важливих складових успішної освіти є готовність здобувачів освіти до інновацій. Ця готовність вимагає від здобувачів та викладачів умінь адаптуватися до нових методів навчання, використання сучасних технологій та ефективного взаємодії у навчальному процесі. Проте, незважаючи на важливість цієї готовності, існують певні виклики та перешкоди, які ускладнюють її розвиток серед студентів та викладачів фахових коледжів.

Аналіз наукових досліджень вказує на кілька ключових позицій вчених, які досліджують означене питання під кутом зору сучасних тенденцій. Деякі дослідження показують, що рівень готовності студентів фахових коледжів до інновацій у сфері освіти може бути відносно низьким. Це пов'язано з обмеженим доступом до сучасних технологій, недостатньою підготовкою викладачів та відсутністю стимулюючого навчального середовища. Інші дослідники визначають кілька факторів, які впливають на готовність студентів до інновацій у сфері освіти, включаючи рівень технологічної оснащеності, педагогічну підготовку викладачів, стимулююче навчальне середовище та мотивацію студентів.

Багато досліджень пропонують різні рекомендації для покращення готовності здобувачів освіти до інновацій. Це може включати вдосконалення педагогічної підготовки викладачів, створення стимулюючого навчального середовища, розвиток інфраструктури для використання сучасних технологій та підтримку інноваційних ініціатив.

Вчені вказують на необхідність подальших досліджень у цій області з метою виявлення нових чинників, що впливають на готовність до інновацій, розробки та апробації ефективних стратегій підготовки та підвищення готовності студентів до інновацій.

Бех І. вивчав питання сучасної освіти на шляху досконалості, а Водяницький І. О. розглядав питання використання інформаційних технологій фахівцями технічних дисциплін. Галчанська В. В. вивчала аспекти електронних засобів навчального призначення та перспективи їх використання, а Гладких Г. В. та Шарова Т. М. досліджували питання організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Іщенко Т. В., Рудницький Я. Е., Сергієнко Т. І., Шаров С. В. вивчали питання, що стосуються сучасних інформаційних технологій, що використовуються в закладах освіти. Сучасні науковці подають власне бачення на означене питання та аргументують власну думку. Аналіз наукових досліджень підтверджує важливість розвитку готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти та вказує на потребу в подальших дослідженнях та стратегіях для досягнення цієї мети.

Метою статті є ретельне дослідження та аналіз факторів, які впливають на готовність студентів фахових коледжів до прийняття та впровадження інноваційних підходів у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу. Готовність здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти є важливим аспектом їхньої успішної адаптації до сучасних вимог ринку праці та швидкозмінних технологічних та соціокультурних реалій. Нами виокремлені ключові аспекти, які впливають на готовність здобувачів освіти до інновацій, зокрема технологічна освіченість, гнучкість та відкритість до змін, педагогічна підготовка, підтримка та навчання вчителів, створення мотивації для інновацій, сприйняття ризику та вміння ефективно керувати ним тощо. Знання та вміння використовувати сучасні інформаційні технології є важливими для успішної адаптації до інновацій у сфері освіти [10, с.136].

Сучасні методи навчання все частіше базуються на використанні цифрових інструментів та платформ, тому готовність до їхнього використання важлива. Здобувачі освіти повинні мати відкритий розум та бути готовими до прийняття нових ідей та методів навчання. Це

дозволить їм ефективно впроваджувати інновації у свою практику навчання. Важливо, щоб здобувачі освіти мали базові педагогічні знання та навички, які допоможуть їм ефективно впроваджувати інновації у навчальний процес. Це включає в себе розуміння принципів активного навчання, оцінювання та створення стимулюючого навчального середовища [5, с. 139]. Забезпечення належної підтримки та навчання для вчителів є важливим аспектом готовності здобувачів освіти до інновацій. Це може включати професійні розвиток програм, тренінги та ресурси для вчителів, щоб допомогти їм засвоїти нові методи навчання.

Здобувачі освіти повинні бачити цінність та користь інновацій у навчальному процесі. Сприяння мотивації до впровадження інновацій може включати створення стимулів, підтримки і визнання успіхів. Здобувачі освіти повинні бути готові до можливих ризиків та труднощів, які можуть виникнути під час впровадження інноваційних підходів. Вміння ефективно керувати цими ризиками є важливою складовою готовності до інновацій. Готовність здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти залежить від їхньої технологічної освіченості, гнучкості, педагогічної підготовки, підтримки вчителів, мотивації та уміння ефективно керувати ризиками [8, с.121].

Рівень готовності до інновацій серед здобувачів освіти фахових коледжів може бути різноманітним і залежить від декількох ключових аспектів, які в свою чергу зводяться до технологічної освіченості, педагогічної підготовки, мотивації та інтересу, підтримки та ресурсної бази, досвіду та практики. Здобувачі освіти фахових коледжів, які володіють високим рівнем технологічної освіченості, зазвичай проявляють більшу готовність до впровадження інновацій. Вони здатні швидше адаптуватися до нових технологій та цінувати їхні можливості для поліпшення навчання. Здобувачі освіти, які отримують достатню педагогічну підготовку, можуть бути краще підготовлені до застосування інноваційних методів навчання у майбутній професійній діяльності. Їхні знання про основні принципи та методики навчання допоможуть їм ефективно використовувати новаторські підходи [12, с. 150].

Здобувачі освіти, які мають високий рівень мотивації та цікавляться інноваціями у сфері освіти, зазвичай більш активно включаються у процес впровадження нових методів та технологій. Їхній ентузіазм може

бути ключовим фактором у створенні стимулюючого навчального середовища. Доступ до необхідних ресурсів, таких як доступ до сучасних технологій та педагогічних матеріалів, а також підтримка від викладачів та адміністрації, може впливати на рівень готовності до інновацій серед здобувачів освіти. Майбутні фахівці, які мають можливість здобувати практичний досвід у використанні інноваційних методів навчання під час навчання, можуть розвивати свою готовність до інновацій швидше та ефективніше. Рівень готовності до інновацій серед здобувачів освіти фахових коледжів може бути покращений за допомогою належної підготовки, мотивації та підтримки, а також доступу до необхідних ресурсів та практичного досвіду [2, с. 187].

Під час виявлення готовності до інновацій у сфері освіти здобувачі освіти фахових коледжів можуть стикатися з різними перешкодами та викликами. Здебільшого, це недостатність доступу до сучасних технологій та обмежений рівень технічної оснащеності у навчальних закладах можуть ускладнювати впровадження інноваційних підходів, які базуються на використанні цифрових інструментів та онлайн-ресурсів. Викладачі можуть виявляти недостатню підготовку до застосування інноваційних методів навчання. Вони можуть бути необізнані з сучасними педагогічними підходами або не мати достатньої експертизи у використанні новітніх технологій [13, с. 295].

Деякі здобувачі освіти та викладачі можуть виявляти опір до змін та інновацій. Вони можуть переконувати, що традиційні методи навчання є ефективнішими або не бачити необхідності в упровадженні нововведень. Певні навчальні програми можуть бути застарілими або недостатньо адаптованими до сучасних вимог та тенденцій. Це може ускладнювати виявлення готовності до інновацій серед здобувачів. Відсутність належної підтримки з боку адміністрації навчальних закладів та недостатність фінансових ресурсів можуть ускладнювати впровадження інновацій у сфері освіти. Соціокультурні чинники, такі як стереотипи щодо ролі технологій у навчанні або опір до змін в освітньому процесі, також можуть бути перешкодою для виявлення готовності до інновацій.

Вказані перешкоди та виклики можуть ускладнювати процес виявлення готовності до інновацій серед здобувачів освіти фахових

коледжів. Проте їхня свідома і систематична адресація може сприяти подоланню цих перешкод та сприяти розвитку більш гнучкого та інноваційного навчального середовища [6, с. 228].

Існують різні можливості для покращення готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти. У першу чергу це розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчанні. Надання здобувачам освіти доступу до сучасних ІКТ, таких як комп'ютери, планшети, програмне забезпечення для навчання тощо, сприяє активній інтеграції технологій у навчальний процес та підвищує їхню готовність до інновацій. Науковці наголошують на важливості міжособистісної творчої взаємодії, особливо для спеціальностей, пов'язаних з мистецькою діяльністю [9, с. 78].

Вагоме місце відводимо педагогічній підготовці та навчанню викладачів. Це організація курсів та тренінгів для викладачів з педагогічних інновацій та використання сучасних методик навчання, що у подальшому підвищить їхню ефективність у впровадженні інновацій у навчальний процес [4, с. 71].

Створення стимулюючого навчального середовища дозволить підтримати ініціативи здобувачів та викладачів у впровадженні нових ідей та інновацій, а також створити платформи для співпраці та обміну досвідом може створити стимулююче навчальне середовище. Активна участь у педагогічних дослідженнях викладачів дозволить залучати здобувачів до проведення педагогічних досліджень та проектів дозволить їм отримати практичний досвід та розвинути навички у застосуванні інноваційних методик навчання.

Взаємодія з роботодавцями, громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами може допомогти адаптувати навчальні програми до потреб ринку праці та забезпечити здобувачів необхідними навичками для успішної кар'єри. Розробка та впровадження інноваційних освітніх програм, які активно використовують сучасні технології та методики навчання, сприятиме розвитку гнучкого та адаптивного навчання. Реалізація представлених можливостей може сприяти покращенню готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти та підготовці їх до викликів сучасного освітнього середовища [3, с. 202].

Надаючи рекомендації для майбутніх дій з покращення готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти, можна спрямуватися на кілька ключових напрямків: розвиток педагогічних компетенцій, стимулювання та підтримка інноваційних ініціатив, розвиток технологічної інфраструктури, співпраця з роботодавцями та громадським сектором, проведення досліджень та моніторингу, створення платформ для обміну досвідом тощо [7, с. 324].

Для розвитку педагогічних компетенцій важливо надати здобувачам фахових коледжів можливості отримати педагогічні навички та компетенції, які допоможуть їм ефективно впроваджувати інноваційні підходи у навчальний процес. Це може включати курси з методики навчання, тренінги з використання технологій у навчанні та практичні заняття. Стимулювання та підтримка інноваційних ініціатив зринає на рівні виявлення механізмів підтримки та стимулювання інноваційних ініціатив серед здобувачів та викладачів. Це можуть бути конкурси на кращі проєкти з використання інноваційних методів навчання, гранти для реалізації проєктів та інші форми підтримки [1, с. 32].

Розвиток технологічної інфраструктури можливий завдяки належному доступу до сучасних технологій та інфраструктури для навчання. Це можливо зробити завдяки оновленню комп'ютерних класів, надання доступу до онлайн-ресурсів та програмного забезпечення для навчання. Співпраця з роботодавцями та громадським сектором ґрунтується на залученні роботодавців та представників громадського сектору до процесу навчання, щоб забезпечити відповідність навчальних програм потребам ринку праці та забезпечити студентів необхідними навичками та компетенціями [11, с. 137].

Проведення досліджень та моніторингу дозволить виявити рівень готовності до інновацій серед тих, хто навчається та викладачів фахових коледжів, а також виявлення проблемних питань та напрямків для подальшого покращення. Створення платформ для обміну досвідом та найкращими практиками між різними навчальними закладами сприятиме впровадженню інновацій та підвищить ефективність навчального процесу. Ці рекомендації можуть стати основою для подальшого розвитку стратегій та програм, спрямованих на підвищення готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій у сфері освіти.

Висновки. У контексті сучасного освітнього середовища, де технології та методи навчання швидко розвиваються, готовність здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій стає критичною для їх успішної адаптації та конкурентоспроможності на ринку праці. Аналіз показує, що деякі проблеми, такі як недостатність технологічної оснащеності, обмежена підготовка викладачів та відсутність стимулюючого навчального середовища, можуть ускладнювати розвиток готовності до інновацій. Здобувачі освіти фахових коледжів проявляють певний рівень готовності до інновацій у сфері освіти, проте цей рівень може бути різноманітним і залежить від багатьох факторів, таких як рівень технологічної освіченості, педагогічна підготовка та мотивація.

Незважаючи на існуючі виклики, існують і значні можливості для покращення готовності здобувачів освіти до інновацій. Серед них можуть бути розвиток технологічної освіченості, вдосконалення навчальних програм та забезпечення доступу до професійного розвитку та підтримки вчителів.

Для подальшого підвищення готовності здобувачів освіти фахових коледжів до інновацій, необхідно розробити та впровадити стратегічні заходи, спрямовані на вдосконалення педагогічної підготовки викладачів, розвиток технологічної інфраструктури та створення стимулюючого навчального середовища. Розвиток готовності до інновацій є динамічним процесом, який потребує подальших досліджень та вдосконалення.

Література

1. Бех І. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1.1072. С. 32–37.
2. Водяницький І. О. Використання інформаційних технологій фахівцями технічних дисциплін. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 187–192.
3. Галчанська В. В. Значення електронних засобів навчального призначення та перспективи їх використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 201–206.
4. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування*

- творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. Т. 2, №. 69. С. 70–74.
5. Ільченко А. Є. Взаємодія викладачів та студентів у створенні та підтримці творчого навчального середовища. *Цифрова трансформація професійної підготовки фахівців в умовах застосування SMART-освітніх технологій: стан, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Харків, 29-30 листопада 2023 року).* 2023. С. 135–140.
 6. Іщенко Т. В. Освітні інновації у студентоцентрованому навчанні. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 7. С. 228–232.
 7. Рудніцький Я. Е. Штучний інтелект в освіті: ChatGPT як ключовий інструмент для покращення навчання здобувачів освіти. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 7. С. 324–327.
 8. Сергієнко Т. І. Інформаційні технології в освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 121–126.
 9. Шапран О. Комунікативні аспекти підготовки здобувачів у фахових мистецьких коледжах. *Молодь і ринок.* 2023. № 3(211). С. 76–81.
 10. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 136–144.
 11. Шарова Т. М., Шаров С. В. Масові відкриті онлайн курси як можливість підвищення конкурентоспроможності фахівця. *Молодий вчений.* 2018. Т. 9. № 61.1. С. 137–140.
 12. Arkhipova N., Tkach O., Shevchenko N., Karhina N. Modern views on the new ukrainian school: challenges and problems. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 150–164.
 13. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2021. № 1(105). С. 295–305.

Семенов О.М.

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С Макаренка

КУЛЬТУРОМОВНА ОСОБИСТІТЬ МОЛОДІ У ПРОЄКЦІЇ РОЗВИТКУ НА ЗАСАДАХ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ

Анотація. У статті на основі методів аналізу й узагальнення наукових джерел, електронних ресурсів, педагогічного спостереження схарактеризовано поточні результати мініпроєкту лабораторії інфомедійної грамотності та ресурсного центру професійного розвитку вчителя. Розвиток культуромовної особистості студентської молоді на засадах інфомедійної грамотності представлено як спеціально організований, компетентнісно орієнтований процес неформальної освіти, що здійснюється з урахуванням, зокрема, студентоцентрованого підходу та методики «Академії української преси» стосовно здійснення медійної комунікації та роботи з медіатекстом: достовірність, точність, покликання на періоджерела.

Ключові слова: культуромовна особистість, інфомедійна грамотність, інфомедійні уміння, студентська молодь, Академія української преси, мініпроєкт, розвиток культуромовної особистості, лінгвоаксіологічні аспекти.

Semenog O. Cultural and language personality of youth in the development projection based on media literacy. This article utilizes methods of analysis and synthesis of scientific sources, electronic resources, and pedagogical observations to characterize the current results of the mini-project of the Media Literacy Laboratory and the Resource Center for Teacher Professional Development. It is noted that the development of the cultural and language personality of student youth based on media literacy is a specially organized, competency-oriented educational process, which is implemented with consideration for student-centered learning and the methodology of the

"Academy of Ukrainian Press" regarding working with media texts: reliability, accuracy, and reference to primary sources.

Key words: *cultural and language personality, media literacy, media skills, student youth, Academy of Ukrainian Press, mini-project, development of cultural and language personality, linguo-axiological aspects.*

Актуальність. Віра в перемогу України, віра в те, що «змагаємо за правду» залежить від нашої української мовної стійкості, стрижнем для якої були і є «наша мова, наша література і доля народу нашого», – писав І. Пулюй, фізик, перекладач-богослов, суспільно-політичний діяч. [цит. за п.21.]. Серед наративів-фейків, які тривалий час культивувалися в російському медійному просторі, читаємо: «Мова не має значення». Ю.Шевчук, філолог, політолог, фахівець з порівняльної політології, лектор Колумбійського та Єльського університетів (США), відповідає на ці фейки так: «Мова не має значення» – це фікція, аби ми опустили зброю. Якщо мова не має значення, тоді чому мова є основним засобом визначення для Путіна так званих «соотечественников» поза межами території Росії, яких він має захищати» [17; 22]. То ж мова – завжди на часі.

На вислів «Мова на часі» у пошуковій системі Google отримуємо 514 000 000 результатів [7]. Серед ключових тенденцій 2022 р., які обґрунтував Національний інститут стратегічних досліджень у звіті «Українська мова під час війни: тенденції розвитку» [19], названо і такі: розширення україномовної аудиторії, зростання популярності української мови, громадський захист мови, що сприяє формуванню культуромовної особистості молоді. Особливої актуальності на інформаційному фронті в останні роки набуває стійка потреба мислити критично, споживати інформацію «крізь лупу», відрізнити факти від суджень, виявляти маніпулятивний контент, розвінчувати фейки, наративи ворожої пропаганди, застосовувати «правила трьох джерел» (грунтовності, достовірності, аргументованості), дотримуватись правил інформаційної безпеки, інформаційної гігієни, володіти прийомами комунікативної взаємодії.

Медіаосвітній складник пронизує ключові компетентності мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (2020), у зміст шкільних програм з української мови для 7 класу НУШ уведено розділи «Інформація», «Текст», «Мовленнєві жанри»,

«Спілкування»; результати навчання в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх учителів. То ж особливу роль у формуванні культуромовної особистості молоді в умовах війни відіграють навички інфомедійної грамотності.

Питання медіаосвіти, медіаосвітнього компоненту, методологія IREX щодо подвійної імплементації, навчання української мови у вимірах медіаграмотності/ інфомедійної грамотності, принципи естетичної вартісності медіатекстів уведені в культуромовні та мовно-методичні дисципліни у вищій школі та поступово упроваджуються навчальні предмети у початковій, базовій, старшій школі. Логічним продовженням формальної освіти слугує гурткова робота учнівської та студентської молоді з інфомедійної грамотності в закладах загальної середньої та вищої освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Потреба розвитку культуромовної особистості, громадянської позиції і національної приналежності підтверджується основними положеннями і заходами з реалізації Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, яку ухвалено 15 березня 2024 року розпорядженням Кабінету Міністрів України.

У наукових розвідках конкретизовано поняття «культуромовна особистість» як особистості-носія національної мови, культури й духовності, котра вільно володіє виражальними засобами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях, шанує і дбає про збереження та розвиток української мови [12], мовця, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя [14].

Сформованість умінь здійснювати пошук інформацію, вивчати, порівнювати, оцінювати її якість і достовірність, робити свідомий вибір, ставити правильні запитання, вибудовувати конкретні судження на доказах, осмислювати зміст і форму тексту, ефективно комунікувати тощо перевіряють у межах міжнародного дослідження PISA (2018, 2022) [дет. у п. 13]. У наукових розвідках та науково-методичних публікаціях описано формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців, у т.ч. на засадах інформаційної грамотності [10]; медіаосвітніх умінь молоді [4]; акцентовано увагу на особливостях медіатурніру в межах гурткової роботи [24].

Як показує аналіз, автори керуються напрацюваннями Академії української преси (<https://www.aup.com.ua/>) та картою компетентностей Проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність-національне розгортання» IREX, з-поміж яких виділено інформаційну грамотність, критичне мислення; соціальну толерантність, фактчекінг, візуальну грамотність та ін. [3].

Ефективною формою неформальної освіти молоді фахівці називають участь здобувачів у мініпроєктах Академії української преси та програми «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність – національне розгортання» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX). Досвід формування культуромовної особистості на засадах інфомедійної грамотності напрацьовують лабораторія інфомедійної грамотності та ресурсний центр професійного розвитку кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, які упродовж 2020-2023 рр. виконали спільні проєкти з національними організаціями.

У межах статті розглянемо лінгвоаксіологічні аспекти формування культуромовної особистості студентської молоді на засадах інфомедійної грамотності у процесі виконання лабораторії та ресурсного центру Сумського ДПУ імені А. С. Макаренка мініпроєкту від Академії української преси.

Для досягнення мети використано методи аналізу й узагальнення наукових джерел, електронних ресурсів, педагогічного спостереження за перебігом реалізації мініпроєкту Академії української преси Усеукраїнський хакатон «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення» (2023).

Виклад основного матеріалу. Окреслимо сутність мініпроєкту. У 2023 році отримав визнання мініпроєкт Академії української преси Усеукраїнський хакатон «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення» (координатор – к.пед.н. Ячменик М.М., керівник лабораторії інфомедійної грамотності). Мета проєкту – сприяти формуванню критичного мислення та медіаграмотності молоді задля збереження ментального здоров'я [20]. До участі в мініпроєкті були долучені десять

студентських команд від закладів вищої освіти України насамперед прикордонних міст.

Формат хакатону передбачав проведення в межах неформальної освіти вебінарів за темами «Реалії інформаційної війни у твоєму гаджеті», «Фейки в суспільстві пост-правди: на прикладі громад, що знаходяться у 5 км по два боки від кордону», «Про що мовчать підручники історії», «Відроджені імена в літературі на основі розвінчування фейків, пропаганди та ворожих наративів», «Мова – ідентифікація нації: винищення, відродження, збереження, розквіт», «Арттерапія для формування медіагігієни».

Висвітливо деякі аспекти вебінарів «Мова – ідентифікація нації: винищення, відродження, збереження, розквіт», мета яких – поглиблення м'яких навичок молоді з інфомедійної грамотності, розвиток культури роботи з/над медіатекстом у межах неформальної освіти. Методика проведення заходів Хакатону враховує критерії Академії української преси» стосовно роботи з медіатекстом: достовірність, точність, покликання на першоджерела.

У попередніх публікаціях спільно з Н.Пономаренко [10] нами означено інфомедійні уміння у складі мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців, зокрема аналізувати медіаповідомлення (виділяти факти і судження, розрізняти їх, створювати судження на основі фактів); перевіряти інформацію, виявляти плагіат; верифікувати медіапродукт та виявляти фейки в ньому; ставити питання, обґрунтовувати власну позицію; ідентифікувати лексеми з негативною конотацією (мова ворожнечі в мас-медіа); ідентифікувати вплив медіа на емоції, оцінювати нетолерантне висвітлення чутливих для суспільства тем, створювати дописи, відеоблоги. У дослідженні ми керувались авторським тестом на визначення сформованості мовнокомунікативних, текстово-жанрових, стилістично-редакторських, мовленнєво-риторичних, інфомедійних умінь.

Розглянемо окремі аспекти вебінару: «мова на часі», мова – маркер національної приналежності і безпеки державних кордонів медіамовний фронт: українські словники.

Розмірковуємо над тезою Д. Павличка «Мовна й духовна самостійність як найголовніша ознака гідності»: чи є мова маркером національної приналежності, чи можна бути українцем і не розмовляти

українською мовою. Опрацьовуємо статтю Ю.Шевчука «5 міфів проти української мови». Коментуємо тези відомого дослідника української мови: «З одного боку, я не заперечую, що люди, які не володіють українською, борються за незалежність. Водночас їхнє існування є основною причиною зазіхання Путіна на Україну» [22]. Переконаємось з урахуванням конкретних фактів, що, власне, мова і є самоідентифікатором, який посилює почуття самоповаги, створює іншу парадигму дійсності.

А. Розлуцька, мовна активістка й організаторка «Безкоштовних курсів української мови» (<https://tyzhden.ua/mova-zamist-iazyka/>), слушно зауважує, що «формувати український контекст можливо лише державною мовою; це дозволить нам бути присутніми в інформаційному просторі, зруйнувати «інформаційну бульбашку», в якій перебуває переважна більшість населення росії».

Невід'ємним складником формування культуромовної особистості молоді є розвиток критичного мислення. Наразі актуалізується термін, запропонований американським філософом та психологом Джоном Дьюї в 1910 році на позначення умінь вдумливо читати, сприймати, осмислювати медіаповідомлення, оцінювати й перевіряти важливу інформацію, зіставляти її з іншою і робити свідомий вибір, формувати власне ставлення до інформації. Дотримання основних правил інформаційної гігієни теж є виключно важливими.

Російські медіанаративи спрямовані передусім на виправдовування війни проти України. Розглядаємо зі студентами один із таких медіанаративів.

5 вересня 2022 р. на сайті <https://russian.rt.com/russia/news/1043998-grossiya-institut-yazyk> було опубліковано повідомлення про звернення депутата Держдуми Є. Федорова до Голови Міннауки РФ щодо створення в росії Інституту регулювання норм української мови; мета – повернути практику насильницького зближення української мови з «братньою» російською [2].

Для більш чіткого розуміння й аналізу наративу опрацьовуємо актуальні коментарі директора Інституту української мови Національної академії наук України. П. Гриценко наголошує: «Забувши про доктрину Путіна, який говорив, що українська мова – це вигадка, росіяни беруться порядкувати в самій українській мові. Росіяни хочуть визначати, якою

має бути українська мова для українців на території Росії (читай – на теренах упокореної України)! Знищивши всі підручники української мови й українською мовою з інших предметів, росіяни взялися за створення своїх підручників української мови для окупованих територій. Вражаюча «благородна турбота» про освіту українських дітей! [5].

Для спростування фейків звертаємось до консультативних сайтів медіаорганізацій: SPRAVDI – Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури та інформаційної політики; «Детектор медіа» – багатофункційна платформа, що поєднує створення медійного контенту та різнопланові дослідження медійного простору; VoxCheck – фактчекінговий проєкт незалежної аналітичної платформи «Вокс Україна» та ін. [дет. див. п.4]. Така вправа спонукає більш відповідально ставитись до того, що пишемо в соціальних мережах, або перепощуємо неперевірену інформацію.

Про таку відповідальність ідеться, коли, наприклад, аналізуємо фейкову інформацію про «участь української мови в конкурсах мов» у різні роки. На офіційній сторінці Верховної Ради України в соцмережі Facebook опублікували допис про те, нібито українська мова у 1934 та 1991 рр. посіла третє місце у світі на конкурсі мов за милозвучністю, мовляв українцям є чим пишатися [9].

Скріншоти з таким дописом у соцмережі Facebook запостили десятки блогерів та організацій, серед яких навіть Інститут Масової Інформації та WAS. Такі ж повідомлення віднайшли і в посібнику «Етнолінгвістика» (2022) та ін. Переглядаємо відеозапис О.Українця (<https://www.youtube.com/watch?v=MBURS4HPyXE&t=2s>) про колізії фейку, з'ясовуємо, як спростовує автор подану інформацію.

Опрацьовуємо в цьому контексті статтю М.Тимошика «Як особливо крамольна книжка Огієнка двічі перетнула океан» на мультимедійній платформі іномовлення України «УкрІНФОРМ» [16], допис ученого «Десять аргументів, чому «українську культуру» Огієнка має прочитати кожен українець» (<https://www.facebook.com/mykola.tymoshyk/posts/pfbid0JWsouGFR2akFJnjqKpjqvtaK3ejxaPgtpzEMLEwDRd6dpbyukwWn6WuusHeYv2HMI>) і міркуємо, як підтвердити достовірність такої інформації: «в американському Бавнд-Бруці віднайдено перше видання твору Івана Огієнка «Українська культура», яке вийшло в Києві рівно сто літ тому. Йдеться про факт на правду

сенсаційний». З цією метою аналізуємо заголовок, фото, а також мовні заповіді відомого мовознавця про те, що «кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу».

У межах неформальної освіти пропонуємо здобувачам більш детально з'ясувати значення і причини виникнення лексем на позначення «новомови війни», штучної мови, яку «країна-агресор використовує, щоб приховати правду про війну» (Д. Оурел «1984»): *спецоперація* – війна; *приліт* – влучання ворожої ракети. Деякі слова, зокрема, такі, як *бавовна*, *хлопок* (на позначення вибух) виникають з причини неправильного перекладу. Організація Future for Ukraine створила навіть ілюстрації до слів, які набули нового значення (<http://surl.li/kdjof>); наприклад, візуальний образ слова Бавовнятко (Bavovnyatko) – це міфічна пухнаста та непосидюча істота, котра бавиться з вогнем на складах та аеродромах окупантів [1; 18].

Важливо розмірковувати над кожним словом, коли робимо дописи про новомову війни. С.Міхальков, досліджуючи новомову війни, наводить кілька діаграм щодо згадок термінів «війна» та «спеціальна військова операція» у Телеграм-каналах російських топ-пропагандистів, часовий проміжок, коли дезінформатори змушені говорити відкрито про війну [8]. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки спільно з Інститутом масової інформації підготували рекомендації та застереження щодо коректного використання термінології стосовно подій та явищ російсько-української війни [11], зокрема слів *вторгнення*, *збройна агресія*, *війна*; *військовий -воєнний*; *окупанти – загарбники - терористи*; *бойові дії -воєнні дії*; *тимчасово окуповані території – тимчасово захоплені території та ін.*

Для учасників Хакатону «Лабіринти медіаграмотності...» - майбутніх учителів така робота передбачає удосконалення і стилістично-редакторських умінь: кропітке враховування точності кожного слова, логічності, доречності, сприйняття цього слова реципієнтом [10].

Важливу роботу на вебінарі приділяємо питанню «Медіамовний фронт: українські словники». Яким словникам варто довіряти? Чи є добросовісні словники? Здійснюємо пошук. Відповіді на деякі із цих

питань знаходимо в актуальній статті О.Тараненка «Словники української мови в діяльності Академії наук України» [15].

З'ясовуємо, чи доцільно вважати поняття «дезінформація» та «пропаганда», «автентичний та «достовірний» синонімічними, інші медіалексеми і приходимо до висновку: вагому роль у формуванні культуромовної особистості на засадах інфомедійної грамотності відводимо українським словникам. Переконаємось, що кожний словник має бути авторським, має відчуватись специфіка мовотворчості автора; характер і практику застосування словникових ілюстрацій.

Аналізуємо і таку інформацію: У мас-медіа наводять приклади твіту Дональда Трампа із загадковим словом *sovfeffe*, заяви прес-служби Білого дому із закликом до «персика» (*reach*) на Близькому Сході, замість «миру» (*peace*). Пропонуємо ознайомитись із тезами статті Моррисон Л. Як орфографічні помилки можуть зіпсувати вам життя <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-40887549> . Отже, орфографічний словник може зіграти чи не вирішальну роль у підготовці дописів чи промов.

Для інфомедійної культуромовної особистості важлива словникова культура. Сайт Освіта нова <https://osvitanova.com.ua/posts/5848-movnyi-front-ukrainski-slovnyky-doviriai-ale-pereviriai> пропонує рубрику «Мовний фронт: українські словники – довіряй, але перевіряй», а О.Скопненко – «Мовний блог: чи можна довіряти старим словникам» <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-58546507>. Читаємо, аналізуємо, аргументуємо прикладами потребу словників в умовах війни.

Ознайомлення зі словниками термінології щодо російсько-української війни (<http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/slovnyk-terminolohiji-schodo-rosijsko-ukrajinskoji-vijny/>), «Словником війни» О.Славинського та інтерв'ю з автором [23] спонукає розвивати навички емоційного інтелекту, вирізняти факти від суджень, розрізняти маніпуляції та розпізнавати мову ворожнечі, створювати судження на основі фактів.

Для розвитку умінь створювати якісні медіаповідомлення обрали також відео «Мовний форпост», проект ресурсного центру професійного розвитку кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, який виконували упродовж 2022-2024 рр.

Пропонуємо текст: Сумщина – північний форпост України. Як і деякі інші області перша на мовній межі. У словнику української мови слово «форпост» означає укріплений пункт на кордоні, передню варту. Переглядаємо відео https://www.youtube.com/watch?v=jxiLl_ZyawI і пропонуємо пояснити словосполучення «мовний форпост». Аналізуємо банери, підготовлені студентами до теми «Мовний форпост» за дизайном, змістовим наповненням <https://www.youtube.com/watch?v=7Qmuemf1v0k>.

Така робота, як показали опитування здобувачів і дописи учасників хакатону в соцмережах (<http://surl.li/scfaz>), поглиблює м'які навички молоді з інфомедійної грамотності, сприяє розвитку культури роботи з/над медіатекстом у межах неформальної освіти. Зокрема, студенти подискутували і стосовно слова «хакатон», що утворене від англійських *hacker* і *marathon* і зобов'язаний своїй появі розробникам проекту OpenBSD. Серед основних переваг хакатону – злагоджена робота команди, навички взаємодії і пошуку правильних рішень у невизначених ситуаціях, розширення кола актуальних знайомств. Таку роботу показали усі студентські команди під час виконання мініпроєкту «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення» (2023).

Висновки. Проведений аналіз й узагальнення наукових джерел, електронних ресурсів, педагогічне спостереження за перебігом реалізації мініпроєкту Академії української преси Усеукраїнський хакатон «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення» (2023), зокрема розгляд окремих аспектів вебінарів «Мова - ідентифікація нації: винищення, відродження, збереження, розквіт» («мова на часі», мова – маркер національної приналежності і безпеки державних кордонів медіамовний фронт: українські словники) засвідчили важливість мовнокомунікативних, текстово-жанрових, стилістично-редакторських, інфомедійних умінь культуромовної особистості молоді.

Розвиток культуромовної особистості студентської молоді на засадах інфомедійної грамотності представлено як спеціально організований, компетентнісно орієнтований процес неформальної освіти, що здійснюється з урахуванням, зокрема, студентоцентрованого підходу та методики «Академії української преси» стосовно здійснення

медійної комунікації та роботи з медіатекстом: достовірність, точність, покликання на першоджерела.

Під час вебінару було розглянуто також ключові поняття «Інформаційна війна», «Хронологія лінгвоциду», представленість цих питань у підручниках НУШ. Ці питання більш детально представимо в наступних публікаціях.

Література

1. Бавовнятко – поповнення в українській міфології: URL: <https://ostannipodii.com/a/202208/bavovnyatko-porovnennya-v-ukrayinskiy-mifologiyi-100026759/>.
2. «В обороні української мови стоять держава й ЗСУ» URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-viyna/32040883.html>.
3. Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність. URL: <https://www.aup.com.ua/onlayn-prezentaciya-mediagramotnis/>.
4. Грона Н. В., Климович С. М., Семенов О. М. Практикум із медіаграмотності для ЗВО: навчально-методичний посібник з неформальної освіти. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2024. 186 с.
5. Коментар щодо ініціативи створення в Росії Інституту регулювання норм української мови. URL: <https://iul-nasu.org.ua/novyny/komentar-shhodo-initsiatyvy-stvorennya-v-rosiyi-instytutu-regulyuvannya-norm-ukrayinskoyi-movy.html>.
6. «Маловідомі факти про привітання «Слава Україні». URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kandidat-istorichnih-nauk-rozpovila-istoriyu-ta-pohodzhennya-gasla-slava-ukrayini-2282455.html>.
7. Марусик Т. Мова на часі. URL: <https://novynarnia.com/2022/11/09/mova-na-chasi-2/>.
8. Міхальков С. М. Новомова окупації. Як ворожа пропаганда придумує штучну мову для опису своєї фальшивої реальності. URL: <https://texty.org.ua/articles/107452/novomova-okupaciyi-yak-vorozha-propahanda-prydumuye-shtuchnu-movu-dlya-opysu-svoyeyi-falshyvoyi-realnosti/>.
9. На сторінках Верховної Ради поширили фейк про українську мову: URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/31388/2023-03-13-na-storinkakh-verkhovnoi-rady-poshyryly-feyk-pro-ukrainsku-movu/>.

10. Пономаренко Н. П., Семенов О. М. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців з журналістики: теорія і практика. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2021. 216 с.
11. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу (оновлено): URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistської-etyky-shchodo-slovnyka-voiennoho-chasu/>.
12. Семенов О. М. Культуромовна особистість майбутнього учителя в об'єктиві Концепції «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА». Проблеми освіти: збірник наукових праць. №88 (част. 2) Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛТД». 2018. С. 205–215.
13. Семенов О. М. Формування читацької грамотності учнів: від теорії до практики. *Українські студії в європейському контексті*: збірник наукових праць. 2023. Вип. 6. С.108–121.
14. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та переробл. М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова, А. В. Нікітіна, Н. В. Мордовцева. Харків: Вид. група «Основа». 2016. 172 с.
15. Тараненко О. Словники української мови в діяльності Академії наук України. URL: <https://www.inmo.org.ua/assets/files/2021/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8-2018.pdf>.
16. Тимошик М. С. «Як особливо крамольна книжка Огієнка двічі перетнула океан» URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2329352-ak-osobливо-kramolna-knizka-ogienka-dvici-peretnula-ocean.html>.
17. «Тільки українцям байдуже, якою мовою говорити. У світі це має значення». URL: https://gazeta.ua/articles/sogodennya/_tilki-ukrayin-syam-bajduzhe-yakoyu-movoyu-govoriti-u-sviti-ce-maye-znachennya-slavist-zi-ssa/561985.
18. У Міністерстві оборони показали "Бавовнятко": URL: https://24tv.ua/minoboroni-pokazali-bavovnyatko-yake-vnochi-bavitsya-skladah_n2145809.
19. Українська мова під час війни: тенденції розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viyny-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku>.

20. Усеукраїнський хакатон «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення». URL: <https://medialiteracy.org.ua/miniprojekt-hakaton-labirynty-mediagramotnosti-tryvaye/>.
21. Фаріон І. Д. Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя). Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2017. 216 с.
22. «Чи можна бути українцем та не розмовляти українською мовою?»: міфи проти української мови URL: <http://surl.li/jyvjsx>.
23. Яковленко К. Остап Сливинський про книжку "Словник війни". URL: <https://susplne.media/culture/485674-akou-e-spilnota-opovidy-ostap-slivinskij-pro-knizku-slovník-vijni/>.
24. Yachmenyuk, Kharchenko, Semenog, Kyrylenko, Ostroha, Bohoslavskyi, Semenikhina. The Formation of Infomedia Literacy of Students in a Media Tournament. 46th MIPRO ICT and Electronics Convention May 22-26. 2023. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10159736>.

Сергієнко Т.І.

*кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін*

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

***Анотація.** У даному дослідженні на основі аналізу наукової літератури, як вітчизняних так і зарубіжних дослідників, доведено, що забезпечення включеності та рівних можливостей для всіх здобувачів вищої освіти, незалежно від їхньої гендерної належності, є важливим аспектом розвитку сучасної освіти. Обґрунтовано, що дослідження та розуміння особливостей формування гендерної рівності у сфері освіти залишається важливим завданням для сучасного суспільства.*

***Ключові слова:** гендерна рівність, освітня сфера, гендерні стереотипи, гендерна дискримінація, включення гендерних аспектів, гендерна освіта.*

Serhiienko T. Features of the formation of gender equality in the sphere of higher education: global experience. In this study, based on the analysis of scientific literature by both domestic and foreign researchers, it is proved that ensuring inclusion and equal opportunities for everyone, regardless of their gender, is an important aspect of the development of modern education. It is substantiated that the research and understanding of the peculiarities of the formation of gender equality in the field of education remains an important task for modern society.

Key words: gender equality, educational sphere, gender stereotypes, gender discrimination, inclusion of gender aspects, gender education.

Актуальність. Інтеграція України в європейський простір та розбудова демократичного суспільства потребують перетворень у сфері освіти. Показником розвитку демократичних процесів є гендерний аспект, який проникає в різні сфери життєдіяльності суспільства, перетворюючись на новий підхід до розуміння соціальної реальності. Сьогодні спостерігаємо активне впровадження гендерного підходу в усі сфери суспільного життя [6]. Осторонь не залишилась і сфера освіти. Впровадження гендерної компоненти в сучасну систему вищої освіти України та посилення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей для всіх учасників освітнього процесу є необхідною складовою розбудови демократичного суспільства в нашій країні, з дотриманням основних принципів свободи, рівності, рівноправності і толерантності. Нажаль, сьогодні у сфері освіти все ще існують деякі гендерні нерівності, такі як обмежений доступ до навчальних можливостей для певних груп, гендерні стереотипи та дискримінація. Тому питання про особливості формування гендерної рівності у сфері освіти залишається актуальним у сучасному суспільстві і вимагає розгляду індивідуальних потреб і прав здобувачів вищої освіти.

Початок гендерних досліджень в Україні припадає на 1990-ті роки ХХ століття. Для аналізу особливостей гендерної рівності в Україні велике значення мали основоположні праці відомих зарубіжних дослідників, таких як Дж. Батлер, Сімон де Бовуар, Ріта Брайдотті, Розмарі Бронстейн, Вірджинія Вульф, Сьюзен Гілберт, Шарлотта Готьє, Оксана Гошило, Сюзанна Губар, Еллін Гросс, Луїза Іригірей, Кейт Келлі,

Юлія Крістева, Терез де Лауретіс, Кейт Міллет, Еллісон Моерс, Хеді Сіксу, Патрісія Стаббз, Елізабет Шовалтер та інші.

Метою дослідження є аналіз на основі праць вітчизняних і зарубіжних дослідників проблематики забезпечення доступу до освіти в контексті гендерної нерівності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення питання щодо комплексного аналізу як юридичних аспектів так і міжнародних принципів державної гендерної політики в Україні сьогодні проводять такі дослідники, як В. Близнюк, Т. Ганзицька, І. Грабовська, Н. Грицяк, О. Іваницька, Н. Карпачова, Л. Кобелянська, Т. Мельник, М. Пірен. Разом з тим вивчення та аналіз опублікованих за даною проблемою робіт показали, що в Україні майже не проводились дослідження, які були б присвячені комплексному вивченню гендерних аспектів, тому існує необхідність дослідження особливостей формування гендерної рівності у сфері вищої освіти.

Історія ж України відображає патріархальну організацію суспільства у минулому. Принцип нерівності між статями був глибоко укорінений у моралі та звичаях. Жінкам, в основному, доручалося виховання дітей та виконання побутових обов'язків, хоча є лише обмежені згадки про політичну активність жінок у стародавні часи. Проте згодом ситуація змінилася і жіночий рух в Україні активізувався (з середини ХІХ – початку ХХ століття) та значною мірою перебував під впливом західноєвропейських ідей. У сучасному світі роль жінки в суспільстві зазнала значних змін. Жінки ХХІ століття активно керують автомобілями, займають високі посади, працюють на рівні з чоловіками і керують країнами.

Зміни відбулись у свідомості суспільства, але не значні. Це стосується навіть умов задекларованої національної політики рівності статей в контексті євроінтеграції та створення недискримінаційного освітнього середовища для дітей та молоді. Більшість українського суспільства не лише має обмежене розуміння гендерної теорії та практики, але й проявляє свідомий або неусвідомлений опір щодо тих змін, які вже давно потребують уваги. Тому проблема гендерної рівності, полягає саме в зміні загальних уявлень про роль чоловіків і жінок та створенні рівних умов для їх повноцінної реалізації у всіх сферах життя. Однак для досягнення цієї мети необхідно забезпечити взаєморозуміння

між представниками обох статей і спрямувати їх зусилля на досягнення загальної мети. Ключем до розв'язання цієї проблеми є розуміння істинного змісту понять «гендер» та «гендерна рівність», а також формування у людей гендерної компетентності [2]. Набуття здобувачами вищої освіти компетенцій у різних галузях науки є обов'язковим як з точки зору професійного розвитку, так і для взаємодії з сучасним суспільством. Постійний розвиток суспільних думок і ідей відображає нові підходи до виховання і навчання.

Походження терміну «гендер» має великобританське коріння і у перекладі з англійської означає «рід». У сучасному контексті він в основному використовується для позначення соціальної складової, що переважно перевищує біологічну стать або соціально визначену стать [1, с. 15]. Тож, поняття «гендер» відноситься до соціальної конструкції, яка визначає уявлення суспільства про ролі, поведінку, очікування та ідентичність чоловіків і жінок [5, с. 62]. Гендер враховує соціокультурні аспекти статевої ідентичності та включає у себе різні аспекти, такі як соціальні ролі, стереотипи, очікування та права. Щодо визначення поняття «гендерна рівність», то воно означає стан, коли всі люди, незалежно від їхньої гендерної приналежності, мають рівні права, можливості та доступ до ресурсів у всіх сферах життя. Це включає рівність у соціальних, економічних, політичних та культурних сферах, а також усунення дискримінації на основі гендеру [4, с. 47].

Звертаючись безпосередньо до поняття «гендерна компетентність», слід відзначити, що це вміння розуміти, визнавати і враховувати різниці між гендерами, а також вміння працювати з цими різницями для досягнення гендерної рівності та справедливості. Це також включає в себе здатність аналізувати гендерні норми, стереотипи і нерівності в суспільстві та виявлення шляхів їх подолання.

Реалії сьогодення свідчать, що у вищих навчальних закладах, гендерна нерівність проявляється через дискримінацію, наявність стереотипів, недостатню представленість жінок на академічних посадах та інші аспекти. У деяких спеціалізованих навчальних закладах, ситуація ще більш напружена, оскільки освітні програми, що використовуються десятиліттями, часто ґрунтуються на чоловічому досвіді та підходах. Тож, розглянемо особливості політики гендерної рівності в освіті на досвіді інших країн.

Наукові дослідження свідчать про значні зміни в структурі освітніх досягнень чоловіків і жінок в останні роки. Зокрема, у Фінляндії, Норвегії, Ірландії, Іспанії та Греції – країнах з різними системами освіти – спостерігається найбільший гендерний розрив у кількості випускників вищої школи на користь жінок.

Міжнародні дослідження також досліджують рівні навчальних досягнень молоді у різних галузях знань, що включає в себе і вивчення гендерного аспекту проблеми. Експериментальні дослідження, спрямовані на учнів віком від 9 до 15 років, показали, що дівчата перевершують хлопців у мовленнєвих здібностях, особливо це стосується старших школярів. Однак гендерний розрив у цих показниках змінюється в залежності від країни. Наприклад, у Кореї, Японії та Великобританії відмінності між статями менш помітні, що не пов'язано з культурними або системними особливостями, але з типом вимірювання рівня грамотності. Відмінності також виявлені у математичних здібностях, проте з віком вони стають менш вираженими [3, с. 85].

Обговорення відмінностей у навчальних досягненнях дівчат і хлопців переважно фокусується на середньому рівні освіти, а не на вищій школі. Дослідження в Великій Британії показали, що жінки мають більше шансів отримати «хороший» бакалаврський ступінь, але чоловіки швидше здобувають відзнаку першого класу.

Національна оцінка прогресу в освіті підтверджує вищі результати мовленнєвих здібностей серед жінок у віці 9, 13 та 17 років. Гендерні відмінності при складанні іспитів особливо актуальні в англomовних країнах, але подібні тенденції спостерігаються й у інших. Наприклад, у Франції студентки швидше засвоюють програму навчання і більш успішно складають іспити. У Німеччині також спостерігається зростання успішності студенток у вищій освіті, що відбувається під впливом соціальних чинників і вимог ринку праці, а також зміни в освітній системі. Отже, результати проведених досліджень свідчать про те, що гендерні відмінності в навчальних досягненнях дівчат і хлопців, проявах їх здібностей залежать від соціальних чинників, вимог ринку праці, специфіки оцінювання учнів, характеру освітньої системи тощо.

Тож, для поліпшення ситуації, слід впроваджувати додаткові курси з метою запобігання гендерній нерівності. Це стосується не лише учнів та здобувачів вищої освіти, але й викладацького складу. Крім того, варто

враховувати, що багато навчальних матеріалів ґрунтуються на стереотипах. Тому важливо створити спеціальні комітети, які сприятимуть формуванню гендерної культури в освітньому процесі. Ці комітети, залучаючи міжнародний досвід і підтримку міжнародних організацій, активно впливатимуть на життя навчальних закладів з метою покращення ситуації.

Висновки. Таким чином, зазначимо, що заклад вищої освіти, як один із основних агентів соціалізації здобувачів вищої освіти, повинен включати у свою навчально-виховну діяльність компоненти, спрямовані на формування у майбутніх фахівців фундаментальних знань у цій сфері життя. Важливо враховувати, що юнацький період є найбільш сприятливим для перегляду старих життєвих поглядів та усвідомлення нових ідей і принципів, які здобувачі будуть використовувати не лише в професійній діяльності, але й у міжособистісних відносинах та вихованні власних дітей.

Щодо особливостей формування гендерної рівності у сфері освіти, то вони полягають у:

- забезпеченні рівного доступу до освіти для усіх гендерних груп, включаючи дівчат і хлопців, зокрема за допомогою стимулюючих програм та квот;
- розвитку середовища, яке сприятиме гендерній рівності, включаючи врахування гендерних аспектів у навчальних програмах, методиках викладання та організації шкільного життя;
- впровадженні програм та курсів з гендерної освіти, спрямованих на усвідомлення та розуміння гендерних стереотипів, нерівності та важливості гендерної рівності;
- забезпеченні можливостей для обрання різних професій як для дівчат, так і для хлопців, у тому числі шляхом інформування про різноманітні кар'єрні можливості та підтримки в усвідомленні власних інтересів;
- впровадженні заходів для зменшення гендерних нерівностей у навчальних закладах, в тому числі за допомогою заохочення до участі у STEM-освіті (наука, технології, інженерія та математика) для дівчат;
- проведенні різноманітних заходів, тренінгів та кампаній для підвищення усвідомленості про гендерні питання серед педагогічного та студентського корпусу, батьків та суспільства в цілому.

Ці особливості спрямовані на створення рівних умов для навчання та розвитку для усіх учасників освітнього процесу незалежно від їхньої гендерної приналежності.

Література

1. Вояк Х. Гендерний дискурс у сучасній українській політиці. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 вересня 2020 р., м. Тернопіль)*. Тернопіль: ТНПУ, 2020. С. 15–17.
2. Гендерний профіль України. Основні факти. UNDP. Україна: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/qd7hJOV> (дата звернення: 27.03.2024).
3. Колінець Г. Політика гендерної рівності в освіті: світовий досвід. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 вересня 2020 р., м. Тернопіль)*. Тернопіль: ТНПУ, 2020. С. 84–86.
4. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в зарубіжній школі та педагогіці: історія та сучасність: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2019. 256 с.
5. Сергієнко Т.І. Жінки у цифровій економіці європейського союзу. *Формування цифрових компетентностей у процесі викладання дисциплін «цифрової гуманітаристики» та управлінсько-економічного циклу в умовах діджиталізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 листопада 2023 р.)*. Львів - Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 61–65.
6. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. 2018. 59 с. URL: <https://cutt.ly/6fmlWrn> (дата звернення: 27.03.2024).

Сіцилицин Ю.О.

доктор філософії

старший викладач кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Пересунько Є.С.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПАРАЛЕЛЬНИХ ОБЧИСЛЕНЬ

Анотація. У статті були проаналізовані бібліотеки візуалізації мови Python та вибрана бібліотека Seaborn як оптимальний інструмент для розробки застосунку з візуалізації паралельних обчислень. Був описаний застосунок, який інтегрує Seaborn з Tkinter, який дозволяє студентам створювати та аналізувати паралельні програми у зручному інтерфейсі. Робота відкриває нові можливості для подальших досліджень у галузі візуалізації та навчання паралельного програмування.

Ключові слова: Візуалізація навчання, паралельні обчислення, Seaborn, Tkinter.

Sitsylitsyn Y.O., Peresun'ko Y. S. Y.S. Visualization of parallel computing. The article analyzed the visualization libraries of the Python language and selected the Seaborn library as the optimal tool for developing a parallel computing visualization application. An application was described that integrates Seaborn with Tkinter, allowing students to create and analyze parallel programs in a user-friendly interface. The work opens up new opportunities for further research in the field of visualization and teaching parallel programming.

Key words: Learning visualization, parallel computing, Seaborn, Tkinter.

Актуальність дослідження. У наш час, коли обробка великих обсягів даних та швидка адаптація оперування такими обсягами даних набувають критичного значення, паралельні обчислення стають все більш важливими. Це обумовлено стрімким розвитком технологій та

ростом потреб обробки даних у реальному часі. Однак початківці у цій області часто мають труднощі з розумінням паралельних парадигм, особливо після вивчення послідовного програмування. Різниця між послідовним та паралельним програмуванням, де виконання декількох процесів одночасно призводить до нового рівня складності, часто викликає непорозуміння й помилки при реалізації на практиці починаючими програмістами. Розуміння ключових концепцій паралельних обчислень, таких як синхронізація, управління ресурсами та масштабування, є критичним для готовності студентів до роботи з паралельним програмуванням.

Таким чином, перехід від послідовного до паралельного мислення вимагає не лише зміни парадигми, але й глибшого розуміння нових викликів та можливостей, які відкриваються перед розробниками програмного забезпечення. Використання візуальних навчальних застосунків, які демонструють роботу паралельних програм у вигляді схем, може стати важливим інструментом на лабораторних заняттях. Ці застосунки перетворюють абстрактні концепції на зрозумілі візуальні образи, що допомагає студентам краще їх розуміти. Вони дають змогу спостерігати за виконанням алгоритмів у реальному часі. Ще більш ефективним буде процес опанування алгоритмами паралельних обчислень за умови використання анімації в реальному часі роботи застосунку.

Метою статті є вибір бібліотеки мови Python, яка найкраще підходить для розробки застосунку візуалізації роботи паралельної програми у реальному часі та розробка базового інтерфейсу застосунку.

Виклад основного матеріалу. Використання візуалізації при навчанні програмуванню знайшло відображення багатьох роботах. Науковці Di Rosso та Ferraro Petrillo розробили систему, призначену для спрощення навчання MapReduce, популярної парадигми розподіленого програмування, за допомогою програмної візуалізації [4]. Дослідники Kurniawati та Kusumaningsih розробили онлайн-репетитор python і lowgarithm - інструменти візуалізації для викладання та вивчення програмування [5].

Розглянемо ключові концепції паралельних обчислень, які за допомогою анімації роботи програми у реальному часі, можуть бути краще зрозумілі та засвоєні студентами. Список концепцій які потрібно вивчити студентам візьмемо з одного з ключових документів який регламентує загальний огляд тем, які слід включити в навчання

студентам спеціальності «Комп'ютерні науки» є «Computer Science Curricula 2023» [3] та статті яка розглядає моделювання навчального контенту для інженерів-програмістів з паралельних обчислень [7].

Ось декілька ключових концепцій, які на нашу думку можуть бути відображені через анімацію:

- Паралельність vs Конкурентність. Анімація може ілюструвати відмінності між паралельним виконанням (одночасне виконання на різних фізичних ядрах) та конкурентністю (одночасне виконання в одному ядрі).
- Синхронізація потоків. Візуалізація механізмів синхронізації, таких як мютекси та семафори, та їх вплив на взаємодію між потоками.
- Взаємодія та умови гонки. Через анімацію можна показати, як умови гонки виникають при неконтрольованому доступі до спільних ресурсів, та як їх можна уникнути.
- Балансування навантаження та розподіл роботи. Анімація може показати, як завдання розподіляються між різними потоками або процесорами, та як це впливає на загальну продуктивність.
- Алгоритми паралельних обчислень. Наприклад, можна візуалізувати паралельне сортування або алгоритми пошуку, показуючи одночасну обробку даних.
- Ідентифікація та налагодження проблем. Анімація може допомогти в ідентифікації складних проблем, таких як взаємоблокування або неефективне використання ресурсів.
- Розподілені системи та кластери. Візуалізація взаємодії між вузлами в мережі, показуючи, як дані передаються та обробляються у розподілених системах.

У галузі програмування існує різноманіття мов, що пропонують різні бібліотеки для створення паралельних програм. Серед них варто зазначити Fortran, C, C++, Python та Java, кожна з яких має свої особливості у синтаксисі та можливостях. Незважаючи на різноманіття, їх спільною метою є ефективна реалізація паралельних алгоритмів, але підходи та інструменти для досягнення цієї мети можуть значно відрізнятися.

Згідно з дослідженням [7], для успішної розробки паралельних програм на будь-якій з цих мов, студентам потрібно не лише досконало знати обрану мову програмування, але й розуміти специфіку її бібліотек для паралельної обробки. Це ставить перед студентами великий виклик, адже вони мають одночасно опанувати як основи мови, так і складніші

аспекти паралельного програмування. Враховуючи ці виклики, ми пропонуємо розробити застосунок, який буде використовувати спрощену формальну мову для написання паралельних програм [2]. Такий підхід має на меті не лише спростити сам процес написання паралельних програм, але й зробити його більш доступним та зрозумілим для студентів, які лише починають свій шлях у світі паралельних обчислень. Використання візуалізації значно поліпшить процес навчання, роблячи його більш захоплюючим та інтерактивним, а також дозволить студентам розвивати практичні навички в паралельному програмуванні, не занурюючись вглиб складностей мов програмування.

Враховуючи усі розглянуті фактори та потреби, ми вирішили обрати мову Python як інструмент для розробки згаданого застосунку. Цей вибір обумовлений декількома ключовими перевагами Python, які роблять його ідеальним для цієї задачі.

По-перше, Python має обширний вибір бібліотек та фреймворків, які можна використовувати для створення анімацій, візуалізацій та інтерфейсу користувача, що є ключовими складовими нашого додатку [6]. По-друге, Python підтримує об'єктно-орієнтоване програмування, що дозволяє організувати додаток у вигляді модулів та класів, спрощуючи його розширення та підтримку [6]. По-третє, Python є кросплатформеною мовою програмування, що стане ключовою перевагою нашого додатку. Це означає, що створений додаток буде працювати на різних операційних системах, таких як Windows, macOS та Linux, без потреби значних змін у коді або адаптації під конкретну платформу [6]. В четверте, Python славиться своєю зрозумілістю та простотою синтаксису, що знижує бар'єр для вступу для студентів, які в подальшому можуть приєднатися до розробки та розширення функціональності цього додатку [6].

Виходячи з цього розробка застосунку на мові Python дасть можливість студентам використовувати застосунок на будь-якому пристрої з будь-якою операційною системою, що значно полегшує доступ до навчальних матеріалів.

Таким чином, використання Python для розробки нашого навчального застосунку не тільки спростить процес його створення, але й значно розширить його потенційну аудиторію, роблячи навчання більш доступним та ефективним.

Для поглибленого вивчення цієї тематики можна звернутися до масових відкритих онлайн курсів як це зроблено у роботі [1].

Для створення анімацій паралельного виконання програм на мові Python, ми розглянемо наведену нижче набір бібліотек, які славляться своїми можливостями у сфері візуалізації та анімації:

- Matplotlib дозволяє створювати як статичні, так і анімовані візуалізації, роблячи її ідеальним інструментом для відтворення динамічних процесів у паралельних програмах.
- Seaborn може бути корисною для підкреслення ключових аспектів даних у паралельних програмах.
- Plotly особливо корисна для розробки інтерактивних візуалізацій, що дозволяють користувачам легко взаємодіяти з представленими даними.
- Vokeh дозволяє створювати докладні інтерактивні діаграми та графіки.
- Pygame дозволяє створювати складні анімаційні сцени, що ідеально підходять для відображення процесів у паралельних програмах.
- PyOpenGL – це Python-інтерфейс для OpenGL, який можна використовувати для створення візуалізацій з використанням 3D-графіки.

Для розробки застосунку, що візуалізує роботу паралельної програми, докладно розглянемо кожен з вищезазначених бібліотек:

1. Matplotlib:

Переваги: Велика гнучкість у створенні різноманітних графіків і діаграм. Підтримує анімацію та інтерактивність, що є корисним для динамічного відображення процесів.

Недоліки: Може бути складною для новачків через велику кількість налаштувань та опцій.

2. Seaborn:

Переваги: Вибудовує більш привабливі та інформативні графіки на базі Matplotlib. Підходить для візуалізації складних наборів даних.

Недоліки: Менш гнучка для дуже специфічних або налаштованих візуалізацій.

3. Plotly:

Переваги: Дозволяє створювати високоякісні інтерактивні візуалізації. Ідеальна для створення складних інтерактивних візуалізацій.

Недоліки: Вимагає інтернет-з'єднання для деяких функцій.

4. Vokeh:

Переваги: Зосереджена на створенні інтерактивних візуалізацій для веб-середовищ. Велика гнучкість у налаштуваннях.

Недоліки: Може бути складною у використанні для новачків.

5. Pygame:

Переваги: Чудово підходить для розробки анімацій та графічних інтерфейсів. Хороший вибір для більш гейміфікованих або інтерактивних проєктів.

Недоліки: Орієнтована переважно на ігри, тому може бути не такою зручною для типових наукових візуалізацій.

6. PyOpenGL:

Переваги: Дозволяє використовувати 3D-графіку для створення візуалізацій. Ідеальна для демонстрації складних тривимірних процесів.

Недоліки: Вимагає глибшого розуміння 3D-графіки та OpenGL.

Розглянемо, як обрані бібліотеки відповідають встановленим критеріям оцінки для розробки застосунку анімації роботи паралельної програми:

Функціональні можливості. Matplotlib та Seaborn пропонують широкий спектр функцій для детальної візуалізації, в той час як Plotly та Vokeh забезпечують високий рівень інтерактивності. Pygame та PyOpenGL є потужними для створення динамічних, інтерактивних та 3D-візуалізацій.

Простота використання. Matplotlib та Seaborn можуть бути складними для новачків, але пропонують детальну документацію. Plotly та Vokeh більш інтуїтивні для користувачів з попереднім досвідом роботи з візуалізаціями.

Швидкодія та ефективність. Matplotlib та Seaborn мають добру продуктивність для стандартних візуалізацій. Plotly та Vokeh, хоча вони інтерактивні, можуть вимагати більше ресурсів, особливо при використанні у веб-середовищі. Pygame та PyOpenGL підходять для високопродуктивних анімацій, але вимагають більшого ресурсу комп'ютера.

Сумісність та інтеграція. Всі бібліотеки добре інтегруються з Python і можуть бути комбіновані для різних цілей. Всі раніше розглянуті бібліотеки є відкритими та безкоштовними, що робить їх доступними для освітнього використання.

У результаті аналізу була вибрана бібліотека Seaborn для використання при розробці застосунку. По-перше, вона працює поверх бібліотеки Matplotlib, що дозволяє нам використовувати всі переваги Matplotlib разом з додатковими можливостями Seaborn. По-друге,

Seaborn має широкий набір стилів та параметрів, що дозволяють швидко створювати естетично привабливі графіки та візуалізації. По-третє, ця бібліотека добре інтегрується з Tkinter, що дозволяє нам легко відобразити графіки та візуалізації у вікнах нашого додатку, створених з Tkinter. Це робить Seaborn чудовим вибором для наших потреб у візуалізації даних у додатку. Крім того, Seaborn надає зручний інтерфейс для створення діаграм та графіків, що дозволяє легко відобразити результати роботи нашого додатку у вигляді інформативних та зрозумілих візуалізацій. Таким чином, Seaborn відповідає нашим потребам у візуалізації даних та інтеграції з інтерфейсом користувача, роблячи її оптимальним вибором для нашого додатку.

Тепер розглянемо алгоритм роботи нашого додатку. На початку роботи нашого додатку студент користується текстовим полем для написання псевдокоду програми. Після цього в областях визначення кількості процесів та процесорів встановлюються параметри віртуального паралельного середовища, і програма запускається. Після запуску в області візуалізації студент спостерігає анімований процес роботи паралельної програми, що дозволяє зрозуміти її динаміку та взаємодію між процесами (Рис 1).

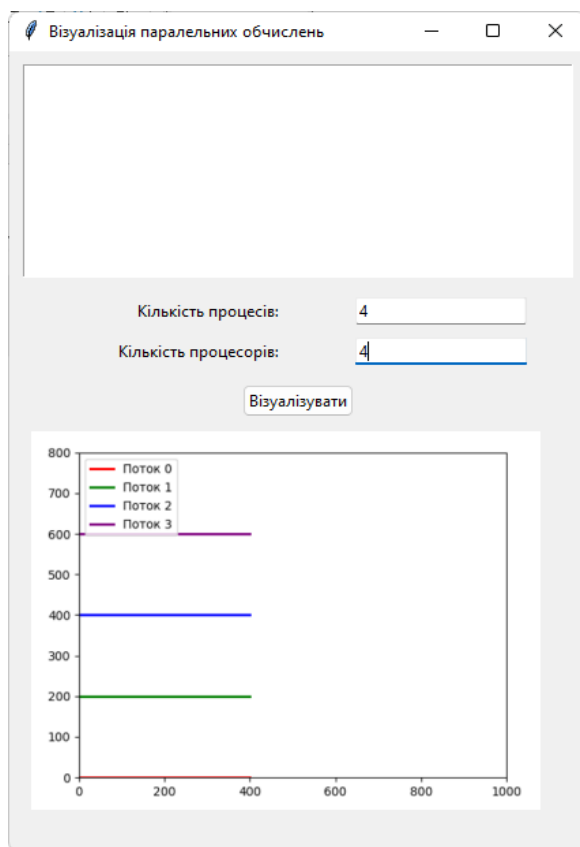

Рис. 1. Програма візуалізації паралельних обчислень

Висновки. Після ретельного аналізу різних бібліотек візуалізації даних ми обрали Seaborn для нашого додатку. Її інтеграція з Matplotlib та простота використання разом із Tkinter роблять її ідеальним вибором. Наш додаток містить зручний інтерфейс, що дозволяє студентам створювати та візуалізувати паралельні програми, а також взаємодіяти з ними у реальному часі. Він оптимально підходить для використання в межах лабораторних та практичних робіт. Можливості Seaborn разом з іншими інструментами надають потужний фреймворк для розвитку нових методів візуалізації, що можуть сприяти глибшому розумінню та вивченню паралельного програмування. Такий підхід відкриває шлях для подальших вдосконалень у навчанні та дослідженнях у цій важливій області комп'ютерних наук.

Література

1. Мірошніченко М. Ю. Використання MOOC у якості додаткового засобу для вивчення об'єктно-орієнтованого програмування. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2023. № 7. С. 293–299.
2. Сіциліцин Ю. О. Проектування візуального середовища для навчання студентів паралельного програмування. *Педагогічні науки: теорія та практика.* 2021. № 2(3). С. 116–120.
3. Computer Science Curricula 2023. URL: <https://csed.acm.org/wp-content/uploads/2023/03/Version-Beta-v2.pdf>.
4. Di Rocco L., Ferraro Petrillo U., Palini F. Using software visualization to support the teaching of distributed programming. *The Journal of Supercomputing.* 2023. № 79. pp. 3974–3998.
5. Kurniawati A. Kusumaningsih A., Sophan M. K. Visualization Code Tools for Teaching and Learning Introductory Programming. *The 2nd International Conference on Informatics for Development 2018 "DIGITAL OF THINGS"*. 2018. pp. 99–103.
6. Python 3.12.2 documentation. URL: <https://docs.python.org/3/>.
7. Sitsylitsyn Y. O. et al. Modeling training content for software engineers in parallel computing. *J. Phys.: Conf. Ser.* 2023. 2611 012017.

Скрипка С.О.

здобувач вищої освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Шаров С.В.

кандидат педагогічних наук, доцент

завідувач кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ПОРІВНЯННЯ РЕЛЯЦІЙНИХ БАЗ ДАНИХ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

***Анотація.** У статті висвітлюється значення реляційних баз даних для збереження інформації. Аналізуються можливості та недоліки відомих реляційних баз даних Oracle Database, MySQL, Microsoft Access. З'ясовано, що база даних Access більше підходить збереження інформації в локальних інформаційних систем, а MySQL застосовується для розробки веб-додатків.*

***Ключові слова:** бази даних, збереження даних, Oracle, MySQL, Microsoft Access.*

***Skrypka S.O., Sharov S.V. Comparison of relational databases for use in information systems.** The article highlights the importance of relational databases for storing information. The possibilities and shortcomings of the well-known relational databases Oracle Database, MySQL, and Microsoft Access are analyzed. It turned out that the Access database is more suitable for storing information in local information systems, and MySQL is used for developing web applications.*

***Key words:** databases, data storage, Oracle, MySQL, Microsoft Access.*

Актуальність. Сьогодні інформаційні системи (ІС) набули широкого розповсюдження у багатьох сферах діяльності людини, зокрема економічній, виробничій, освітній тощо. Одним із основних компонентів інформаційних систем є бази даних (БД). Найбільш поширеними базами даних є реляційні БД, які складаються з таблиць, між

якими існують зв'язки. Головною особливістю баз даних є можливість зберігання величезного об'єму інформації, яку можна дуже швидко обробляти за наявності необхідних механізмів зберігання інформації, швидкого доступу до неї (ефективного пошуку, фільтрації та сортування). Водночас, вибір бази даних повинен бути в залежності від того, яка інформаційна система (локальна або розподілена), які її функціональні можливості тощо.

Метою статті є висвітлення та порівняння основних характеристик декількох відомих реляційних баз даних.

Виклад основного матеріалу. Особливість реляційних баз даних полягає в тому, що в кожній таблиці зберігається впорядкована інформація з певної наочної області. Інформація в базі даних повинна бути впорядкована так, щоб програмні засоби (в даному випадку інформаційні системи) могли зручно та швидко обробляти інформацію та забезпечували кінцевим користувачам зручну роботу з даними [1, с. 699]. Останніми роками у більшості баз даних використовуються реляційні моделі даних, і практично всі сучасні системи управління базами даних (СУБД) орієнтовані саме на таке представлення інформації [8, 57].

Реляційна модель у широкому сенсі цього слова – це особливий метод розгляду даних, який включає як власне дані (у вигляді таблиць), так і способи маніпулювання ними (у вигляді зв'язків). Реляційна модель даних дозволяє побудувати систему, що містить безліч таблиць (сутностей), які зберігаються в єдиному контейнері (базі даних). Їх можна зв'язати для відображення інформації у єдиному загальному вигляді за допомогою запитів. Розробити структуру бази даних можна або засобами власне СУБД, або за допомогою мови моделювання UML, що підтримується зовнішніми CASE-засобами [7, с. 5]. Наприклад, досить потужними CASE-засобами для розробки структури реляційних БД є ERWin та Enterprise Architect від компанії Sparx System [4, с. 224]. Слід додати, що поряд з реляційними базами даних використовується низка баз даних NoSQL (MongoDB, Redis, Cassandra та ін.) і між є певна конкуренція [3, с. 34].

У використанні реляційних баз даних можна виділити два напрямки: використання у Web-додатках та використання у локальних додатках. На цій основі бази даних класифікуються на локальні та розподілені. До найпоширеніших БД відносяться Oracle, MySQL, Access. Здійснимо

аналіз їх можливостей для реалізації поставлених завдань у межах дипломної роботи.

Oracle Database є корпоративною СУБД з величезними можливостями, яка призначена для одночасного доступу до великих обсягів інформації, що зберігається. Oracle на сьогодні є одним із самих могутніх програмних комплексів, що дозволяє створювати додатки будь-якого ступеня складності. Висока якість сервера Oracle забезпечується використанням найсучасніших алгоритмів обробки даних і добре спроектованою архітектурою. Крім того, СУБД підтримує тригери, функції, збережені процедури, транзакції, вбудовані функції, різні способи доступу до даних тощо.

У СУБД Oracle підтримується потужна консоль SQL* Plus, яка завантажується командою `sqlplus` з командного рядку операційної системи. Дана утиліта підтримує або команди самої SQL* Plus, або SQL-інструкції, або спеціальний блок вбудованої мови PL/SQL. Крім того, програмне забезпечення Oracle Database підтримує власну спеціалізовану декларативну мовою програмування PL/SQL, яка в той же час є процедурним розширенням мови SQL. PL/SQL підтримує змінні, оператори, масиви, курсори і винятки. SQL-оператори можуть бути легко викликані безпосередньо з PL/SQL-процедури, функції або тригера.

Слід зауважити, що для встановлення сучасних версій програмного забезпечення Oracle, яке більш інтенсивно використовує ресурси, ніж, наприклад MySQL, необхідно затратити багато часу. При цьому важливо знати, що встановлювати і в якому вигляді, так як деякі версії Oracle неможливо скомпонувати без наявності відповідних бібліотек і модулів.

MYSQL є системою управління реляційними базами даних з відкритим програмним кодом, що дозволяє кожному користувачеві її безкоштовно застосовувати та модифікувати. Використання програмного забезпечення MySQL регламентується ліцензією GPL (GNU General Public License) для власного використання. До переваг СУБД MySQL слід віднести швидкодію, стабільність, простота використання [6, с. 220], низькі вимоги до апаратного забезпечення, переносимість на інші платформи, поширеність серед web-програмістів. Дуже часто MySQL використовується разом з мовою програмування PHP для розробки веб-додатків [2, с. 66].

Адміністратор баз даних або програміст може працювати з СУБД MySQL як в текстовому, так і в графічному режимі. Існує дуже популярний візуальний інтерфейс для роботи з цією СУБД (PhpMyAdmin), який дозволяє значно спростити роботу з базами даних в СУБД MySQL. Дана оболонка дозволяє користуватися всіма перевагами звичайного Інтернет-браузера, включаючи прокрутку зображення. Багато базових SQL-функцій для роботи з даними в PhpMyAdmin зведені до інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу і діям, що нагадує перехід за посиланнями в Internet.

До недоліків перших версій СУБД MySQL можна віднести відсутність підтримки транзакцій, тригерів (структур, які служать для автоматизації контролю за станом і роботою бази даних), збережених процедур (сукупність SQL-команд, які зберігаються в базі даних під конкретним ім'ям та виконують якусь функцію), вкладених запитів.

Microsoft Access є однією із самих потужних, але в той же час самих зручних локальних систем управління базами даних. Дослідники наголошують на високому ступені універсальності та комфортному інтерфейсі даної СУБД [5, с. 123]. СУБД Access при обробці інформації розглядає БД як набір декількох структурних елементів, кожний з яких може включати один або декілька об'єктів. Серед основних складових БД з погляду Access можна виділити наступні об'єкти: таблиці, запити, форми, звіти. Більшість з цих об'єктів можна створити на основі майстрів або шаблонів, що значно заощадить час на виконання іншої роботи. До особливостей Access можна віднести використання макросів (спеціальних модулів для автоматизації роботи з об'єктами та даними) [9, с. 55]. Крім того, Access має широкі можливості по імпорту/експорту даних в різні формати, від таблиць Excel і текстових файлів, до практично будь-якої серверної СУБД через механізм ODBC [10, с. 362].

З кожною новою версією Access з'являються удосконалення, які роблять технологію баз даних, що традиційно вважалася складною, все більш доступною для користувачів різних додатків. СУБД Microsoft Access має достатньо високі швидкісні характеристики. В Access підтримуються спливаючі та багаторівневі меню, робота з вікнами і мишею, реалізовані функції низькорівневого доступу до файлів, управління кольорами, налаштування принтера та інші можливості. За

допомогою Access можна розробляти прості і зручні форми введення даних, а також здійснювати обробку даних і видачу на екран або друк складних звітів.

Ще одна важлива перевага MS Access полягає у розвинених вбудованих засобах розробки додатків. Більшість додатків, розповсюджених серед користувачів, містять певний програмний код VBA (Visual Basic for Applications). Оскільки VBA є єдиним засобом для виконання багатьох стандартних завдань в Access (робота зі змінними, побудова команд SQL під час роботи програми, обробка помилок, використання Windows API та ін.), для створення більш-менш складних застосувань потрібне його знання та знання об'єктної моделі MS Access.

Слід зазначити, що останнім часом поняття бази даних та системи управління базами даних використовуються разом, тобто сучасна база даних (як файл або декілька файлів із структурованою інформацією) є одночасно і системою управління базами даних (програмним засобом для обробки інформації, яка зберігається у базі даних). Прикладом можуть слугувати локальна база даних Access – це прикладна програма (СУБД) та файл із розширенням *.accdb.

З урахуванням специфіки функціонування інформаційних систем, нами були обрані наступні критерії для порівняння: збереження інформації у структурованому вигляді, забезпечення реляційної моделі даних; легкість у налаштуванні; можливість безкоштовного використання обраної бази даних (Таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика СУБД

Назва СУБД	Легкість у налаштуванні та використанні	Наявність безкоштовної ліцензії	Локальна СУБД	Підтримка реляційної моделі	Широке використання
Oracle	-	-	-	+	-
MySQL	-	+	-	+	+
Access	+	-	+	+	+

Висновки. Отже, враховуючи характеристики, зазначені у Таблиці 1, ми дійшли наступних висновків. Якщо замовник програмного

продукту планує працювати з інформаційною системою на персональному комп'ютері, то йому буде достатньо обрати локальну реляційну БД Microsoft Access. Вона є майже у всіх пакетах Microsoft Office, не вимагає додаткових модулів для встановлення, має візуальні елементи розробки структури БД та відображення даних. Якщо передбачається створити веб-додаток, наприклад сайт-візитку, то в даному випадку найкращим варіантом є безкоштовне програмне забезпечення MySQL. Все залежить від розробника його досвіду з розробки програмного забезпечення.

Література

1. Адамик О. В., Адамик К. Б. Реляційні бази даних як сучасний стандарт накопичення інформації в комп'ютерній системі бухгалтерського обліку. *Зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 березня 2018 р., м. Дніпро)*. С. 698–703.
2. Андреев А.С. Перспективи використання PHP та MySQL в проектах. *Зб. студ. наук. ст. «Automation and Development of Electronic Devices» (ADED-2023)*. 2023. С. 66–69.
3. Зінов'єва І. С., Артемчук В. О. Сучасні підходи до подальшої еволюції концепції баз даних. *Proceedings from III International scientific and practical conference «Dynamics of the development of world science»*. 2019. С. 34–44.
4. Зінов'єва О.Г. Використання CASE-засобів для проектування інформаційних систем. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2023. №7. С. 220–227.
5. Іванець О. Б., Дворнік М. В. Розроблення бази даних в середовищі MS Access. *Електроніка та системи управління*. 2010. №2(24). С. 123–126.
6. Мельничук М. М. Перспективи застосування баз даних MySQL в сучасних Інтернет ресурсах. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*. 2015. С. 220–221.
7. Шаров С. В., Скрипка С. О. Використання мови UML для інфологічного моделювання реляційної бази даних. *Зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової Internet-конференції «Інформаційне*

- суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (м. Тернопіль, 29-30 вересня 2014 р.). 2014. Вип. 7. С. 5–9.
8. Шаров С. В., Осадчий В. В. Бази даних та інформаційні системи. Навчальний посібник. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 352 с.
 9. Яцюк С. М., Муляр В. П. Використання макросів бази даних Access при вивченні інформатики. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2016. № 24-25. С. 54–60.
 10. Wang C. et al. Database interface application based on ODBC development. *2nd Asia-Pacific Conference on Communications Technology and Computer Science (ACCTCS)*. IEEE, 2022. pp. 362–365.

Супрун М.В.

здобувач вищої освіти

Маніта І.Ю.

*старший викладач кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного*

ОПТИМІЗАЦІЯ САЙТУ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. У статті висвітлюються напрямки оптимізації сайту. Зазначається, що оптимізація сайту дозволяє підняти його у рейтингах пошукових систем. Частіше за все це робиться з метою отримання певних переваг перед конкурентами, підвищення рейтингу організації/компанії тощо. З'ясовано, що виділяють внутрішній та зовнішній напрямки оптимізації. Надаються поради щодо внутрішньої оптимізації сайту.

Ключові слова: сайт, оптимізація, SEO, контент, просування сайту.

Suprun M.V., Manita I.Yu. Site optimization as a way to increase its effectiveness. The article highlights the directions of site optimization. It is noted that optimizing the site allows you to raise it in the rankings of search

engines. Most often, this is done in order to gain certain advantages over competitors, increase the rating of the organization/company, etc. It was found that there are internal and external directions of optimization. Advice on internal site optimization is provided.

Key words: *site, optimization, SEO, content, site promotion.*

Актуальність дослідження. На сьогодні розвиток мережі Інтернет призвів до появи нових видів економічної діяльності, так званої електронної комерції. Значна кількість підприємств та організацій для того, щоб реалізувати послуги або товари, мають власні веб-сайти або як мінімум сторінку на торговельних майданчиках. Зазвичай це сайт-візитка, іноді Інтернет-магазин або інший тип веб-ресурсу.

Водночас, веб-сайт потрібно «просунути», тобто до нього потрібно привернути увагу цільової аудиторії з метою отримання ефекту (економічного, соціального тощо). Для просування сайту потрібно здійснити його оптимізацію. Метою оптимізації є залучення нових відвідувачів, які щоденно можуть переглядати різноманітні сторінки електронного ресурсу. Для того, щоб веб-сайт піднявся у рейтингах пошукових систем і його почали дивитись користувачі, потрібно виконати декілька кроків.

Мета дослідження полягає у висвітленні напрямків оптимізації сайту, тобто напрямків підвищення його рейтингу у пошукових системах.

Виклад основного матеріалу. Оптимізація сайту дозволяє підняти рейтинг сайту на високі позиції в рейтингу та запитах різноманітних пошукових систем. Частіше за все це робиться з метою отримання певних переваг перед конкурентами, підвищення рейтингу організації/компанії тощо. Наприклад, якщо мати на увазі економічну складову, то фахівці ввели нове поняття – конверсія, що означає співвідношення між загальною кількістю відвідувачів, які зайшли на сайт, до тих, що здійснили покупку товару [1, с. 72].

Водночас, оцінка сайту з точки зору оптимізації повинна враховувати наступні показники: сумісність сайту з різними Інтернет-браузерами; семантика HTML-коду; відповідність стандартам; швидкість роботи на стороні сервера та стороні користувачів; доступність сайту для користувачів та ін. Крім того, від того, яким чином побудований та наповнений сайт, залежить його ефективність. На думку

дослідників, WEB-ресурс повинен відповідати наступним загальним вимогам: якісний та унікальний контент; регулярне оновлення контенту; точність та актуальність інформації, представленої на сайті; зручність використання та простота графічного інтерфейсу користувача; відсутність реклами сторонніх веб-сайтів, професійне подання інформації на сайті [5, с. 94].

Дослідники виділяють два напрямки оптимізації сайту: внутрішню та зовнішню. Основні методи зовнішньої оптимізації включають отримання зворотних посилань від відомих сайтів, участь у соціальних медіа, просування в блогах, форумах та інших онлайн-спільнотах. На зовнішню оптимізацію впливає різноманітна реклама (маркетинг в соціальних мережах, контекстна реклама тощо) та пошукова оптимізація (SEO), призначена для отримання зворотних посилань пошуковими системами [3, с. 202]. Під пошуковою оптимізацією розуміється це метод оптимізації веб-сайту з метою отримання безкоштовного трафіку з пошукової системи. За останні кілька років SEO набула популярності в цифровому маркетингу зі збільшенням використання цифрових гаджетів [8, с. 153]. В загальному випадку, пошукові системи містять дві основні складові: пошукового робота, що формує базу пошукової системи, досліджуючи всі сервери мережі. Робот знаходить нові посилання на сторінки. Крім того, власники веб-сайту також можуть додавати посилання до бази даних пошукової системи [5, с. 94] через запит на індексацію.

Для автоматичного пошуку посилань потрібно дотримуватись декількох правил. Перш за все, слід підготувати правильні ключові слова або фрази (семантичне ядро), які будуть при пошуку видавати посилання на сайт. Потрібно постійно оновлювати структуру сайту, регулярно наповнюючи його сторінками з унікальним контентом. Пошукові системи знаходять у першу чергу унікальну інформацію. Зовнішня оптимізація сайту буде більш успішною, якщо електронний ресурс зареєстрований в зоні певної країни, де перебуває замовник. Крім того, важливе значення має домен вищого рівня (com, org, net та ін.), який повинен відповідати призначенню веб-ресурсу.

Значна увага при розробці та просуванні сайту приділяється внутрішній оптимізації. Це стосується розташування елементів управління та текстової інформації, простоти та зручності інтерфейсу

користувача, однакової кольорової гами, наявності коректних посилань [6, с. 105]. Під внутрішньою оптимізацією сайту розуміється певні дії, спрямовані на покращення його загальних характеристик, які передбачають видалення дублювання сторінок, усунення посилань на неіснуючі сторінки; створення унікального контенту, роботу зі стилями текстової інформації (заголовки, підзаголовки); розташування мультимедійної інформації (графіка, відео); забезпечення коректності посилань на різні сторінки веб-ресурсу [3, с. 202] тощо.

Якщо більш детально розглянути методи внутрішньої та зовнішньої оптимізації сайту, слід звернути увагу на наступних порадах.

Для швидкого просування сайту слід починати з елементарних речей. Спочатку потрібно проаналізувати структуру та зміст електронного ресурсу. Структура сайту повинна бути логічно підпорядкована. Крім того, важко просувати сайти, структура яких доволі складна [4]. По-перше, її реалізації займає багато часу у веб-програміста. Під час розробки сайту слід дотримуватися сучасних технічних рекомендацій зі створення динамічних та інтерактивних веб-ресурсів. Мається на увазі використання Flash та CSS для створення привабливого інтерфейсу, а використання скриптової мови Javascript і бібліотеки JQuery – для створення динамічних сторінок сайту [2, с. 122]. Іноді веб-розробники схиляються думки, що розробити сайт значно легше, ніж просунути його. Як наслідок, вартість створення/оновлення такого сайту буде більше. По-друге, складна структура важко сприймається користувачем, оскільки йому важко буде знайти потрібну інформацію.

Перед тим, як почати просувати веб-ресурс, необхідно ознайомитися із сайтами конкурентів. Звісно, він не повинен дублювати структуру сайту конкуренту, бажано, щоб він був максимально унікальним. Вимога унікальності стосується абсолютно всіх типів контенту, тобто не тільки текстів, а й зображень, відеофайлів тощо. Справа в тому, що сучасні алгоритми пошукових систем досить добре вміють аналізувати унікальність контенту. Тому ефективне просування сайту в пошукових системах можливо лише за умови використання унікального контенту. На початковому етапі слід уникати мегапосилань та метатегів. Для оптимізації сайту слід регулярно аналізувати правильність ключових слів для пошукових систем.

Крім унікальності, наповнення сайту повинно бути цікавим для його цільової аудиторії. Часто сайт наповнюють досить поширеними темами, і це є помилкою. Такий контент може бути якісним, однак він, як правило, не залучає велику кількість цільової аудиторії через втрату своєї актуальності. Часто буває так, що створений сайт не видно у пошуковому сервері через перевантаження сторінок застарілою інформацією. Значну увагу потрібно звернути на графічний інтерфейс користувача [7]. Сторінки сайту повинні мати однакове оформлення. Це стосується шрифту, розташування картинок, кольорової гами, розміру і виду кнопок [6, с. 106] та ін. Будь-який текст на сайті повинен бути добре структурований, мати абзаци, що містять закінчені думки. Можна навіть виділити ключові моменти тексту нестандартними шрифтами. Що стосується основного шрифту для текстів, то він повинен легко сприйматись користувачами при прочитанні. У такому випадку вони зможуть швидко знайти потрібну для них інформацію.

Звертаючись в спеціалізовані компанії з метою оптимізації сайту, слід розуміти, що треба сплатити певну суму грошей за таку роботу. Власник сайту, який замовляє оптимізацію сайту, може сам корегувати вартість такої послуги з урахуванням власних побажань, оскільки ціна на оптимізацію сайту залежить від різноманітних чинників.

Сьогодні існують різні алгоритми, за допомогою яких можна досить швидко визначити, на якій позиції може опинитися конкретний сайт після оновлення певної інформації на електронних сторінках. Щоб дізнатися про якість просування веб-сайту, тобто побачити кількість користувачів, що переглянули сайт, можна скористатися сторонніми сервісами або переглянути статистику відвідуваності електронного ресурсу на сайті провайдера. Також корисно інтегрувати додаткові модулі в структуру сайту (наприклад на головній сторінці), щоб безпосередньо бачити відвідуваність. Слід зазначити, що алгоритм оновлення пошукових систем постійно змінюється. Відповідно, рейтинг сайту періодично може змінюватися. Але якщо сайт наповнюється постійно, причому унікальною та актуальною інформацією, його рейтинг буде високим у будь-якому випадку.

Висновки. Отже, просування веб-сайту дозволить організації або підприємству привернути увагу значної кількості користувачів до власної діяльності або товарів. Просування потрібно робити на рівні розробки веб-сайту, створення графічного інтерфейсу користувача,

формуванні семантичного ядра. Також на ефективність просування сайту значна впливає унікальний контент, що відповідає вподобанням цільової аудиторії.

Література

1. Казакова О. В., Чупріна М. О. Прикладні аспекти підвищення конверсії сайту в умовах здійснення електронної комерції. *Збірник наукових праць «Сучасні підходи до управління підприємством»*. 2019. № 4. С. 70–77.
2. Лубко Д. В., Нестеренко Є. В. Проектування інформаційного сайту. *Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції пам'яті В.В. Овчарова «Сучасний стан та перспективи розвитку електротехнічних систем»* (04-18 листопада 2021 р., м. Мелітополь). 2021. С. 122–123.
3. Носенко Ю. М., Сінельник Л. М. Пошукова оптимізація наукового контенту сайту на прикладі сайтів аграрних наукових установ. *Вісник Центру наукового забезпечення АПВ Харківської області*. 2018. № 24. С. 199–207.
4. Оптимізація сайтів. URL: <https://websait.uz.ua/posluhy/optimization-sait>.
5. Струцинська О. Є. Формулювання вимог до web-ресурсу, що просувається в пошукових системах. *Матеріали п'ятої міжнар. наук.-пр. конф. «Інфокомунікації–сучасність та майбутнє»* (29-30 жовтня 2015 р., м. Одеса). С. 93–95.
6. Шаров С. В., Хрептус В. С. Загальні принципи створення веб-сайту. *Зб. тез доповідей Міжнар. наук. Інтернет-конф. «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення»* (13 листопада 2018 р., м. Тернопіль). 2018. С. 104–106.
7. Chemerys H. et al. Fundamentals of UX/UI design in professional preparation of the future bachelor of computer science. *AIP Conference Proceedings*. 2022. Vol. 2453, 030025.
8. Srivastava S. N., Kshatriya S., Rathore R. S. Search Engine Optimization in E-Commerce Sites. *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*. 2017. Т. 4, № 5. pp. 153–155.

Терещук С.І.

доктор педагогічних наук
професор кафедри фізики та інтегративних
технологій навчання природничих наук

Колмакова В.О.

старший викладач кафедри інформатики і
інформаційно-комунікаційних технологій
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ЧИ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ ПОНЯТТЯ РЕЛЯТИВІСТСЬКОЇ МАСИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ?

***Анотація.** У статті розглянуто історичний аспект вивчення поняття релятивістської маси в різні часи у шкільному курсі фізики. На основі аналізу генезису становлення поняття маси у фізичній науці, показана необхідність більш детальної розробки методики її вивчення у курсі фізики старшої школи. На прикладі експерименту з пошуку зв'язку між масою та швидкістю руху частинки показано, виникнення поняття «релятивістська маса» та необхідність уникнення вказаного зв'язку у шкільному курсі фізики.*

***Ключові слова:** релятивістська маса, маса спокою, власна маса, фотон, шкільний курс фізики.*

***Tereshchuk S., Kolmakova V. Is it Necessary to Study the Concept of Relativistic Mass in a School Physics Course?** The article examines the historical aspect of studying the concept of relativistic mass at different times in the school physics course. Based on the analysis of the genesis of the formation of the concept of mass in physical science, the need for a more detailed development of the methodology for its study in the high school physics course is shown. Using the example of an experiment to find the connection between the mass and the velocity of a particle, it is shown the emergence of the concept of "relativistic mass" and the need to avoid this connection in a school physics course.*

***Key words:** relativistic mass, rest mass, own mass, photon, school physics course.*

Актуальність дослідження. Використання у навчальній та методичній літературі понять «релятивістська маса», «маса спокою», «власна маса», «маса фотона» може призвести до некоректного сприйняття та розуміння учнями деяких понять квантової фізики та спеціальної теорії відносності (СТВ) [1-4]. Наприклад, чому при відсутності маси фотона існує тиск світла?

Метою статті є ретроспективний аналіз поняття «маса» для з'ясування відповідності змісту цього поняття із сучасними науковими уявленнями та їх відображення у підручниках фізики.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо історичний аспект цієї проблеми. В різні часи (1901-1933 рр.) Кауфманом, Бухерером, Нейманом, Герлахом, Гюї та іншими дослідниками [5-9], були здійснені спроби експериментально перевірити залежність маси від швидкості з використанням заряджених частинок. Мета експерименту – перевірка збільшення маси частинок відповідно до формули $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\beta^2}}$. Ідея досліду полягала в тому, що заряджені частинки відхилялися електричним і магнітним полями, а тому лінія сліду частинки на фотопластинці відповідала графіку функції швидкості та заряду частинки $\frac{e}{m} = f_1(v)$. Величина заряду відома, тому можна визначити масу $m = f_2(v)$. Рівняння $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\beta^2}}$ та $m = f_2(v)$ порівнювали та робили висновок про наявність (чи відсутність) залежності маси частинки від її швидкості (див табл.1).

За Нейманом, якщо $\beta = 0,85$, то маса зростає приблизно у 3 рази, а заряд теж зростає у 3 рази, що свідчить про помилку (Табл.1).

Таблиця 1

Результати дослідження залежності маси зарядженої частинки від її швидкості (1901 - 1933 рр.) [5-9]

	Відношення $\beta = v/c$	Відношення e/m	Джерело частинок	Висновок дослідників
Кауфман	$\beta = 1,034$ (помилка)	не обчислювалось	Радіоактивний радій	висновок невизначений

Бухерер	$0,3173 \leq \beta \leq 0,687$	$1,752 \cdot 10^7 \leq \frac{e}{m} \leq 1,767 \cdot 10^7$	Радіоактивний радій	принцип відносності підтвердився
Нейман	$0,3915 \leq \beta \leq 0,850$	$1,767 \cdot 10^7 \leq \frac{e}{m} \leq 1,771 \cdot 10^7$	Радіоактивний радій	висновок невизначений
Гюї, Лаванші	$0,2581 \leq \beta \leq 0,4829$	$1,041 \cdot 10^7 \leq \frac{e}{m} \leq 1,139 \cdot 10^7$	катодні промені	принцип відносності підтвердився

Вкажемо на ряд помилок, пов'язаних з отриманими експериментальними даними, які не з'ясовані до сьогодні. До них належать: а) результати Неймана, з яких випливає самочинне зростання заряду частинок при зростанні її швидкості та маси; б) результати Кауфмана, з яких випливає, що деякі частинки вилітають з ядра зі швидкістю $v > c$.

Слід підкреслити, що отримані дані можна інтерпретувати в контексті уявлень про незалежність маси частинки від зростання її швидкості. Так, наприкінці XIX та початку XX століття серед науковців жваво обговорювалися ідеї теорії електромагнітного походження маси. Існування тензора напруженості електромагнітного поля Максвелла в якості просторової складової тензора енергії-імпульсу електромагнітного поля, допускало в неявній формі ідею електромагнітної маси, згідно з якою інертна маса є ефектом індукції.

Вперше цю думку висловив Дж. Дж. Томсон у 1881 році [10]. Згодом О. Хевісайд [11], М. Абрагам [12] та інші дослідники продовжили розвивати теорію електромагнітної маси, започатковану Томсоном.

М. Абрагам в статті «Принципи динаміки електрона» сформулював електромагнітний варіант закону інерції: «Якщо з самого початку рух електрона був рівномірним ... і якщо його швидкість була менша швидкості світла, то для продовження рівномірного руху не потрібно ніяких зовнішніх сил або моментів обертання» [12, с. 142]. На думку Абрагама, результати експерименту Кауфмана підтверджують електромагнітне трактування маси. За Абрагамом механічна маса m ,

відповідно до механіки Ньютона, не залежить від швидкості, водночас електромагнітна маса завдяки множнику $\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}$ залежить від швидкості. Дана теорія не набула загального визнання, однак була сприйнята з ентузіазмом більшістю відомих вчених (Г.А. Лоренцом, А. Пуанкаре та ін.). Після створення СТВ, поступово про теорію електромагнітної маси забули, дослідження у цьому напрямку припинилися, а дані, що були отримані, неможливо було узагальнити на будь-які частинки, які мали властивості відмінні від тих, що має електрон.

Таким чином, наведені вище експериментальні дані не мають однозначної інтерпретації. Частина з них (Бухерер, Гюї та Лаванші) підтверджують справедливість $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\beta^2}}$, однак ці результати можуть трактуватися по-різному. Натомість інша частина досліджень показала, що формула залежності маси від швидкості руху тіла не відповідає рівнянням СТВ (результати Кауфмана, Неймана). Загалом можна здійснити повторну перевірку цих даних, тому їх не можна вважати доказом чи спростуванням залежності $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\beta^2}}$.

Цікавим є питання щодо врахування зростання маси для розрахунків заряджених частинок в прискорювачах. Результати розрахунків згідно СТВ, використовуються при розробці методів прискорення важких заряджених частинок – протонів, дейтронів, альфа-частинок в магнітному полі. Не врахування збільшення маси призводить до втрати синхронізації між дією прискорювального поля і рухом зарядженої частинки. Р. Фейнман після тривалих розмірковувань про релятивістську масу, відзначив, що формула $m = \frac{m_0}{\sqrt{1-\beta^2}}$ дуже рідко використовується на практиці, натомість незамінними виявляються два співвідношення, які можна переконливо довести: $E^2 - p^2c^2 = m_0^2c^4$ та $pc = \frac{Ev}{c}$ [15].

Аналіз наукових праць А. Ейнштейна, засвідчує, що погляди видатного фізика на поняття маси та залежності її від швидкості і енергії змінювалися впродовж створення СТВ та загальної теорії відносності (далі ЗТВ).

А. Ейнштейн у своїх ранніх працях підкреслював, що маса тіла залежить від енергії, яку має тіло, але не залежить від його швидкості. В

статті [19] ним було введено поняття маси спокою масивного тіла, яке випромінює енергію $\frac{L}{2}$ у протилежних напрямках. Ейнштейн показав, що якщо цей процес відбуватиметься у системі відліку, яка рухається відносно тіла з швидкістю v , то різниця кінетичних енергій тіла до і після випромінювання дорівнюватиме:

$$K_0 - K_1 = L \left(\frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}} - 1 \right)$$

де v - швидкість світла.

Швидкість v до і після випромінювання однакова, а кінетична енергія зменшилась, тому маса тіла зменшилась на величину $\frac{L}{c^2}$ [19]. Однак, у 1906 році Ейнштейн опублікував статті [20] та [21], якими практично спростував попередній результат, отриманий у [19]. Так, в роботі [20] ним було розглянуто перенесення маси всередині порожнього циліндра між протилежними торцями. Спираючись на Пуанкаре [14], автор припускав, що циліндр має масу $\frac{E}{c^2}$, тому $E = mc^2$ [20]. В [21] Ейнштейн повернувся до понять повздожньої та поперечної мас, введених ще Лоренцем та Абрагамом.

Завдяки переважно працям Ейнштейна [16-21] до 1927 року стало зрозуміло, що інертна маса тіла визначається енергією E , а гравітаційна маса визначається величиною $\frac{p_\mu p^\mu}{E}$, де p_μ – вектор енергії-імпульсу. В ньютонівській механіці при дорелятивістських швидкостях обидві величини дорівнюють енергії спокою (звідси, зокрема, впливає еквівалентність інертної та гравітаційної мас в рамках ТВ).

Питання маси та зв'язок її з енергією частинки було детально розглянуто А. Ейнштейном в роботі [16] у співавторстві з Л. Інфельдом. Розкриваючи зміст формули $E = mc^2$ через поняття «маса енергії випромінювання», автори вказують на штучність (умовність) поділу матерії на речовину і поле, а відтак висловлюють, у зв'язку з цим, упевненість, що від поняття речовини можна відмовитись.

В статті [17] Ейнштейн знову повертається до виведення еквівалентної маси та енергії, яке здійснив раніше в [19] у 1905 році. Однак, в [17] умови дещо змінені – нерухоме тіло відносно Землі поглинає радіацію. Причому автор спирається тепер на закон збереження

імпульсу та використовує не формулу перетворення енергії та імпульсу випромінювання, а кут аберації зоряного світла $\alpha = \frac{v}{c}$. На підставі цього, Ейнштейн показав, що збільшення енергії спокою пов'язане зі збільшенням маси на $\frac{E_0}{c^2}$, отже $E_0 = mc^2$.

В науково-популярній статті [18] Ейнштейн узагальнює раніше отримані результати і робить висновок – в теорії відносності мірою інертності є не маса, енергія; гравітаційне поле характеризується величиною $\frac{p_\mu p_\nu}{E}$, а принцип збереження енергії не є визначальним, оскільки енергія та імпульс разом визначають масу і остання еквівалентна енергії спокою [18].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що зміст поняття інертної маси в історичній ретроспективі є однаковим для ньютонівської та релятивістської теорій. Для категоричного твердження про залежність маси від швидкості немає достатніх підстав.

Ще до створення теорії відносності, Пуанкаре отримав співвідношення між енергією електромагнітного поля та його масою $E = mc^2$. Вчений застосував до співвідношення між енергією та імпульсом нерелятивістську формулу для імпульсу, що було помилковим. Ейнштейн погодився з його думкою в роботі [20] і пов'язав отриманий Пуанкаре результат з теорією відносності в роботі [22]. Ці хибні погляди Ейнштейна підтримали інші дослідники [23]. Однак, після того, як Ейнштейн змінив свій погляд на це питання – після завершення ЗТВ – переважна більшість вчених-методистів та популяризаторів науки продовжували підтримувати ідею релятивістської маси.

Поняття релятивістської маси виникло внаслідок відмінності формул $\frac{d}{dt}(mv) = F$ та $\frac{d}{dt}(m\gamma v) = F$, які «майже» схожі. Величину $m\gamma$ називають релятивістською масою (серед перших, хто почав саме так чинити, можна згадати Макса Борна, Льюїса і Толмена, М. Джеммера та багатьох інших). Згодом це положення поширилося серед більшості підручників та методичної літератури.

Наведемо приклад, який є характерним, на наш погляд, щодо обговорюваної проблеми і найбільш яскраво ілюструє методичний аспект формування поняття маси, він панував в методичній науковій школі часів СРСР, і, на жаль, зустрічається до сьогодні в українських підручниках.

У методичному посібнику для вчителів фізики за 1973 рік підкреслювалось, що «... в релятивістський закон входить не інваріантна маса m_0 , а релятивістська маса m , що залежить від швидкості ...». Автори посібника на цьому не зупиняються і вводять ще один термін маси (новий для учнів тогочасної старшої школи): «... це означає, що маса тіла, як і його швидкість, – величина відносна: вона залежить від системи відліку. Одне й те саме тіло має різні маси у різних системах відліку ... тому маса спокою називається в СТВ власною масою тіла». Використання маси, яка залежить від швидкості, призводить до неправильного використання класичної формули $p = m \cdot v$ в релятивістській механіці. Окрім цього, введення релятивістської маси призводить до хибного висновку про те, що величина $\frac{E}{c^2}$ є інертною і водночас гравітаційною масою, що не відповідає положенням теорії відносності. Саме до такого неправильного висновку приходять Л.А. Кирик [24], вказуючи, що маса «... є міра інертних властивостей ($m = \left(\frac{a_{\text{ерт}}}{a}\right) \cdot m_{\text{ерт}}$), міра гравітаційних властивостей $F = G \left(\frac{m_1 \cdot m_2}{R}\right)$ і міра енергетичних властивостей ($m = \frac{E}{c^2}$) будь-якого матеріального об'єкта» [24, с. 291].

Який механізм збільшення маси релятивістської частинки? Відповідь на це запитання теорія відносності не дає (з погляду прибічників релятивістської маси). Натомість зростання маси частинки при збільшенні її швидкості не суперечить концепції світового ефіру, що власне порушує логіку СТВ, оскільки остання заперечує існування ефіру. Модель газоподібного ефіру дозволяє пояснити збільшення маси частинки через «налипання» частинок ефіру на рухому частинку. Непрямо, але на користь цієї моделі вказують наступні міркування. Збільшення маси частинки зі зростанням швидкості повинно зрештою призвести до її руху із надсвітловою швидкістю:

$$\frac{dv}{dt} = \frac{F}{m_0} \left(1 - \frac{v^2}{c^2}\right)^{\frac{1}{2}}$$

$$\text{звідси випливає, що } \int dv \left(1 - \frac{v^2}{c^2}\right)^{\frac{1}{2}} = \frac{1}{m_0} \int F dt.$$

Оскільки $F = \text{const}$, то час T , протягом якого частинка могла б досягти швидкості світла $T = \frac{pm_0}{2Fc}$. Якщо ж замість релятивістської маси

у формулу $a = \frac{F}{m}$ підставляти «поздовжню масу», то отриманої хибної формули вдається уникнути. Звідси випливає, що уведення релятивістської маси, під час вивчення СТВ, призводить також до уведення поняття «поздовжня маса», що є не просто обтяжливим для сприйняття учнями, але й абсурдним, оскільки дане поняття виникло під час розробки електромагнітної теорії маси у працях Абрагама, Хевісайда та ін., і з розвитком СТВ втратило свою актуальність. Таким чином, уведення релятивістської маси у методологічному та методичному аспектах – це крок назад, повернення до теорій, що розвивалися до створення СТВ (теорій електромагнітної маси та світового ефіру).

Висновки. Проблема релятивістської маси є суто методико-методологічною. Тому її розв’язання лежить в площині теорії методики навчання фізики, а не критики чи перегляду основ СТВ та ЗТВ. Історія становлення понять СТВ та ЗТВ свідчить про необхідність в адекватній до освітнього процесу формі та відповідно до математичної підготовки учнів 10 класу, демонстрації розвитку та еволюції змісту поняття «маса» від ньютонівської маси як міри інертності та гравітаційної взаємодії до поняття маси, яка входить до складнішого поняття – енергії спокою тіла (або частинки мікросвіту).

Література

1. Фізика: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / В. Г. Баряхтар та ін. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
2. Фізика (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Т. М. Засекіна, Д. О. Засекін. К. : УОВЦ «Оріон», 2018. 208 с.
3. Фізика і астрономія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Профільний рівень: навчальні програми (авторський колектив під керівництвом Ляшенка О.І.), затверджені МОН України від 24.11.2017 №1539.
4. Фізика: навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів (авторський колектив під керівництвом Локтева В.М.), затверджені МОН України від 24.11.2017 №1539.
5. Bucherer A., Messungen an Becquerelstrahlen. Die experimentelle Bestätigung der Lorentz - Einsteinschen Theorie/ Phys. Z.4 54-57, (1908).
6. Kaufmann W., Die elektromagnetische Masse des Elektrons/ Phys. Z.4 54–57, (1902).

7. Neumann G., *Ann. d. Phys.*, 1914. 45 S. 529.
8. Gerlach W., *Handbuch d. Phys.*, 1933. 22. S. 11.
9. Guye Ch. E., Lavansky C., *C. Arch. Sc. Phys. Nat. Geneve.*, 1916. 41. 363–441.
10. Tomson J., On the electric and magnetic effects produced by the motion of electrified bodies. *Philos. Mag.* 1881. 11(8). pp. 229-249.
11. Heaviside O., On the electromagnetic effects due to the motion of electrification through a dielectric. *Philos. Mag.* 1889. No. 27. pp. 324-339.
12. Abraham M., *Prinzipien der Dynamik des Elektrons*, *Ann. Phys. (Leipzig)*. 1902. 10 [315] (1). pp. 105–179.
13. Lorentz H., Electromagnetic phenomena in a system moving with any velocity smaller than that of light, *Proc. Acad. of Sci., Amsterdam*. 1904. No. 6. pp. 809–831.
14. Poincare H. La theorie de Lorentz et le principe de reaction. *Arch. Neerland. Sci. Exactes Naturelles*, 1900. No. 5. pp. 252-278.
15. Feynman R., Leighton R., Sands M. *The Feynman Lectures on Physics* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1963-1965).
16. Einstein A., Infeld L. *The Evolution of Physics: the Growth of Ideas from Early Concepts to Relativity and Quanta* (New York: Simon and Schuster), 1938.
17. Einstein A. Elementary derivation of the equivalence of mass and energy *Technion J.* 5 16, (1916).
18. Einstein A. $E=mc^2$: The most urgent problem of our time *Sci. Illustrated* I, 1946. pp. 16-17.
19. Einstein A. Ist die Trägheit eines Körpers von seinem Energieinhalt abhängig? *Annalen der Physik* (ser. 4), 1905. No. 18. pp. 639–641.
20. Einstein A. Prinzip von der Erhaltung der Schwerpunktsbewegung und die Trägheit der Energie, *Annalen der Physik* (ser. 4), 1904. No. 20. pp. 627-633.
21. Einstein, A., Eine Methode zur Bestimmung des Verhältnisses der transversalen und longitudinalen Masse des Elektrons, *Annalen der Physik* (ser. 4), 1906. No. 21. pp. 583–586.
22. Einstein A. Elektrodynamik bewegter Körper, *Annalen der Physik* (ser. 4), 1905. No. 17. pp. 891–921.
23. Lewis G., Tolman R. The principle of relativity and non-Newtonian mechanics. *Philosophical Magazine*. 1909. Vol.18. pp. 510–523.
24. Кирик Л.А. Фізика. 11 клас: Розробки уроків. 2-ге вид. Х.: Веста: «Ранок», 2008. 448 с.

Тітова Л.О.

*викладач кафедри інформатики
і інформаційно-комунікаційних технологій*

Ковтанюк М.С.

*викладач кафедри інформатики
і інформаційно-комунікаційних технологій*

Ямковенко В.О.

здобувач вищої освіти

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ЦИФРОВІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

***Анотація.** У сучасному освітньому просторі, особливо під час війни, в тому числі й інформаційної, яку веде росія на території нашої держави, важливим викликом є формування та розвиток медіаграмотності здобувачів освіти. Тому педагогам варто вміти добирати засоби розвитку медіаграмотності, серед яких можемо виділити освітні онлайн-курси, ігрові симулятори та технологію штучного інтелекту.*

***Ключові слова:** медіаграмотність, медіа, інформаційна грамотність, ігрові симулятори, штучний інтелект.*

Titova L, Kovtaniuk M., Yamkovenko V. Digital tools for the development of media literacy of students. In the modern educational space, especially during the war, including the information war waged by Russia on the territory of our country, an important challenge is the formation and development of media literacy of students. Therefore, educators should be able to select media literacy development tools, including online educational courses, game simulations, and artificial intelligence technology.

***Key words:** media literacy, media, information literacy, game simulations, artificial intelligence.*

***Актуальність.** Стрімкий розвиток інформаційних технологій та інформаційна (медіа) війна росії проти України мають великий вплив на*

життя кожного українця та робить проблему формування і розвитку медіаграмотності особливо актуальною. Ця проблема не може обійти стороною й освітян, адже основні знання з медіаграмотності людина отримує ще в школі, де її навчають критично мислити, аналізувати інформацію, яка надходить з різних джерел.

Проблему розвитку медіаграмотності здобувачів освіти розглядала велика кількість вітчизняних науковців: І. Воротникова, О. Жмуд, С. Кость, М. Медведєва, Я. Ярошик та інші. М. Медведєва розглядала медіаграмотність як рівень медіакультури, що пов'язаний з умінням застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, самовиражатися і комунікувати за допомогою медіа, сприймати та критично оцінювати, інтерпретувати інформацію, відрізнити істинну від хибної та розрізнити джерела медіа [5]. С. Кость описує медіаграмотність як аналітичні навички та здатність «читати» медіатексти шляхом інтеграції просторової та часової реальності [4].

Мета статті – проаналізувати можливості використання цифрові засоби розвитку медіаграмотності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із засобів підвищення рівня медіаграмотності як учителів так і здобувачів освіти є освітні онлайн-курси, наприклад «Подумай двічі: платформа критичного мислення» на платформі «EdEra» [7] та «Медіаграмотність для освітян» – «Prometheus» [6]. Після проходження подібних курсів користувач може досягнути таких результатів:

- критично аналізувати інформацію;
- орієнтуватись в інформаційному просторі;
- стати більш свідомим та відповідальним споживачем інформації;
- зовиток навичок цифрової грамотності;
- вміння відрізнити достовірну інформацію від фейкових новин та маніпуляційних матеріалів.

Окрім цього користувач, пройшовши курс «Медіаграмотність для освітян» на платформі «Prometheus» може набути таких компетентностей:

- Загальні: осмислення інноваційних тенденцій освітньої галузі, вміння логічно та обґрунтовано відстоювати свою позицію, здатність взаємодіяти з іншими.
- Фахові: «професійно-педагогічна, інформаційно-комунікаційна,

інноваційно-дослідницька, методична, компетентності з інформальної освіти та професійно-особистісного розвитку, мовленнєва, цифрова, емоційно-етична компетентність; андрагогічна компетентність» [6].

Майже кожен сучасний здобувач освіти зареєстрований у соціальних мережах та є їх активним користувачем, у них він отримує безліч інформації, яку він має коректно «обробити». Також популярними є стрімінгові платформи, блоги та інші медіа, які мають не менший вплив на здобувачів [10]. Тому необхідно формувати та розвивати інформаційну та медіаграмотність здобувачів освіти, починаючи із дошкільної освіти та продовжуючи на подальших рівнях.

Для здобувачів одним із захоплюючих та мотивуючих засобів у формуванні медіаграмотності можуть стати ігрові симулятори. Розглянемо існуючі в україномовному цифровому просторі ігрові симулятори, призначені для розвитку медіаграмотності:

Медіазнайко – онлайн-сервіс, що дозволяє користувачу розглянути основні теми медійного поля. Перед ним стоїть 9 етапів, у яких потрібно відповідати на питання, а також можна спробувати себе як журналіст, створити сайт, газету (Рис. 1.), чи телепрограму. Зрозуміти як працюють медіа в Україні та їх вплив на споживача інформації.

Рис. 1. Створення газети в грі «Медіазнайко»

Пригоди Літератуса – гра має сюжет, котрий дозволить здобувачам зануритись у світ інформації (Рис. 2). В онлайн-грі головний герой Літератус прагне врятувати свою кохану Верітас, викрадену злим чарівником Маніпулісом. Гра має 10 рівнів, на кожному з яких Літератус стикається з різними завданнями, що вчить користувача критично оцінювати інформацію, яку він отримує з різних джерел [2].

Рис. 2. Інтерфейс гри «Пригоди Літератуса»

Медіаграмотна місія – ще одна цікава інтерактивна гра, де гравець повинен розпізнати фейки, пропанду та маніпуляції. Гра знайомить з актуальними проросійськими фейками та дає інструменти для їх розпізнавання, ви зможете на практиці застосувати знання про пропаганду, фейки, маніпуляції та джінсу (Рис. 3). Це дозволить розвинути критичне мислення здобувачів та допоможе стати їм свідомими споживачами інформації [8].

На нашу думку, одним з найперспективніших засобів розвитку медіаграмотності здобувачів освіти у сучасному цифровому світі є технологія штучного інтелекту (ШІ), яка стрімко «увірвалась» у наше життя, що призводить до появи дискусій серед дослідників, щодо застосування цієї технології в галузях освіти, науки, медіа. Технологію штучного інтелекту І. Воротникова розглядає як прорив у світі технологій, який суттєво впливає на різні сфери діяльності, не оминаючи

й освіту. Тому, щоб бути компетентною людиною потрібно оволодівати різного роду навичками та вміннями для кращої адаптації в сучасному світі [3].

Рис. 3. Проходження гри «Медіаграмотна місія»

ШІ може не тільки допомогти знайти матеріали, але й надихає на нові ідеї для майбутніх досліджень, протилежністю цього може бути не правдива та науково не обґрунтована інформація, яку людина сприймає за реальну [9].

У сучасному світі в період війни з'явилась значна кількість діпфейків, створених за допомогою штучного інтелекту, результатом чого є розповсюдження не правдивої інформації серед громадськості. Одним із застосунків, що дозволяє створити простий діпфейк за допомогою ШІ є Canva (Рис. 4).

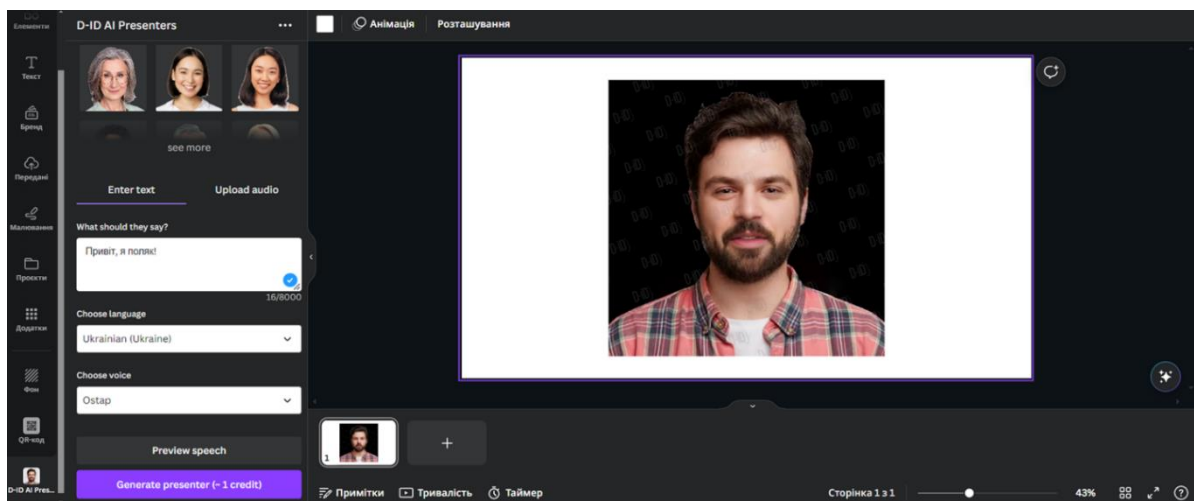

Рис. 4. Онлайн-сервіс Canva з використанням ШІ

Даний онлайн-сервіс має додаток під назвою «D-ID AI Presenters», котрий із фотографії формує відео, яке може використовуватись як зловмисна пропаганда. Для цього потрібно обрати одну із запропонованих фотографій, або завантажити свою, ввести текст, задати мову, обрати голос, котрий буде відтворюватись та натиснути кнопку «Generate presenter». Також варто зауважити, що одна генерація діпфейку дорівнює одному кредиту [1].

У цьому контексті використання штучного інтелекту може мати як позитивний, так і негативний вплив на процес розвитку медіаграмотності здобувачів.

Переваги впровадження ШІ у процес формування та розвитку медіаграмотності здобувачів:

- інтерактив (ШІ дозволяє актуалізувати знання здобувачів за допомогою інтерактивних вправ, візуалізацій);
- доступність (доступ до ШІ може мати будь-хто та будь-де, включаючи здобувачів з особливими освітніми потребами);
- індивідуалізація навчання (використовуючи ШІ вчитель може адаптувати завдання та навчальний матеріал до потреб, а також рівня знань та умінь здобувачів).

Основними ризиками застосування ШІ є:

- залежність (надмірне використання технологій на базі ШІ, що може призвести до відсутності аналізу та обробки інформації здобувачами);
- надмірна доступність (відсутність вікових обмежень для користувачів, наслідком цього є не коректне формування уявлення про навколишній світ).

Вирішенням наведених проблем є використання надійних та перевірених інструментів на базі ШІ, а також належний рівень підготовки педагогів до використання технологій ШІ як засобу взаємодії з інформацією. Оскільки штучний інтелект може бути як інструментом підвищення медіаграмотності здобувачів, так і потенційною загрозою для їхнього розвитку, важливо збалансувати використання штучного інтелекту з розвитком критичного мислення та аналітичних навичок шляхом безпосередньої взаємодії з медіаресурсами. Необхідно ретельно та відповідально продумати ефективні стратегії для використання ШІ у процесі розвитку медіаграмотності здобувачів.

Висновки. Формування медіаграмотності здобувачів освіти є однією з важливих проблем, особливо у період сьогодення. Тому сучасним педагогам необхідно правильно добирати засоби для

забезпечення формування інформаційної та медіаграмотності здобувачів у процесі навчання, при цьому забезпечуючи безпосередню взаємодію та даючи інструменти для критичної оцінки інформації. Це дозволить здобувачам бути об'єктивними та «підкованими» у роботі з різноманітними інформаційними джерелами.

Література

1. Canva. *Canva*. URL: https://www.canva.com/uk_ua/.
2. Medvedieva M.O., Titova L.O. Means of gamification in the formation of media literacy as an element of information and digital competence of participants in the educational process. *Information technologies and management in higher education and science* : International scientific conference. 28 November 2022. Ferghana, Republic of Uzbekistan, pp. 294–297.
3. Воротникова І. Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використання штучного інтелекту. *Open educational e-environment of modern university*. 2023. No. 15. pp. 18–34.
4. Кость С. П. Теоретичні поняття і терміни медіаосвіти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2017. № 1. С. 178–186.
5. Медведєва М. О. Медіаграмотність для освітян : навч. посіб. Умань : Візаві, 2020. 118 с.
6. Медіаграмотність для освітян. *Prometheus*. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:CZ+MEDIA101+2018_T3.
7. Подумай двічі: платформа критичного мислення. *Каталог онлайн курсів з сертифікатом | EdEra*. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/1700>.
8. Тітова Л. О. Онлайн-засоби формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів в умовах дистанційного навчання. *Věda a perspektivy*. 2022. № 5(12). С. 132–143.
9. Цимбалюк Ю. А. Перспективи використання штучного інтелекту в освіті. *Інновації та інтеграція цифрових трендів освітянського простору в економіку знань*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-332-6-71>.
10. Ямковенко В.О. Культурна роль медіа та стрімінгових платформ: нові засоби споживання контенту. *Актуальні соціально-філософські проблеми сучасності : матеріали XVI Всеукраїнської студент. наук. конф.*, м. Умань, 23 лип. 2023 р. Умань, 2023. С. 76–79.

Федоров М.В.

викладач

Комунальний заклад «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ ТА БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ

Анотація. В Україні волонтерська діяльність розвивається в багатогранних аспектах суспільного життя, є внеском у сфері посилення обороноздатності держави безпосередньо волонтерами та волонтерськими організаціями. Визначено фактори, що сприяли розвитку волонтерської діяльності в Україні. Розглянуто чинники, які обумовлюють активізацію волонтерської діяльності.

Ключові слова: соціальна робота, волонтерська діяльність.

Fedorov M. Historical aspects of volunteer activity in the social and security sectors for the protection of people in Ukraine. In Ukraine, volunteer activity develops in the rich aspects of everyday life, and contributes to the sphere of strengthening the defense of the state directly by volunteers and volunteer organizations. The factors that contributed to the development of volunteer activity in Ukraine have been identified. Officials are looking at how they plan to intensify volunteer activities.

Key words: social work, volunteer activity.

Актуальність. Україна – суверенна, демократична, правова та незалежна держава. Дане положення закріплено у Конституції, який є основним Законом України, захищає права та встановлює обов'язки для громадян України всіх національностей. волонтерської діяльності в усіх сферах суспільного життя.

Розвиток волонтерської діяльності є запорукою на шляху створення та побудови громадянського суспільства в сучасних умовах. Перед

Україною стоять завдання проведення реформ державного управління та розвитку системи державного регулювання волонтерської діяльності.

Метою дослідження є історичний аналіз становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та Україні.

Завданням дослідження є визначення факторів, що сприяють розвитку волонтерської діяльності в Україні.

Активізації волонтерської діяльності сприяють *чинники*:

- загострення соціальних проблем у державі;
- недосконалість системи надання соціальних послуг вразливим верствам населення;
- неефективна система забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. В Україні волонтерська діяльність розвивається в багатьох аспектах суспільного життя, має вагомий внесок у сфері посилення обороноздатності держави, яка полягає у здатності до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту безпосередньо волонтерами та волонтерськими організаціями.

Дослідження Н. Борецької, Т. Лях, А. Слободської та ін. були присвячені аналізу основних науково-теоретичних і прикладних аспектів у сфері розвитку волонтерської діяльності в Україні як засобу посилення обороноздатності держави. І. Мигович, Г. Попович, Л. Бадя висвітлювали роль колективу в здійсненні соціальної допомоги, підтримки своїх членів.

Сучасна волонтерська діяльність орієнтується на персональну конкретну допомогу людині, що потребує опікування з боку суспільства. Волонтерській діяльності притаманні:

- характер обслуговування спрямований на різні версти населення;
- різновіковий склад соціального середовища;
- можливості для проведення різних видів і напрямків соціальної роботи;
- соціально-психологічна і психологічна допомоги людям;
- соціально-педагогічна робота тощо.

Соціальна робота є центром превентивної роботи, організації дозвілля, консультативної допомоги, соціального втручання. Перевагами волонтерської діяльності в сучасних умовах в Україні є:

- знайомство з колективами та окремими людьми;

- вплив на людей при вирішенні складних конфліктних ситуацій;
- відсутність територіальної відокремленості соціальної роботи від професійної діяльності людей;
- контроль над ситуацією;
- підвищення командної ідентичності тощо.

У Законі України «Про соціальні послуги» міститься визначення поняття соціальні служби як підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Взявши це визначення за основу, ми можемо конкретизувати його відповідно до особливостей волонтерської діяльності.

Волонтерська діяльність – це елемент системи недержавних служб соціальної роботи, що надають соціальні послуги людям, які перебувають в складній життєвій ситуації або прагнуть отримати сприяння в особистісному та професійному розвитку, проведенні змістовного дозвілля.

Характерною рисою соціальної роботи в Україні є те, що вона тісно пов'язана з соціальним захистом та соціальною педагогікою.

Алла Малько висловлює думку, що соціальна робота є комплексом різноманітних видів допомоги:

- соціально-побутової;
- медико-соціальної;
- соціально-правової;
- соціально-педагогічної;
- предметна;
- задоволення тих чи інших потреб.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» розглядає її як діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форм власності, й окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб.

У червні 2002 року Міжнародна Асоціація соціальних працівників та Міжнародна асоціація Шкіл соціальної роботи ухвалили міжнародне

визначення соціальної роботи, яке, на думку його авторів, можна застосувати в будь-якому регіоні чи країні. Професія «соціальний працівник» заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею наснаження та визволення людей з метою покращання людського життя. Використовуючи теорії людської поведінки та соціальних систем, соціальна робота:

- виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням;
- містить принципи соціальної справедливості та дотримання людських прав;
- здійснюється у різних формах;
- має місце там, де відбуваються численні комплексні взаємодії між людьми та їхнім середовищем;
- надає можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій;
- спрямована на вирішення проблем людей, сімей та громад, яким вони послуговуються;
- взаємопов'язана з системою цінностей, теорій і практики.

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень визначені основні фактори, що сприяли зростанню активності волонтерського руху:

- внутрішня криза, що призвела до розбалансування системи державного управління;
- дефіцит якісних управлінських рішень;
- зовнішня криза зміна світогляду громадян України;
- брак ресурсних можливостей у сфері забезпечення обороноздатності держави;
- бажання зберегти мир на території держави;
- розвиток інституту громадянського суспільства [2].

Волонтерська діяльність – необхідна складова системи служб соціальної роботи; структурний підрозділ установи або самостійна організація, які виконують ряд соціально значущих функцій. Волонтерська діяльність виконує посередницьку, профілактичну, соціально-педагогічну, інформативно-освітню функції.

У суспільстві виділяють різні вразливі категорії громадян. Люди, задля яких служать соціальні працівники, є різними за віком,

національністю, належністю до етнічних груп, соціально-економічних рівнів, релігій тощо.

На Заході до групи потенційних клієнтів соціальної роботи належать:

- родини з проблемами дитячої занедбаності, сексуальними, фізичними зловживаннями відносно дитини або одного з партнерів;
- подружні пари, що мають серйозні сімейні конфлікти;
- ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини;
- люди з низькими доходами через безробіття, відсутність годувальника, фізичні обмеження, недостатність навичок та інші фактори;
- люди, життя яких було змінено через покарання внаслідок порушення закону;
- особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, які мають особисті або сімейні проблеми;
- люди із соматичними чи психічними захворювання, інвалідністю;
- алко та наркозалежні, їхні родини;
- мігранти, біженці, меншини з недостатніми ресурсами та можливостями, жертви расизму й інших форм дискримінації;
- люди у стресовому стані, спричиненому травматичними подіями (вихід на пенсію, смерть близької людини тощо), а також діти, котрі кинули родину.

В США волонтерство зародилося в ХІХ столітті. Під час Великої депресії в 1930-х рр. чисельність добровільних учасників некомерційних організацій сягала близько 3 млн. чол. За ініціативи Франкліна Рузвельта в рамках політики “Нового курсу” і з метою зниження рівня безробіття та для виконання важливої роботи зі збереження довкілля і природних ресурсів була створена організація Civilian Conservation Corps. Програма здобула надзвичайну популярність серед населення, ставши прообразом для великої кількості масових, передусім, екологічно орієнтованих проектів [3].

Починаючи з 1990-х рр. волонтерський рух набув у США масового характеру. За оцінками фахівців, понад 50% дорослого населення США беруть участь у волонтерській діяльності, близько 80% благодійних організацій існують саме завдяки роботі волонтерів. У волонтерському русі беруть участь різні верстви населення, незалежно від рівня освіти,

професії чи рівня доходів. Незважаючи на добровільність, волонтерство не виключає відповідальності за виконання норм і вимог, збереження матеріальних цінностей тощо.

Сьогодні основною структурою, завдяки якій американські волонтери можуть знайти собі заняття, а організації та особи, що потребують помічників-волонтерів, можуть заявити про свої потреби є волонтерські центри, яких у країні діє понад 500. Фінансовий еквівалент волонтерської праці на рік в США становить більш як \$ 5300 млрд [2].

Вагомий внесок у розвиток волонтерства в політичному курсі США заклав президент Дж.Буш, який у 2002 р. підтримав створення Корпусу свободи США для підтримки і координації роботи на громадських засадах, а у 2003 р. було створено Президентську раду зі служби та громадської участі. Волонтерський рух робить суттєвий внесок у вирішення соціально орієнтованих, екологічних та інших традиційних проблем. З ініціативи президентської адміністрації було запропоновано низку законодавчих актів, які передбачали істотне розширення загальнонаціональних волонтерських програм, спрямованих на підвищення дієвості суспільно-корисної роботи, що її виконують вчителі, лікарі, пожежні, співробітники поліції та служби з надзвичайних ситуацій. Цей заклик був підтриманий мільйонами американських громадян, а участь волонтерів у забезпеченні внутрішньої безпеки держави та її громадян визнавалася невідкладною необхідністю [3].

В американських сім'ях складаються династії волонтерів. Найчастіше вони працюють у сфері обслуговування, госпіталях, релігійних організаціях, навчальних закладах, некомерційних організаціях. Волонтери навчають англійської мови іммігрантів, організують різні студії для дітей тощо. Добровольці в Америці – люди різного віку і професій з усіх сфер і прошарків суспільства [1].

Волонтерському руху в Німеччині притаманні дещо інші риси. «Добровольчий соціальний рік» – це програма (Freiwilliges Soziales Jahr (FSJ) або Freiwilliges Ökologisches Jahr (FÖJ), яка дозволяє німецькій молоді протягом року здійснювати практичну діяльність в соціальній або ж екологічній сферах, а з 2002 р. волонтерська діяльність зараховуватися як альтернатива службі в армії. FÖJ трактується як допоміжна практична діяльність на повний робочий день впродовж 6-12 місяців (з можливістю продовження до 18-ти): здійснюється в лікарнях по догляду за хворими,

роботі з дітьми і молоддю (молодший медперсонал); будинках для літніх людей (санітари, прибиральники, аніматори); дитячих закладах (помічники вихователів); спецзакладах для людей з фізичними або розумовими вадами (санітари, помічники вихователів, прибиральники). До екологічної складової FÖJ відносять добровільну роботу на фермах, лісних господарствах, музеях, притулках для тварин тощо. У сприйнятті німецьких громадян, участь в таких програмах – це, перш за все, можливість здобути цінний життєвий досвід та визначитися з власним майбутнім. За різними підрахунками, до однієї третини жителів Німеччини на постійній основі беруть участь в різноманітних волонтерських проектах, вважаючи це невід’ємною складовою успішного співіснування громади. Практика багатьох країн підтверджує, що діяльність волонтерів приносить суспільний прибуток та забезпечує вклад у ВВП від 4 до 8% [4].

14 вересня 1990 р. в Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровільних зусиль прийняли Загальну Декларацію про волонтерську діяльність. Відповідно до якої волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості.

Важливого значення, особливо в кризові періоди суспільного буття, набуває волонтерська діяльність, спрямована на:

- зняття соціального напруження шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення;
- забезпечення гідного існування громадян, які в силу об’єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самостійно;
- усунення недоліків державної соціальної політики за рахунок оперативного реагування;
- надання ефективної адресної соціальної допомоги, яка відповідає потребам і запитам конкретної людини;
- поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв в суспільстві тощо [2].

В Україні постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» волонтерську діяльність в Україні було офіційно визнано та закріплено на нормативно-правовому рівні.

Прийняття Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-17 пов'язують із чемпіонатом Європи з футболу у 2012 р., який проходив на території України.

У цьому законі визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Зокрема, у першій редакції закону волонтерська діяльність здійснюється за такими основними напрямками:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;
- здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;
- надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;
- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;
- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [4].

Організаційний комітет «ЄВРО-2012 Україна» надав статистику, що при потребі приблизно у 5,5 тис. волонтерів від бажаючих стати волонтерами УЄФА надійшло майже 24 тис. заявок, з яких більшість (90%) були з України та Польщі [1]. Дане положення свідчить про те, що

громадяни України зацікавлені у волонтерській діяльності, готові надавати допомогу, брати участь у масових заходах та здійснювати благодійну діяльність без мети одержання прибутку.

Наступними важливими подіями які стали поштовхом до розвитку волонтерської діяльності щодо посилення обороноздатності держави були події Євромайдану та зовнішня агресія Російської Федерації проти України.

Багато свідомих громадян нашої держави не могли спокійно спостерігати за подіями які відбувалися на Сході та Півдні України та всіма можливими засобами допомагали українській армії, щоб вона змогла вистояти та допомогти протистояти захопленню території України. Волонтери так як і військові ризикували своїм життям заради того, щоб захистити народ та незалежність України.

Отже, аналіз сучасного стану українського волонтерства в умовах зовнішньої агресії зумовлює:

- необхідність удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази сприяння державою діяльності волонтерських організацій;
- посилення взаємодії волонтерських організацій з органами державної влади;
- оперативне реагування на виклики та загрози національній безпеці;
- надання ефективної адресної допомоги в екстремальних умовах зовнішньої агресії, територіальної анексії та окупації частини української території, що відповідає потребам і запитам конкретної людини;
- поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв в суспільстві тощо.

Вищезазначені події змінили свідомість українського народу і законодавчу базу, зокрема було внесено зміни та доповнення до Закону України «Про волонтерську діяльність», у якому розширені пріоритетні напрямки волонтерської діяльності:

- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

– надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції [1].

Дослідження стану волонтерського руху провела соціологічна та маркетингова компанія «GfK Ukraine». Відповідно до висновків українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62% визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства [3].

Соціологічне дослідження було проведено Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з КМІС, 32,5% українців лише протягом травня-вересня 2014 р. мали досвід переказів коштів на рахунки української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів та волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9% громадян приймали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами та грошима 7% українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей та доставкою їх в зону проведення АТО займались 3% [2].

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що в Україні волонтерська діяльність розвивається в багатогранних аспектах суспільного життя, а також є вагомим внеском у сфері посилення обороноздатності держави, який полягає у здатності до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту безпосередньо волонтерами та волонтерськими організаціями.

З'ясовано, що необхідність у волонтерському русі була зумовлена факторами:

- відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі);
- відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики;
- відсутність потрібного забезпечення технікою;

- слабка виробнича база;
- відсутність достатньої підтримки біженців зі сторони держави тощо.

Завдання волонтерської діяльності можна сформулювати так:

- розширення можливостей та самостійності людей у подоланні їхніх проблем;
- установа зв'язків людей із системами, які мають необхідні ресурси, надають послуги;
- сприяння ефективному та гуманному функціонуванню цих систем;
- сприяння розвитку волонтерської діяльності, яка відповідає потребам людей;
- вплив на соціальну політику тощо.

Волонтерська діяльність передбачає наступні етапи: збір і аналіз інформації про проблему людини, об'єктивну оцінку ситуації, планування відповідних дій, визначення оптимального рішення, вибір та застосування відповідної техніки для подолання проблеми, оцінку ефективності застосованого.

Волонтерська діяльність дозволяє самореалізовуватися тим, хто вміє співчувати, розуміти проблеми інших, хто прагне допомогти людині жити гідно, не зважаючи на фізичні, функціональні обмеження, душевну або фізичну кризу. Найважливішою особливістю волонтерської діяльності є характер відносин. Волонтерський рух в Україні має свої особливі риси, хоча волонтерська діяльність лише розвивається, проте ми відчули її позитивний вплив.

Література

1. Борецька Н. П. Сучасний стан і проблеми розвитку соціально-трудова відносин у добровольчестві. Соціально-трудова відносини: теорія і практика: зб. наук. праць. Спец. Випуск: У 3 т. К.: КНЕУ, 2010. Т.1. С. 105–112.
2. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
3. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів: 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
4. Крапівіна Г. О. Людські ресурси та їх мотивація в добровольчестві. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму*: зб. наук. ст. Львів: ЛІЕТ, 2010. № 5. С. 117–121.

Чернова Г.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри вищої математики та інформатики
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ЗНАЧЕННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

***Анотація.** У статті аналізується значення окремих активних методів навчання у процесі підготовки майбутніх вчителів інформатики. Зазначається, що активні методи навчання є сучасним та ефективним інструментом, що сприяють підвищенню якості освіти та підготовці кваліфікованих фахівців. Висвітлено значення проблемного навчання, проектного навчання, застосування рольових ігор, творчих робіт тощо. Наголошується на тому, що застосування активних методів допомагає підвищити мотивацію здобувачів освіти, покращити їх здатність до креативного мислення та розвинути практичні навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності.*

***Ключові слова:** активні методи, вчитель інформатики, проблемне навчання, проектна діяльність, рольові ігри.*

***Chernova H.V. The importance of active learning methods in the training of future computer science teachers.** The article analyzes the significance of individual active learning methods in the process of training future computer science teachers. It is noted that active learning methods are a modern and effective tool that contributes to improving the quality of education and preparing qualified professionals. The importance of problem-based learning, project-based learning, the application of role-playing games, creative work, and so on, is highlighted. It is emphasized that the use of active methods helps to increase the motivation of education seekers, improve their ability to think creatively, and develop practical skills necessary for future professional activities.*

***Key words:** active methods, computer science teacher, problem-based learning, project-based learning, role-playing games.*

Актуальність. У умовах активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) швидкість змін та розвитку вимагає від вчителів інформатики не лише глибоких теоретичних знань, але й практичних навичок та здатності ефективно передавати ці знання здобувачам освіти. Одним із ефективних підходів до досягнення цієї мети є використання активних методів навчання у процесі підготовки майбутніх фахівців, що надають здобувачам освіти можливість активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, вирішувати практичні кейси [3, с. 134], співпрацювати з одногрупниками та ін. У контексті підготовки майбутніх вчителів інформатики вони стають особливо важливими, оскільки дозволяють створити умови для засвоєння технологій та методик, які будуть заохочувати активну участь учнів у процесі навчання.

Метою статті є висвітлення різноманіття активних методів навчання, що можуть бути використані під час підготовки майбутніх вчителів інформатики.

Виклад основного матеріалу. Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики має велике значення, оскільки це дозволяє здобувачам освіти отримувати практичні навички та досвід, необхідні для успішної роботи в сучасному світі інформаційних технологій [8, с. 371]. Враховуючи особливості активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики, слід виокремити переваги та недоліки такого навчання.

До основних переваг активних методів навчання можна віднести: більша залученість здобувачів освіти до освітнього процесу, розвиток креативності та критичного мислення, практичний досвід, співпраця та комунікація тощо. Активні методи навчання стимулюють здобувачів освіти брати активну участь у власному навчанні, що сприяє покращенню їхнього залучення та зацікавленості у процесі. Розвиток креативності та критичного мислення [6, с. 358] дозволяє здобувачам освіти розвивати креативність, здатність до критичного аналізу та розв'язання проблем, що є важливими навичками для майбутніх вчителів інформатики. Активні методи, такі як проєктне навчання або вирішення проблем, дозволяють здобувачам освіти отримувати практичний досвід у роботі з реальними завданнями та сценаріями, що підготовляє їх до майбутньої професійної діяльності. Співпраця та комунікація сприяє розвитку

навичок soft skill, які є важливими для роботи в колективі та викладання. Активні методи навчання можуть допомогти майбутнім вчителям інформатики отримати навички ведення практичних занять, демонстрації програмного забезпечення та інших аспектів реальної роботи в класі. Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики дозволяє забезпечити більш ефективне і практичне навчання, що відповідає сучасним вимогам галузі.

Серед проблемних питань, які потребують вирішення, виділяємо часові втрати, необхідність ефективного керівництва, різна ефективність роботи здобувачів освіти під час використання таких методів навчання. Розуміємо, що деякі активні методи можуть вимагати більше часу на підготовку, що може бути ускладнено в межах графіку навчального процесу. Для успішного впровадження активних методів необхідне відповідне керівництво та підтримка викладачів, що може бути викликом у деяких навчальних закладах. Деякі здобувачі освіти можуть відчувати труднощі з активними методами навчання або відчувати дискомфорт в такому способі навчання.

Поряд із такими недоліками, ми все ж віддаємо перевагу позитивним аспектам активних методів навчання. Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики може значно збільшити ефективність та цікавість навчального процесу, готуючи їх до професійної діяльності в школі. Під час підготовки майбутніх вчителів інформатики можна використовувати такі активні методи навчання: проблемне навчання, проєктне навчання, співробітницьке навчання, рольові ігри, мозковий штурм тощо.

Під час проблемного навчання здобувачам освіти дається можливість вирішувати реальні проблеми, що виникають у процесі вивчення інформатики, сформувати здатності до самостійної роботи та дослідницької діяльності [7, 638] тощо. Створення та захист проєктів дозволяє здобувачам освіти застосовувати свої знання в практичних ситуаціях [2, с. 15]. Робота у групах допомагає здобувачам взаємодіяти, обмінюватися знаннями та вирішувати завдання спільно. Це може включати спільне програмування, створення проєктів або вирішення різноманітних завдань. Вони можуть створювати програми, веб-сайти, мультимедійні презентації або навіть розробляти власні навчальні

матеріали. Створення ситуацій, в яких здобувачі освіти грають ролі розробників програмного забезпечення, користувачів або представників технічної підтримки, допомагає їм краще зрозуміти реальні аспекти роботи в галузі інформатики.

Використання навчальних ігор з можливістю взаємодії з динамічним середовищем дозволяє учасникам освітнього процесу вчитися інформатики через захоплюючу та інтерактивну діяльність [1, с. 32]. Використання онлайн-ресурсів [10, с. 145], інтерактивних вправ, відеоматеріалів та інших технологічних засобів допомагає зробити навчання цікавішим та ефективнішим для студентів.

Використання активних методів навчання може сприяти розвитку творчого мислення у здобувачів, а також навчити їх самостійно шукати та аналізувати інформацію. Зважаючи на різноманіття здобувачів освіти, активні методи навчання можуть бути адаптовані до різних стилів навчання та індивідуальних потреб групи. Цікавими методами, що останнім часом активно використовуються в освітньому процесі, є створення сторітелінгу або написання творчих робіт [9, с. 34].

Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики має свої особливості, оскільки ця галузь вимагає поєднання теоретичних знань з практичними навичками. Майбутні вчителі інформатики повинні мати глибокі знання і розуміння сучасних інформаційних технологій, вміти ефективно використовувати їх в освітньому процесі. Крім технічних знань, вчителі інформатики повинні мати навички викладання та управління класом, які дозволять їм ефективно впроваджувати активні методи навчання. Використання активних методів навчання може вимагати від вчителя готовності до змін та адаптації до різних ситуацій у класі. Як наслідок, важливим аспектом підготовки майбутніх вчителів інформатики є розвиток їхніх комунікативних навичок, здатності пояснювати складні концепції та вести ефективні заняття.

Готовність майбутніх вчителів інформатики до використання інтерактивних [4, с. 149] та активних методів навчання є ключовим аспектом їхньої професійної підготовки. Вона залежить від їхньої технологічної компетентності, педагогічної підготовки, гнучкості, мотивації та підготовки до викликів. Чим більше майбутні фахівці

розвивають ці аспекти у своїй підготовці, тим більш успішно вони будуть впроваджувати активні методи навчання у своїй практиці.

Важливо, щоб активні методи навчання відображали реальні вимоги та завдання, з якими зіткнуться майбутні вчителі інформатики. Оскільки інформатика сильно пов'язана з використанням технологій, активні методи навчання можуть включати в себе використання різних програмних продуктів, веб-сервісів, платформ для співпраці та інших інструментів, що сприяють практичному використанню знань. Водночас, на якість подання навчального матеріалу учням впливає правильний вибір методів та прийомів навчання, зокрема з використанням ІКТ [5, с. 77].

Висновки. Отже, використання активних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів інформатики є важливим компонентом успішної освітньої стратегії, спрямованої на підвищення якості навчання та підготовку кваліфікованих фахівців у галузі інформаційних технологій.

Використання активних методів навчання сприяє розвитку практичних навичок у здобувачів освіти, що є важливим аспектом підготовки майбутніх вчителів інформатики. Крім того, ці методи допомагають розвивати креативне мислення та здатність до критичного аналізу. Активні методи навчання сприяють розвитку навичок співпраці та комунікації, що є важливими для майбутніх вчителів інформатики, які повинні ефективно взаємодіяти з учнями та колегами.

Активні методи навчання сприяють більшій залученості майбутніх фахівців до навчального процесу, оскільки дозволяють їм активно взаємодіяти з матеріалом та брати участь у практичних завданнях. Водночас, майбутні вчителі інформатики повинні бути мотивованими та впевненими у своїх здібностях.

Література

1. Антонов Є. В. Гейміфікація як засіб підвищення якості освіти: досвід використання комп'ютерних ігор у навчальному процесі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. №14. С. 30-42.
2. Вербівський Д. Роль проектної діяльності у процесі підготовки майбутніх вчителів інформатики. *Наукові записки. Серія: проблеми*

- методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2017. Т. 1, № 12. С. 13–19.
3. Наумук І. М. Особливості використання методу case-study в процесі підготовки майбутніх учителів інформатики. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2018. Т. 2, № 19. С. 132–136.
 4. Медведєва М., Ткачук Г. Інтеграція інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів математики. *Věda a perspektivy*. 2022. № 9(16). С. 146–157.
 5. Самойленко Н. І., Семко Л. П. Методичні підходи до вивчення інформатики в основній школі. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Т. 2, № 7. С. 76–81.
 6. Терещук С.І. Інтерактивні технології кооперативного навчання на уроках фізики як засіб розвитку критичного мислення учнів ліцеїв. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 355–365
 7. Ткачук Г. Використання методів проблемного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2(7). С. 634–645.
 8. Шаров С. В., Корзун Н. Значення вчителя інформатики в інформаційному суспільстві. *Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених*. 2017. С. 370–372.
 9. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок*. 2018. № 9. С. 33–38.
 10. Чернова Г. В. Навчальні можливості освітньої платформи «Kahoot!» в дистанційному навчанні учнів. *The 6 th International scientific and practical conference “European scientific congress” (July 10-12, 2023)*. 2023. pp. 142–145.

Шавлова Л.В.

*вчитель вищої кваліфікаційної категорії,
учитель української мови та літератури*

*ОЗО «Доброславський ліцей» Доброславської селищної ради
Одеського району Одеської області*

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті висвітлено викладання української мови та літератури з акцентом на розвиток креативності учнів. Проаналізовано вплив інноваційних науково-дослідницьких та практичних методів на формування креативних здібностей у молодого покоління. Запропоновано конкретні підходи та техніки, включаючи використання рольових ігор, дискусій, проєктів та критичного мислення в процесі навчання. Підкреслено важливість активного залучення учнів до навчального процесу та стимулювання їхньої ініціативи та самостійності. Акцентовано на аналізі літературних творів Т. Шевченка та створенню власних текстів, що сприяє розвитку образного мислення та емоційного відгуку. Зосереджено увагу на ролі вчителя як наставника та мотиватора, що має заохочувати до творчості, критичного аналізу та самостійності в мисленні, надаючи індивідуальний підхід до кожного учня. Стаття висвітлює необхідність інтеграції сучасних освітніх технік у традиційне навчання, щоб сформувати знання та навички, необхідні для сучасного світу.*

***Ключові слова:** виховання креативності, інтелектуальний розвиток, інтерактивні ігри, креативність, роль вчителя, творчі завдання, уроки української мови та літератури.*

***Shavlova Lyudmyla. Formation of creative personality through modern Ukrainian language and literature lessons.** The article develops the concept of teaching Ukrainian language and literature with a focus on developing students' creativity. The author thoroughly analyzes how innovative teaching methods contribute to the formation of creative abilities in the younger generation. Literary and creative abilities are the ability to think in artistic categories; the ability to concretize and generalize images,*

understanding the metaphorical nature of language, associations; a deep understanding of various artistic structures, inventions, and conventional forms of art. The level of student development depends on individual characteristics, the external environment, and effective organization of their activities in the field of cognition and creativity. As a result of theoretical analysis, it can be stated that creative educational tasks are various in content, form, and volume types of independent work in the educational process. These tasks are performed under the supervision of a teacher and involve the application of students' knowledge and skills in new or atypical circumstances. Specific approaches and techniques are proposed, including the use of role-playing games, discussions, and critical thinking in the learning process. The importance of actively involving students in the educational process and stimulating their initiative and independence is emphasized. Special attention is paid to the analysis of literary works and the creation of own texts, which contributes to the development of imaginative thinking and emotional response. The article highlights the role of the teacher as a mentor and motivator, encouraging creativity, critical analysis, and independence in thinking, providing an individual approach to each student. The article highlights the need to integrate modern educational techniques into traditional learning to cultivate the knowledge and skills necessary for the modern world. To achieve greater efficiency in using this system, it is important to include methods of heuristic discussions, analytical reading, and research tasks. It is important to combine various methods and approaches in the educational process. Systematization and critical review of scientific research allow stating that creative abilities are considered a synthesis of characteristics and individual features of a person, which determine the nature of her activity, manifest in it, and contribute to achieving positive results.

Key words: *fostering creativity, intellectual development, interactive games, creativity, teacher's role, creative tasks, Ukrainian language and literature.*

Актуальність дослідження. Формування креативної особистості через сучасний урок української мови та літератури є важливим аспектом розвитку учнів. У цьому контексті заняття української мови та літератури сприяють покращенню мистецтва слова, національної культури,

становлять багатий матеріал для всебічного розвитку інтелектуальних, моральних, естетичних та креативних якостей учнів.

На сучасних уроках української мови та літератури важливо навчати учнів умінню альтернативно мислити, бачити кілька варіантів розв'язання завдань та надихати на творчу діяльність. Вчителю доречно збагачувати інтелектуальну, моральну, емоційно-вольову та естетичну сфери діяльності та мислення учнів, що сприяє формуванню їх творчих здібностей.

Проблема розвитку креативної особистості становить важливий аспект сучасної педагогічної та психологічної науки, її вивчення ще не завершено у психології та педагогіці. Зацікавленість цим аспектом привертає увагу дослідників протягом багатьох років. Розвивальне навчання досліджено та рекомендовано як базова частина творчості дитини, зокрема, завдання із стимулюванням уяви є важливим елементом розвитку (Л. С. Виготський, П. П. Блонський); дидактичні ігри впливають на творче мислення (Н. О. Менчинська), зміцнення емоційної сфери – запорука розвивального навчання (педагоги В. В. Давидов, Л. В. Занков, психологи Г. С. Костюк, Г. О. Люблінська). Питання формування мовно-творчої особистості розглянуте в працях С. Єрмоленко, Л. Мацько, аспект компетентнісного навчання висвітлили М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик та ін. На уроках української літератури креативні вміння розвиваються: 1) шляхом створення «творчої лабораторії мислення, розвитку мови і мовлення» (К. І. Приходченко, С. П. Привалова), 2) використання сучасних технологій розвивального навчання з метою формування творчої особистості (О.Г. Куцінко); 3) інтеграції творів мистецтва живопису, музики, що створює естетичну атмосферу для креативного мислення (Н. В. Ковтун). Попри значну кількість наукових робіт, що проводились у цьому напрямку, досі не вдалося вичерпно визначити можливості та шляхи розвитку креативності, а також детально дослідити особливості прояву продуктивного мислення на різних вікових етапах. Потребує вивчення роль навчальних дій у формуванні творчого інтелекту школярів.

Мета статті полягає у виявленні методів формування креативної компетентності в учнів, що включає здатність розв'язувати навчальні завдання творчо, робити самостійний вибір, створювати оригінальний та новаторський продукт. Вчитель має завдання збагачувати практичний та

теоретичний досвід дитини, сприяти її самовизначенню та розвитку творчої ініціативи. Важливо підтримувати учнів у прояві їхньої самостійності, допитливості, сміливості та гнучкості у діях, спонукати їх до дослідження та експериментів.

Завдання статті: проаналізувати педагогічні та психологічні основи розвитку творчих здібностей учнів, дослідити сучасні методи викладання української літератури; застосувати практичний досвід інноваційних методів вчителів; розробити рекомендації для вчителів української мови та літератури з метою створення концепції формування творчої особистості в процесі вивчення української мови та літератури (на матеріалі творів Т. Г. Шевченка).

Виклад основного матеріалу.

Педагогічні та психологічні аспекти розвитку креативності.

Завдання вчителя – сформувати в учнів здатність мислити креативно, вирішувати навчальні задачі творчо, бажання діяти не стандартним шляхом, а оригінально та вбачати новизну у розв'язанні навчальних завдань. Креативне навчання відображає процес співпраці між вчителем та учнем, де освітній процес інтегрується з реальним життям та розв'язанням творчих завдань. Особистість розвивається лише тоді, коли вчитель передає їй ініціативу, підтримує у творчих починаннях та бажанню самовизначатися, спонукає до експериментів. Розвиток креативного мислення учнів визначається їхніми інтелектуальними здібностями та можливостями, які вони мають з народження, однак важливо навчити їх мислити індивідуально та нестандартно [6, с. 245].

Важливість формування в учнів здатності до оригінального розв'язання навчальних задач безпосередньо відображає погляди психологів на креативність як здатність до творчості та нестандартності у виявленні творчого потенціалу. Із цією метою варто визначити дефініцію поняття «креативність». Термін «креативність» походить від англійського слова «creativity» та вказує на рівень творчої обдарованості, здатність до творчості, що є стійкою характеристикою особистості. Креативність розглядається американським психологом Дж. Гілфордом як нестандартність у виявленні творчого потенціалу та можливість виразити його, здатність створювати, творити та вносити щось нове у світ [7, с. 444-454]. Під новим маємо на увазі унікальний твір, висловлення особистої думки у нестандартній ситуації, поступове формування

власного світогляду для конкретної особистості, що дозволить їй мислити ширше та охоплювати бачення декількох аспектів щодо однієї й тієї ж навчальної ситуації.

Готовність учнів до пошуку нового, невідомого, бажання діяти та висока адаптивність знаходять підтвердження у різних педагогічних підходах. Розвивальне навчання (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін), творча самореалізація особистості (І. П. Волков), проектна (Дж. Дьюї) та інтерактивна (О. І. Пометун) методики навчання сприяють розвитку учнівської активності та творчого потенціалу.

Останнім часом поряд із терміном «творчі здібності» все частіше зустрічаємо поняття «креативність». Українська мова не має прямого еквівалента цьому слову, найближчим синонімом креативності є «творчість». Цей термін набув широкого вживання в вітчизняній психології та майже повністю замінив вираз «творчі здібності», що існував раніше. Фактично, хоча поняття «креативність» і «творчість» дуже близькі за змістом, вони мають свої відтінки у значенні. Основою творчого процесу є натхнення автора та його здібності. Іншими словами, творчість не може існувати без натхнення. З іншого боку, креативність базується на прагматизмі, або ж націленості на доцільність та корисність вихідного продукту.

16 гіпотетичних інтелектуальних здібностей, які характеризують креативність, виокремив Дж. Гілфорд. Основні з них: швидкість (кількість ідей, які виникають за деякий час); гнучкість (здатність швидко переключатися з однієї ідеї на іншу); оригінальність мислення (здатність генерувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); допитливість (підвищена чутливість до проблем, які не викликають інтересу у інших); іррелевантність (логічна незалежність реакцій від стимулів). Формування цих здібностей сприятиме створенню умов для комплексного розвитку особистості, де кожен учень матиме можливість не лише розкрити свій творчий потенціал, а й навчитися адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного світу, ефективно вирішувати проблеми та впроваджувати інноваційні ідеї. Залучення учнів до активного процесу навчання, де вони є не тільки споживачами знань, а й їх творцями, дозволить їм розвивати навички критичного мислення, самостійності та відповідальності за власне навчання та творчі досягнення.

Психолого-педагогічні умови розвитку творчої особистості школярів у процесі мовленнєвої діяльності виокремлює Д. Д. Романовська [5, с. 14]:

Рис. 1. Психолого-педагогічні умови розвитку творчої особистості школярів

Детальний аналіз творчості й креативності подано в дисертації Л. А. Назаренко. На думку вченої, фіксація образів, що виникають у свідомості читача, за допомогою кольору, руху, форми, простору, перетворення їх на конкретно-сміслові стає можливим за допомогою використання інноваційних засобів. Художні зображення зберігаються на тривалий час у пам'яті завдяки асоціативним зв'язкам. Візуальне й логічне мислення, задіяні в ході аналізу твору, дають змогу читачеві заповнити проміжки, залишені письменником для осягнення віртуального світу художнього слова й спонукають до креативного мислення [4, с. 67]. Поєднання нестандартного мислення учнів із прагненням учителів надати простір для втілення ідей на уроках літератури дають змогу розкривати творчий потенціал кожного учня, стимулювати його до активної участі в освітньому процесі. Це, в свою чергу, сприяє формуванню глибокого розуміння літератури, вмінню аналізувати та інтерпретувати художні тексти, знаходити між ними зв'язки та відкривати нові, іноді неочевидні аспекти творів, що веде до розширення літературного горизонту і збагачення внутрішнього світу учнів. Усе це зумовлює потребу у виокремленні *інноваційних методів викладання української літератури*.

Запропонований аналіз наукової літератури дає підстави для ствердження, що творча особистість представляє собою індивіда з певним набором моральних, емоційних та вольових якостей, задатків, здібностей, талантів, спрямованих на творчу діяльність та новаторство.

Креативна особистість – це людина, здатна створювати щось нове з певною метою.

Інноваційні методи викладання української літератури. На першому етапі «Постановка проблеми» на сучасному уроці української мови та літератури одним з ефективних методів є залучення учнів до «творчої лабораторії» видатних письменників, а саме Лесі Українки, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, В. С. Стефаника, В. А. Симоненка. Це може бути реалізовано на уроках літератури, коли вивчається творчість письменника, де зачитування або прослуховування аудіозаписів уривків твору та обговорення зацікавлюють учнів та стимулюють до подальшої роботи, та у вправах з української мови, де використовуються тексти для диктантів, переказів, аудіювання чи читання мовчки.

Доцільно проводити вправи із зіставленням уривків творів письменників для спонукання учнів до аналізу творчих підходів різних літературних митців.

Другий етап «Дослідницько-пошуковий» містить добір методів, проведення вправ на уроках української мови, спрямованих на розвиток образного мислення, художнього бачення світу, розширення словникового запасу та розуміння семантики слів.

На прикладі розглянутого підходу відзначаємо, що для формування креативної особистості на уроках української мови та літератури важливо використовувати різноманітні методи та прийоми, які сприяють розвитку творчого мислення учнів та збагаченню їхньої уяви.

Дієвим є використання проблемно-пошукових методів на першому етапі навчання, проблемні та дослідницькі методів – на другому етапі (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

Методи та прийоми на уроках української мови

Методи	Прийоми, техніки
Дослідницькі	Гра-дослідження – цілеспрямована інтерактивна групова навчально-дослідницька діяльність, що ґрунтується на задалегідь спланованому моделюванні досліджуваних явищ, процесів та об'єктів, учасники спільно працюють над досягненням загальної мети та завдань. Сприяє розвитку швидкості реагування учнів у

	нестандартних ситуаціях, активному використанню логічного та креативного мислення.
Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності	Асоціативні ігри, вікторини, «Гра слів», «Доберіть слова», завдання-жарти
Практичні	Прийом редагування – заміна слів та виразів на синоніми, додавання нових слів та словосполучень, розробка власної інфографіки – учні отримують завдання створити інфографіку на задану тему (наприклад, види словосполучень, частини мови); «Лінгвістичний детектив» – створення мовних загадок або ребусів, які учні мають розгадати, аналізуючи орфографію, синтаксис тощо. Учні можуть також створювати власні загадки для своїх однокласників.
Творчі	Написання творчої роботи (художнього тексту) на задану або самостійно обрану тему, використання ІКТ для створення власного медіатексту.

Вправи для уроків з української мови для формування творчих здібностей учнів:

Мета 1. Розвиток лексичної гнучкості та словникового запасу:

- Вибір означуваного слова для поданого епітету.
- Вибір найбільш доречного варіанту слова.
- Запис якомога більшої кількості епітетів для слова або слів, що можуть вживатися з ним.

Мета 2. Розвиток синтаксичної гнучкості та структурування тексту:

- Об'єднання речень в одне або, навпаки, розчленування тексту на окремі частини та їх перебудову.
- Розширення тексту за допомогою займенників та прислівників з обмеженням на кількість речень.
- Перетворення простих речень на складні з різними видами зв'язку та визначення смислових відношень між їхніми частинами.

Мета 3. Розвиток уваги до деталей та точності викладу:

- Вставка пропущених слів в текст.
- Редагування тексту з помилками.
- Добір художніх засобів для текстів-описів.
- Створення тексту за ключовими словами.

На уроках української літератури творчі методи та прийоми – невід’ємні складові уроку як при вивченні нової теми, так і при повторі вивченого матеріалу. Науково-дослідницький метод, що використовується для аналізу різних мовних явищ на уроках, допомагає учням краще засвоювати навчальний матеріал та стимулює їхню творчість.

У процесі формування креативної особистості важливим елементом є використання завдань, що сприяють активізації пам’яті, розвитку уваги, вчать учнів самостійно оцінювати та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, мотивують до різних дій.

Таблиця 2

Методи та прийоми на уроках української літератури

Методи	Прийоми, техніки
Практичні	Інтерв’ю з письменником, аналітичне читання, літературний аналіз
Творчі	Сценічні імпровізації, авторські проєкти, перетворення літературного жанру, створення буктрейлерів, підкастів
Проблемні (за І. Лернер та М. Скаткіним)	Проблемний виклад, проблемний діалог, проблемний аналіз
Евристичні	Евристичне обговорення; групування кластерів – графічна організація матеріалу у вигляді логічної схеми, спрощує розуміння складних концепцій та допомагає візуально уявити мисленеві процеси, що відбуваються під час вивчення конкретної теми.

Для старших класів на уроках літератури ефективним є прийом «Інтерв’ю з письменником», який дає змогу учням розвивати навички мислення, висловлювання власних думок та ставлення доречних запитань.

«Перетворення літературного жанру» є ще одним важливим інструментом стимулювання творчого підходу учнів. Наприклад, він може бути використаний для перетворення загадки в казку, що розвиває творчість та уяву дітей. Авторські проєкти вимагають від учнів власної інтелектуальної активності, розвивають здатність школярів аргументовано висловлювати власні думки та досліджувати матеріал. У процесі такої діяльності учні навчаються планувати свою роботу, визначати проблеми, ініціювати пошук шляхів розв'язання, систематизувати отриману інформацію.

Вправи для уроків з української літератури:

Мета 1. Розвиток літературної творчості:

- Доповнення або відновлення віршованих рядків із поеми Шевченка «Катерина».
- Продовження художнього твору «Наймичка».
- Зміна закінчення художнього твору «Кавказ».
- Створення фанфіків.

Мета 2. Розвиток комунікативних навичок:

- Інтерв'ю з письменником (роль журналістів та письменника).

Мета 3. Поглиблення знань про літературні твори та їх авторів:

- Підготовка групового / індивідуального проєкту «Життєвий і творчий шлях Т. Г. Шевченка».
- Інсценізація уривку з поеми «Катерина» Т. Г. Шевченка.
- Визначення мовних особливостей різних рівнів (фонетичного, лексичного, синтаксичного) у поданому уривку з поеми «Сон» Т. Г. Шевченка.

Мета 4. Розвиток логічного мислення:

- Складання кросворду за твором «Сон».

Мета 5. Розвиток творчих здібностей

- Створення власного літературного твору (за мотивами поезій Т. Г. Шевченка).
- Переписування поеми «Катерина» з сучасної перспективи.
- Створення візуальної інтерпретації твору «Кавказ» (ілюстрація, колаж або цифрову картину).
- Літературний подкаст або відеоблог за поезією «Заповіт».

Окремим прийомом для стимулювання креативності є аналіз літературного твору. Пропонуємо систему запитань, які містять завдання різних рівнів – репродуктивного, частково-пошукового та творчого

характеру. Наведу приклад літературного аналізу поеми «Сон» Т. Г. Шевченка для учнів 11 класу:

Таблиця 3

Аналіз літературного твору

Рівень	Завдання
Репродуктивний	<ul style="list-style-type: none"> - Які основні теми ви можете виявити у творі «Сон»? Обґрунтуйте свою відповідь, наводячи приклади з тексту. - Чи можна вважати «Сон» актуальним для сучасного суспільства? Які моменти в творі найбільше це демонструють? - Оберіть опис одного персонажа, який, на вашу думку, найбільше спонукає до роздумів. Чому він вас зацікавив? - Як автор використовує персонажів для висвітлення основних ідей твору? Наведіть приклади, де персонажі символізують більш широкі концепції або ідеї.
Частково-пошуковий	<ul style="list-style-type: none"> - Які тропи (епітети, метафори, порівняння) ви знайшли у творі «Сон»? Як вони сприяють глибшому розумінню поеми? - Виберіть один епітет або метафору та запропонуйте альтернативне тлумачення. Як це змінює сприйняття твору? - Чи є у творі моменти, які нагадують вам про власний досвід або спостереження? Розкажіть про це. - Виберіть сцену з твору, яка вас найбільше вразила. Чи можете ви знайти паралелі між цією сценою та реальним життям?
Творчий	<ul style="list-style-type: none"> - Якби ви могли додати або змінити один епізод у творі, що б це було? Опишіть свій варіант та поясніть, як це вплине на загальну картину твору. - Спробуйте охарактеризувати основну ідею твору Т. Г. Шевченка, створивши кросворд, зашифруйте в ньому назву жанру поеми «Сон» - комедія. - Як, на вашу думку, «Сон» може надихнути на творчість? Чи є в ньому елементи, які спонукають до власних творчих пошуків?

- Як ви могли б використати ідеї або теми з твору «Сон» у власних креативних проєктах?
--

Літературно-творчі здібності – це здатність мислити в художніх категоріях; вміння конкретизувати та узагальнювати образи, розуміти метафоричну природу мови, асоціацій; глибоко розуміти різні художні структури, винаходи та форми мистецтва [1]. Рівень розвитку учнів залежить від індивідуальних особливостей, зовнішнього середовища та ефективної організації їх діяльності у сфері пізнання та творчості. Систематизація та критичний перегляд наукових досліджень дають змогу підсумувати, що творчі здібності вважаються синтезом характеристик та індивідуальних особливостей особистості, які визначають характер її діяльності, проявляються в ній та сприяють досягненню позитивних результатів.

В результаті теоретичного аналізу можна стверджувати, що творчі навчальні завдання – це різні за змістом, формою та обсягом види самостійної роботи в навчальному процесі. Ці завдання виконуються під спостереженням вчителя та передбачають застосування знань та навичок учнів у нових або нетипових обставинах.

Для досягнення більшої ефективності у використанні цієї системи важливо включати методи евристичних обговорень, аналітичного читання та дослідницьких задач. Важливим є поєднання різних методів та підходів у навчальному процесі.

У творчому підході до формування креативної особистості необхідним є застосування завдань, в яких учні зможуть самовиразитись та показати свою особисту думку. Вчитель має організувати таку атмосферу та наводити школярів у потрібне русло. Такий метод сприяє розвитку креативних здібностей учнів та відкриває їм шлях до творчості.

У сучасній педагогічній практиці творчий підхід вчителя до формування уроку визначається переважно через створення оригінального продукту навчання. Застосування готових методичних розробок не завжди враховує особистісні та навчальні особливості вчителя та учнів конкретного класу. Хоча вивчення методичних матеріалів та посібників необхідне для засвоєння певної інформації чи концепції, проте сам учитель є майстром свого уроку. Важливою передумовою для педагога є розуміння принципів дидактики та їх використання при плануванні мети уроку, виборі матеріалу, методів, форм та засобів навчання.

При створенні уроку важливо враховувати різноманітність типів уроків, що існують. Досить поширеними є комбіновані уроки, але наявні інші форми, що відображають різні способи організації навчальної діяльності учнів. Серед них можна виокремити такі типи уроків, як урок-інтерв'ю, проєктний урок, урок-інтерактив, урок-дослідження тощо.

Технологічний процес підготовки сучасного уроку базується на тих самих основних етапах, що й у плануванні традиційного уроку. Проте сучасний вчитель повинен на кожному етапі критично оцінювати вибір форм, методів роботи, змісту та організації діяльності учнів. Урок повинен бути логічною одиницею теми або розділу, а його зміст повинен мати завершений характер, відображаючи внутрішній зв'язок між частинами та логічну послідовність діяльності вчителя та учнів.

Основними принципами сучасного уроку повинні бути глибока теоретична підготовка, розгорнутий зміст, встановлення зв'язків між минулим та майбутнім матеріалом, структурування навчального матеріалу за ступенем його важливості, акцент на практичних аспектах навчання, особистісно орієнтований та гуманістичний підхід, використання компетентнісного та діяльнісного підходів, а також застосування сучасних педагогічних технологій [3, с. 124].

У плануванні навчального процесу необхідно, щоб вчитель враховував чергування різних видів діяльності, які пропонує учням, для забезпечення динамічності, насиченості та активності процесу навчання. Живий процес пізнання та творче осмислення навчального матеріалу є ключовими аспектами у проведенні уроку. Доцільно створити такі умови, де нові знання та методи діяльності відкриваються учням через дискусії, розгляд різних варіантів правильних рішень та встановлення взаємозв'язків та залежностей.

Окрім того, творчий підхід до планування підбиття підсумків та рефлексії на завершальних етапах уроку має велике значення для психологічного розвитку. Контрольна функція не має бути самоціллю, а є засобом постійного зворотного зв'язку між вчителем та учнем в сучасному освітньому процесі.

Всі учні мають природні творчі здібності, а завданням вчителя є виявлення цих здібностей та їх подальший розвиток. Використання дослідницьких, творчих методів і прийомів на уроках української мови та літератури сприяє формуванню креативної особистості учнів, розвитку їх творчого потенціалу.

Через аналіз літературних творів, застосування інтерактивних форм роботи, а саме рольових ігор, дискусій та проектної діяльності вдається створити умови для розвитку образного мислення, емоційного відгуку та креативних навичок учнів. Вчитель у цьому процесі відіграє роль каталізатора творчих пошуків учнів, наставника та мотиватора, що забезпечує індивідуальний підхід та сприяє формуванню в учнів власної креативної ідентичності.

Висновки і перспективи дослідження. Стаття підкреслює критичне значення формування креативної особистості через вивчення української мови та літератури, вважаючи це ключовим аспектом розвитку учнів. Креативність виступає як фундаментальний елемент, що забезпечує інтелектуальний розвиток та готовність до життя в динамічному світі.

Вчитель відіграє центральну роль у процесі формування креативності, діючи як наставник та мотиватор. Індивідуальний підхід до кожного учня, заохочення до творчості, критичного аналізу та самостійності в мисленні є ключовими для розвитку креативних здібностей.

Наголошено на необхідності інтеграції сучасних освітніх технік у традиційне навчання для формування знань та навичок, необхідних у сучасному світі, що розвивають образне мислення, емоційний відгук та креативні навички учнів.

Таким чином, викладання української мови та літератури через призму формування креативної особистості стає не лише академічним завданням, а й важливою складовою розвитку сучасної освіти, що відповідає викликам часу та потребам розвитку кожної творчої особистості.

Перспективи майбутніх досліджень у сфері формування креативної особистості через навчання української мови та літератури залучають інноваційні методики та інструменти. Одним із ключових напрямків є дослідження ефективності використання цифрових технологій у навчальному процесі. Це включає аналіз впливу мультимедійних засобів, інтерактивних платформ та соціальних мереж на розвиток креативності учнів, що дозволить вчителям ефективніше втілювати новітні освітні стратегії.

Важливою є міжпредметна інтеграція, яка відкриває простір для розвитку креативного мислення шляхом поєднання української мови та літератури з іншими предметами – мистецтво, історія та соціальні науки.

Це сприятиме формуванню багатогранних знань та розвитку універсальних навичок творчого мислення.

Дослідження впливу зовнішнього середовища, включаючи сім'ю, медіа та соціокультурні фактори на формування креативної особистості учнів може виявити нові шляхи підтримки та розвитку творчих здібностей поза межами навчального закладу.

Аналіз потреб у підготовці вчителів до реалізації креативних підходів у навчанні є важливим для забезпечення якості освітнього процесу. Вчителі повинні володіти глибокими знаннями предмету, вміти стимулювати творче мислення та самовираження своїх учнів, що вимагає від них розвитку власних креативних здібностей та вміння застосовувати інноваційні методики навчання.

Таким чином, подальші дослідження в цій галузі мають на меті підвищити ефективність навчального процесу та сприяти створенню освітнього середовища, що відкриває широкі можливості для розвитку кожної творчої особистості.

Література

1. Бондаренко Ю. І. Розвиток літературно-творчих здібностей школярів на основі жанрового та структурно-стильового шляхів аналізу. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. Вип. 2. С. 44–49.
2. Волощук І. С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості: посіб. К. : Педагогічна думка, 1998. 160 с.
3. Ключова Т. М. Творчий підхід учителя до створення сучасного уроку. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2(50). Частина II. С. 122–129.
4. Назаренко Л. А. Формування предметної літературної компетентності старшокласників засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (укр. літ.) / Л. А. Назаренко ; М-во освіти і науки України, Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2015. 311 с.
5. Романовська Д. Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення адекватних умов для розвитку творчої особистості. *Психолог*. 2006. № 11. С.11–15.
6. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія]. Київ : Поліграфкнига, 1996. 406 с.
7. Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*. 1950. No. 5. pp. 444–454.

Chemerys Hanna

*PhD (Philosophy Doctor in Education), Associate Professor,
Head of Department of Design
Zaporizhzhia National University*

THE PILOT PHASE OF IMPLEMENTING THE CRITICAL THINKING DEVELOPMENT METHODOLOGY TO COUNTER MISINFORMATION THROUGH ARTIFICIALLY REPRODUCED MEDIA CONTENT

***Abstract.** This article explores the results and perspectives of current educational practices in critical thinking and media literacy to counteract disinformation of artificially reproduced media content. Qualitative and quantitative data were collected to evaluate the methodology's impact on students' ability to discern and counteract disinformation across various educational institutions. A pilot phase, conducted in collaboration with select educational institutions, yielded positive feedback regarding its impact on students' critical thinking abilities and awareness of disinformation challenges.*

***Key words:** deepfake, artificial intelligence, generative images, misinformation, media literacy, critical thinking, synthetic media content, methodology, qualitative and quantitative data.*

***Чемерис Г. Пілотна фаза імплементації методології розвитку критичного мислення для протидії дезінформації штучно відтвореним медіа-контентом.** У статті досліджено результати та перспективи поточних результатів педагогічної практики у формуванні критичного мислення та медійної грамотності для протидії дезінформації штучно відтворюваного медіа-контенту: результати проекту та перспективи. Були зібрані якісні та кількісні дані для оцінки впливу методології на здатність студентів розрізняти та протидіяти дезінформації у різноманітних освітніх установах. Пілотна фаза, проведена у співпраці з обраними освітніми установами, принесла позитивний зворотній зв'язок щодо її впливу на розвиток критичного мислення студентів та їх усвідомлення викликів дезінформації.*

Ключові слова: *Deepfake, штучний інтелект, генеративні зображення, дезінформація, медіаграмотність, критичне мислення, синтетичний медіаконтент, методологія, якісні та кількісні дані.*

Relevance. The research has formulated and substantiated the methodological foundations for introducing the methodology of critical thinking development and pedagogical support to counteract misinformation and manipulations through synthetically reproduced media content in the practice of formal and non-formal education institutions. The results have led to the creation of a methodology and algorithms for implementing a system of critical thinking in society to combat misinformation and manipulation of synthetically reproduced media content, as well as the development of scientific and methodological support for mentors and trainers in the formation and development of such critical thinking.

The aim of the research is to assess the effectiveness of these strategies through qualitative and quantitative analysis across multiple educational institutions.

Outline of the main material. Fake news has become a serious threat to public discourse and democratic processes in recent years [1; 2; 7; 15]. Spread widely through social networks, it impacts millions of users [11; 9]. We are amidst a digital disinformation era, where orchestrated fake information campaigns seek to sway public opinion [13; 14; 15; 17]. Deepfake technology facilitates the creation of hyperrealistic visual content, posing threats ranging from political manipulation to terrorism [8; 10; 12; 16].

Conducted an in-depth analysis of current trends in disinformation and manipulation, emphasizing the role of AI in generating deceptive media content. Conducted a comprehensive review of existing educational practices in critical thinking and media literacy. Developed a suite of pedagogical support materials, including plans for workshops and masterclasses, interactive modules, and assessment tools, aimed at enhancing students' critical thinking skills. Completed a pilot phase in collaboration with select educational institutions, receiving positive feedback on its impact on students' critical thinking abilities and awareness of disinformation challenges. Collected qualitative and quantitative data to evaluate the impact of the methodology on students' ability to discern and counteract disinformation across a broader spectrum of educational institutions. A database with classification is being

developed, focusing on methodological interactive cards with 66 curated cases of deepfakes and synthetically reproduced media (in Ukrainian). This initiative aims to provide educators, researchers, and learners with a versatile resource for understanding the challenges posed by manipulated media.

At the current stage, we compare statistic information of 124 respondents from the Zaporizhzhia region (Zaporizhzhia National University; Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Academy” of Zaporizhzhia Regional Council; Classic Private University) and 34 respondents from Poltava region (State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”). Our target audience was students majoring in Higher Education Pedagogy (as this specialty is a “lifelong learning” specialty, which gave us a diverse age group) and in visual media (speciality “Design”) (Table 1).

Table 1

Forming stage of effectiveness experiment

The level of of Critical Thinking				
Scale of measurement of level of progress	Unsatisfactory 0-59 points	Satisfactory 60-74 points	Good 75-89 points	Excellent 90-100 points
1-st checkpoint	51,0%	30,5%	15,5%	4,0%
2-nd checkpoint	17,5%	60,5%	15,5%	6,5%

To the future research steps we provide the comparison of results of the first and second checkpoints of respondents knowledge. The comparison of indicators of individual progress of respondents is liable to statistic processing, namely: the number of received points of experimental group during the first and second checkpoints of the experiment. And planning to calculate data with the help of calculation of dispersion and with methods of mathematic statistics, using Student’s t-test.

Also we will expand the geography of the results implementation by involving respondents from other regions of the country in the experiment. Statistical information on the results of the project implementation in other

universities of Ukraine (Interregional Academy of Personnel Management, Melitopol State Pedagogical University, Ivan Franko Zhytomyr State University, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National University, Polissya National University) will be obtained. We will engage respondents from various regions of the country in the experiment to ensure a broader representation. The statistical data from other universities across Ukraine will be gathered to compare and analyze the project implementation. Findings from these universities will be integrated into our project, contributing to a more comprehensive understanding and enriched outcomes.

The prospects for the further development of the project include the possibility of developing a reliable methodology that integrates the principles of critical thinking at different educational levels, ensuring adaptability to various educational environments: at first step the creation of new certification for non-formal education institutions based on “Challenge Design” online school (Kyiv) program is planned in 2024 year, which is being discussed with director Yulia Petrychenko and tutor Mykola Kardashov.

Also a request was received from a professor Muhammet Demirbilek from Suleyman Demirel University (Isparta, Turkey) for collaboration within the academic incentive programme of Higher Education Institutions. An international agreement was signed about conduct research activity in a multi-disciplinary project “A Comprehensive Review of Impact of Deepfake Technology on Visual Media Authenticity during the War in Ukraine” collaboration with Prof. M. Demirbilek for a period in our research partnership is expected to span a period of 10 months, commencing on February 1, 2024, and concluding on November 30, 2024. This will make it possible to expand the geography and scale the results of the detection of deepfakes. The primary objectives of this research initiative are to evaluate the prevalence of deepfake technology in visual media related to the War in Ukraine, analyze the influence of deepfake content on public perception and information dissemination, and explore the challenges and implications for media authenticity in conflict zones. The research will encompass a thorough examination of deepfake technology, prior studies on its use in conflict zones, and existing literature on the influence of manipulated visual media on public opinion. We see prospects of scaling up the project through marketing research to promote the methodology for the formation and development of critical thinking to counteract disinformation and manipulation of synthetically reproduced mediacontent in the European and world market. Potential customers and

future users are educational and specialized institutions, experimental centers for processing and implementing media literacy and media education.

The research has formulated and substantiated the methodological foundations for introducing the methodology of critical thinking development and pedagogical support to counteract misinformation and manipulations through synthetically reproduced media content in the practice of formal and non-formal education institutions. The results have led to the creation of a methodology and algorithms for implementing a system of critical thinking in society to combat misinformation and manipulation of synthetically reproduced media content, as well as the development of scientific and methodological support for mentors and trainers in the formation and development of such critical thinking.

Conclusion, results and perspectives. As further prospects are improvement of existing methodical material from a systematized database and formation of interactive methodological interactive cards; supplementing each case with learning resources for deeper research; complementing different scenarios, including applications in different industries, societal impacts, detection strategies, ethical considerations and legal implications; English translation. Identifying avenues for further research to stay ahead of emerging challenges in the evolving landscape of disinformation and media manipulation. Proper pedagogical support aimed at forming and developing critical public thinking to counter disinformation and manipulation through synthetically reproduced media content has been established. This is particularly crucial in the context of the global technological and informational boom, information warfare, and disinformation. The implementation of the tasks set in the research has increased the effectiveness of achieving the goals included in the state priority areas of countering disinformation and the strategy of strengthening the country's cybersecurity.

Funding: The work is performed within the research CEFRES, UAR 3138 CNRS–MEAE Research topic «Development of Methodology of Critical Thinking and Pedagogical Support to Counteract Disinformation and Manipulation of Artificially Reproduced Media Content» [3; 4; 5; 6].

References

1. Лубко Д. В., Шаров С. В. Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. Розділ 1. Загальні поняття про штучний інтелект. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 264 с.

2. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. Вип. 6. С. 136–144.
3. Chemerys H. Combatting Deepfakes: The Role of the Public and Design Community. *Design, Visual Art & Creativity: Modern Trends and Technologies: Proceedings of IInd International Scientific and Practical Conference* (12th of December 2023). Zaporizhzhia National University. № 1. pp. 46–54.
4. Chemerys H. Enhancing Skills in Recognizing Synthetically Reproduced Media Content: Rationale for Developing an Educational Methodology. *Rajasthali Journal : Peer-Reviewed Multi-disciplinary Journal*. 2024. № 3(2). pp. 15–22.
5. Chemerys H. Truth & Trust in the Age of Deepfakes: Recognize & Overcome. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. pp. 403–407.
6. Chemerys H., Briantseva H. V., Briantsev O. A. The Urgency of the Problem Synthetically Reproduced Media Content. *International scientific conference «Interaction of culture, science and art in terms of moral development of modern European society» : conference proceedings, December 28-29, 2021. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. pp. 85–88.*
7. Chemerys H., Vynogradova A., Briantseva H., Sharov S. Strategy for Implementing Immersive Technologies in the Professional Training Process of Future Designers. *Journal of Physics: Conference Series, Volume 1933, Virtual Conference on Engineering, Science and Technology (ViCEST), Kuala Lumpur, Malaysia (2021). art. no. 012046.*
8. Day C. The future of misinformation. *Computing in Science & Engineering*. 2019. № 21(1). pp. 108–108.
9. Figueira Á., Oliveira L. The current state of fake news: challenges and opportunities. *Procedia Computer Science*. 2017. № 121. pp. 817–825.
10. Fletcher J. Deepfakes, artificial intelligence, and some kind of dystopia: The new faces of online post-fact performance. *Theatre Journal*. 2018. № 70(4). pp. 455–471.
11. Jang S. M., Kim J. K. Third person effects of fake news: Fake news regulation and media literacy interventions. *Computers in Human Behavior*. 2018. № 80. pp. 295–302.
12. Maras M., Alexandrou A. Determining authenticity of video evidence in the age of artificial intelligence and in the wake of deepfake videos.

- The International Journal of Evidence & Proof*. 2019. № 23(3). pp. 255–262.
13. Masood M. et al. Deepfakes generation and detection: State-of-the-art, open challenges, countermeasures, and way forward. *Applied intelligence*. 2023. № 53(4). pp. 3974–4026.
 14. Mirsky Y., Lee W. The creation and detection of deepfakes: A survey. *ACM Computing Surveys (CSUR)*. 2021. № 54(1). pp. 1–41.
 15. Qayyum A., Qadir J., Janjua M. U., Sher F. Using blockchain to rein in the new post-truth world and check the spread of fake news. *IT Professional*. 2019. № 21(4). pp. 16–24.
 16. Verdoliva L. Media forensics and deepfakes: an overview. *IEEE Journal of Selected Topics in Signal Processing*. 2020. № 14(5). pp. 910–932.
 17. Zannettou S., Sirivianos M., Blackburn J., Kourtellis N. The Web of False Information: Rumors. *Fake News, Hoaxes, Clickbait, and Various Other Shenanigans*, 2019. pp. 1–26.

Dmytro Lubko

*Candidate of technical sciences, Associate professor
Associate professor of Department of Computer Science
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A PARADIGM IN UNIVERSITY EDUCATION: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Abstract. *The article examines the problem of teaching artificial intelligence in universities, the difficulties of this process and ways to solve them. It is noted that the teaching of artificial intelligence in universities faces a number of problems. There is a shortage of qualified teachers in the field of artificial intelligence. The rapid pace of development of this field requires constant updating of educational programs and materials. The topic itself is quite technical and requires students to have a deep understanding of mathematical models, algorithms and programming. The difficulty of studying artificial intelligence at a university is the need for a wide range of knowledge and skills. Lack of practical experience of teachers and students of higher education, etc. Ways to solve the highlighted problems are proposed.*

Key words: *university, education, artificial intelligence training, students, knowledge.*

Лубко Д.В. Штучний інтелект як парадигма університетської освіти: проблеми та рішення. У статті розглядається проблема навчання штучного інтелекту в університетах, труднощі цього процесу та шляхи їх вирішення. Зазначається, що викладання штучного інтелекту в університетах стикається з низкою проблем. Не вистачає кваліфікованих викладачів у сфері штучного інтелекту. Швидкі темпи розвитку цієї галузі потребують постійного оновлення навчальних програм і матеріалів. Сама тема досить технічна і вимагає від студентів глибокого розуміння математичних моделей, алгоритмів і програмування. Складність вивчення штучного інтелекту в університеті полягає в необхідності широкого спектру знань і навичок. Відсутність практичного досвіду викладачів і здобувачів вищої освіти тощо. Пропонуються шляхи вирішення висвітлених проблем.

***Ключові слова:** університет, освіта, навчання штучному інтелекту, здобувачі вищої освіти, знання.*

Introduction. As noted earlier: “Artificial intelligence (AI) is the science and technology of creating intelligent machines (software systems) capable of taking on certain functions of human intellectual activity (for example, choosing and making optimal decisions based on previously gained experience and rational analysis of external influences)” [1, p. 14; 2, p. 8].

In general, the relevance of this topic is primarily due to the following factors: insufficient number of qualified university teachers in the field of artificial intelligence; the rapid pace of development of this industry requires constant updating of curricula and materials; the topic itself is quite technical and requires students to have a deep understanding of mathematical models, algorithms and programming; the difficulty of studying artificial intelligence at university is the need for a wide range of knowledge and skills; heterogeneous level of student training; lack of Many domestic scientists are engaged in the development, study, implementation and popularization of intelligent systems and artificial intelligence in science and education, including the introduction into the educational process: Burdaiev V.P. [1], Vizniuk I. [2], Gagarin O.O. [3], Hlybovets M. [4], Dovbysh A.S. [5], Zaichenko Y.P. [6], Maryenko M. [7], Pchelyansky D.P. [8], Sharov S.V. [9; 10].

The purpose of the study. To analyse the study of artificial intelligence in universities, to consider the complexities of this process and ways to solve the problem.

Presentation of the main material. Teaching artificial intelligence at universities faces a number of challenges. First of all, the rapid pace of development in this area requires constant updating of curricula and existing equipment. The insufficient number of qualified teachers in the field of artificial intelligence is also a problem. To solve these problems, it is important to attract teachers with practical experience in the field, as well as to develop professional training programmes for academic staff. In addition, cooperation with industrial and scientific institutions can provide students with access to relevant knowledge and practical experience. The development of interactive learning materials and the use of new technologies, such as virtual reality or gaming platforms, can increase the effectiveness of teaching artificial intelligence. Such approaches will help to prepare qualified professionals who can meet the challenges of the modern labour market. An additional problem is the heterogeneity of the level of training of students studying artificial intelligence.

This is a challenge for teachers, who must ensure effective teaching of all students, regardless of their prior training and knowledge of the topic. To overcome this, an individual approach to each student can be used, as well as additional classes for those who need additional help. The development of adaptive learning systems and effective knowledge control can also help to solve this problem. In general, innovative teaching approaches aimed at combining academic knowledge with practical experience and individualised learning can ensure more effective teaching of artificial intelligence at universities. Another problem is the lack of resources to support AI infrastructure and laboratory workshops. This limits the opportunities for students to gain practical experience in applying AI tools and methods. To solve this problem, it is necessary to attract additional financial resources through cooperation with industrial partners, grant organisations, donors, etc. The development of virtual laboratories and online resources can also provide access to the necessary equipment and materials for AI training, even in the case of limited physical resources.

First, let's analyse in detail the main disadvantages (difficulties) of teaching artificial intelligence at universities. The shortcomings of teaching AI

at the university can arise for various reasons, ranging from limited resources and equipment to shortcomings in teaching approaches. One of the shortcomings is the lack of relevant and practical knowledge among university teachers. As artificial intelligence is a dynamic field, not all teachers have the opportunity to keep up with the latest trends and technological innovations. This can lead to teaching outdated materials or lack of practical skills among students. Another disadvantage can be the complexity of the topic (AI) for students with different levels of training. Since AI combines concepts from many fields, from mathematics to computer science, it can be difficult for students to understand the material without a sufficient foundation in these areas. The third disadvantage is limited access to the necessary equipment and resources. Some universities may face financial constraints that make it difficult to provide students with the necessary computers, software, and access to other resources for AI training.

Some shortcomings may arise from ineffective teaching methods, such as the lack of active learning methods or insufficient attention to individual student needs. Taking these shortcomings into account and developing strategies to overcome them is an important part of improving the process of teaching artificial intelligence in university.

Another disadvantage of teaching AI in university is the lack of sufficient emphasis on practical aspects and real-world applications. Many courses can be focused on theoretical concepts and algorithms without providing students with enough opportunities to develop practical skills. This can result in students losing interest and being insufficiently prepared for real-world work in the AI field.

Another disadvantage is the lack of integration of AI into other subjects and disciplines. Artificial intelligence affects many areas of life, and the connection between it and other subjects, such as medicine, economics, or law, can be very important for a full understanding and use of this technology. The lack of such integration can limit the depth of students' understanding of the opportunities and challenges of AI in different fields.

Teaching artificial intelligence at a university offers many benefits to students that are also difficult to overestimate. Firstly, it gives students the opportunity to master modern technologies that are already being used in various spheres of life. The study of artificial intelligence helps students understand how algorithms, neural networks and other tools used to solve

complex problems in large companies, research and other industries work. Second, the study of artificial intelligence stimulates critical thinking and creative problem-solving. This field requires students not only to know the technical aspects but also to be able to apply them to create new solutions and innovations. Studying artificial intelligence helps students to develop analytical and creative skills, which is very important. Thirdly, teaching artificial intelligence at the university promotes the development of interdisciplinary connections. This field combines elements of mathematics, computer science, psychology, and other scientific disciplines. The study of AI stimulates cooperation between students and university lecturer from different specialities, which contributes to the expansion of their knowledge and universal development.

Another significant advantage of teaching artificial intelligence at a university is the stimulation of innovative thinking and support for student research. Studying this field gives students the opportunity to explore new ideas and develop their own AI projects. The university atmosphere is conducive to creative experimentation and the exchange of ideas, which can lead to innovative solutions and technologies. Studying this field requires students to analyse complex problems, develop algorithms and find effective solutions. This contributes to the development of their ability to think logically, to highlight the main points in the information flow and to make informed decisions based on available data.

It is also important to keep in mind that studying artificial intelligence at university contributes to the training of qualified specialists for the labour market. Graduates with knowledge and skills in artificial intelligence are very valuable in the labour market, as the demand for specialists in this field is constantly growing. Thus, teaching artificial intelligence at universities contributes to meeting the needs of the labour market and efficiently utilising students' talents.

An important advantage is the ability to realise potential and bring ideas to life. The study of artificial intelligence encourages students to think creatively and find new innovative solutions. They have the opportunity to develop their own projects, put them into practice, and participate in competitions and initiatives, which contributes to their personal development and encourages them to reach new heights in the field of artificial intelligence.

Next, we will analyse several important methods of improving student learning at universities when studying AI topics and areas. Improving students' learning at university when studying artificial intelligence can be achieved through the use of various pedagogical strategies and innovative methods. First, it is important to create a stimulating and engaging learning environment where students feel motivated and interested in gaining knowledge about artificial intelligence. This can be achieved through the use of interactive teaching methods, such as group discussions, projects, case studies, and practical tasks. Active involvement of students in the AI learning process helps to increase the level of learning.

Secondly, it is important to stimulate students' independent work and searching thinking. To do this, students can be given the opportunity to research topics of interest, search for information on the Internet, analyse their own data, and create their own AI-based projects and applications. Supporting such independent learning will help students develop critical thinking and problem-solving skills.

Third, it is important to create opportunities for the practical application of the knowledge gained. This can be achieved by organising labs, projects, and practical assignments where students can apply theoretical knowledge in practice and develop their AI skills.

Additional ways to improve student learning at university when studying artificial intelligence are the active use of modern technologies and information resources. For example, the use of video lectures, online courses, and interactive learning platforms can help students access diverse and up-to-date information. Such resources allow students to study the material independently at a time and pace convenient for them, which also contributes to their effective learning.

It is equally important to keep curricula and materials up-to-date with the latest trends in artificial intelligence. The use of the latest examples, cases, and applied tasks will help to stimulate student interest and maintain the relevance and depth of knowledge. Taking into account the above aspects and combining them in the educational process, we can create optimal conditions for effective AI training for students, which will allow them to develop successfully. In general, learning AI can enrich students' education by providing them with tools and competencies that can be useful in various related and unrelated fields and tasks.

Conclusions. To improve the process of teaching artificial intelligence at universities, innovative teaching approaches must be used. It is important to stimulate students' active participation in the learning process through the use of active learning methods, such as group discussions, projects, problem-based learning, etc. Interactive forms of classes allow students to learn more deeply and develop critical thinking. Another effective way to improve knowledge is to involve lecturers with practical experience in the field of artificial intelligence to teach courses and workshops. They can share their experience and practical knowledge, which enriches the learning process and makes it more practical. In addition, cooperation with enterprises and research institutions will allow students to organize internships and professional practice, which will help them gain the necessary practical experience and relevant competencies and skills.

It is very important that studying artificial intelligence at university can be a catalyst for further academic development of students. Students who are interested in this field can continue their studies at the master's and doctoral level, specializing in specific aspects of artificial intelligence. This can open up new opportunities for them in the scientific field, where they can make a significant contribution to the development of this field.

In general, teaching artificial intelligence at a university not only prepares students for the challenges of the modern world, but also stimulates their intellectual development and prepares them for future advances in technology. All these aspects should be taken into account when developing curricula and when students choose a path for self-study. The general idea is to create a comprehensive approach to the study of artificial intelligence by students that takes into account the needs and capabilities of students of different study areas.

References

1. Burdaiev V. P. (2009). Systemy navchannia z elementamy shtuchnoho intelektu. Monohrafiia [Learning systems with elements of artificial intelligence. Monograph]. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNEU [in Ukrainian].
2. Vizniuk I. M., Polishchuk A. S., Buhlai N. M., Kylyvnyk V. V. (2021). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [Use of artificial intelligence in education]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky*

- navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. No. 59. pp. 14–22 [in Ukrainian].
3. Haharin O. O., Tytenko S. V. (2007). Doslidzhennia i analiz metodiv ta modelei intelektualnykh system bezperervnoho navchannia [Research and analysis of methods and models of intelligent systems of continuous learning]. *Naukovi visti NTUU «KPI»*. No. 6. pp. 37–48 [in Ukrainian].
 4. Hlybovets M., Oletskyi O. (2002). Shtuchnyi intelekt. Pidruchnyk [Artificial Intelligence. Textbook]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
 5. Dovbysh A. S., Vasyliiev A. V., Liubchak V. O. (2013). Intelektualni informatsiini tekhnolohii v elektronnomu navchanni [Intelligent information technologies in electronic learning]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
 6. Zaichenko Yu. P. (2004). Osnovy proektuvannia intelektualnykh system. Navchalnyi posibnyk [Fundamentals of designing intelligent systems. Tutorial]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
 7. Marienko M., Kovalenko V. (2023). Shtuchnyi intelekt ta vidkryta nauka v osviti [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizyko-matematychna osvita*. No. 38(1). pp. 48–53 [in Ukrainian].
 8. Pchelianskyi D. P., Voinova S. A. (2019). Shtuchnyi intelekt: perspektyvy ta tendentsii rozvytku [Artificial intelligence: prospects and development trends]. *Avtomatyzatsiia tekhnolohichnykh i biznes-protsesiv*. No. 11(3). pp. 59–64 [in Ukrainian].
 9. Lubko D. V., Sharov S. V. (2019). Metody ta systemy shtuchnoho intelektu: navchalnyi posibnyk [Methods and systems of artificial intelligence: A Tutorial]. Melitopol: FOP Odnoroh T.V [in Ukrainian].
 10. Sharov S. V., Lubko D. V., Osadchyi V. V. (2015). Intelektualni informatsiini systemy: navch. posib. [Intelligent information systems: A Tutorial]. Melitopol: Vydavnytstvo MDPU im. B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].

Tetiana Sharova
Doctor of Philological Sciences, Professor
State Scientific Institution
«Institute of Education Content Modernization»

DEVELOPMENT OF GIFTED YOUTH IN UKRAINE DURING WARTIME

Abstract. *The article emphasizes that a crucial aspect of the development of gifted youth during wartime is the creation of a favorable environment for talent cultivation. Another important aspect is the promotion of patriotic values and civic consciousness in the development of gifted youth during wartime. It is essential for the youth to understand the significance of their contribution to their country so that they can actively participate in societal building in the future. Despite the difficulties and challenges faced by gifted children in conflict situations, their potential and talents can become a key resource for the recovery and development of the country in the long run. It is emphasized that ensuring access to quality education and development for gifted youth is crucial, along with creating a favorable social and psychological climate for their improvement.*

Key words: *gifted youth, patriotism, innovation, contemporary youth needs, civic consciousness, wartime.*

Шарова Т.М. Розвиток обдарованої молоді в Україні у воєнний час. *У статті наголошено на тому, що важливим аспектом розвитку обдарованої молоді у воєнний час є створення сприятливого середовища для розвитку талантів. Важливим аспектом розвитку обдарованої молоді у воєнний час є поширення патріотичних цінностей та громадянської свідомості. Молоді потрібно розуміти важливість їхнього внеску у свою країну, щоб у майбутньому вони могли брати активну участь у будівництві суспільства. Незважаючи на труднощі та виклики, з якими стикаються обдаровані діти в умовах конфлікту, їх потенціал та таланти можуть стати ключовим ресурсом для відновлення та розвитку країни у подальшому. Наголошено на тому, що важливо забезпечити доступ обдарованої молоді до якісної освіти та*

розвитку, а також створити сприятливий соціальний та психологічний клімат для їхнього вдосконалення.

Ключові слова: *обдарована молодь, патріотизм, інновації, потреби сучасної молоді, громадянська свідомість, воєнний час.*

The development of gifted youth during wartime in Ukraine is a complex task that requires consideration of specific conditions and circumstances. In times of conflict, when the country is in a state of war, there are certain challenges for the development of gifted youth. The conflict situation resulting from a full-scale invasion leads to restricted access to resources, infrastructure, and opportunities for education and youth development. However, despite this, the government and civil organizations in Ukraine provide support and encouragement for the development of gifted youth, even in the challenging conditions of wartime conflict. Various measures are implemented to identify and develop the talents of modern youth, support their scientific research, and provide psychological assistance [4, p. 192].

In order to promote education during wartime in Ukraine, efforts are made to ensure unimpeded access to educational institutions, organize training, and support gifted students in schools and higher education institutions. Competitions, Olympiads, and scientific events are also held to stimulate the development of gifted youth. The development of talents in gifted youth occurs through the organization of classes, training sessions, workshops, and other activities. Such events can take place both in general educational institutions and specialized institutions (art schools, sports clubs, Junior Academies of Sciences, etc.) [6, p. 148].

It is important today for the contemporary youth to be aware of the stimulation of scientific activity among gifted individuals, the organization of scientific conferences, competitions, grants, and other events that contribute to the development of scientific abilities [10, p. 458]. In this regard, psychological support for gifted youth is interesting. It involves providing psychological relief and counseling for students, especially during wartime when they may encounter stressful situations and emotional challenges. Emphasizing the physical and emotional well-being of gifted children is also a factor in their development. Wartime can be the most frightening for the youth, that's why it is essential to provide them with psychological support and assistance. Rehabilitation programs, interactions with psychologists and therapists, sports

activities, and other physical exercises can be used for the health and development of such children.

An important aspect of developing gifted youth during wartime is creating a conducive environment for talent development. This involves ensuring access to resources, societal support and recognition, as well as creating conditions for self-realization and meeting all the needs of talented young individuals. Wartime is an extremely challenging period for youth upbringing, as war often exposes gifted children to danger, stress, and uncertainty. However, the education of gifted youth is an important task that should be pursued regardless of circumstances [11, p. 199].

One of the key aspects of educating gifted children during wartime is creating a safe and stable environment for their learning and personal growth. This may involve ensuring safety in schools, kindergartens, centers for the development of gifted children, and other educational institutions. The educational curriculum should be adapted to wartime conditions, taking into account the specific needs of gifted youth. Learning can be organized in groups with particular students who show specific abilities and talents, aiming to ensure their development and stimulate achievements. These groups may include children interested in science, art, sports, and other areas, according to their interests and talents [3, p. 164].

Another important aspect of developing gifted youth during wartime is the promotion of patriotic values and civic consciousness. It is essential for the youth to understand the importance of their contribution to their country so that they can actively participate in building society in the future. Patriotic events, lectures, excursions, and volunteer actions can be organized for this purpose. Overall, educating of gifted youth during wartime in Ukraine requires a combination of safety measures, development of abilities and talents, psychological support, and the formation of patriotic consciousness. Implementing these measures will contribute to the development of gifted youth in the conditions of wartime conflict and prepare them for the future revival and development of their country [9, p. 143].

Coordination of actions among gifted youth during wartime is extremely important for the successful conduct of military operations and the defense of the country. Ukraine has developed a system for coordinating the actions of gifted youth, which includes the following elements:

1. Education and training.

2. Organizational structure.
3. Communication and connectivity.
4. Collaboration with other countries.

Ukraine has a well-developed education system that includes preparing of gifted youth for wartime. This can involve military training at universities or specialized training and practical preparation from specialized organizations. To coordinate the actions of gifted youth during wartime, special organizational structures may be created to plan and to manage their activities. These could be military organizations, such as military educational institutions or specialized military formations [2, p. 9].

An important aspect of coordinating the actions of gifted youth is communication and connectivity between different groups and organizations. This can be achieved through radio communication, satellite communication tools, the internet, or other technologies. To enhance the coordination of actions among gifted youth during wartime, Ukraine may collaborate with other states, exchanging experience and skills. This could include joint training, military exercises, or the exchange of teachers and students between universities. Coordinating the actions of gifted youth during wartime is a complex process that requires detailed planning, organizational efforts, and collaboration with other structures and countries. Such coordination helps to achieve better results in the defense of the country and the mobilization of gifted youth [1, p. 62].

Wartime imposes its specific challenges on the activities of gifted youth. The main directions can be categorized into several paths: development of research capabilities, participation in military actions, volunteering, creative directions.

During wartime, the young intelligentsia has the opportunity to deepen their knowledge and develop new technologies essential for military needs. This direction may include research in areas such as aerospace technology, radio electronics, data encryption, and more. Moreover, gifted youth can take an active role in defending their country and participate in military operations. Youth with skills in relevant specializations (such as pilots, cryptographers, engineers) can be valuable assets for military structures.

Gifted youth may voluntarily assist, provide support to veterans and victims of war, compensate for losses, and offer psychological support. Another direction that gifted youth can pursue is channeling their lives into

creative activities to uplift national spirit and promote Ukrainian culture globally. This can be such fields as literature, music, cinema, and art [7, p. 263].

It is necessary to note that wartime creates unfavorable conditions for the development of gifted youth, as it consumes many human resources and induces an emotionally depressive state. However, with determination and effort, gifted youth can express their potential in various areas and contribute to their country during this crucial period. Today, we highlight the priority areas of gifted youth's activity in the modern world: scientific research, arts, sports, entrepreneurship, social activities.

Gifted youth can be engaged in scientific research in various fields of knowledge, discover new technologies, and solve current problems. They can show their talent in music, painting, dance, theater, literature, etc., developing their creative abilities and expressing themselves through art. Achieving significant results in sports competitions and reaching the top in their discipline is also within their reach. Representing their country in international competitions and setting records are potential accomplishments.

Starting their own business, developing new ideas and projects, creating jobs, and contributing to economic growth are directions where gifted youth can make a substantial impact. Actively participating in volunteer and charitable organizations, assisting those in need, promoting values, and initiating social changes in their society are other ways in which they can have positive results [5, p. 6].

During wartime in Ukraine, there were numerous restrictions and risks for the youth. Nevertheless, some activities that may interest gifted youth in such a challenging period include volunteer work, education and self-development, cultural events, sports, and internet activism. Young individuals can join volunteer organizations to provide support to soldiers and civilians affected by the conflict. Gifted youth can take advantage of online courses and webinars related to their interests or explore new subjects [12, p. 175]. They can be also engaged in independent research and work on personal projects. Although traditional concerts and mass events may be limited, youth can participate in local and online competitions, exhibitions, literary readings, and other cultural activities.

Individuals can pursue sports independently or in online formats, using specialized apps or video lessons. Engaging in online actions and campaigns to support Ukrainian soldiers, advocating for peace, and assisting in spreading

crucial information are also ways in which the youth can actively participate [8, p. 135].

In conclusion, it is noteworthy that the development of gifted youth during wartime in Ukraine is a crucial aspect that requires systematic attention and support from society and the state. Despite the difficulties and challenges faced by gifted children in conflict conditions, their potential and talents can be a key resource for the country's recovery and development in the future. It is essential to ensure access to quality education and development for gifted youth and create a favorable social and psychological climate for their enhancement. State and public initiatives should be directed towards creating conditions for the unfolding and development of talents among Ukrainian gifted youth, allowing them to make a significant contribution to the revival and development of their country during times of war.

References

1. Ашиток Н. Освітній простір як комунікативна система в глобалізованому світі. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*. 2023. № 38.2. С. 62–65.
2. Басенко Р. Інноваційний потенціал цілісної освіти в розвитку обдарованої особистості. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали науково-практичної онлайн-конференції (23-25 червня 2022 р., м. Київ)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 9.
3. Івашкевич Є. М. Необхідність вивчення європейського досвіду організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та в післявоєнний час. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. С. 164–168.
4. Клименко О. Робота з обдарованими дітьми в системі загальної середньої освіти в умовах цифровізації: за і проти. *Formation of Competencies of Gifted Individuals in the System of Extracurricular and Higher Education*. № 2. С. 192–201.
5. Малиношевська А. Про результати досліджень науково-методичного забезпечення спеціалізованої освіти наукового спрямування в інституті обдарованої дитини НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5.1. С. 1–7.

6. Онацький В. Результати онлайн-опитування педагогів щодо особливостей реалізації освіти обдарованих учнів в Україні. *Науково-педагогічні студії*. 2022. № 7. С. 148–166.
7. Радчук Н. І. Проектування розвитку обдарованості учнів засобами пісні в системі взаємодії учасників освітнього середовища. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали науково-практичної онлайн-конференції (23-25 червня 2022 р., м. Київ)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 263.
8. Сокурєнко О. О., Нотич О. О. Нові педагогічні технології в роботі з обдарованими учнями: система очно-дистанційного навчання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 15–16, Т. 8. С. 135–138.
9. Ткачук Г. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 4(33). С. 143–156.
10. Шаров С., Крємінський Б., Сафонов Ю., Шарова Т. Організація роботи з обдарованою молоддю засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 3(17). С. 458–471.
11. Шаров С., Постильна О. Інформатизація освіти і виховання як вектор розвитку сучасного суспільства. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2017. № 1. С. 199–204.
12. Шарова Т. М., Крємінський Б. Г., Мистюк С. П. Робота з обдарованою молоддю: збереження європейських цінностей в умовах воєнного стану. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки. 2022. Т.2. С. 175–180.

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

ЧАС ГЕРОЇВ

*Монолатій І. Свято героїв: упор.
Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2024. 176 с.*

Скількох українських героїв ви можете назвати, не роздумуючи довго? Скількох героїв сучасності? А скількох з минулих століть? Не думаю, що багатьох. Нас не вчили та й ми не вчилися пам'ятати своїх героїв, бо завжди здавалося, що є важливіші для запам'ятовування речі, а герої почекають. Дочекалися ми, а не вони... І починаєш пригадувати героїв часів минулих, і фіксувати імена героїв сучасних...

Книга, упорядкована професором Іваном Монолатієм, саме про пригадування часів давніх та запам'ятовування часів теперішніх через розповіді про українських героїв – від Святослава Хороброго до Кіборгів. Із запропонованих текстів постає панорама тисячолітньої героїчної історії з перемогами та поразками, з набутками та втратами. Панорама боротьби за волю та незалежність.

Матеріали, зібрані у книзі, містять біографічні відомості, огляд діяльності знакових українців, опис знакових для становлення героїчної України подій, а також обов'язковими є рубрики «Погляд дослідника» та «Запам'ятай», «Подивися», «Прочитай». «Запам'ятай», мабуть, найважливіше у цій книзі, адже прокладає місток між минулим та сучасним. Наприклад, на сторінках про Дмитра Вітовського у такій рубриці читаємо: «102-га окрема бригада територіальної оборони ім. полковника Дмитра Вітовського (102 ОБрТрО) – кадроване формування Сил територіальної оборони України у Івано-Франківській області. Бригада перебуває у складі Регіонального у правління «Захід» Сил ТрО». Або ж у розділі про Івана Богуна: «1-ша окрема бригада спеціального призначення ім. Івана Богуна (1 ОбрСпП) – з'єднання, що належить до Сухопутних військ ЗСУ. Першого червня 1998 р. Київському військовому ліцею присвоїли ім'я Івана Богуна». Тут йдеться про збереження традиції, про передачу пам'яті імен, постатей, подій крізь століття від покоління до покоління.

Серед постатей у книзі представлені Святослав Хоробрий, Данило Романович, Дмитро Байда Вишневецький, Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Сірко, Іван Богун, Іван Мазепа, Ольга Басараб, Симон Петлюра, Юліан Головінський, Василь Білас, Дмитро Данилишин, Євген Коновалець, Олена Теліга, Олег Ольжич, Роман Шухевич, Степан Бандера, Алла Горська, Олекса Гірник, Василь Стус. Не забуває автор і про новітніх героїв Небесної сотні та Кіборгів. Серед подій: Жовті Води, Конотоп, Маківка, Крути, Листопадовий чин, Свято українського моря, Чортківська офензива, Перший Зимовий похід, Базар, Красне Поле. Котрісь із них знані, котрісь стануть для читача відкриттям, а котрісь перепрочитанням та переосмисленням і... здивуванням. Непідручникова та нехрестоматійна історія України, історія героїчного чину затятих та завзятих (не)романтиків.

Ця книга є дев'ятнадцятою у серії «Книгозбірня юнацького виховника» і має на меті репрезентувати для юного читача-пластуна історію героїзму від Святослава Хороброго до Кіборгів. Проте і дорослий читач знайде для себе чимало нового та важливого. Ця книга – можливість замислитися про причини наших поразок, про те, що перемога – це не фарт, а тяжка праця та боротьба всіх українців, де важить довіра лідеру та герою, що лідер не завжди герой і навпаки.

Ця книга про пам'яттеву єдність і спільність поколінь українців, для яких героїзм – не рідкісна особливість, а вимушений постійний стан, що ми підтверджуємо у своїй боротьбі і тепер, а «Могила Героя, це не могила, а храм, хрест на ній, це дороговказ – тим, що живуть, і тим, що прийдуть».

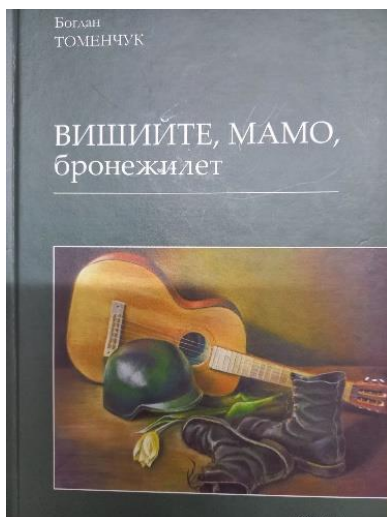
Література

1. Монолатій І. Свято героїв: упор. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2024. 176 с.

ДОЛЯ УКРАЇНИ ВИШИТА КРОВ'Ю І СВІТЛОМ ЛЮБОВІ

Томенчук Б. Вишійте, мамо, бронезилет: поезія.

Брустури: Дискурсус, 2023. 328 с.

До повномасштабного вторгнення Богдан Томенчук був для мене майстром насамперед інтимної поезії («Сезон ненаписаних віршів», «Жінка з одного вірша» та інші збірки). Уміння так розкрити почуття двох закоханих, настільки глибоко показати виміри любові, коли вона стає справжнім мистецтвом, поза часом і простором, на межі святості й гріховності, в сплетінні тілесного й духовного – це, безумовно, Божий дар, а не просто здатність творчої особистості.

Але особиста зустріч із митцем, на якій уперше почула вірш «Вишійте, мамо, бронезилет...», радикально змінила сприйняття Богдана Томенчука як автора поезій про кохання. Міць, яка звучала в голосі поета, чітка громадянська позиція, відданість національним цінностям та українським людям, багатоголосся лірики... На очах бриніли сльози, клубок у горлі застряг від розуміння того, кого ми втрачаємо у боротьбі за незалежність. Кожне слово має вагу, й іноді це – непосильний тягар.

І тепер, через відстань років, ще болісніше усвідомлювати, що вірш не втратив гостроти звучання, що всі смисли й відчуття, закладені в ньому, з плином часу лише накопичуються, розростаються, збивають з ніг своєю прямолінійністю і правдивістю. І таких поезій стає все більше і більше, адже українська реальність аж ніяк не мирна, стабільна чи комфортна для існування:

*Часи вдягають камуфляж і ризи...
В цій тисячі обставин і причин
Слова чомусь усі, немов обрізи,
Що ними хоч стріляй, а хоч кричи...*

Саме тому презентації збірки Богдана Томенчука «Вишийте, мамо, бронезилет» збирають повні зали, збурюючи цілий вир емоцій: сум і сльози, роздратування чи навіть злість, бажання помсти їй, зрештою, заспокоєння. Таке умовне заспокоєння дає розуміння, що є людина, яка відверто говорить про страхи й тривоги українців, про зрадництво й доблесть, боягузтво й героїзм. І цілком природно, що вища пошана віддається оборонцям України, захисникам і захисницям, які долають будь-які перепони, навіть свої внутрішні, у боротьбі з ворогом:

*Я пишу, не шукаючи рим,
Так, як жив – кожна буква – начисто,
З домовин порозказуєм всім,
Як у горло в'їдались рашистам.
Кожен сам над собою постав,
Кожен вишкірив зуби навалі...
Кожен був... Кожен псевдо носив – Вовкодав,
І на смерть вовкодавив шакалів...*

У цій битві автор – серед воїнів, адже перо літописця фіксує злочини й подвиги, стає гострим, як жало, для всіх хитрунів і пристосуванців, для кожного загарбника української землі. Ми можемо «відчитати» в текстах віршів алюзії на знакові події, символи цієї повномасштабної російсько-української війни, а по суті – протистояння, що триває багато століть:

І знову та ж калина в тім же лузі...

*То щось не так у Бога під дверима,
Бо знову та ж історія, що бром,
Невидко стало пресвятому Риму,
Що в Божім світі зло, а що – добро?*

*Соли, генерале... Сльозою і болем...
То згадка із Бучі, а кров – з Ірпіня,
Коли полем бою стає житнє поле,
Вітчизна по долю в димах і вогнях...*

Ця збірка не дасть відповідей на всі питання, не обіцятиме перемоги через «2-3 тижні», не втишить біль втрати. Однак, вона чесна у своїй жорсткості, у втраті сподівань на справедливого Бога одночасно із бажанням сподіватись на нього та на «воїнів світла», у жалю до загублених (не дай Боже, намарно!) життів наших захисників («*Йдуть по зелен-росі косарі, косарі, / Щоб покласти і душу, і тіло*»). Але найголовніше – вона чітко визначає мету цієї тривалої битви за існування народу, нації, країни, найвищу цінність, за яку варто битись:

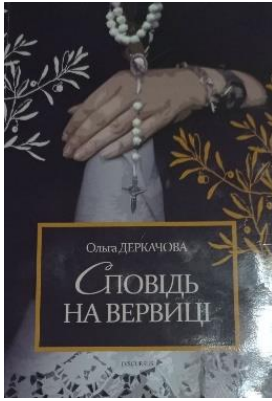
*А на завтра? Назавтра... Назавтра була Україна,
Та, котрої до нині з окопів нема...*

Література

1. Томенчук Б. Вишійте, мамо, бронезилет: поезія. Брустури: Дискурсус, 2023. 328 с.

«НА ЗАП'ЯСТІ ЇЇ ВЕРВИЦЯ СРІБНА ТРЕМТИТЬ...»

Деркачова О. *Сповідь на вервиці: поезія. Брустури: Дискурсус, 2024. 160 с.*

В сутіні старої порожньої церкви ледь чути тихий шепіт... Ліне молитва, помежована зі спогадами й сповіддю, як мовчазний, застиглий крик жіночої душі. Ця жінка говорить за себе й одночасно за всіх інших, хто переживає велику війну, пропускає її крізь себе: крізь кохання й зраду, материнство, тяглість очікування, досвід втрат чи готовність бути опорою й підтримкою до кінця:

*Бережи його, Боже, так, як вмієш і знаєш лиш Ти,
Освіти ті, що треба, і захмар, що не треба, шляхи...
Не показуй йому, де застоюна темрява й страх,
І не змушуй шукати любов у ворожих очах...*

Друга поетична книга Ольги Деркачової, письменниці з Івано-Франківська, дружини військового, який майже від початку повномасштабного вторгнення боронить українську землю, звучить по-особливому щемко й інтимно.

Якщо збірка «Серце» і за тональністю, і за візуальним рішенням радше заспокоювала, надихала, змушувала говорити про палкі й щирі почуття, усвідомлюючи й аналізуючи їх, ділитись ними з коханими, відкривати світові те, що носиш у серці, то нову книгу «Сповідь на вервиці» можна по праву назвати камерною, коли кожен читач відчуває свою присутність у сповідальні, де підслуховує чужі таємні думки, переживання, що наштовхує й собі рефлексувати, діставати на поверхню страхи й приховані тривоги. Це як сидіти поруч з близькою подругою і мовчати: кожен зітхає про своє, але серця зливаються в унісон в єдиному відчутті:

*Навчи мене, Боже, ставати такою рікою,
Спокійною і світлою, наче із райського саду,
Леліяти мир і ніколи не бути війною,
Триматися вдячно за тишу твою і розраду.*

Література

1. Деркачова О. Сповідь на вервиці: поезія. Брустури: Дискурсус, 2024. 160 с.

МОВА-ЩИТ VS МОВА-МЕЧ

Кузнєцова Є. Мова-меч. Як говорила радянська імперія.

Глибока : «Твоя підпільна гуманітарка», 2023. 376 с.

Відродно, що останнім часом побачило світ багато видань, присвячених різним аспектам української мови (книги Ольги Дубчак «Чути українською», «Бачити українською», «Перемагати українською», Орисі Демської «Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга» та ін.). Скарбницю українськомовноцентричних книг поповнило і рецензоване науково-популярне видання сучасної української письменниці, перекладачки Євгенії Кузнєцової, яке, як і попередньо названі, адресоване широкому колу читачів і, відповідно, написане пізнавально, цікаво, доступно і переконливо. Ця книга – про душу народу, а «душа народу – це передусім його мова» [1, с. 4].

Упевнена, що книг про мову (особливо в наш час) забагато не буває. Адже кажуть: що більше любиш, то більше хочеш пізнавати; і навпаки, що більше пізнаєш, то більше любиш. А любити мову – означає насамперед розмовляти нею, розмовляти без ворожих впливів, без чужих коліночок у національному тілі рідної мови. Щоби, з одного боку, розпізнати чуже і відкинути його, а з другого, – не відцуратися свого, рідного, питомого (щоб не виплеснути разом з водою і дитину) тільки тому, що подібне є в іншій мові, треба бути обізнаним з історією розвитку нашої мови в різні часи, з особливостями її функціонування в періоди розквіту й упослідження, із загрозами, які вона пережила. Дуже важливо, як наголошено в Передмові до рецензованого видання, «розуміти інструменти нищення мов і те, як влада (і її народ) з пустими імперськими амбіціями їх застосовувала і продовжує застосовувати на практиці» [1, с. 4].

Є. Кузнєцова розповідає про долю української мови протягом найтемніших і найтрагічніших довгих радянських десятиліть. Її книга складається зі ста коротких розділів, які можна читати або за порядком, або ж у будь-якій послідовності. Ці розділи, за словами авторки, «не містять вичерпного аналізу, а радше роздмухують інтерес читача до теми» [1, с. 4]. І це, на наш погляд, є дуже цінним, адже спонукає кожного

до глибшого пізнання висвітлюваних подій, до самостійного опрацювання інших дотичних джерел, до занурення у відповідну тему і шукання істини та формулювання висновків. А це формуватиме свідому мовну особистість.

Ця книга про те, як «місцеві мови мали виконати свою роль – розповсюдити комуністичну ідеологію, а потім поступитись місцем вищій мові революції, російській, і зайняти свою чітку окреслену нішу – периферію побутових розмов і звітних концертів із демонстрацією культурного розмаїття» [1, с. 19]. Недовготривала підтримка національних мов у 20-х роках 20-го століття була лише етапом у наступному всеохопному й повсюдному переході на російську.

Ця книга про те, що «лінгвістика більше не існувала окремо від революційних потреб. Із вчених мовознавці були змушені перетворитись на ідеологів. Мовознавство, разом з іншими гуманітарними науками, тепер мало стати ідеологічно вивіренним, а самі вчені опинились в умовах непевності» [1, с. 38]. На підставі багатьох фактів Є. Кузнєцова доводить, що «бути радянським мовознавцем, особливо на периферії, у першій половині двадцятого століття було, ймовірно, не менш небезпечно для життя, аніж бути радянським солдатом» [1, с. 38]. Ідеться у книзі про те, як імперія не щадила навіть своїх прихильників і ревних служак-служок: «Загинули навіть ті, хто вірою і правдою служили радянському уряду, втілюючи його фантазії про підтримку місцевих мов, розробляючи абетки (то латиничні, то кириличні) і несучи в маси радянські цінності» [1, с. 40].

Ця книга і про те, що «...раніше мовна політика передбачала заборону чи підтримку певних мов, а в радянській реальності цілі були набагато масштабнішими: радянські лінгвісти хотіли впливати і на саму суть мови. На те, як будуються речення, які слова вживаються, на фразеологію та манеру розмови людей. У мові вже не допускалось нічого неважливого чи стихійного» [1, с. 61]. Тобто не тільки створювався тиск на мову зовні, а велося свідоме проникнення в систему мови, руйнування її зсередини, що, без сумніву, є значно небезпечнішим і страшнішим, ніж зовнішні впливи.

Ця книга також про боротьбу з діалектами: «Величезній імперії з десятками розрізнених народів належало виробити єдину, максимально уніфіковану мову, і діалекти вважались уже не бездонним джерелом

збагачення мови, а тягарем, що заважає асиміляції» [1, с. 80]; «діалектні слова почали викидати зі словників з тим, щоб оголошене відмирання пережитків минулого виглядало як доконаний факт» [1, с. 81]. На щастя, і на це звертає увагу Є. Кузнєцова, діалектні перлини зараз уже не сприймають як щось меншовартісне, вони проникають у різні сфери спілкування.

На сторінках книги авторка висвітлює питання про те, чому «особливо не пощастило близьким до російської мовам – білоруській та українській. Просипавшись через два фільтри – внутрішню пурифікацію та відповідність російській – ці мови ставали вихолощеними і краще відповідали концепції про особливе братерство трьох народів» [1, с. 91]. Із цього випливає логічний висновок: «Насамперед білоруській та українській не пощастило бути спорідненими з російською. Цей простий факт близькості лексики, синтаксису та граматичної структури мов призвів до того, що їх було набагато простіше зближувати з російською» [1, с. 95]. Є. Кузнєцова проводить паралелі зі сьогоденням: у сучасній Україні спостерігаємо зворотний процес, коли всі слова, схожі на російські, вважають недостатньо українськими, хоча вони теж мають право на життя в синонімічному ряду і просто належать до спільнослов'янського спадку. Тож не віддаваймо ворогові свого, рідного тільки тому, що воно подібне до того, що є в них. Бережімо своє, плекаймо своє!

На основі аналізу фактичного матеріалу авторка висновує: «Вважалось так: що ближча граматика мови до російської, то вона досконаліша. На цьому й базувався метод встановлення норм літературних мов» [1, с. 92]. Так обґрунтовували процес зближення «братніх» мов, насправді ж – асиміляції.

Відомо, що «мова вбирає у себе довколишню реальність, тому за ідіолектом – індивідуальним набором мовних рис – буває легко визначити походження людини, приблизне місце, де вона зростала, що вона читала та з ким спілкувалась» [1, с. 313]. Однак це не стосувалося радянської імперії, бо її не цікавили регіональні та індивідуальні відмінності, тому, як пише авторка, людину радянську піддавали багаторічній шаблонізації мовлення, коли попередньо складеними і прийнятими фразами говорити було надійніше та безпечніше. На жаль,

залишки цих висловів живуть у нашій мові дотепер, і вживаємо ми їх найчастіше без усвідомлення їхнього походження.

Ця книга про те, як російська відвойовувала собі простір, забираючи його в інших національних мов, зокрема заповнюючи українські терени.

Далі наведемо деякі назви зі змісту аналізованої книги: Русифікація через термінологію; Усі мови рівні, але одна рівніша; Російська як кар'єрна можливість; Так звана добровільність та прагнення російської; Як мовознавство може бути шкідницьким?; Ставлення до лайки та її ненавмисна сакралізація; Як пуристи боролись проти пуризму; Возвеличення агресора устами жертви; Російська на експорт; Відмова селян від говірок; Армія як джерело русифікації; Примусові переселення та русифікація; Концепція другої рідної мови; Культурніше – значить «російськіше»; Радянські імена: антропонімічний вибух; Русифікація імен.

Цікавим є пояснення назви книги від авторки: «Мова-меч – це не заклик озброюватись мовою, як мечем. Ця книжка описує те, як в радянському союзі мечем стала російська. Рідна мова у боротьбі з імперіями має стати щитом» [1, с. 6]. Тож нехай материнська-батьківська мова буде нам могутнім надійним щитом-обороною в захисті нашої українськості і не похитнеться перед зазіханням зловіщого ворожого меча.

Література

1. Кузнецова Є. Мова-меч. Як говорила радянська імперія. Глибока : «Твоя підпільна гуманітарка», 2023. 376 с.

ЦІНА ЖИТТЯ: БІЛЬ ТА ВТРАТА ПОКОЛІНЬ

Золотковська Т. Червона сукня моєї тітки. Моноліт-bizz. 2019. 49 с.

Тема «Ціна життя: біль та втрата поколінь» є глибокою та важливою, оскільки вона стосується не тільки фізичного здоров'я, але і емоційного та соціокультурного добробуту. Незалежно від природи болю – чи це фізичний, емоційний чи соціальний біль – він часто є необхідною частиною людського досвіду. Фізичні травми, хвороби, втрати близьких чи емоційні труднощі можуть призводити до глибокого болю, який може впливати на якість життя та загальний благополуччя.

Найбільш вразливими перед стражданням та втратою є діти та молодь. Воєнні конфлікти можуть не тільки призводити до фізичних та психологічних травм, але також руйнують освітні та культурні системи, завдаючи шкоди розвитку нового покоління. Культурні катастрофи, конфлікти чи природні катастрофи можуть вести до втрати цінних артефактів, традицій, мов та історій. Це не лише призводить до матеріальних втрат, але і позбавляє людей зв'язку з їхнім минулим та коріннями. Забруднення навколишнього середовища, зміни клімату та інші екологічні проблеми можуть призводити до погіршення фізичного здоров'я та більш високого ризику захворювань для наступних поколінь.

Для зменшення ціни життя та втрати поколінь необхідно працювати над розбудовою стійкого соціального, екологічного та економічного середовища. Забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та захисту прав людини може сприяти покращенню якості життя та зменшенню страждань. У цьому контексті важливо прагнути до гармонії між людством та природою, а також підтримувати взаєморозуміння та співпрацю між різними культурами та суспільствами. Тільки шляхом спільних зусиль ми можемо зменшити ціну болю та втрати поколінь, створюючи більш справедливий та стійкий світ.

У цьому аспекті показовою є художня література, яка за допомогою слова наближає людей до розуміння неминучих втрат через різні життєві обставини. Читати сучасну художню літературу не тільки потрібно, а й

корисно, оскільки читач може почерпнути для себе унікальні уроки життя.

Таїс Золотковська – сучасна українська письменниця, авторка десяти книжок, які призначені для дорослих і дітей. Серед авторського доробку письменниці виділяється книга під назвою «Пиши. Легкий шлях від ідей до книжки» (2018), який вона радить читати авторам-початківцям. Цікавою та актуальною в усі часи буде арт бук Таїсії Золотковської під назвою «Червона сукня моєї тітки» (2019). Ілюстраторкою до книги виступила Маргарита Вінклер. Сама авторка зазначає, що ця книга призначена для читачів від 7 до 107 років.

Артбук Таїсії Золотковської «Червона сукня моєї тітки» невеликий за обсягом твір – 48 сторінок. Це читання одного вечора з подальшим аналізом та усвідомленням важливості подібних творів. В анотації до книги вказано, що це прониклива історія онкохворої жінки. Таких жінок у світі багато, але у них є бажання жити, любити оточення, красу та поезію. Читаючи твір, усвідомлюєш, що кожен день, прожитий людиною – це дар Божий. Треба, на думку письменниці, любити та цікавити тих, хто знаходиться поряд, хто радіє з тобою та розділяє сум.

Головною героїнею твору є жінка, яка лікується від раку молочної залози. В уяві письменниці – це Аня Сільвер, з якою вона свого часу товаришувала та співчувала їй як жінці, яка важко хвора. Аня Сільвер – американська поетка, яка була лауреаткою премії Гугенхайма (2018). Таїс Золотковська у творі «Червона сукня моєї тітки» представила читачам поезію у прозі. Авторка акцентувала увагу не на тому, як головна героїня лікується від раку, як страждає, а відтворила бажання жінки жити, жити щодня і насолоджуватись кожною прожитою хвилиною. Головна героїня твору радіє красі, з любов'ю та турботою говорить про жіночність та про красиве жіноче життя.

Про стан головної героїні та її хворобу читаємо у наступних рядках: «У великому кріслі, приєднана трубками до хімікатів, вона пише» [1, с. 3]; «тепер тітка проводить більшість днів у лікарні [1, с. 2]; «моя тітка вдягає тюрбан. Жайворонки й троянди обіймають її голову» [1, с. 10]; «моя тітка носить дивний ліфчик. У ньому одна справжня чашка» [1, с. 6]; «...Я втрачаю волосся, щоб жити» (с. 20); «моя тітка мала статуру груші, або – вибач, тітонько – гарбуза. Зараз вона – огірок» [1, с. 28]. Книга читається легко і водночас сприймається важко. В основі твору жінка, що

хворіє. Значно легше читаються твори, що мають щасливий фінал, де зло перемагає добре. Тут, маємо констатацію факту – хвора жінка радіє кожному дню, бо живе!

За задумами письменниці ілюстрації у творі відіграють вагому роль, оскільки читаючи тексти, додатково візуально можна подивитися та уявити усі події, які відтворені авторкою у тексті. Усі, хто читає текст Таїсії Золотковської, співчують головній героїні. Авторка показує читачам картини, де можна зрозуміти, що тітки вже немає серед нас: «Віднині я не бачу тітки» [1, с. 45].

Авторка у тексті грає кольорами: ми відчуваємо червоний та зелений, жовтий кольори: «вона вдягнена в зелену сукню із жовтими грушами» [1, с. 45]. У назві твору бринить червоний колір «Червона сукня моєї тітки». Упродовж твору зустрічаємо червоний колір: «тітка дістає червону помаду» [1, с. 16], «на ліжку я розкладаю червону сукню» [1, с. 46]. А ще згадується білий, кораловий, смарагдовий, прозорий, фіолетово-жовтий, пудровий, чорно-білий, барбарисовий кольори. Така кольористична гама дозволяє говорити про те обізнаність авторки у різних тонах настрою. Сама ж головна героїня так говорить про себе: «Я звичайна жінка, що захворіла» [1, с. 35]. Час у творі спливає дуже швидко. Читач розуміє, що головна героїня твору врятовується через бажання писати та читати. У творі згадуються тексти Шевченка, які жінка вивчала, будучи ще студенткою, а також твір О. Кобилянської «Царівна: Уміло сплітаючи образи у вірші, головна героїня використовувала лише два інструменти – перо та папір. Головна героїня твору не тільки навчає як писати, але й сама пише: «Несподівано в кишені свого пальта знаходжу тітчину поезію. Я думала вона лише навчає, як писати. Не пише сама. У поезії йдеться про ...» [1, с. 22]. Ілюстрації у творі також підтверджують той факт, що головна героїня любила писати [1, с. 12].

Фраза «Створюй красу» бринить у тексті Таїсії Золотковської двічі: на с. 18 та у фіналі на останній сторінці. Останні дві сторінки книги є певною преамбулою до тексту. Читачам авторка пояснює витоки даної історії, особливості знайомства з Анною та її любові до життя.

Твір Таїсії Золотковської «Червона сукня моєї тітки» – це своєрідна пам'ять про людей, які не є байдужими для авторки. У фіналі зрозумілою є одна істина – треба любити життя, цінувати кожен хвилину. Тільки щасливе життя дозволить будь-якій особистості знайти себе в соціумі та

насолоджуватись кожною миттю! Невиліковна хвороба, смерть людини – головна тема мініатюрної ліричної повісті Таїсії Золотковської «Червона сукня моєї тітки». Авторка наголошує на тому, що навіть у часи болю та втрати, треба свідомо цінувати життя та вміти його правильно прожити.

Література

1. Золотковська Т. Червона сукня моєї тітки. Моноліт-bizz. 2019. 49 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 8

Збірник наукових праць

Головний редактор
Технічний редактор

Шарова Т.М.
Шаров С.В.

Підписано до друку 09.04.2024 р. Формат 60x86/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 18,68.

Громадська організація
"Інноваційні обрії України"

ІННОВАЦІЙНІ
ОБРІЇ УКРАЇНИ

